శ్రీరస్తు.

శ్రీమత్సంస్కృతభాషాభిలాషులగు
నిఖిలవిద్వజ్జనులకత్యంతోపకారకంబుగ
అభినవకాళిదాసకవికుంజరునిచేఁ బ్రణీతంబైన

చంపుభాగవతము.

శ్రీమదక్కయ్యసూరివిరచితంబగు-రత్నావళియను
వ్యాఖ్యానసహితంబుగ
గొల్లాపిన్ని-వైయ్యాకరణసదాశివశాస్త్రులవారి
సాహాయ్యంబువలన

వావిళ్లరామస్వామిశాస్త్రులుచేత.

పరిష్కరింపఁబడి-
శ్రీమచ్చెన్నపురాభరణాయమానంబగు
తండయార్పేటయందలితిరువట్టూరు
రాజమార్గమునవిలసిల్లుచుండు
ఆదిసరస్వతీనిలయమనుస్వీయ
ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపఁబడి
శ్రీముఖసంవత్సరమాఘకృష్ణద్వితీయామంగళ
వారమునందుఁ బ్రచురింపఁబడియె-

౧౮౭౪ సంవత్సరము-ఫిబ్రవరినెల- తే ౩ ది-

శ్రీ ర స్తు -

ఈయాదిసరస్వతీనిలయ ముద్రాక్షరశాలయందచ్చువేయఁబడియున్న సంస్కృతగ్రంథములు-

పరాశరమాధవీయము-

భట్టికావ్యము, సవ్యాఖ్యానము-

మాధవార్యకృతశంకరవిజయము, సవ్యాఖ్యానము-

ప్రసన్నరాఘవనాటకము, సచ్ఛాయము-

లీలావతీగణితము, సవ్యాఖ్యానము, సటీక-

వృత్తరత్నాకరము, సవ్యాఖ్యానము-

రాఘవపాండవయాదవీయము, సవ్యాఖ్యానము-

నరకాసురవ్యాయోగము, సచ్ఛాయము-

రామాయణభారతసారసంగ్రహస్తోత్రవివరణము-

శివపురాణతామసత్వనిరాకరణము-

సౌందర్యలహరి-

చండాశ్లోకము, సవ్యాఖ్యానము-

గురుబాలప్రబోధిక, సటీక-

త్రికాండము, సటీక-

త్రికాండము, మూలము-

విష్ణుసహస్రనామము-

రామాయణము, సవ్యాఖ్యానము-

విష్ణుపురాణము, సవ్యాఖ్యానము-

భోజచంపు, సవ్యాఖ్యానము-

భారతచంపు, సవ్యాఖ్యానము-

భాగవతచంపు, సవ్యాఖ్యానము-

కాలామృతము, సవ్యాఖ్యానము-సటీక-

రఘువంశము, సవ్యాఖ్యానము-

భర్తృహరి, సవ్యాఖ్యానము-

నానార్థరత్నమాల, సటీక-

దేవీస్తోత్రకదంబము-

శివస్తోత్రకదంబము-

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

చంపూభాగవతే- ప్రథమవిలాసప్రారంభః.

ఓం॥ భద్రే కిం ప్రియమస్తి తే మమ మనశ్ఛందానువర్తం నసకిం సుష్వాపి షః కథమంబరస్పృగపి మే లభ్యస్తదేవోచ్యతే। కస్మాదంబరసంస్పృశః ప్రతినిశం పౌష్ల్యభ్యమిత్యాళిభిః స్పృష్టాయానపసంగమేషు జగతాం మాతస్స్మితం పాతు నః ॥ ౧ ॥ శ్వశురగృహనివాసస్స్వర్గతుల్యో జనానామితి వధుమధురాం యస్స్వార్థయన్ పూర్వగాథామ్। హిమిషమపి సహోతుం నష్టిసుగ్ధాబ్ధిసద్మశ్రియమయముత కమ్రః శ్రీపతిస్సంస్తనోతు ॥ ౨ ॥ సారస్వతం ధామ సుధాపిడం గిరిచిత్రైవయాలంబి మహావిరస్తు। అన్యానపేక్షాకలుషస్య శేషాకటాక్షవీక్షామయమస్య సాక్షాత్ ॥ ౩ ॥ చక్రేపతత్పతేయపాతం బలాద్యస్త్యేవవారాం శతంధీరైః పదధరాన్స్వయోగమితి మే వంశస్య నాహూంతగమ దుష్ప్రాపాయదశిష్యతాం బుధగణైర్భూరి దక్షిణాథ స్థితైస్తం నౌమి త్రిజగల్లలామమధునా శ్రీయల్లయార్యాహ్వయం గురుమ్ ॥ ౪ ॥ స్నేహాసస్వాలోకేషు వివృతా శాస్త్రదీపికా। యస్యనశ్యతి జాతు హిశ్వనాథమహం స్తుమః ॥ ౫ ॥ తద్భ్రాతృపుత్రస్తనుగ్రహాత్తప్తస్య నవద్యాఖిలవిద్యపక్షః। అకర్యఖ్యావిద్వాన్నవకాళిదాసచంపూప్రబంధస్య తనోతి టీకామ్॥ ౬ ॥ గాధాభట్టనిబంధఘట్టసరణిస్తంత్రం గుణోర్వ్యంత్రిత్రిం కోణం కాణభుజీ భుజత్యేభయాత్పాతివ్రతం సా హితే। వైయ్యాసస్యాను రాగిణీమయి గిరాం గుంభాశ్చకౌంభీనసా వ్యాఖ్యాతం నవకాళిదాసకవితాం భీతిస్తథాప్యస్తి మే॥ ౭ ॥ జటాటనకుటుంబినీ శుభకటాక్షవీక్షాబలాగధాధివిధుమండలోజ్జ్వలమిదం విశిష్టద్యతే। ధయోంతుత ప్రసారసంరసః దోష్కంస్వాదగాదనా...

నాటకకవితాకదమ్బాదనాత్ ॥ ౮ ॥ వెల్లాలకులవారాశిజాతశీతాంశునా
మునా । కాళిదాసేననవ్యేనశీతంశోత్రసభఃకృతమ్ ॥ ౯ ॥ కాళిదాసస్య
నవ్యస్యానసర్గమధురాగిరః । టీకారత్నావళీభూషాతదావ్యాసాంభవ
త్వసౌ ॥ ౧౦ ॥ ఇహఖలు వెల్లాలకులశిరోమణిస్తత్రభవానభినవకాళిదా
సో నామ మహాకవిస్సకలకల్యాణగుణాకరస్య భగవతో వాసుదేవస్య గుణకీ
ర్తిః యాంస్వరూపప్రతిపాదనావినాభూతతయా నిరతిశయ పురుషార్థసాధ
నం కావ్యం యశసేర్థకృతే వ్యవహారవిదే శివేతరక్షతయే సద్యః పరనిర్వృతయే
కాంతాసమ్మితతయోపదేశయుజే ఇత్యాలంకారికవచనప్రామాణ్యా
ల్లోకే పురుషార్థోపయుక్తం భాగవత చంపూ నామకం మహాకావ్యం చికీ
ర్షుః ప్రేక్షితార్థవిఘ్నపరిసమాప్తిసంప్రదాయావిచ్ఛేదలక్షణఫలసాధ
నమాశీర్నమస్క్రియావస్తునిర్దేశో వాపి తన్ముఖమిత్యాచార్యవచసా

శ్రీదేసువాగీశ్వరీచరణారవిందాభ్యాంనమః -

కల్యాణం నః ప్రభూతం కలయతు లలితాలాపశైలేశబాలా
లీలాజాలానుకూలాశిశిరకలాభాసమాలాజటాలా । ఏ
షా శేషాహిభూషావనికలితసుధాపూరధారానుకారా

ప్రబంధముఖలక్షణావగతవస్తురూపమంగళం గ్రంథాదౌ శ్లో
కేనోపనిబధ్నాతి ॥ కల్యాణమిత్యాదినా ॥ తత్రాదౌ కవర్గప్రయో
గః శ్రోత్రాదిమస్యేత్యాదిపంచమగళాక్షరః ॥ తదుక్తం ఛందస్సారే ॥
లక్ష్మీకరః కవర్గస్స్యాదితి ॥ కృత్యాదౌ కచటాపవర్గాః ప్రయోజ్యాః బ్రా
హ్మణస్యేతి చ - అయం చ కకారః అజుష్టితత్వాద్ధ్వనితావర్ణాత్తత్ప్రయో
గశ్చ శుభ ఇతి తత్రైవ - ఆదౌ భూదేవతాకస్య సర్వగురోర్మగణస్య చ ప్ర
యోగః క్షేమంకరః తదుక్తం వృత్తరత్నాకరే ॥ శ్లో ॥ మో భూమిస్త్రిగురుః శ్రీ
యం వితనుత ఇతి - ఏవం వర్గగణాదిశుద్ధిరస్తి - కల్యాణ శబ్దప్రయోగాద
ప్యేవ చ యశ్చవర్ణగణాదిశుద్ధ్యభావేపి భద్రాదివాచకశబ్దప్రయోగే దో
షాభావమాత్రస్య ॥ శ్లో ॥ దేవతావాచకాశ్శబ్దాయే చ భద్రాదివాచకాః । తే
సర్వే నైవ నింద్యాస్స్యుర్లిపితో గణతోపి వేతి - అభియుక్తైరుక్తత్వాదితి వేది

ప్రథమో విలాసః

తవ్యం-లలితా మనోహరా ఆలాపా గిరో యస్యాస్సా తథోక్తా మంజుభాషిణీత్యర్థః॥ని॥ హారభేదేపి లాసే చ లలితం చారుణీతి త్రిష్వితి భాస్కరః- సా చ సా శైలేశస్య హిమవతో బాలా పుత్రీ పార్వతీతి యావత్ యద్యపి బాలా శబ్దో వయోవిశేషవిశిష్టస్త్రీమాత్రపరః తథాపి శైలేశపదసమభివ్యాహారాత్ప్రతీయమానస్సంబంధో జన్యత్వమాదాయ పర్యవస్యతి - కలభః కరిపోతకః - స్మేరాననం స్మరతి గోపవధూకిశోరమిత్యాదౌ తథా దర్శనాదితి వేదితవ్యం తస్యాః లీలా జాలానాం కటాక్షభుజవిక్షేపాది విలాసపరిణామానాం అనుకూలా అనురూపా శిశిరకరకళా చంద్రకళా తస్యాః భాసమానాభిః కరనికరైః జటాలా జటావత్ అతిసంశ్లిష్టతయా జటాసదృశైశ్చంద్రకిరణైర్వ్యాప్తమస్తకేత్యర్థః ప్రాణిస్థాదాతో లజన్యతరస్యామితి మత్వర్థీయో లప్రత్యయః ఏషేతి హృదయసన్నిహిత[illegible]నిర్దేశః- శేషాహిః శేషాఖ్యస్సర్పః భూషా యస్యాస్సా శేషభూషితేత్యర్థః శేషాహిపదయోస్స్వా

భద్రా ముద్రా వినిద్రా [illegible] కాపి కారుణ్య

మాన్యవిశేషభావాన్న పౌనరుక్త్యం- అత ఏవ శేషాహిః కిము యుగం మృణాళమృదులమితి విద్యానాథః- మృణాళ శేషాహీ భుజావాస్యా యాతి శ్రీహర్షశ్చ సుధాపూరః పీయూషసమృద్ధిః ని॥ పూరస్స్యాదంభసాం వృద్ధావితి హలాయుధః- తస్య ధారా ప్రవాహః తస్యానుకారః అనుకరణం [illegible] పరికలితః కృతః సుధాపూరధారానుకారో యయా సా తథా [illegible] సుధాధారామనుకుర్వంతీత్యర్థః భద్రా కల్యాణీ సుఖాదిత్వేన భద్రశబ్దస్యాధర్మధర్మివచనత్వాత్ స్త్రైద్యలింగతా తథా చామరః అథ త్రిషు ద్రవ్యే పాపం పుణ్యం సుఖాది చేతి - పురహరణపి ధౌ వినిద్రా జాగరూకా పురహంత్రీత్యర్థః - కారుణ్యపూర్ణా నిరవధికకృపాశాలినీత్యర్థః - కాప్యనిర్వచనీయా వాఙ్మనసాతీతేతి యావత్ ముద్రా భంగీ శివ ఇత్యర్థః- స రాశిరాసీన్మహసాం మహోజ్జ్వల ఇత్యాదివద్ధర్మధర్మిణోరభేదోపచారాన్ముద్రాశబ్దేన శివలాభః నః అస్మాకం ప్రభూతమధికం ॥ని॥ ప్రభూతం ప్రచురం ప్రాజ్యమిత్యమరః కల్యాణం కల[illegible] సంపాదయత్విత్యర్థః అత్రాలంకారాదీ

నామసకృదావృత్తిర్వృత్త్యనుప్రాసనామకాశ్చత్వారశ్శబ్దాలంకారాః।
ఏకద్విప్రభృతీనాంతువ్యంజనానాంయదాభవేత్-పునరుక్తిరసౌనానావృ
త్త్యనుప్రాసఇష్యతఇతిలక్షణాత్ - లీలాజాలానుకూలేత్యత్రానుపూర్వ్య
వర్ణనాత్సమాలంకారః॥*॥సమంస్యాదర్వణనం యత్రద్వయోరప్యను
రూపయోరితిలక్షణాత్ - అస్యాలంకారస్యపునరుక్తిరూపవృత్త్యనుప్రాసస్యచై
కపదగతత్వాత్ప్రకాశకారమతేఏకవాచకానుప్రవేశలక్షణస్సం
కరః - చూడాస్థచంద్రకిరణానాంజటాంత్వరూపణాదూప్రకాలంకారః
అస్యానుప్రాసస్యచపూర్వవత్సంకరఃసుధాపూరధారేత్యత్రోపమాలం
కారః-కించ-గమ్యత్వేనవివక్షితస్యశివస్యవివక్షితరూపాదపిచారుతరేణరూ
పాన్తరేణాభిధానాత్పర్యాయోక్తమలంకారః॥*॥పర్యాయోక్తంతుగమ్య
స్యవచోభంగ్యంతరాశ్రయమితిలక్షణాత్ అనేనచపూర్వోక్తాలంకార
త్రయప్రతిభోత్థాపితఇత్యంగాంగిభావేనసంకరః-ఇదంచస్రగ్ధరావృత్తం-
లక్షణంతు॥*॥మ్రభ్నైర్యానాంత్రయేణత్రిమునియతియుతాస్రగ్ధరేయమి
తి-అస్యార్థః॥*॥ఆదిమధ్యావసానేషుయరతాయాంతిలాఘవం-భజసాగౌ
రవంయాంతిమనౌతుగురులాఘవమితినిష్కృష్టలక్షణలక్షితైఃమ్రభ్నైఃమగ
ణరగణభగణనగణైస్త్రిభిర్యగణైశ్చోపలక్షితాస్రగ్ధరాసాచత్రిమునియతి
యుతా - మునయస్సప్తసప్తభిరక్షరైస్త్రిషుస్థానేషుయతిర్భవతీత్యర్థః-
యతిర్నామపదవిచ్ఛేదః-తదుక్తమాచార్యదండినా-శ్లోకేషునియతస్థానంప
దచ్ఛేదంయతింవిదురితి - తథాచాత్రద్వితీయతృతీయసప్తాక్షరయోర్మధ్య
ధ్యేనపదవిచ్ఛేదోస్తి-లలితాలాపేత్యాలాపశబ్దావయవస్యపూర్వసప్తాక్షు
ర్యాంసంక్రాంతత్వాత్ఏవంచయతిభంగస్స్యాదితిచేన్నదోషః॥*॥ధా
తునామ్నామధ్యేవిరామోవిరతిర్యతిః-స్వరసంధ్యాస్తుసౌందర్యాత్తత్స్థె
జపియతిఃక్వచిదితిపింగళాచార్యేణస్వరసంధిస్థలేప్రాతిపదికభేదేపియతిభం
గదోషస్యాపరిహృతత్వాత్తద్వచనస్యచాయంనిర్గళితార్థః-ధాతుప్రాతిపదిక
రూపప్రకృత్యోఃపరిత్యాజ్యస్యచమధ్యేయతిరనింద్యఃక్వచిద్ధాతుప్రాతిపది
కమధ్యేఽపిస్వరసంధిస్థలేయతిరవిరుద్ధఇతిపాదాంతయతిరౌత్సర్గికః అర్థ్యం

హిస్స్యాఙ్జలధరమాలేతివృత్త విశేషే అంగశబ్దేన కింవేదాంగగత షట్సం
ఖ్యావివక్షితా ఆహోస్విద్వ్యమనియమాదిగతాష్టసంఖ్యావేతివికల్ప్యషట్సం
ఖ్యాంగీకారేతస్యవృత్తస్యద్వాదశాక్షరత్వేనపాదాంత యతిర్నసిద్ధ్యేతేతి
అష్టసంఖ్యాపరత్వమేవేత్యభ్యుపగతం ఛందశ్శాస్త్రపారీణైః - ఏవంచా
దాంతయతేర్నిత్యత్వేపిసపల్లవాత్రీణ్ణవరాహయూథాన్యావాసవృ
క్షాస్సుఖబహీనానీత్యాదౌపాదాంతయతిభంగదోషస్యైవపరిహా
రః - ఏవమన్యత్రాపియతిభంగదోషోనాశంకనీయఇత్యలమతివిస్తరేణ-ఆ
త్మబంధస్యాత్యుజ్జ్వలత్వాత్కాంతిర్నామకావ్యగుణః॥ * ॥అత్యుజ్జ్వలత్వం
బంధస్యకావ్యేకాంతిరితీష్యతఇతిలక్షణాత్ ॥ ౧ ॥................ *

ప్రాలేయేతి ॥ ప్రాలేయాచలస్యహిమవతో భాగధేయానాం భాగ్యా
నాంభాగరూపనామభ్యోధేయప్రత్యయోవాచ్యఇతి స్వార్థే ధేయప్రత్య
యః-భవనంభావస్వరూపమితియావత్ ఆస్పదంవా॥ఇ॥భవనంభావవేశ్మనోః

పూర్ణః ॥ ౧ ॥ ప్రాలేయాచలభాగధేయభవనంకల్యా
ణజాలాస్పదంజూటాటీరతపఃఫలం కిలకిలల్లీలాశుకాస్త్వాది

రితిభాస్కరః -కల్యాణజాలానామాస్పదంజటాటీరఃపరమేశ్వరః॥ని॥కంకటీ
కఃకటాటంకఃకటప్రూఃపరమేశ్వరః। అహిర్బుధ్న్యోజటాటీరోజటాజూటా
గ్నిలోచనఇతిపంచాశన్నిఘంటుసారే-తస్యేదంజూటాటీరంయత్తపస్తస్యఫ
లంతస్యేదమితిసంబంధసామాన్యేఅణ్ ప్రత్యయః-కిలకిలేత్యనుకరణశబ్దఃఅ
యంచసాధుః-అతఏవబుల్లక్ష్మ్యాంతేఅనుకరణశబ్దానాం సాధుత్వం అభ్యు
పగమ్యకుమారీకృతకమాహాత్మ్యేరాజహంసభగవాన్భాష్యకారః- కిలకిలా
స్యాస్తీతికిలకిలఃఅర్శాదిత్వాన్మత్వర్థీయోచ్ప్రత్యయఃసఇవాచరతీత్యాచా
రక్విబంతాల్లటశ్శత్రాదేశఃకిలకిలశబ్దంకుర్వాణఇతిఫలితోర్థః - యద్వా
కిలకిలేతి లాంతోయమనుకరణశబ్దఃవైదికత్వాదనుకరణశబ్దానాం తథాచ
కిల కిలమతతిగచ్ఛతీతికిలకిలత్ అతసాతత్యగమనేఅస్మాద్ధాతోఃక్విప్పితిక్విప్
కిలకిలదితిశబ్దంకుర్వాణఇత్యర్థః-యద్వాకిలకిలదితి తాంతఃకిలకిలితి లాంతో
వాయమనుకరణశబ్దఃతద్వ్యక్తౌలీలాశుకఃకిలకిలల్లీలాశుకఇతిమధ్యమపదలోపి

సమాసః।తేనఆహ్లాదితంపరిమాళిమాళౌశిరసీతివిభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః-
కంచనసుధాధారాధరమమృతవర్షకాబ్దంచంద్రమితియావత్ బిభ్రా
ణంతత్తథాప్రసిద్ధం మహస్తేజః విశేషణబలాత్పార్వతీతి లభ్యతే మే అము
ద్రమమితంఆనందకందంఆనందం సంపాదకంభద్రంకల్యాణం ఆకలయ
తాంవితరత్విత్యర్థః - కేచిత్తుఆనందకందమితి మహసో విశేషణం కృత్వా
ఆనందమేవకంఉదకంతద్దదాతీత్యానందకందం॥ని॥కంవారిణిచ మూర్ధ్నీతి
నానార్థేఽవ్యయేష్వమరః - ఆనందస్యోదకత్వరూపణేనఉదకవదపరిమిత
మానందం ప్రయచ్ఛతీతి భగవత్యా స్వర్గాపవర్గప్రదత్వా వ్యఙ్గ్యత్వాదలం
కారేణవస్తుధ్వనిరితివస్తుచమత్కారోఽత్రభగవతీభాగధేయయోః కార్యకారణ
యోర్భేదేఽప్యభేదోక్తేర్హేత్వలంకారః॥*॥ హేతుహేతుమతోరైక్యం
హేతుంకేచిత్ప్రచక్షతఇతిలక్షణాత్ కల్యాణజాలాస్పదమితి విశేషణం భగ
వత్యాఅపరిమితకల్యాణదానసామర్థ్యాభిప్రాయగర్భమితిపరికరోధ్వని
తమ్।

బిభ్రాణంపరిమాళికంచసుధాధారాధరంసాదరం
తన్మేభద్రమముద్రమాకలయతాదానందకందంమహః॥
కస్త్వంఘోరవిలోచనోఽసి భుజగోత్తంసః కపాలీజటీ

యః॥*॥అలంకారఃపరికరస్సాభిప్రాయేవిశేషణఇతిలక్షణాత్ - తపఃఫ
లమిత్యత్రచంద్రచంద్రికయోరివావినాభూతయోఃతపఃఫలత్వాసంబంధే
ఽపిసంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః॥*॥సంబంధాతిశయోక్తిస్స్యాదయోగేయోగ
కల్పనమితి లక్షణాత్ -కిలకిలదితిమంజుకూజనాభరణంశుకవిశేషణంభగవతీ
తోషణసామర్థ్యగర్భమితి పరికరాంతరం-సుధాధారాధ
రమిత్యత్రచంద్రస్యమేఘత్వరూపణాద్రూపకాలంకారః- ఏతదుత్థాపితం
చభగవత్యాశ్చారుతరరూపాంతరేణాభిధానరూపం పర్యాయోక్తమితి
సంకరః-అత్రప్రౌఢిర్నామగుణః॥*॥ప్రౌఢిరుక్తేఃపరీపాకఇతిలక్షణాత్
॥కస్త్వమితి॥ ఘోరవిలోచనోఽపకృతనేత్రః భుజగోత్తంసఃసర్పభూషితః
కపాలీకపాలవాన్ జటీజటావాన్ వ్రీహ్యాదిత్వాదినిః -త్వం కోఽసి భవసి
యోవాకోవాభవాన్ దేవిని దేశమంతరేణాంతఃపురం- మాగమఇత్యాహ॥

దేవ్యా ఇత్యాది భగవన్నితి తపస్విబుధ్యా నిర్దేశః ఇత్థం ద్వారి దౌవారికైః ద్వాఃస్థైః వివాహకాలికదివ్యసౌందర్యమపహాయ రూపాంతరధారణాద జ్ఞాతత్వాదితి భావః నివారితం పురహరం నిధ్యాయ విలోక్య ప్రాసాదాగ్ర గతేతి భావః అన్యథా అంతఃపురపతితన్యావిలోకనాయోగాత్ ॥ని॥ నిధ్యాన మవలోకః ఇతి వైజయంతీ - మాతః యన్మందహసితం విదధాసి తన్నః ఇష్టాని శుభాని దద్యాత్ - అత్ర భగవద్గత విరుద్ధాలంకారాది దర్శనజన్యా భగవ త్యాహాస్యో దౌవారికకృత నిషేధ కటువచనాది పరితోషితో హాస్యరసతా మంగీకరోతీతి వేదితవ్యం - అత్రోత్తమవిషయత్వాన్మందహసితమిత్యుక్తం తదుక్తం॥ * "స్మితమిహ వికాసనయనం కించిల్లక్ష్యద్విజం హసితం - మధురస్వరం విహసితం సాంసశిరఃకంప ముద్ధసితం - అపహసితం సాస్రాక్షం విక్షిప్తాంగం భవత్యతిహసితం - ద్వే ద్వే హసితే చైషాం జ్యేష్ఠే మధ్యే ధమే క్రమశః

దేవ్యాస్త్వాసనమంతరేణ భగవన్నంతఃపురం మాగమః ఇత్థం
ద్వాఃస్థైర్నివారితం పురహరం నిధ్యాయ దౌవారికైర్యన్మాత
ర్విదధాసి మందహసితం తద్యాత్త్విష్టాని నః ॥ 3 ॥ క్రీడా
కోపమనర్గళం శమయితుం క్షేమంకరే శంకరే నమ్రే సప్రణ

ఇతి॥ 3 ॥ క్రీ॥ దేవి॥ అనర్గళముచ్ఛృంఖలం క్రీడాకోపం శమయితుం క్షేమంకరే జగత ఇతి శేషః - శంకరేణ నమ్రేణ సప్రణయం కుర్వాణే సతి తత్ర తస్మిన్ శివే సప్రణయమపి నమస్కారేణ నిష్పత్తకోపాపీత్యర్థః మందాకినీదత్తః ఽపి తాం మందాకినీపతనం పర్యాలోచ్య కుపితేత్యర్థః ॥ * ॥ ల్యబ్లోపే పంచమీ తస్య శివస్య పాళిం అబ్జమర్శస్పృశా కమలసదృశేన చరణేన ముహుర్ముహుః ప్రహరసే హరతే జితత్వాత్ - గంగాయాస్తత్రారోపిత్వాద నాభిప్రాయేణేతి భావః - కేచిత్తు అబ్జశ్చంద్రః తస్య మర్శస్పర్శాచ్చంద్రస్య శిరోనిష్ఠత్వాత్తస్య మర్శో భవతి - అనేన గంగాం బాధితుమశక్తాత్తత్సహచరం చంద్రం బాధితవతీతి ప్రత్యనీకాలంకారో వ్యజ్యతే ॥ * ॥ బలినః ప్రతిపక్షస్య ప్రతీకారే సుదుష్కరే - యస్తదీయతిరస్కారః ప్రత్యనీకం తదుచ్యత ఇతి లక్షణాత్ - అతఏవ వస్తునాలంకారధ్వనిరితి వ్యాచక్షతే - తచ్చరణాంబుజం

నః భూయాంసి వితరతు దదాత్విత్యర్థః - అత్ర పరమేశ్వరవిషయకకోపా
ఖ్యభావస్య శాంతిః ప్రణామకాలే చూడాగతగంగాదర్శనేన పునరుదయ
శ్చ వర్ణితః - ఉభయోరపి శృంగారాంగత్వేన సమాహితం భావోదయ శ్చే
త్యలంకారద్వయం తయోః పరస్పర నైరపేక్ష్యాన్మౌక్తిక పద్మరాగన్యాయేన
సంసృష్టిరితి ధ్యేయం ॥ ౪ ॥ అన్యోన్యమితి ॥ విజయైషిణోః మమ విజయో
భూయాన్మమ విజయో భూయాదిత్యాశంసతోరిత్యర్థః - విహసతోః త్వరా
తత్కృతకరస్ఖలనాదినేతి భావః సాహసే సానందయోః మయా సాహసం కృత
మితిహృష్టయోరిత్యర్థః సాటోపాత్సంభ్రమాదీతరేతర వ్యతికరా దన్యో
న్యకటాక్షకరాదిసంపర్కా దుద్భూతరోమాంచయోః ప్రతి ముహుః ముహుః
ముహుర్ముహురిత్యర్థః - వీప్సాయామవ్యయీభావః క్షీ(ప్రో)క్షిప్తకరాబ్జ

యాపితత్ర కుపితా మందాకినీ సర్వతః। మౌళిం తస్య ముహు
ర్ముహుః ప్రహరసే యేనాబ్జమమస్పృశా మాతస్తచ్చ
రణాంబుజం వితరతు శ్రేయాంసి భూయాంసి నః॥ ౪ ॥అన్యో
న్యం విజయైషిణో ర్విహసతో స్సానందయో స్సాహసే సా
టోపాదితరేతరవ్యతికరాదుద్భూతరోమాంచయోః। క్షీ
ప్రోక్షిప్తకరాబ్జయోః ప్రతిముహుర్నవ్యాక్షతారోపణే

యోః అన్యథా పరాజయభయాదిత్యర్థః శివయోః-పుమాన్ స్త్రియేత్యేకశే
షః - అమందవిభవః అమూల్యాః నవ్యాక్షతారోపణే యః సంరంభః సంభ్ర
మః ॥ని॥ సంరంభస్సంభ్రమే కోప ఇతి నిఘంటుపాఠః - సః నః శ్రేయాంసి పుష్ణాతు
వర్ధయత్విత్యర్థః స్వభావోక్తిరలంకారః ॥*॥ స్వభావోక్తిస్స్వభావస్య జా
త్యాదిస్థస్య వర్ణనమితి లక్షణాత్ - అత్ర శివయోరితి పద సూచితాభ్యాం
లోకోత్తరాలంబనవిభావాభ్యాం సాన్నిధ్యాదస్మిన్నవాక్షతారోపణాది
రూపైరుద్దీపనవిభావైః హాసకటాక్షరోమాంచాదిరూపైరనుభావైః క్షీప్రో
క్షిప్తేత్యాదిపదసూచితైరౌత్సుక్యాదిసంచారిభావైశ్చ రససార్వభౌమః శృం
గారశ్చర్వణాస్పదం భవతి అత్ర నిరతిశయరసాభివ్యక్తిరస్తి న వేతి హృదయా
ళుభిరవధాతవ్యం-నతు సమత్సరైః-ఉక్తంచ భట్టగోపాలేన॥*॥వ్యంగ్యస్య

ప్రథమో విలాసః.

సాదృశ్యసందేహయోః సహృదయా ఏవ ప్రమాణం - వ్యక్తిస్త్వైరస్యథాపివ క్తుంశక్యత్వాదితి-ఇయంచమధ్యమకైశికీవృత్తిః॥*॥పృథ్వర్థైర్వ్యనతిప్రౌఢబంధామధ్యమకైశికీతిలక్షణాత్॥ ౫॥ భద్రమితి॥భద్రంకల్యాణంమంగళస్నానహారిద్రోద్వర్తనాదినాకమనీయతరమిత్యర్థః - ఇదంవపుఃవిభూత్యా కథంఘురితం రూషితంఅనేనచాలింగనరూపంవస్తు వ్యజ్యతే తెతవవసనం వైయాఘ్రరోమశబళంకుతఇత్యనేనపరస్పరసంమర్దోవ్యజ్యతే- ఏవమాళిపరిహాసవచఃశ్రుత్వాప్రవృత్తమితి శేషఃనవసంగతాయాఃభవాన్యాఃస్మితంసః శ్రేయోదిశతుదదాత్విత్యర్థః-అత్రాలింగనాదివ్యంజకసఖీపరిహాసవచనరూపవిభావేన స్మితరూపానుభావేనచమధ్యమనవోఢనాయికా నిష్ఠోహాపాఖ్యస్సంచారీభావోవ్యజ్యతఇతిభావః ॥ ౬ ॥ అథైకేనశ్లోకేనస్వ

సంరంభశ్శివయోరమందవిభవశ్శ్రేయాంసి పుష్ణాతునః ॥

౫ ॥ భద్రంవపుఃకథమిదంఘురితంవిభూత్యావైయాఘ్ర
రోమశబళంవసనంకుతస్తే । శ్రుత్వైవమాళిపరిహాసవచో
భవాన్యాశ్శ్రియఃస్మితందిశతునోనవసంగతాయాః॥౬॥అభి
నవపదపూర్వఃకాళిదాసఃప్రగల్భఃత్రినయనదయితాయాః
ప్రేమడింభస్తృతీయః । విరచయతితథైవప్రేరితఃప్రేమ

నామాఖ్యానపూర్వకంగ్రంథారంభంప్రతిజానీతే ॥అభినవేతి॥అభినవపదపూర్వకాళిదాసపదవాచ్యఇత్యర్థః-క్షుణ్ణంయదంతఃకరణేనవృక్షాఃఫలంతికల్పోపపదాస్తదేవేత్యాదివద్వాచ్యవాచకయోరభేదోపచారః ప్రగల్భః ప్రౌఢః త్రినయనదయితాయాః శుంభాదిహంత్ర్యా ఇతి భావః తృతీయః ప్రేమడింభఃపరమప్రేమాస్పదస్తనయః మాతుఃకనిష్ఠపుత్రేప్రేమాతిశయ ఇతిప్రసిద్ధిఃతథైవప్రేమపూర్వంప్రేరితఃప్రవర్తితఃస్వప్నఇతి శేషఃహరిగుణపరిణద్ధంభగవత్కల్యాణగుణానపాయినమిత్యర్థఃచంపూప్రబంధం ॥*॥ గద్యపద్యమయంకావ్యంచంపూరిత్యభిధీయత ఇత్యుక్తలక్షణంప్రబంధవిశేషంచారుయథాతథారచయతి - అత్రప్రగల్భఇత్యనేనలోకశాస్త్రకావ్యాద్యవేక్షణజనితంనైపుణ్యమభ్యాసశ్చసూచితోభవతి- భగవతేస్వా

దోక్త్యా ప్రతిభాసూచితా త్రయాణామపి సముచ్చిత్య కవితాహేతుత్వాత్ తదుక్తం కావ్యప్రకాశే ॥ * ॥ శక్తిర్నిపుణతా లోకశాస్త్రకావ్యాద్యవేక్షణాత్ - కావ్యజ్ఞశిక్షయాభ్యాస ఇతి హేతుస్తదుద్భవ ఇతి ॥ ౭ ॥ అథైకేన శ్లోకేన వినయమభినయతి ॥ క్వేయమితి ॥ శిశోరవ్యుత్పన్నస్యేత్యర్థః. అత ఏవాగభీరవాచః మమ ఇయం సద్భిః పరిచితా మతిః క్వ - వచసామభూమిర విషయభూతా యదూద్వహస్య కృష్ణస్య కథా క్వ - మహదైవరూప్య మిత్యర్థః - అత ఏవాత్ర విషమాలంకారః ॥ * ॥ విషమం వర్ణ్యతే యత్ర ఘటనాననురూపయోరితి లక్షణాత్ - తద్వర్ణనేపి కృష్ణకథావర్ణనేపి యతమానసహృదః ప్రయతమనసః మమ సాహసం క్వాపి నిర్వర్ణితం దృష్టం ॥ ని ॥ నిర్వర్ణనం తు నిధ్యానం దర్శనాలోకనేక్షణ మిత్యమరః - నిశమితం శ్రుతం చ న భవతి -

పూర్వం హరిగుణపరిణద్ధం చారుచంపూప్రబంధమ్ ॥ ౭ ॥

క్వేయం మతిర్మమ శిశోరగభీరవాచః క్వాయం యదూద్వహ

కథా వచసామభూమిః । తద్వర్ణనేపి యతమానసహృదః క

దాపి నిర్వర్ణితం నిశమితం చ న సాహసం మే ॥ ౮ ॥ యద్వా ద

యా రసఝరీ పరిపూరితేన మందారమాల్యనికురుంబస

శమోదర్శన ఇతి మిత్యాద్రిస్వః - అత్ర లోకసిద్ధసాహసాభేదేపి స్వసాహసస్య వర్ణనాద్భేదకాతిశయోక్తిః ॥ * ॥ భేదకాతిశయోక్తిస్తు తస్యైవాన్యత్వవర్ణనమితి లక్షణాత్ - అస్య పూర్వోక్తవిషమాలంకార ప్రతిభోత్థాపితత్వాత్సంకరః ॥ ౮ ॥ యద్వేతి ॥ దయారసఝరీపరిపూరితేన దయార్ద్రేణ మందారమాల్యనికురుంబాణాం సహోదరేణ సదృశేన ధావళ్యాదీప్సితదానాచ్చ ॥ * ॥ ఖష్ఠస్సన్నయనమరీచినీలనీల ఇత్యాదౌ ప్రాయశ స్త్రీణాం కటాక్షాణాం నైల్యవర్ణనమేవ దృశ్యతే ॥ * ॥ కింకల్పద్రుమమంజరీస్రజ ఇత్యాదౌ పుంకటాక్షాణాం ధావళ్యమేవ వర్ణ్యతే - తథా చాత్ర స్త్రీకటాక్షాణాం ధావళ్యవర్ణనమయుక్తమితి చేన్నైష దోషః ॥ * ॥ విలోచనేందీవరవాసవాసితైస్సితైరపాంగాధ్వగచంద్రికాంచలైరితి నైషధే స్వయంవరే దమయంతీకటాక్షాణాం ధావళ్యవర్ణనాత్ - కపూర్వసమంజర్యాం చ ॥ ప్రా జముంకాసవణం దరేణసహాసాతింఖాకడంఖం

ఛలీడాహింగావంతిదకిందఅంగిమదళందోణీసదిఖంఛఈ - తాకంపూర
రజైణ్ణుబంధవళిదోబోష్ఠో ఏణుష్ఠోవిదోముంతాణం ఘణరేణు ణేంవఘురి
దోహ్మీమేత్థందరేణితి-నాటకాంతరేపి॥*॥కర్పూరాదపికైరవాదపిచలత్కాం
తాద్భృంగంతాదపిశ్వేతాభిస్తవకైర్తిభిర్ధవళితాసప్తార్ణవామేదినీ-స్త్రీకటాక్షా
ణాంక్వచిదారుణ్యమపిదృశ్యతే॥*॥అస్మాన్స్వశ్యాబ్ధికస్యేసరసిరుహరుచామం
తరంగైరపాంగై రితి- పురుషకటాక్షాణామపిక్వచిద్రక్తిమాదృశ్యతే - తత
స్తానరుణతామరసవిలాససచోరైర్లోచనమరీచిసంచారైరానందయన్ భగ
వానరవిందలోచనస్ఫుటమభాషతేతిభోజరామాయణే - ఈదృశేనగౌరీ
కటాక్షనికరేణకరంభితస్యమిత్రతస్యవిషయీకృతస్యేత్యర్థః-మమదుష్క
రంకర్తుమశక్యం-అత్రనలోకేతికారకషష్ఠీప్రతిషేధమమేత్యత్రశేషవివక్షా
యాంషష్ఠీ - జగత్త్రయేపికింభవేన్నకించిదిత్యర్థః - అత్రదుష్కర
త్వాభావేదయాదివిశిష్టగౌరీకటాక్షవిషయత్వరూపపదార్థస్యహేతుత్వా

హెబాదరేణ। గౌరీకటాక్షనికరేణకరంభితస్యకిందుష్కరం
మమభవేజ్జగతాంత్రయేపి॥౯॥ ప్రాదుర్భవంతుసరసా
నివచాంసిగౌరికారుణ్యతోమమముఖాదపినాతిచిత్రమ్।
నైవామృతంపమరికింరతినాశిలాపిపీయూషధామకరజా

త్పదార్థహేతుకంకావ్యలింగమలంకారః॥*॥ హేతోర్వాక్యపదార్థత్వే
కావ్యలింగముదాహృతమితిలక్షణాత్ ఏతదుత్థాపితః పూర్వశ్లోకో.
కావ్యలింగాశక్త్యభావస్యాస్మిన్ శ్లోకే నిషేధరూప ఆక్షేపాలంకా
రఇతిసంకరః-॥*॥ఆక్షేపస్స్వయముక్తస్యప్రతిషేధోవిచారణాదితిలక్షణాత్
॥౯॥అ॥ ఉక్తమేవార్థంభంగ్యంతరేణాహ॥ ప్రాదుర్భవంత్వితి॥ సర
సానిరసవ్యంజకానీత్యర్థః- రసస్యాభిధేయత్వాభావాదిదంవస్త్వలంకా
రయోరప్యుపలక్షణం వస్త్వలంకారరసాత్మకస్య త్రివిధస్యాపి వ్యంగ్యస్య
కావ్యజీవితత్వాత్కేచిత్తుసరసానిరసప్రధానానీత్యర్థః - వస్త్వలంకార
వ్యంగ్యయోస్స్వధారసపర్యవసానేనాప్రాధాన్యాత్ రసస్యతుస్వాత్మ
మాత్రనిశ్రాంతత్వేనప్రాధాన్యాచ్చేతి భావఇతివ్యాచక్షతే - గౌరీకారు

ల్యత్ఇతి హేతౌపంచమీ - మమముఖాదపిఅతిజడస్యముఖాదపీత్యర్థః- అతఏవాతిజాడ్యవిశిష్టాస్మదర్థలక్షణయా తిజడానపి సుధియః కరోతీతిభగవత్యాఅఘటితఘటనాపటీయస్త్వంవ్యజ్యతఇత్యర్థాంతరసంక్రమితావివక్షితవాచ్యధ్వనిః - ప్రాగుక్తమర్థంవంతునామఅత్రాస్మిన్నర్థేన చిత్రంతత్రదృష్టాంతమాహ - కఠినాశిలాచంద్రకాంతదృషదపి పీయూషధామ్నశ్చంద్రస్యకరజాలపరిగ్రహేణకిరణసంపర్కేణామృతముదకం సుధాంచేతిగమ్యతే- నవమతిన స్రవతికిమిత్యర్థః-అత్రవమతీత్యస్యగౌణార్థవివక్షయాచారుత్వంఅతఏవోక్తందండినా॥*॥నిష్ఠ్యూతోద్గీర్ణవాంతాదిగౌణవృత్తివ్యపాశ్రయమ్।అతిసుందరమన్యత్రగ్రామ్యకక్ష్యాంవిగాహతఇతి-అత్రదృష్టాంతాలంకారఇతి॥*॥ యద్బింబప్రతిబింబత్వంద్రష్టాంతస్తదలంలపరిగ్రహేణ॥ ౧౦ ॥

దోషంవిముంచతిగుణాంశముదారమత్రసంతఃప్రతీచ్ఛతిగుణైకదృశోదయార్ద్రాః। త్యక్త్వా కళంక మనవద్య సుధాంశుఖండ మీశోవిభర్తి శిరసా నకిమాదరేణ॥ ౧౧ ॥ ఉపక్రమ్యస్తోతుంహరిమిహహిమాత్స్వేయనకథాముధాహాఘాదీనామివకృతిషునైవప్రకటికృతిరితిలక్షణాత్ ॥ ౧౦ ॥

అ ॥ అథస్వగ్రంథస్యపరిగ్రహంప్రార్థయతే దోషమితి ॥ గుణైకదృశోవిద్యమానదోషపరిహారేణగుణమాత్రగ్రాహిణఇత్యర్థః - ఉదారమధికం॥ని॥ఉదారోదాతృమహతోరిత్యమరః-గుణాంశంస్వీకురుత - ననుదోషసత్వేప్రబంధస్సర్వోపి త్యాజ్యః తదల్పమపి నోపేక్ష్యం కావ్యేదుష్టంకథంచ నేతిదండివచనాదిత్యతఆహ - కళంకంత్యక్త్వాసకళంకాంశమపహాయేత్యర్థః-తస్యాపిస్వీకరణేఅజ్ఞత్వప్రసంగాదితిభావః-అనవద్యసుధాంశుఖండంకళంకస్యమధ్యగతత్వేన రేఖాయాంతదభావాదితిభావః-ఈశఃపరమేశ్వరఃనిష్కళంకచంద్రాంతరనిర్మాణసమర్థఇతిభావః - ఆదరేణనతునిర్బంధేనేతిభావః - శిరసానత్వవయవమాత్రేణేతిభావః - నబిభర్తికిం- బిభర్త్యేవనతుక్షణమాత్రంధృత్వాత్యజ్యతఇతిభావః అత్రాపిదృష్టాంతాలంకారః-లక్షణంతూక్తం ॥ ౧౧ ॥..............

అ ॥ ఇతరకావ్యావైలక్షణ్యం స్వగ్రంథస్యోపపాదయతి॥ ఉపక్రమ్యేతి॥

ఇహాస్మిన్కావ్యే మాఘాదీనాం ఆదిశబ్దేన భారవ్యాదీనాం సంగ్రహః కృతి
షు పశ్చిబంధేష్వివ హరింస్తోతుముపక్రమ్య ముధావృథా॥ ని॥ వ్యర్థకే తు ము
ధా వృథేత్యమరః- వాత్స్యాయనకథా గ్రామ్యధర్మప్రసంగాః నప్రకటీకృ
తాః మాఘాదికావ్యేషు హి ప్రథమతః ద్విత్రేషు సర్గేషు హరికథాముప
క్రమ్య సమనంతరంతు భూయోభిస్సర్గైః భగవత్కథాభిరసంస్పృష్టమన్య
దేవవర్ణ్యతే - నచ హరిసైనికానాం మద్యపాన క్రీడాదికమపి వర్ణనం హ
రికథైవ అన్యథా॥*॥ నగరార్ణవ శైలర్తు చంద్రార్కోదయ వర్ణనమిత్యాది
మహాకావ్యలక్షణాభావస్స్యాదితి వాచ్యం॥*॥ యూయం కే హరిపాదసేవని
రతా శ్రీపాదపద్మాంతరాగాఘచ్ఛిదే ఇత్యాదిన్యాయేన సైనికగత క్రీడాది
వర్ణనస్య హరికథాత్వా భావాత్ నాపి క్రీడాది వర్ణనాభావే మహాకావ్య
లక్షణాభావః సాక్షాద్భగవతః క్రీడాదివర్ణనేనాపి తత్సిద్ధేరితి ధ్యేయం-

తాః। గుణైశ్శ్లిష్టా కంతు ప్రతిపదముదారైర్మురరిపోరపా
రా కావ్యైషా ప్రసరతి సుకావ్యామృతఝరీ॥ ౧౨ ॥ కథైక
ఘటనాపరైస్త్రిచతురైరసద్వ్యంజనైః కృతిర్మమయుతాభ

స్వగ్రంథస్తు నైతాదృశ ఇత్యాహ - కింతు ప్రతిపదం మురరిపోరుదారైర్గు
ణైస్సంశ్లిష్టా అపారా కావ్యనిర్వచనీయా ఏషా సుకావ్యామృతఝరీ ప్రసరతి
స్వగ్రంథ పరిశీలనేతు భగవద్గుణశ్రవణజన్యః సత్కావ్యాస్వాదజన్యశ్చానం
దో భవతీతి భావః అనేన కాదంబరీవాసవదత్తాది గ్రంథానాం భగవద్గుణ
సంస్పర్శలేశరహితానామేతత్సామ్యగంధస్యాప్యనర్హతా సూచితా॥
౨॥ సుకావ్యామృతత్వమేవ ప్రపంచయతి॥ కథైకేతి॥ కథైకఘటనాపరైః
కథామాత్రప్రయోజకైః అతఏవాసద్వ్యంజనైః వ్యంజనావ్యాపారశూ
న్యైః త్రిచతురైరసారపద్యైరియం మమ కృతిర్యుతాభవేన్నేతి సంశయః
అనేనచాతివిరళతా వ్యజ్యతే-తేన తావన్మాత్రేణ సకలాకృతిస్తథా అసారే
తి అరుచిం నాదధ్వం న కురుత దధధారణ ఇతి ధాతోః రాజ్ఞ్యార్వాల్లోట్-బు
ధా ఇతి సంబోధనం కింతు యత్నతః ప్రతిపదం ధ్వనేర్జృంభణమవధారయ
త విచారయతేత్యర్థః॥ ౩॥ వష్టిః వాగురిరల్లాపమవాప్యోరుపసర్గయోరిత్యా

కారలోపః-ననుజీవితంవ్యంగ్యవైభవమితివ్యంగ్యస్యజీవితస్థానాపన్నత్వేన తద్వైధుర్యేతదంశస్యకావ్యత్వమేవనస్యాత్ నచావ్యంగ్యమవరంస్మృతమితికావ్యప్రకాశేక్వచిదవ్యంగ్యస్యాపికావ్యత్వమంగీకృతమితివాచ్యం తస్యాప్యస్ఫుటవ్యంగ్యపరత్వాత్-అతఏవోక్తమలంకారసుధానిధౌ॥*॥అనుల్బణత్వాద్వ్యంగ్యానామవ్యంగ్యంచిత్రమీరితం-వ్యంగ్యస్యాత్యంతవిచ్ఛేదఃకావ్యేకుత్రాపినేష్యతఇతి - నచకృత్స్నప్రబంధగతవ్యంగ్యసత్వేనావ్యంగ్యత్వమసిద్ధమితివాచ్యం - కైశ్చిత్కృత్స్నప్రబంధగతవ్యంగ్యస్యైవానంగీకారాదంగీకారేతస్యైవావాంతరవాక్యవ్యంగ్యసముదాయరూపత్వాత్తస్మాత్కావ్యత్వభంగో దుర్వారఇతిచేన్నైషదోషః-అవ్యంగ్యమిత్యస్యానుల్బణవ్యంగ్యమితినార్థః అనుల్బణవ్యంగ్యస్య విలంబిత ప్రతీతికతయా చమత్కారవిరహేణకావ్యత్వాప్రయోజకత్వాత్ కింతువ్యం

వేదియమసారపస్యైనర్ఘా। ఏతేనసకలాతథేత్యరుచిమా
దధధ్వంబుధావధారయతయత్నతఃప్రతిపదంధ్వనేర్జృంభ
ణమ్॥౧౩॥ ఆసీదసీమమహిమా మహనీయరూపరూ

స్యాభిన్నకవిసంరంభవిషయవాక్యార్థవత్త్వాద్వ్యమర్థః అతఏవాథప్రజానాముభిపణిత్యాపేరపి కావ్యత్వం నస్యాత్ర స్ఫుటమస్ఫుటమసుందరంవా కించిద్వ్యంగ్యమస్తిపచవ్యంగ్యస్యైవకవితాత్పర్యవిషయత్వాల్లక్షణాంకవిసంరంభగోచరత్వం నవాక్యస్యేతి వాచ్యం - అవ్యంగ్యస్థలే వైయాసికదేవతాధికరణన్యాయేనసంసర్గస్యైవతాత్పర్యార్థత్వసంభవాత్ - తదధికరణేహి అర్థాంతరాభావేసంసర్గఏవ తాత్పర్యార్థః తత్సద్భావే తత్రైవప్రతీతివిశ్రాంతేస్సఏవతాత్పర్యార్థోనసంసర్గ ఇతి ప్రతిపాదితం - అతఏవవాచామలంకారాణామపి సంసర్గరూపకావ్యార్థ ఏవ తాత్పర్యార్థ ఇతిమతం-తదేతత్సర్వమభిసంధాయోక్తమసద్వ్యంజనైరితి ॥౧౩॥అ॥అథాస్యకావ్యస్యభాగవతమూలకత్వాత్తత్ప్రవర్తకంపరీక్షితంసత్తభిశ్శ్లోకైఃప్రస్తౌతి॥ఆసీదిత్యాదిభిః॥ అసీమమహిమా అమితానుభావః-మహనీయరూపంమహనీయం ప్రశంసాయోగ్యరూపవద్రూపం-కుండలము

క్తాహారనూపురాంగదాదిచతుర్విధభూషణాభావేపిభూషిత వదవభాస మానఆకారవిశేషః- తదుక్తంభావప్రకాశే॥ ❀॥ ఆవేధ్యారోప్యవిక్షేప్య బంధనీయైరభూషితం - యద్భూషితమివాభాతితద్రూపమితికథ్యతఇతి॥ తాదృశరూపస్యఅనురూపం.చరితంయస్యసతథోక్తః- నకేవలమస్యరూప మతిమహనీయంచరితమపితద్వదేవేత్యర్థః - సుకృతానాం ప్రధానో ముఖ్యాశ్రయఇత్యర్థః-ప్రధానశబ్దఃపుంలింగోప్యస్తి॥❀॥ద్విషాంనిషేద్ధానిషధ ప్రధానఇత్యభియుక్తప్రయోగాన్నచతత్రాపిసంశయఃమహామాత్రః ప్రధానస్స్యాదితివోపాలితకోశేప్యుంసాకండేకథనాత్పుల్లింగత్వమపీతివం దిఘుటనావ్యాఖ్యానాత్ కేచిత్తు సుకృతప్రధాన ఇతి పుల్లింగ ప్రయోగంకవేః ప్రమాదికమన్వానాః సుకృతం ప్రధానంయస్యేతి బహువ్రీహిరితి వ్యాచక్షతే - అభియుక్తేషు ప్రమాదమారోపయతాంతేషామేవప్రమా

పానురూపచరితస్సుకృతప్రధానః। రాజాపరీక్షిదభవో
యదజస్రదాననీరైరుపైతిమరుభూమిరనూపభావమ్॥౧౪
కందర్పదర్పదమనాంఘ్రిపురోపురారి నైటాలలోచనభవస్య

దోయుక్తః- అతఏవకవినాప్యవిలాసే ద్విజప్రధానాస్సచయోధరేత్వితివిశృంఖలంప్రయుక్తమిత్యలంబహునా- పరీక్షిదభిధోరాజాఆసీత్ -యదజస్రదాననీరైర్యదీయసంతతదానోదకైః ఉత్తరవాక్యస్థయచ్ఛబ్దస్యతచ్ఛబ్దాపేక్షానియమః - మరుభూమిర్నిర్జలభూమిఃఅనూపభావం జలప్రాయతాం॥ని॥జలప్రాయమనూపంస్యాదిత్యమరః- ఉపైతిఅత్రఉపైతీతి - ఇదానీమపిజలప్రాయేత్యర్థోలభ్యతే- అత్రమరుభూరిదానీమపిజలప్రాయత్వాభావసంబంధేపిసంబంధకల్పన రూపాతిశయోక్త్యా నిరతిశయ మాదార్యంవ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః - తేనచవస్తునామహాభాగ్యరూపంవస్తువ్యజ్యతఇతివస్తునావస్తుధ్వనిరపి॥౧౪ ॥ కందర్పేతి ॥ నిటాలేభవం నైటాలం తత్రభవఇత్యణ్॥ని॥ ఫాలోనిటాలోనిటలమితివైజయంతీ- చమూస్సేనా సైవచమూరుహః ఇతిణీతస్యాఃపంచాననస్సింహః - విపత్తః రూపాంతరంయుధియుద్ధే సంజాతమితిశేషః - శిష్టంస్పష్టం-అత్రవిశిష్ట యో

ర్ధర్మిణోరైక్యారోపాన్నిదర్శనాలంకారః॥*॥ వాక్యార్థయోస్సదృశ
యోరైక్యారోపో నిదర్శనేతి లక్షణాత్ -తేనచరిపుక్షయఃక్షణాత్కృతఇ
తివస్తువ్యజ్యతఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః॥౧౫॥యస్యేతి॥ భాసైః కాంతిభిః॥
ని॥ భాసోభాసిఖగగోష్ఠ ఇతిభాస్కరః - శ్వేతచ్ఛదాహంసాఃయద్యపిమి
శ్రియోరేవ నీరక్షీరయోర్వివేచనం హంసకృత్యంతథాపిభిన్నదేశస్థయో
ర్వర్ణసామ్యాదలక్షిత విశేషయోః కేన చిద్వ్యావర్తకధర్మవిశేషేణ
పృథక్కరణస్యాపి విభాగ శబ్దార్థతయాతయోరర్థయో రభేదాధ్యవ
సాయేనహంసకర్తృకత్వవ్యపదేశ ఇతిధ్యేయంధన్యాంసఫలాం అత్ర సము
ద్రస్యస్వగుణత్యాగేన కీర్తినిష్ఠధావళ్యగుణగ్రహణాత్తద్గుణాలంకారః॥

కృపీటయోనేః క్రోధానలం రిపుమహీపచమూచమూరు
పంచాననస్యయుధియస్యవివర్తమాహుః॥ ౧౫ ॥ యస్యా
తి వేలధవళేష్వఖిలార్ణవేషు భాసైరమంద విభవస్యయశ
స్సుధాంశోః। శ్వేతచ్ఛదాస్సలిలదుగ్ధవిభాగవిద్యాం ధన్యా
మమన్యతచిరాదితరైర్దురాపామ్॥౧౬॥ ఆశ్రిత్యజన్మ
భవనం రిపుభూమిపతీనాం యస్యప్రతాపరవిరాశ్రయనా
శమేషామ్ । కృత్వాతతోధనపదాక్రమణంవిధాయతద్వి

*॥తద్గుణస్స్వగుణత్యాగాదన్యదీయ గుణాశ్రయ ఇతిలక్షణాత్ - తేనచకీర్తే
ర్నిరంకుశత్వంవ్యజ్యతఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః॥౧౬॥ఆశ్రిత్యేతి॥ జన్మభవ
నం కులపరంపరాగతరాజధానీమిత్యర్థః- ఏషామాశ్రయనాశంకృత్వాఉ
చ్చాట్యేత్యర్థః-ధనపదాక్రమణంకోశగృహాక్రమణం-విక్రమక్షయవశేనప
రాక్రమనాశవశాత్సౌమ్యస్సుందరశ్లాఘ్యఇతియావత్॥ ని॥సౌమ్యంతుసుం
దరేసోమదైవతఇత్యమరః-వ్యంగార్థస్తు- జన్మభవనంజన్మరాశింప్రాప్య ఆ
శ్రయనాశంకృత్వా*స్థానంజన్మనినాశయేద్దినకరఇతిశాస్త్రాదితిభావః ధనప
దంజన్మరాశ్యపేక్షయాద్వితీయస్థానంవిక్రమక్షయస్తృతీయస్థానంతద్వశే
నతృతీయస్థానప్రాప్త్యేత్యర్థః॥ని॥ నివేశశ్శరణంక్షయఇత్యమరః॥సౌమ్యః
మృదుఃశుభప్రదఇతియావత్ - షట్త్రిదశసోభానురితిశాస్త్రాదితిభావః

అత్ర జన్మభవనాదిశబ్దానామర్థాంతరానభిధాననిర్బంధస్య ప్రతాపరవి
రితి షాష్ఠ్యేనరూపకేణనిరాకరణాత్ శ్లేషఏవాయం- ధ్వనికారమతే - అ
లంకారసర్వస్వకారమతేతుపూర్వసంసిద్ధస్యప్రతాపరవిరితి రూపకస్యశ్లేష
సంపాదకత్వా ద్రూపకమేవేదం - శ్లేషస్య చాంగత్వేన ఉపయోగ ఇతివి
వేకః- తదుక్తంతద్వ్యాఖ్యానేచక్రవర్తినా॥*॥రూపకంపూర్వసంసిద్ధం
శ్లేషముత్పాదయేద్యది - తదారూపకమేవస్యాదన్యథాశ్లేషఇష్యతఇతి- తే
నచయథారవిరారాధనేనైవ సమాధేయోనతుపరాక్రమేణతథాప్రతా
పోపీతి ప్రతాపస్యనిరర్గళత్వంవ్యజ్యతఇతీత్యలంకారేణ వస్తుధ్వనిః ॥ ౧౭ ॥
యదితి ॥ స్వంధనం తస్యాతివృష్టిరేవస్వాతీనక్షత్రజనితవృష్టిరితిశ్లిష్ట
రూపకం యశోనిభానికీర్తివ్యాజేనసంజాతానీత్యర్థః ॥ ని ॥ మిషంనిభం

క్రమక్షయవశేనబభూవసౌమ్యః॥ ౧౭ ॥ యత్స్వాతివృష్టి
జనితానియశోనిభానిముక్తాఫలానిదిగధీశకిరీటశాణైః । ఉ
త్తేజితాన్యహహదిగ్వరవర్ణినీనాంహారంతిసత్కవిగవీగు
ణగుంభితాని ॥ ౧౮ ॥ స్మృత్వాయమేవకురుపాండుకుల
ప్రతిష్ఠామాచార్యసూనుశరజాలనియమ్యమానమ్। ఆవిశ్య

చనిదిష్టమితిహలాయుధః యద్యపి నిభశబ్దఅపహ్నవపరః తథాపిప్రకృతే
లక్షణయారూపణమాత్ర ఇతిద్రష్టవ్యం - దిగధీశేత్యాది శిరసాశ్లాఘి
తానీత్యర్థః - ఇతరముక్తాఫలాని శాణోత్తేజనేననశ్యంతిఏతానితునతథే
తివ్యతిరేకంసూచయతి- అహహేతి-సత్కవయోవ్యాసాదయస్తేషాంగా
వో వాచః- గోరతద్ధితలుకీతి సమాసాంతటచిటిత్వాన్ఙీప్ - తాఏవగుణా
స్తంతవః అనేనచరూపకేణ కీర్తేః ఆకల్పాంతస్థాయిత్వం వ్యజ్యత ఇత్య
లంకారేణవస్తుధ్వనిః-హారంతిహారవదాచరంతి-దిగంతవిశ్రాంతాకీర్తిరి
తిభావః - అత్రావయవానామవయవినశ్చసామస్త్యేనరూపేణారోపణా
త్సావయవ రూపకాలంకారః ॥ ౧౮ ॥ స్మృత్వేతి ॥ ఆచార్యసూనురశ్వ
త్థామాత్ర గర్భగతః పరీక్షిదశ్వత్థామ ప్రయుక్తబ్రహ్మాస్త్రేణ పీడ్యమా
నోహరిణాసప్రతిజ్ఞంరక్షితఇతికథానుసంధేయా-స్వభావోక్తిరలంకారః-

అనేనచ జగన్మండలపరిపాలనసామర్థ్యం వ్యజ్యతఇత్యలంకారేణ వస్తు ధ్వనిః ॥ ౧౯ ॥ ఉపసంహరతి కింవిస్తరేణేతి ॥ పరీక్షితః కలిదూరీకరణేన రాజ్యపరిపాలనం ప్రసిద్ధం- అతా్రపిస్వభావోక్తిరలంకారః - అనేనచవి ధినప్యన్యథాకతుంశక్తస్యశత్రుజయః కియానిత్యర్థాపత్తిర్వ్యజ్యతఇ త్యలంకారేణాలంకారధ్వనిః - అలంకారస్యాపిధ్వనే రలంకారత్వంబ్రా హ్మణపరివ్రాజకన్యాయేన ప్రత్యభిజ్ఞానబలాగవిరుద్ధమితి రహస్యం॥ ౨౦॥ వివిధమధుసూదన కథేత్యనేనస్కంధనవకం వివక్షితం- సాహిత్యంతృప్తిః తదనధిగచ్ఛన్ - అత్ర తృప్తికారణే సత్యపి తృప్త్యను దయాద్విశేషోక్తిర లంకారః॥ ॥కార్యాజనిర్విశేషోక్తిస్సతిపుష్కలకారణ ఇతిలక్షణాత్-తేన చహరికథానామతిమాధుర్యం వ్యజ్యతఇత్యలంకారేణ వస్తుధ్వనిః - అవరి

కుక్షికుహరంతరసాజుగోపచక్రిణశౌరిరతిమాత్రకృపా
విశాలః ॥ ౧౯ ॥ కింవిస్తరేణవచసామధునాయఏషకాలె
పిహంతకలిపూరుషజృంభణాహిః । ప్రావర్తయత్సు
కృతమేవపదైశ్చతుర్భిరంహఃప్రవృత్తిముపరుధ్యవిధి ప్ర
క్లృప్తామ్ ॥ ౨౦ ॥౫॥ సఏషపరీక్షుదభిధానోరాజర్షిరాక
ర్ణితవివిధమధుసూదనకథాప్రపంచస్తతోపిసాహిత్యమ
నధిగచ్ఛన్నధిగతనిఖిలనిగమతత్త్వంతత్త్వవిదామగ్రేసరము
పశమశకలితవిషయాభినివేశమపరిమితమహిమమహితంభ
గవంతంబాదరాయణిమద్రాక్షీదప్రాక్షీచ్చ-అయిభగవన్నిశ
మితానిపాండునందనప్రశంసామాంసలానిజగదుద్భవప్ర

మితేతి-అపరిమిత మహిమ్నాం మహానుభావానాంమహితం పూజ్యమా నమితి శేషషష్ఠ్యాఃనిష్ఠాంతేనసమాసః-అతఏవక్తేనచ పూజాయామిత్యాది షుకారకషష్ఠ్యాఏవసమాసనిషేధఇతిహరదత్తః-బాదరాయణింశుకం-బా హ్వాదిత్వాదిఞ్ అప్రాక్షీత్ పప్రచ్ఛ-ప్రశ్నప్రకారమేవాహ-అయీత్యా దినా॥నిశమితానిశ్రుతానివచోమృతానినామేత్యుత్తరేణాన్వయః॥వచోవృ తానివిశినష్టిపాండునందనేత్యాదినా-అత్రైకైకస్కంధప్రాయశఏకైకా

ప్రథానకథాసంగృహీతా- క్వచిద్ద్విత్రా ఇతి వివేకః ॥౨౧॥ ౨౨॥౨౩॥ ఆక
ర్ణ్యేతి॥ కర్ణస్యమధురం ప్రియమితిషష్ఠీసమాసః-పూరణగుణేత్యాదినిషే

సంగసంగతానిరుచిరతరమురభిదవతారలీలానికరంభి
తానిధ్రువపృథుపురంజనచరితభరితానిదక్షాధ్వరవిధ్వంస
ప్రపంచకంచుకితానిప్రియవ్రతచరిత్రవిచిత్రితానిధరణీగో
ళపరిమితినిరూపణసురూపితానిసముదంచదజామిళచరితక
వచితానివృత్రవధవిధానవృత్తాంతసందానితాని ప్రహ్లా
దకథాకదంబకందళితానివర్ణాశ్రమ ధర్మమర్మ సముద
యమేదురాణిమకరకాతరీకృతసింధురకథానిబంధనబంధు
రాణిదుగ్ధపయోనిధిమథనోదంతదంతురాణిబలిబలనియమ
నకథానుషంగతరంగితానిమిహిరహిమకరకులనరపాలగు
ణపరిశీలనకీలితానిభవదీయవదనారవిందనిష్యందమానమక
రందబిందు సందోహాయితాని వచోమృతానినామ ॥ ౨౧ ॥
ఏవమమృతాపార సరసమాస్వాదయన్నపి భవదీయవచన
నిచయమనుపజాతపరితోషపోషఏవ మదీయమానసమాన
సచరః ॥ ౨౨ ॥ తదస్తికించిదభ్యర్థనీయమ్ ॥ ౪ ॥ అయ
మహమిదానీమాశానితంబినీనితంబబింబదుకూలాయమా
నయశోనికురుంబస్యనిరవధి కృపావారిధేరనుగృహీతయ
దుమహీభృదన్వవాయస్య నిఖిలలోకహితావతారస్య భగ
వతోగరుడధ్వజస్య మహిమానమవకర్ణ్య నిరతిశయ సుఖ
మనుభవితుమభిలషామీతి ॥౨౩॥ ప॥ ఆకర్ణ్యకర్ణమధురంవ
చనం తదేతదానంద మంథరమముష్య మహీమఘోనః। వై
యాసకిః కథయతిస్మ తతోనిపీయ కారుణ్యపూరపరిపూరి

ధస్తుతదశిష్యంసంజ్ఞాపరిమాణత్వాత్తద్యత్నగౌరవంప్రసజ్యేతేత్యాదిపా
ణిని శబరస్వామ్యాదిమహాపురుషప్రయోగదర్శనాద నిత్యఇతిపదమంజరీ
కారః-దృశాపేనంనిపీయేత్యత్రదృశా పానమనుప పన్నంస్యాదాదరాతిశ

యంవ్యంజయతీతిజహల్లక్షణామూలావస్తుధ్వనిః॥౨౪॥మహీనాథేతి॥ఉదీ తాఉత్పన్నా-ఈఙ్గతావితిధాతోఃకర్తరిక్తః॥పూర్వపురుషైరజునాది భిఃప్రతపసాం ప్రకృష్టతపసాం-కిముతయద్వా-తవహరికథాశ్రవణేచ్ఛా సంభవస్త్వత్సుకృతపరిపాకస్త్వద్వంశసుకృతపరిపాకోవేతినిగ్గళితార్థః॥౨౫ ఇత్థమితి॥పారికాంక్షీవిభుస్తాపసశ్రేష్ఠఃశుకః॥*॥తపస్వీతాపసఃపారికాం క్షీవాచంయమోమునిరిత్యమరః-ఆభిమన్యవంఅభిమన్యుసుతం-తస్యాపత్య మిత్యణ్ ఆధరీణంధిక్కృతం॥౨౬॥స్థానేహితదితి॥శుకస్యవాఙ్మాధుర్యంయు

తయాదృష్టైనమ్ ॥ ౨౪ ॥ ప ॥ మహీనాథ ప్రజ్ఞా తవపరి
ణతా పుణ్యావిభవై రుదీతాశుశ్రూషాయురరిపుకథానాం
యదతులా।అభూమిర్వాచానాంకిముతభవతఃపూర్వపురు
షైరసౌభూమాభూమావిహవిరచితానాంప్రతపసామ్॥
౨౫॥ఇత్థమేనమభినంద్యభూయసాపారికాంక్షీవిభురాభి
మన్యవమ్ । ఆదదేసపదివాచమాదరాన్మాధురీభిరధరీణ
మాక్షికామ్॥౨౬॥స్థానేహితత్॥ప॥అలక్షితార్థాఅపిలోభ
నీయాద్విజస్యవాచశ్శుకనామభాజః । తాఏవచేదర్థయు
తాముకుందలీలాకులాయాఅపికింపునస్స్యాత్ ॥ ౨౭ ॥
గ॥పురాఖలునిఖిల సహనబిరుదధురంధరాపివసుంధరాదు
స్సహమదమెదురకంసాదిమెదినీదయితకైతవనిశాచరభరమ
సహమానా పరిగృహ్యాపయస్వినీరూప మశ్రుసలిలకలుష
నయనయుగళాశోకపావకపరవశనిజాశయాపరిదేవననిస

క్రమిత్యర్థః॥ని॥యుక్తేద్వేసాంప్రతంస్థానఇత్యమరః॥అలక్షితేతి॥అలక్షితా ర్థాఃనిరర్థకాఃద్విజస్యపక్షిణోబ్రాహ్మణస్యచకులాయాఃఆశ్రయాః అ త్రశుకగిరాంప్రాగేవసిద్ధస్యమాధుర్యస్యఅర్థహరికథాభ్యాంసంబంధేనా తిశయాదనుగుణాలంకారః॥*॥ప్రాసిద్ధస్యగుణోత్కర్షోనుగుణఃపరస్స న్నిధేరితిలక్షణాత్ ॥౨౭॥పురేతి॥నిఖిలసహానేత్యాది-సర్వంసహాపీత్యర్థః కంసాదీతి-కంసాదివ్యాజేనభూమావవతీర్ణాఃకాలనేమ్యాదినిశాచరాఇత్య

ర్థః-పయస్వినీరూపంగోరూపం॥౨౯దదమితి॥దదాతీతిదదః-దధాతీతిదధః దధ్నాతీదధాత్యోర్విభాషేతిశప్రత్యయః-హంతీతిహనఃపచాద్యచ్-పిబతీతి పిబఃపశ్యతీతిపశ్యః॥*॥పాఘ్రాధ్మేతిపిబాదేశః-పాఘ్రాధ్మాధేడితి శప్రత్య యః - అత్రఆతశ్చోపసర్గఇతిపూర్వసూత్రాదుపసర్గానువృత్తిర్నే తికేచిత్- అతఏవకాశికా॥*॥ఉపసర్గఇతికేచిన్నానువర్తయంతీతి-ధార యతీతిధారయః-అనుపసర్గాల్లింపవిందేత్యాదినాశప్రత్యయః-స్తావఃస్తా

దదంతురితహరిదంతరాభగవంతమంభోజసంభవం శర ణమభజత॥౨౯॥ సోపినివేదనవిదితదీయ వేదనాపనో దనాయశతమఖముఖ సురనికరపరివృతశ్చతు రాననస్సహ సురభిరూపధారిణ్యాధరణ్యాపయః పయోధిముపససర్ప॥ ౨౯॥తత్ర॥ప॥దదంకల్యాణానాందధమపికృపాయానిరవ ధేర్హ్మనంక్రవ్యాదానాంపిబమపిభవాబ్ధేశ్శ్రితవతామ్।శ్రి యఃపశ్యంభూయస్సకలజగతీధారయమసావిధిస్తావంస్తా వంమధురిపుమనంసీత్ప్రవినయమ్॥౩౦॥అపారకరుణాపూర పరిపూరితమానసమ్।వాగ్భిస్త్రయీమయీభిస్తముపతస్థే పితామహః॥౩౧॥సమాధిస్థేవేధస్యవిదితవదావాగచకల త్సుధాసారాకారానభసితదభీష్టానుసదృశీ।నిశమ్యైనాంవే ధాస్తదనుదనుజారాతినిచయానసావూచేవాచంప్రతినిన దవాచాలితదిశమ్॥౩౨॥విదితఏవననివేదితోపిభగవతాచ

వంస్తుత్వాస్తుత్వాఆభీక్ష్ణ్యేణముల్-అనంసీత్ప్రణమతిస్మ॥౩౧సమాధిస్థఇతి॥ వేధసిసమాధిస్థేసతిధ్యానాయచిత్తైకాగ్ర్యంసంపాదయతిసతీత్యర్థః-అతఏ వప్రహర్షణాలంకారః॥*॥ఉత్కంఠితార్థసంసిద్ధిర్వినాయత్నంప్రహ ర్షణమితిలక్షణాత్ - తేనచభగవతఃపరమకారుణికత్వంవ్యజ్యతఇత్యలంకా రేణవస్తుధ్వనిః-అవిదితవదాఅజ్ఞాతవక్తృకా॥ని॥వదోవదావదోవక్తేత్యమ రః-సుధాసారోనిరంతరామృతధారా॥ని॥ ధారాసంపాతఆసారఇత్యమ రః-అచకలత్ఆవిర్బభూవ-దనుజారాతినిచయాన్దేవాన్॥౩౨విదితఇతి॥

సనివేదితోపీతి॥అవిజ్ఞాతోపీత్యర్థః॥ ॥నఞర్థస్యనశబ్దస్యసుప్సుపేతిసమాసఇతి
వామనః॥౩౩సఇతి॥వివాసనాయనివర్తనాయ-విభక్త్యర్థేవ్యయీభావః॥౩౪
౩౫॥ ఏవమితి॥మానవమానినీభావో మానుషీత్వం-౩౬॥కుంభీనసవిభురపి శే
షోపి॥ని॥కుంభీనసఃపుల్లరి కొలేలిహానశ్చకంచుకీత్యజయ్యః-తదగ్రభవఃకృష్ణ

తుభుజాజేననిరవధిరసౌవసుంధరాజ్వరః॥౩౩॥గ॥సోయమ
వనీవ్యసనవివాసనాయ సంప్రతిసంపత్తి పన్నవసుదేవతన
యభావః పరివ సుంధర మవతరితు మధ్యవస్యతి ॥ ౩౪ ॥
గ ॥ తదిదానీమవిలంబితమవలంబనీయఎవ తదభ్యచనా
యభవద్భిరపియదుకులసముద్భవః ॥ ౩౫॥గ॥ఎవమమరవర
వణినీభిరపిమురరిపుచరణపరిచరణాయపరికలనీయ ఎవ
మానవమానినీభావః ॥ ౩౬ ॥ ఋషిభిరపిపురుషోత్తమపరి
తోషపోషణాయగోరూపధారణమాదరణీయమేవ॥౩౭॥
గ॥కుంభీనసవిభురపిమురరిపు భజనాయ భవితైవతదగ్రభ
వః॥౩౮॥గ॥మాయాపిభువనమోహినీమురశాసనశాసనేన
పురాపరివసుంధరమవతరతి॥౩౯॥గ॥ కమలాలయాపిభువి
తదీయకులపాలికాపదమనుబుభూషతి॥౪౦॥గ॥తదవలంబి
తమేవయథోదితమనుష్ఠేయతామితిబుధసభాసదస్సమాదిశ్య
సమాశ్వాస్యచమేదినీమమృతధారాకల్పజల్పితవరంపరాభి
రనుభవనమపససారసారసాసనః॥౪౧ ॥ వ॥మధురామధు
రానామరాజధానీపురాతనీ। దేశేషుశూరసేనేషుబభూవ
యదుభూభుజామ్॥౪౨॥వ॥అవసన్నగరీమేనాముగ్రసేన

జ్యేష్ఠభాగ్రతాబలభద్రరూపేణేత్యర్థః॥౩౮॥పురాఅవతరతిఅవతరిష్యతీత్యా
ర్థః-యశోదాయాఃకన్యకారూపేణేతిభావః-యావత్పురా నిపాతయోర్లడి
తిభవిష్యదర్థేలట్॥౩౯॥ కులపాలికాపదంకులస్త్రీత్వందారభావమితియా
వత్ ॥ రాఘవత్వేభవత్సీతారుక్మిణీకృష్ణజన్మనీతివిష్ణుపురాణవచనాత్ ॥౪౦॥
౪౧॥రాజధానీతి॥ని॥ప్రధాననగరీరాజ్ఞాంరాజధానీతికథ్యతఇతిశబ్దార్ణవే॥
౪౨ ॥ అవసనితి॥ఆశ్రితఇత్యర్థః - ఉపాన్వధ్యాఙ్వసఇత్యాధారభూతా

యాః నగర్యాః కర్మత్వం - మనుజోత్తమో నరశ్రేష్ఠః దేవకవేనముగ్రసేనం గుణైరనుచకార తత్సదృశ ఇత్యర్థః అత్ర మధురేత్యాదిశ్లోకత్రయస్యైక కర్తృత్వాత్తృతీయశ్లోకస్థ దేవకపదస్య ద్వితీయశ్లోకస్థసేనానుచకారేత్యనేనాన్వయః ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ హరణాత్మనేతి ॥ వివాహకాలే దుహితుర్దీయమానం వస్తుహరణం - ప్రాజ్యమధికం ॥ ని ॥ ప్రభూతం ప్రచురం ప్రాజ్యమిత్యమరః -

మహీపతిః । గుణైరనుచకారైనమనుజో మనుజోత్తమః ॥

౪౩ ॥ దేవకస్తనయా తస్య దేవకీ దేవతోపమా । తనయో

ప్యుగ్రసేనస్య కంసో హి కులపాంసనః ॥ ౪౪ ॥ గ ॥ అథ కదాచి

దానకదుందుభిరధిమధురానగరముపయమ్య దేవకతనూజా

ముపజాతహర్షప్రకర్షస్సహజాయయా పరిజనేనచ ని

జభవనజిగమిషయా సమారురోహ రథమనుపహత మనోర

థః ॥ ౪౫ ॥ ప ॥ వాత్సల్యం భగినీజనే ప్రకటయన్కంసస్తతస్సా

దరం సారథ్యం సముపేయివాన్పరివృతో రాజ్ఞైరథానాంశ

తైః । సానందం హరణాత్మనా దుహితరి ప్రేమ్ణా దదౌ దేవ

కః ప్రాజ్యం హస్తిరథాశ్వముజ్జ్వలతరా దాసీస్స్వరూపా

అపి ॥ ౪౬ ॥ గీతైర్వారవిలాసినీపరిచితైః కల్యాణవాదాం

కురైరుద్వేలైరపి కాహళీకలకలైరాపూరి రోదోంతరమ్ ।

కంసం నిర్వృతమంతరేణ గగనే దైవీత వాగభూదస్యా

స్తే లయమష్టమః కలయితా గర్భో భగిన్యా ఇతి ॥ ౪౭ ॥ ఎనా

మాకర్ణ్య వాణీం వికలితహృదయః కంస ఏష స్స్వసారం హ

స్తగ్రాహం గృహీత్వా కచనిచయమిమాం హంతుమభ్యుద్య

హస్తిరథాశ్వమితి - సేనాంగత్వాదేకవద్భావః ॥ గీతైరితి ॥ ౪౭ ॥ రోదోంతరం బ్రహ్మాండమధ్యం అంతరేణేతి - ఉద్దిశ్యేత్యర్థః ॥ ప్ర ॥ అహతుంమ అదరేణకీరిసోదింరిరాఓ ఇతి శాకుంతలే ప్రయోగః ॥ * ॥ చళఅణామణాడ అఅదరేణకీరిసీమా ళపీఏ త్తిరిమా ళవికాగ్నిమిత్రే చ - లయం కలయితా - లుట్ హానిష్యతీత్యర్థః ॥ ౪౮ ॥ ఎనామితి ॥ కచనిచయం కేశపాశః ॥ ని ॥ చికురాః

హుతాః కచాఇతిభోజనిఘంటౌ- హస్తగ్రాహం గృహీత్వాహస్తేనగృహీత్వేత్యర్థః-హస్తేవర్తిగ్రహోరితిణముల్ - సామాన్యవిశేషభావేనాభేదాన్వయః-కష్టాయమానంపావంకతుల ముత్సహ మానమిత్యర్థః-కష్టాయక్రమణఇతిక్యజ్-శౌరిర్వసుదేవః-నసాంప్రతమేవనయుక్తమేవ- తపస్వినీమనాథతయాశోచ్యాం॥ని॥ తపస్వీతాపసేశోచ్యఇతివైజయంతీ-సభాజన

తోభూతాత్ । దృష్ట్వాకష్టాయమానంతమథమృదుగిరాసాం
త్వయామాసశౌరిఃప్రత్యాదిష్టోథతేనప్రకృతిమువగతోన
ప్రియాభంగభీరుః ॥ ౨౮ ॥ అనివార్యమథాలోచ్యసాం
త్వైవస్తస్యవినిశ్చయమ్ ।ఉవాచవచనంశౌరిదయితాప్రే
మవిహ్వలః॥ ౨౯॥గ॥ అయిభగవన్భోజకులతిలకప్రతీత
దీనదయాళుభావస్యదిశాంతవిశ్రాంత యశోవైభవస్యన
సాంప్రతమేవతపస్వినీమేనా మనుజామపిత నుజామివ
సభాజనభాజనభూతామసుభిర్వియోజ యితుమ్॥౩౦॥కిం
తుభవదత్యాహితహేతుభూతమేతదీయమపత్యముద్భవిష్య
తియదిసద్యఏవవ్యాపాద్యతామితి॥౩౧॥ప॥మత్వాహితమి
దంవాక్యంపరిణామవిషాయితమ్। తతోనివవృతేకంసోభ
గినీవధపౌరుషాత్॥౩౨ ॥ గ॥ ఇత్థమానకదుందుభిరుగ్ర
సేనసుతసమాలంభితాంనిజవధూవధవిధిత్సా ముత్సార్య
సప్రమోదమేవనిజసదనమాససాద ॥౩౩॥ప॥ వాసరైస్త
దనుస్తోకైఃకీర్తిమన్నామభాజనమ్। సుషువేదేవకీసూను
మైంద్రీచంద్రమసంయథా॥౩౪॥గ॥ తదనుయదుపతిరపి

మానందనం-సభాజప్రీతిసేవయోరితిధాతోశ్చౌరాదికాల్ల్యుట్॥ని॥ ఆనందనసభాజనఇత్యమరః-తస్యభాజనభూతాం॥ని॥ అహర్యంభాజనంయోగ్యపాత్రయోరితిభాస్కరః - అసుభిర్వియోజయితుం ॥ ౩౦ ॥హంతుం-అత్యాహితంమహాభీతిః ॥ ని ॥ అత్యాహితంమహాభీతిః కర్మజీవానపేక్షిచేత్యమరః - వ్యాపాద్యతాంహన్యతాం॥ - ౩౧ ॥ ౩౨॥౩౩॥౩౪॥

౫౫,౫౬ ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ అథేతి ॥ ఔగ్రసేనిః కంసః - అమరముని బృందారకం దేవర్షి శ్రేష్ఠం ॥ ని ॥ బృందారకౌ రూపిముఖ్యావేకే ముఖ్యాన్య కేవలా ఇత్యమరః - విగ్రహసముత్సుకమితి - నారదః కలహప్రియ ఇతి ప్రసిద్ధం - సముజ్ఝిత విగ్రహ ... ఇతి ప్రత్యక్షశ్రవణతయా శరీరాభి

... మానందమనుభూయ స ... కథమప్యకంసా ... యస్య ... ధర్మ ... చార్య ... ఖల

భూయాము పైతు సద్మ గర్భేష్టమో మమ జిఘాంసుర్మృత్యుర్హి పూర్వమ్ ॥ ౫౬ ॥ గ ॥ ఇత్థమనుకంప్యమానోపి కంసేన శంకితమానస ఏవ వసుదేవస్తనయమాదాయ నిజనివేశమావివేశ ౫౭ ॥ గ ॥ అథ కదాచిదౌగ్రసేనిరనవరత బృందారక బృందవంద్యమానచరణారవింద మరవిందభవనందనమమర మునిబృందారకమవిరత విగ్రహ సముత్సుకమపి సముజ్ఝిత విగ్రహాభినివేశ మధరీకృత గుణగణమపి మురరిపు గుణగణముపవీణయంతం భగవంత మఖిలనిగమధర్మ మర్మనిర్భేదన విశారదం నారదమునిమద్రాక్షీత్ ॥ ౫౮ ॥ తదను నారదోపి యథావిధిత దభ్యర్చనాముపగమ్య కంసమిదమవాదీత్ ॥ ౫౯ ॥ ప ॥ వార్ష్ణేయా వసుదేవ దేవక ముఖా గోపాశ్చ నందాదయస్తత్కాంతా అపి దేవతా ఇతి మతిం పర్యాకులాం మా కృథాః । త్వద్గృహ్యానపి దానవాన్స కముఖాన్ త్వాం కామానరహితమిత్యర్థః ॥ ని ॥ విగ్రహస్సమరే దేహ ఇతి భాస్కరః - అధరీకృత గుణగణం తిరస్కృత శబ్దాది విషయం జితేంద్రియం వా ॥ ॥ గుణస్త్వావృత్తి శబ్దాది జ్యేంద్రియామ ఖ్యాతంతుప్వితి వైజయంతీ - ఉపవీణయంతం వీణయా ఉపగాయంతం - సత్యాపపాశేత్యాది నాణిచ్ ॥ ౫౯ ॥ వార్ష్ణేయా ఇతి ॥ ... ద్వేవ ... ప్రాక్ ... ఇతి -

దేవకీయశోదాదయ ఇత్యర్థః - త్వద్గృహ్యానితి - త్వత్పక్షాశ్రితానిత్యర్థః - పదాస్స్వైరిబాహ్యపక్షేషు చేతి క్యప్ ॥ ౬౦॥ ఇత్థమితి ॥ శూరసేనవిషయః శూరసేనజనపదః ॥ ని॥ విషయస్స్యాదింద్రియార్థే దేశే జనపదేపి చేతి విశ్వః -

లనేమిం పురాభూతం విద్ధి చతుర్భుజోపి భవితా నాథో య
దూనామితి ॥ ౬౦ ॥ గ ॥ ఇత్థముపదిశ్య సురతపస్విని వినిర్గ
తే తద్వచనవిదితయాదవదేవభావసంభూత భయవిధూన
నాయ దేవకదుహితరమానకదుందుభిమపి కారాగార సీమ
ని విధాయ నిగళసందానితౌ పితరమపి పరిభూయ నిజశాసనవి
షయీకృతశూరసేనవిషయశ్చాణూర జరాసంధ కేశిమహా
శనముష్టికారిష్టధేనుకబకతృణావృత్తాదియాతుధాన విష్వ
క్పరివృతస్సపది యదుకదనమమితమతనుత ॥ ౬౧ ॥ గ ॥
తదను భగినీగర్భసముద్భవమర్భకషట్కమపి వ్యాపాదిత
వాన్ ॥ ౬౨ ॥ ప ॥ శేషాఖ్యం బిభరాంబభూవ భగవద్ధా
మానువిద్ధం తతో గర్భం దేవకనందనా హరిరథ త్రాతుం త
మత్యాహితాత్ । క్షిప్రం గర్భమముం వికృష్య సకలాంతస్సం
మోహ్య నందవ్రజే రోహిణ్యా వినివేశయేతి జఠరే మా
యాం నిజామాదిశత్ ॥ ౬౩ ॥ ప॥ తయా సపది నిర్వ్యూఢే వచ
నే వనమాలినః । గర్భో వినిర్గళితో దేవ్యా ఇతి పౌరా విచు
క్రుశుః ॥ ౬౪ ॥ ప ॥ అథాతనుతనుచ్ఛాయవిశదీకృతది
ఙ్ముఖమ్ । రోహిణీ సుషువే సూనుం రోహిణీవ గరీయసీ ॥ ౬౫ ॥
గ ॥ భగవానపి సమనంతరమానకదుందుభిమనోరథపరిపూ
రణాయ దేవకీజఠరమవజగాహే ॥ ౬౬ ॥ గ॥ అథ కమపి సమ

యదుకదనం యదుభిస్సహ కలహః ॥ ని॥ కదనం కలహో యుద్ధ ఇతి నిఘంటుసారే ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ అథ బలభద్రస్సమవతీర్ణ ఇత్యాహ - శేషాఖ్యమితి ॥ ౬౩ ॥ ౬౪ ॥ అథేతి ॥ తనోశ్ఛాయా తనుచ్ఛాయం - విభాషా సేనాసురాచ్ఛాయాశాలానిశానామితి క్లీబత్వం ॥ ౬౫ ॥ ౬౬ ॥ అథేతి ॥ ఆపన్నసత్త్వామితి ॥ ని॥ ఆపన్నస

త్వాసస్యాద్గుర్విణ్యంతర్వత్నీచగర్భిణీత్యమరః-సందానితంబద్ధం॥ని॥ బద్ధసందానితంమూతమిత్యమరః॥ ౬౭॥అథేతి॥దేవకీగర్భఏవగర్భగృహంగంభీరాభోగావాసగృహం-అధ్యాసీనమాశ్రితం॥ ౬౮॥అ॥అథనవభిశ్శ్లోకైః పరమేశ్వరంస్తౌతి॥దామోదరాయేత్యాదిభిః॥దారిద్ర్యమేవదావోవనంతస్యదహనః॥ని॥వనేచవనవహ్నౌచదవోదావఇవేష్యతఇతిశాశ్వతః- దారుణ

యమాగ్రసేనిరనను భూతపూర్వసుషమావిశేషవిషయీ

భూతామేతామాపన్నసత్వామాలోక్యనియతమవిలంబిత

ముత్పత్స్యమానమపత్యమేవమదత్యాహితహేతుభూతమి

తిచింతాసంతానతంతువితానసందానితాంతఃకరణోయమ

భవత్॥ ౬౭ ॥ గ॥అథపితామహపురస్సరాస్సురాఃనారదా

దిభిరమరమునిభిస్సహవసుమతీమవతీర్యగర్భీకృతచతుర్దశభు

వనమపి దేవకీగర్భగర్భభవనమధ్యమధ్యాసీనంభగవంతమం

భోజలోచనమస్తోషుః॥తథాహి॥ ౬౮॥వ॥దామోదరాయ

దమితామితదానవాయదారిద్ర్యదావదహనాయ దయా

పరాయ।దూరీకృతాతి దురితాయదురాసదాయదద్యాంన

మస్సపదిదారుణదారణాయ ॥ ౬౯ ॥ వ ॥ నీలాభ్రకాంతి

నికురుంబకరంబితాయకల్యాణజాలనిధయే కరుణార్ణవా

య।లీలాలయాయపలలాశపలాలజాలజంఝానిలాయపురు

షాయనమఃపరస్మై ॥ ౭౦॥ వ ॥ దృష్టాత్వమేవసకలస్యనదృ

శ్యమేతదిత్యాకలయ్యతదనుత్వదనన్యభూతమ్। వ్యామృశ్య

దారణాయదుష్టశిక్షణాయనమఃప్రణామందద్యాం-ప్రార్థనాయాంలిఙ్ స

పదీదానీమిత్యర్థః॥*॥ సపదివిధివిపాకాద్వ్యాహరంతీదురుక్తిమితిభోజప్ర

యోగః॥ ౬౯॥నీలేతి॥నీలాభ్రాణాంనీలమేఘానాంకాంతినికురుంబేణకరంబి

తోమిశ్రితఃసాక్షాత్తద్రూపాంతేరేతస్మిన్సంభవేనతత్సదృశకాంత్యాక్షేపాత్

పదార్థవృత్తినిదర్శనాలంకారః-అనేనచనీలమేఘస్యేవజగత్సంతాపహారిత్వం

వస్తువ్యజ్యతఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః-పలలాశాఃక్రవ్యాదాః॥ని॥ పలలంక్ర

వ్యామామిషమిత్యమరః-అతఏవపలాలజాలానితుషసంఘాః॥ ౭౦॥ ద్రష్టేతి॥ సకలస్యప్రపంచస్యద్రష్టాజ్ఞాతైవత్వం-ఏవకారోఽభిన్నక్రమః-నతుదృశ్యంజ్ఞేయమేతత్ప్రపంచజాతం-భవాన్-జడత్వాదపరమార్థత్వాచ్చేతిభావః॥ త్యాకలయ్యజ్ఞాత్వా *సర్వంమాయామయంసాక్షాదాత్మాసర్వావభాసకః ఇతియస్తువిజానాతిసహిబ్రహ్మవిదేవహీతివచనావగతాంబ్రహ్మవిత్త్వమాత్రసంపాదికాందృగ్దృశ్యవివేకరూపాంప్రథమభూమికామారుహ్యేత్యర్థః-తదనుసాక్షిబోధదార్ఢ్యానంతరం దృశ్యమపిత్వదనన్య భూతంవ్యాప్యత్వదభిన్నంజ్ఞాత్వా॥*॥దృశ్యజాతమిదం సర్వందృగ్రూపేణ ప్రపశ్యతి-అకర్త్రాత్మస్వరూపేణసహిబ్రహ్మవిదుత్తమ ఇతివచనావగతాంబ్రహ్మవిదుత్తమత్వప్రయోజికాంబ్రహ్మసత్తాతిరిక్తాం ప్రపంచసత్తాశూన్య

దృశ్యమపి తాం ధియమప్యపాస్య సంవిత్సుఖైకరసికాస్స
ముపాసతే త్వామ్॥ ౭౧॥ వ॥ స్రష్టా త్వమేవజగతఃపరిపాల
కోఽపిసంహారకోఽపిభవసీతిసమామనంతి। కారుణ్యపూ।పరి

త్వజ్ఞానరూపాంద్వితీయభూమికామాశ్రిత్యేత్యర్థః - పూర్వభూమికాయాంబుధ్యారోహార్థం దృశ్యస్య సత్తామంగీకృత్య ద్రష్టృత్వవేషేణాత్మావగమః - అత్రతుతన్నాస్తీతిభేద ఇతిధ్యేయం - తాంధియమపివిజాతీయప్రత్యయతిరస్కారపూర్వకసజాతీయ ప్రత్యయప్రవాహీకరణరూపంసవికల్పసమాధిమిత్యర్థః - అపాస్యత్యక్త్వానచాత్ర యత్నపూర్వకస్త్యాగః కింతునిద్రాదిపరతంత్రస్యజాగ్రత్పదార్థగ్రహణశైథిల్యవత్పూర్వోక్తసమాధిద్వయదార్ఢ్యబలేన సకలవికల్పవిలయస్స్వతఏవభవతి- తదుక్తందృగ్దృశ్యవివేకే॥*॥స్వానుభూతిరసావేశాద్దృశ్యశబ్దానుపేక్షితుః- నిర్వికల్పసమాధిస్స్యాన్నివాతస్థితదీపవదితి॥ తతస్సంవిత్సుఖైకరసికాః చిదానందైకరసికాః॥*॥దర్శనాదర్శనే హిత్వా కేవలాత్మస్వరూపతః-యస్తిష్ఠతిసహిబ్రహ్మన్ బ్రహ్మైవోక్త్యాతునేతరా - ప్రశాంతసర్వసంకల్పాయాశిలావదవస్థితిః - జాగ్రన్నిద్రావినిర్ముక్తాసాస్వరూపస్థితిః పరేతి - వచన

ప్ర థమో విలాసః

ద్వియావగతాం నిర్వికల్పసమాధి రూపాం తృతీయభూమి కామావన్నా ఇ

త్యర్థః- త్వాం సముపాసతే. స్వస్వరూపత్వేనానుభవంతీత్యర్థః- అత్ర

ప్రథమభూమికాయాం జిజ్ఞాసాది భూమికాత్రయ జాగ్రదవస్థారూపస్య

ద్వితీయభూమికాయాం స్వప్నరూపాయాః చతుర్థభూమికాయాః తృతీ

యభూమికాయాం సుషుప్తిరూపత్వ్యవర్యాదిభూమికాత్రయస్యఫలభూత

స్యచాంతర్భావ ఇతి రహస్యం ॥ ౭౨ ॥ ఆనందజేతి ॥ సంవిదరవిందం హృ

దయకమలం ॥ ౭౩ ॥ తీర్త్వేతి ॥ చరణకమలధ్యానమాత్రేణ సకలశోకని

పూరితమానసస్య సంహారధీ స్తవకథ్యత్వేతినప్రతీమః ॥ ౭౨ ॥

ప ॥ ఆనందజాశ్రుభరితాక్షముదీతకంపముద్భూతగద్గదము

దంచితరోమహర్షమ్ । త్వామేవసంవిదరవిందమరందబిందు

సందోహసాంద్రమభివంద్యముదం ప్రయాంతి ॥ ౭౩ ॥ తీర్త్వా

నిశోకజలధిం యమినాం మనాంసి హృత్వా తవాతి మృదుళం

చరణప్రవాళమ్ । మజ్జంతి హంత మహతీ మపిగాత్రయష్టి

మాలంబ్యనిర్భరసుఖామృత దీర్ఘికాసు ॥ ౭౪ ॥ లబ్ధ్వాభవ

త్పదసరో...పరాగజాలసంగం శిలాపిజడభావమముంచదా

శు । స్తంభం భజంతిహృదయేనభవంతమేవ చిత్రంచిరా

యపరిరభ్యశరీరిణోపి ॥ ౭౫ ॥ స్థానేవిదారిత హృదానఖరైర

భావియద్వైరిణానరహరే తవగర్వ భాజా । యాంతి శ్రి

తా అపివిలోకనమాత్రతస్తైహృద్గ్రంధిభేద మితి కింతువిచి

వృత్తిః తదను ధ్యానాభ్యాస పాటవేన కృత్స్నావయవ పరిస్ఫూర్తౌ స

త్యాం సుఖపారవశ్యమపిసమభూదితి తాత్పర్యార్థః ॥ ౭౪ ॥ లబ్ధ్వేతి ॥ హృద

యేనవక్షసా పరిరభ్య ఆలింగ్య అన్యత్ర హృదయేన మనసా ఆలింగ్యధ్యా

త్వా ॥ ని ॥ హృదయం వక్షసి స్యాన్నైత్రైతిహలాయుధః- స్తంభం జడీభావం- తన్నా

మకం సాత్త్వికభావంచ ॥ ౭౫ ॥ స్థానే ఇతి ॥ దృప్తశత్రువినాశనం యుక్తమిత్యర్థః-

అభావిభూతం- భావే ల్యుట్... యాంతీతి ॥ ... త్ర తఇతి- తత్ర తు-

నఖవిదళనాద్రక్త... ... ... హృద్గ్రంధి భేదమితి- భిద్యతే

హృదయగ్రంథిరితివచనమత్రానుసంధేయం-అన్యత్రవక్షోవిదారణం॥ ౭౬
అనీశేతి॥ అశక్తేత్యర్థః॥ని॥ఈశఃప్రభుశ్శంకరేస్యాదితివిశ్వప్రకాశః-
యాథార్థ్యంతత్త్వం-కిముతేతికింతిత్వత్యర్థః॥ని॥ కింపునరర్థేతిశయేప్రి
శ్నేపక్షాంతరేచ కిముతేతిగణరత్నమహోదధౌ- సతావదస్మదీయస్తుత్యా
జగత్పరిపాలనేప్రవర్తసేకింతుస్వతఏవేతిభావః-సముపలక్షితదౌహృదలక్షు
ణావ్యక్తగర్భచిహ్నా॥౭౬॥౭౭॥౭౮॥యచ్చింతనేనేతి॥యస్యకృష్ణస్యచింతనే

తిపాత్రమ్॥౭౬॥ అనీశాయాథార్థ్యం గహనమభిధా
తుంశ్రుతిరపిస్వశక్తేశ్శైథిల్యం స్ఫుటయతి యతో వాచయ
తితే।అతస్తోతుంశక్తాఃకథమివవయంత్వాంకిముతతేకృపా
పారావారోజయతుజగతీపాలనకృతే॥ ౭౭॥ స్తుత్యైవమ
రవిందాక్షముగ్రసేనసుతాదితామ్। దేవకీంముహురా
శ్వాస్యదేవాస్స్వభవనంయయుః॥౭౮॥తదనుదేవకనందనా
సముపలక్షితదౌహృదలక్షణావిలక్షణ సుషమావిశేషామం
దమందమపహాయ వివిధ భూషణభర మ పచితబలమపిస
ముచిత రుచినిచయమవయవ సముదయమదీధరత్॥ ౭౯॥
యచ్చింతనేనాపినిమేషమాత్రం సారూప్యమాప్యేత తమ
భ్రనీలమ్। గర్భేవిధాయాశి విరూపభావంబభారగా
రావసుదేవదారాః॥౮౦॥గౌరవంభజతిగర్భసంభవాన్మధ్య
మేమృగదృశస్తనీయసి। సాధుతద్ద్రఢిమకృద్వలిచ్ఛలం హే

నాపికిముతగర్భధారణేనేతిభావః- సారూప్యంసమానస్వభావతాసమానే
నీలపీతాదిరూపవత్త్వంచ॥ని॥ రూపంస్వభావేసౌన్దర్యేఆకారశ్లోకయోరపీతి
విశ్వః-అభ్రవదాకాశవన్నీలం-అత్రగర్భేహరేర్ధారణేపితదీయనైల్యాసం
క్రమాభావాదతద్గుణః॥ * ॥ సంగతాన్యగుణానంగీకారమాహురతద్గుణ
మితిలక్షణాత్॥ ౮౦॥ గౌరవమితి॥మృగదృశో దేవక్యాః-తద్ద్రఢిమకృదితి
మధ్యస్యతనీయస్త్వాత్తద్భంగభియావిధినాకృతమిత్యర్థః - అత్రవళిషువళి
త్వముపహ్నుత్యహేమదామనికురుంబత్వోత్ప్రేక్షా-వ్యంజకాప్రయోగాద్గ

ష్యా॥౨౧॥గభీరేతి॥ మహాబిలమాకాశఃఅతిగభీరంబిలంచపూర్వంనాభే
రతిగభీరత్వాన్మహాబిలత్వం-ఇదానీంతు గర్భస్థౌల్యేన గాంభీర్యనాశేప్యా
కాశత్వాన్మహాబిలత్వం-ఆకాశత్వంచవిష్ణుపదత్వకృతమితితాత్పర్యార్థః-
నాభేర్విష్ణుపదత్వంచగర్భస్యనాభిసంశ్లిష్టత్వాత్-అతఏవాత్రపూర్వరూప
విశేషాలంకారః॥*॥పూర్వావస్థానువృత్తిశ్చవికృతేసతివస్తునీతిలక్షణాత్॥
౨౨॥అ॥అథైకేనగద్యేనకృష్ణప్రాదుర్భావంవర్ణయతి॥ఆనందేనకందళితేషు

మదామనికురుంబమత్రుటత్॥౨౧॥ గభీరభావేనబభూవ
నాభీమహాబిలంలోలవిలోచనాయాః। గాఢాపిగర్భస్ఫుర
ణేనవిష్ణుపదచ్ఛలాత్ప్రాపమహాబిలత్వమ్॥౨౨॥౫॥ అథ
కదాచిదఖిలదేహిష్వమందానందకందళితేషుదళితేషుచమ
నుజభువనకలుషేషుకలుషేషుచ విమతహృదయకమలేషు
విమలేషుచసకలసలిలాశయేషు విమలాశయేషుచ విబుధజన
సమూహేషుసంమోహేషుచసకలాసురేషుభాసురేషుచ
నిఖిలదిగంతేషు శాంతేషుచజీమూతగర్జితేషుతర్జితేషు
చవ్యసననిర్ఝరేషు ఝర్ఝరేషుచసకలసమయారిష్టేషు
వృష్టేషుచ కల్పపాదప కుసుమ తరంగితేషు తరంగితేషు
చగీర్వాణవరవర్ణినీనృత్తేషు వృత్తేషుచ గగనకల్లోలినీక
ల్లోలమాలికాకలకలవిడంబ శౌండనిర్జరజయడిండిమా
డంబరేషుపరి మధురా నగర మధినిశీథ మభిభూత విరో

సంజాతకందళేషుసంజాతానందేష్విత్యర్థః - మనుజభువనస్య భూలో
కస్యకలుషేషుదురితేషుఅన్యత్రకలుషేషుమలినేషుకలుషశబ్దస్సుఖాదిత్వా
ద్ధర్మధర్మివచనః- సమయారిష్టేషువిషఘటికాదిదుస్సమయేషు-కల్పపా
దపకుసుమానాం తరంగితేషుతరంగేష్విత్యర్థః - తదస్యసంజాతంతార
కాదిభ్యఇతచ్ ఇతిసంజాతార్థేఇతచ్ప్రత్యయః - ప్రత్యయార్థస్యావి
వక్షితత్వాత్ప్రకృత్యర్థమాత్రలాభః- త్రిస్రఆహుతీర్జుహోతీత్యత్ర
ప్రకృత్యైవత్రిత్వలాభేబహువచనమవివక్షితమితిమీమాంసకాః-దర్శయతే

భవ ఇత్యత్ర వివక్షితో ణిజర్థః ఇతి శాబ్దికాశ్చ - ప్రకృతేపి తద్వదితి ద్రష్ట
వ్యం-అన్యత్ర తరంగితేషు వర్ధితేషు-విరోచనాభిధానేతి॥ని॥ చంద్రాగ్న్య
ర్కాః విరోచనా ఇత్యమరః-అభూతపూర్వమితి-పూర్వం భూతం భూతపూ
ర్వం సుప్సుపేతి సమాస ఇతి చరట్సూత్రే కాశికాకారః - తన్న భవతీతి తథో
క్తం ॥౧౩॥ ఆవిర్బభూవేతి ॥ శీతాంశురపి తత్క్షణం ఆవిర్బభూవేత్యన్వ
యః - ప్రకృతస్య కృష్ణస్య - అప్రకృతస్య చంద్రస్య చోభయరూపైకక్రియా
న్వయాద్దీపకాలంకారః॥*॥ వదంతి వర్ణ్యావర్ణ్యానాం ధర్మైక్యం దీప

చనాభిధాన తేజస్త్రితయ ముద్భాసిత జగత్త్రయమను
ద్భూతపూర్వం కిమపి మహః ప్రాదురభవత్ ॥౧౩॥ ప॥
ఆవిర్బభూవ దేవక్యాస్తత శ్శ్రీవత్సలాంఛనస్స్వయం । దుగ్ధక్షే
నమివ ప్రాచ్యాశ్శీతాంశురపి తత్క్షణమ్ ॥౧౪॥ కిశోరం స్వా
ధ్యాయత్తదనువసుదేవస్తపసామసీమానామేనం ఫలమి
వనవీనారుణనిభమ్ । కృపాపారావారం కరబదరకల్పం సు
కృతినాం సుధాధారాధారాయితనయనధారాం చితము
ఖమ్ ॥౧౫॥ ప ॥ ఖనిం కల్యాణానాం యదుకుల మహాభా
గ్యవిభవం స్ఫురల్లీలాజాలం వలభిదుపలశ్యామలతనుమ్ । గ
దాం శంఖం చక్రం ధనురపి దధానం కరతలైస్తనాపీతం వాస
శ్శిరసి మకుటం కౌస్తుభమపి ॥౧౬॥ ప॥ తనూజానాం పాం
డోః కిమపి కులదైవం సకరుణం విలోలల్లావణ్యామృతజలధి
వేలాయితతనుమ్ । గుణానామంభోధిం సుకృతనిచయం విగ్ర
హభృతం ప్రకాశాస్తన్వానం చకచకితభాసైర్దశదిశః ॥౧౭॥

కంబుధా ఇతి లక్షణాత్ ॥౧౪॥ కిశోరమితి॥ స్వాధ్యాయద్దదర్శ ॥ని॥ నిధ్యానమవ
లోకనమితి వైజయంతీ - సుధాధారాయాః ఆధారాయితా ఆశ్రయీ
భూతా నయనస్య ధారా అంచలః తయా అంచితం రమ్యం ముఖం యస్య తం
తథోక్తం-శిరసి మకుటం కౌస్తుభమపీతి॥*॥ యయోర్లాక్షౌ లక్ష్మీరరుణ హారి
చూడామణిరుచిరిత్యత్ర హరేశ్చూడామణిః కౌస్తుభ ఇత్యాఖ్యాతం సర్వజ్ఞ
[illegible] ॥ [illegible] వ్యాఖ్యానముతి

ప్రకాశశబ్దో ధర్మధర్మివచనః॥✽॥ప్రకాశశ్చాప్రకాశశ్చ లోకాలోక ఇవాచల ఇతి రఘువంశే॥౨౭॥ఏవమితి॥సురభిశతం గోశతం-అవనిసురసాద్బ్రాహ్మణాధీనం దేయమత్రాచేతి సాతిప్రత్యయః॥౨౮॥అథ పంచభిః శ్లోకైః స్తౌతి॥పురాణ ఇతి॥హరే త్వం పురాణః-అనాదిః అసి-అసీతి సర్వత్ర సంబధ్యతే-నీరూపః నిరాకారః విగుణో నిర్గుణః గిరాం వశగః అధీనో వా నాసి॥౨౯॥యతో వాచో నివర్తంత ఇతి శ్రుతేః - నిశ్చేష్టః హితాహితప్రాప్తిపరిహారార్థపరిస్పందరహితః శరీరాభావాదవాప్తసకలకామత్వాచ్చేతి భావః - అపి తు చైతన్యనిలయః పరం చిన్మాత్రమిత్యర్థః-చైతన్యనిలయ ఇత్యత్ర స్వే మహిమ్ని భూమా ప్రతిష్ఠిత ఇత్యత్ర భూమ్నో నస్యాశ్రితత్వలాభవచ్చైతన్యస్యాప్యనాశ్రితత్వలా

ఏవమానకదుందుభిరత్యద్భుతానుభావమభూతపూర్వ
మావిర్భూతమేనమర్భకం చతుర్భుజమవధార్య నిర్భ
రానందసింధునిమజ్జనమనుభవన్నపి పునరుక్తసలిలావగాహ
నశ్చైతస్యైవ సురభిశతమవనీసురసాద్విధాయ భగవంత
మంభోజలోచనమస్తౌషీత్ ॥౨౮॥ తథాహి ॥ప॥పురా
ణో నీరూపస్త్వమసి విగుణో నైవ వశగో గిరాం వా నిశ్చేష్టః
పరమపి తు చైతన్యనిలయః । కథం వా రజ్యంతి శ్రుతియువత

భైన చైతన్యస్వరూపత్వే పర్యవసానం-ఈదృశే త్వయ్యపి శ్రుతయ ఏవ యువతయః కథం వా రజ్యంతి కథం వా తాత్పర్యేణ ప్రతిపాదయంతీత్యర్థః - అప్రాప్యేతి శక్తినిషేధాదసంగత్వేన శక్యసంబంధరూపలక్షణాయా అప్యభావాన్నిర్ధర్మకత్వేన వేదాంతవేద్యత్వరూపధర్మాసంభవాచ్చేతి భావః ॥ మాయావైభవేన సర్వం సంగచ్ఛత ఇత్యాహ - భువనసమ్మోహనకరీ జగన్మోహినీ తవ మాయా న జయ్యా జేతుమశక్యా అఘటితఘటనాపటీయసా మాయయా సర్వం సంభావ్యత ఇతి భావః ॥ వ్యంగ్యార్థస్తు ॥ హరే త్వం పురాణః స్థవిరోఽసి న వా సుందర ఇత్యాహ-నీరూప ఇతి - విగుణో యువతిశ్లాఘ్యగుణరహిత ఇత్యర్థః- గిరాం వా వశగో న ప్రియవచనాదినా వశీకర్తుమశక్య ఇత్యర్థః- నాపి స్త్రీభోగానుకూలా శక్తిరస్తీత్యాహ - నిశ్చేష్ట ఇతి- హా

స్తపాపాదిచాలనేప్యసమర్థఇత్యర్థః- అపితుపరంచైతన్యనిలయఃపరం
ప్రాణిమాత్రసంపృక్తఇత్యర్థః- ఈదృశేత్వయ్యపిశ్రుతఏవయువతయఃక
థంవారజ్యంతిమాయామహిమ్నాసర్వంసంగచ్ఛతఇత్యాహ - భువనేత్య
నేనతదాశ్రితజనోవ్యజ్యతే- తస్యసంమోహనకరీతవమాయామణిమంత్రౌ
షధాదికృతావంచనా॥ ని॥ వంచనాదంభహింసాసుమాయేతిభాస్కరః-
నజయ్యా అచింత్యోహిమణిమంత్రౌషధీనాం ప్రభావఇతిభావః - అత్రచ
పురాణఇత్యాదౌశ్లేషః శ్రుతీనాంయువతిత్వ రూపణా ద్రూపకాలంకారః
ఏతదుభయోత్థాపితఃఈదృశేపిత్వయియువతయోరజ్యన్తీతివిరోధస్యాభాస
త్వాద్విరోధాభాసోలంకారః - కథంవేత్యాదినాసోక్త్యాయాఅనురాగా
నుపపత్తేఃనజయ్యేత్యాదినానిషేధాదాక్షేపాలంకారః- పూర్వప్రతిపాది
తవిరోధస్యనజయ్యేత్యాదివాక్యార్థేనసమర్థనాద్వాక్యార్థహేతుకం

యస్త్వయ్యపి హరేనజయ్యాతేమాయాబతభువనసంమో
హనకరీ ॥ ౮౯ ॥ ప ॥ నిధిఃకల్యాణానాం త్వమధికముదా
రస్సకరుణఃకృతార్థాస్తే భృత్యాఇతిచతవసేవాపరవశః

కావ్యలింగంచాలంకారః - నచవిరోధస్యసమర్థనేవిరోధాభాసత్వం న
స్యాదితివాచ్యంసమర్థితస్యాపివిరోధస్యవస్తుతఆభాసత్వేనతత్సంభవాత్
కావ్యలింగాక్షేపయోరేకవాచకానుప్రవేశలక్షణస్సంకరః-అర్థాలంకా
రయోరేవాయంసంకరః - స్వారసికవాచ్యప్రతియోగిత్వాద్వాచకత్వస్యే
త్యలంకారసర్వస్వరహస్యం- సందేహసంకరోవా - ఏతైస్సర్వైరుత్థాప్య
మానానిందయాస్తుత్యభివ్యక్తిరూపావ్యాజస్తుతిః-పురాణత్వాదీనాంగుణా
నాందోషత్వకల్పనరూపలేశగర్భేణవఉత్థాప్యతఇతిలేశవ్యాజస్తుత్యోస్సమ
ప్రాధాన్యసంకరఇతివివేకః- ఏవమేతేషుస్తుతిశ్లోకేషుసంసృష్టిసంకరాదికం
బహువివేచనీయమస్తి- అథాపిగ్రంథవిస్తరభయాదుపరమ్యతే॥ ౮౯॥ నిధి
రితి ॥త్వంకల్యాణానాంనిధిస్స్వయంకల్యాణనిధిరేవపరస్యకల్యాణందాతుం
శక్నోతీతిభావః - అతఏవ పరికరాలంకారః - అధికమత్యంతముదారోమ
హానత్యుత్కృష్టఇత్యర్థః - కర్తవ్యోమహదాశ్రయఇతిన్యాయాదితి భా

ప్రథమో విలాసః ౩౫

షః॥ ని ॥ ఉదారోదాతృమహతోరిత్యమరః - సకరుణోనిరుపాధిక కృపాని
ధిరిత్యర్థః - తేభృత్యాఃకృతార్థాఃకృతకృత్యాధన్యాఇతియావదితిచమ
త్వేత్యర్థః - గమ్యమానార్థత్వాదప్రయోగఃప్రయోగేపౌనరుక్త్యమి
త్యాలంకారికాః - తవసేవాపరవశఃనిరంతరసేవోత్సుకఃజనఇతిశేషః .
సర్వస్వే సర్వధనేపి హృతేసతి ॥ ❋ ॥ యస్యానుగ్రహమిచ్ఛామి తస్యవి
త్తం హరామ్యహమితి విష్ణుపురాణవచనాదితి భావః - అఖిలజనాత్ప్రా
పంచికసకలజనాపేక్షయాఅతిరిక్తఃఅధికః ॥ ని ॥ అతిరిక్తస్సమధికఇత్య
మరః - అభవదితియత్ నిర్ధనత్వేన హేతునామదనాశేసతి మోక్షాధికారి
త్వాదితిభావః - తదస్తునతావన్మాత్రమేవ పురుషార్థ ఇత్యర్థః - కస్త
ర్హిపురుషార్థఇత్యతఆహ - ఆత్మా పరముత్కృష్టం నిర్విచికిత్సం య
థా తథా లబ్ధ ఇతిహి సమధికో లాభః- ఆత్మలాభాన్న పరం విద్యత ఇతి
శ్రుతేరితిపరమార్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు-త్వంకల్యాణానాంసువర్ణానాం

హృతేయత్సర్వస్వేప్యభవదతిరిక్తోఖిలజనాత్తతస్త్వాత్మాలబ్ధః

నిధిఃఅతిధనికఇత్యర్థః॥ని॥ కల్యాణంమంగళేస్వర్ణఇతిభాస్కరః- అధిక
మత్యంతముదారోదాతాసకరుణఃపరదుఃఖప్రహాణేచ్ఛుః-తేభృత్యాః కృ
తార్థాఃలబ్ధధనాశ్యూరశ్చ కృత విద్యశ్చేత్యాదావివకృతశబ్దోలాభార్థ
కఇతిచమత్వాతవసేవాపరవశః నిష్కపటసేవాసక్తఇత్యర్థః-సంపత్తిరౌ
దార్యంకరుణేతిగుణత్రయంభృత్యసంపత్తించవిచార్యప్రభుంసేవంతఇతి
భావః-సర్వస్వేపిహృతేసతి❋అన్యథాచింతితంకార్యందైవమన్యత్రచింతయే
దితిన్యాయాదితిభావః-అఖిలజనాదతిరిక్తఃఅతిదరిద్రః అభవదితియత్-అత
ఏవాత్రవిషాదనాలంకారః❋॥ఇష్యమాణవిరుద్ధార్థసంప్రాప్తిస్తువిషాద
నమితిలక్షణాత్ -తదస్తుసర్వస్వంహృతఇత్యేతావన్మాత్రమేవనశోచనీయమి
త్యర్థః-ఆత్మాలబ్ధఇతిపరమిత్యేవసమధికోలాభఃచోరాదిభిర్హృతసర్వస్య
ప్రాణమాత్రావశేషణమాత్మలాభశబ్దార్థః-అత్రప్రభోఃఖలత్వదోషేణవ
ధాభావస్యగుణత్వేనవర్ణనాదుల్లాసాలంకారశ్చ॥❋॥ఏకస్యగుణదోషాభ్యా
మన్యస్యతౌయదీతిలక్షణాత్ ॥౯౦॥దురాపమితి॥జగతీపతిశతమతయో

విస్తృతబుద్ధయః నిత్యానిత్యవస్తువివేచనచతురా ఇత్యర్థః - సుదృశాం సుధి
యాం భక్తానామితి యావత్ వశ్యమధీనం త్వాం అపరైరభక్తైర్దురాపం
మత్వా తే అభీష్టామభిమతాం భక్తిం. యో మద్భక్తస్స మే ప్రియ ఇత్యాదౌ భ
క్తిసంబంధస్యాపి ప్రియత్వదర్శనేన భక్తైః ప్రియత్వం కైముతికన్యాయసిద్ధమితి
భావః - శరణం యాంతి దృఢాం భక్తిమవలంబంత ఇత్యర్థః - తదవలంబో భ
క్తికర్తృకపరిగ్రహః దృఢతరో యది దృఢభక్తిస్స్యాచ్చేదిత్యర్థః - శ్రే
యోదాతా మోక్షప్రదః ॥ ని ॥ శ్రేయో నిశ్శ్రేయసామృతమిత్యమరః - ఏవం
న చేత్తేషాం భవతః సకాశాత్ఫలలేశోఽపి న భవేత్ ॥*॥ కర్మేంద్రియాణి సం
యమ్య య ఆస్తే మనసా స్మరన్ - ఇంద్రియార్థాన్ విమూఢాత్మా మిథ్యా
చారస్స ఉచ్యతే - న కర్తృత్వం న కర్మాణి లోకస్య సృజతి ప్రభుః - న కర్మ

పరమితి హీలాభస్సమధికః ॥ ౯౦ ॥ దురాపం త్వాం మ
త్వా జగతి సుదృశాం వశ్యమపరైరభీష్టాం భక్తిం తే వితతమ
తయో యాంతి శరణమ్। అపి శ్రేయోదాతా యది తదవలం
బో దృఢతరో న చేదేవం తేషాం న ఖలు ఫలలేశోఽపి భవతః ॥ ౯౧ ॥
నాథ త్వద్గుణజాలబద్ధహృదయా భక్తా విముక్తాః కథం సంజా

ఫలసంయోగం స్వభావస్తు ప్రవర్తత ఇత్యాదిగీతావచనాదితి భావః - వ్యాం
గ్యార్థస్తు ॥ వితతమతయస్సుధీయః - జగతి సుదృశాం స్త్రీణాం వశ్యమధీ
నం త్వామపరైర్బహిర్ముఖైః సేవకైర్దురాపం త్వాం మత్వా స్త్రీలోలత
యా అంతఃపురగతత్వాదితి భావః - తే అభీష్టాం ప్రేయసీం భక్తిం తన్నామి
కాం స్త్రియం శరణం యాంతి దూతీద్వారా తామేవ వశీకుర్వంతీతి భావః - త
దవలంబః ప్రేయసీకర్తృకపరిగ్రహః దృఢతరో యది త్వత్ప్రేయసీ కంచి
దాత్మీయత్వేన పరిగృహ్ణాతి చేదిత్యర్థః - శ్రేయోదాతా కల్యాణప్రదః అపి.
కామాంధాః కిం న కుర్వంతీతి భావః - ఏవం న చేత్తత్పక్షపాతో న స్యాచ్చే
దిత్యర్థః - తేషాం భవతస్సకాశాత్ఫలలేశోఽపి న స్త్రీస్వపరతంత్రస్య తవ దర్శ
నస్యైవ దుర్లభత్వాదితి భావః ॥ ౯౧ ॥ నాథేతి ॥ తవ గుణజాలం రజ్జునివహః
తేన బద్ధహృదయాః సంయానితవక్షసః భక్తా విముక్తాః కథమితి విరోధః - గుణ

శీలంసత్యకామత్వాదికల్యాణగుణగణః తేనబద్ధంతద్ధ్యానశీలమిత్యర్థః - హృదయంమనోయేషామితివిరోధపరిహారః॥ ౘ॥హృదయంవశేసిస్వాంత ఇతిహలాయుధః - సంజాతాఅమితావ్యథాయేషాంతేతథోక్తాః ఈదృశా అపిభక్తాస్సుఖాంభోనిధౌకథంమగ్నా ఇతివిరోధః సంజాతంఅమితం వేద నంజ్ఞానం-విదజ్ఞానే అస్మాల్ల్యుట్ యేషామితివిరోధపరిహారః ధ్యానేనత వైవప్రకృతింమాయాంగమితాః ప్రాపితాభక్తాః మాయామతీతాఃకథమితి విరోధః తవైవప్రకృతింస్వభావంగమితాః సారూప్యంప్రాప్తాఇతిపరిహా రః - నాశ్చర్యమితివిరుద్ధధర్మాణామేకత్రసమావేశనంనాద్భుతమిత్యర్థః- హియస్మాత్కారణాత్ తవవాంఛాఇచ్ఛా-జగదేవేంద్రజాలంతస్యకలనా నిర్మాణే పింఛాయథేంద్రజాలికః పింఛాభ్రమణమాత్రేణ గగనే సము

తామితవేదనా అపికథం మగ్నాస్సుఖాంభోనిధౌ। ధ్యానేన
ప్రకృతింతవైవగమితామాయామతీతాఃకథం నాశ్చర్యం
జగదింద్రజాలకలనే పింఛాహివాంఛాతవ ॥ ౯౨ ॥ ప్రా
ప్తాస్తమఃపరిచయాద్విరసంభవాంధుంనిర్యాంతుతే గుణ
గణానవలంబ్యధీరాః। మగ్నాత్మనాం త్వయి సుఖాంబుని

ధ్రాదికంరచయతి - తద్వదిచ్ఛామాత్రేణాచింత్యనిర్మాణం జగద్రచయ త స్తవనకించిదపిదుష్కరమిత్యర్థః - విరోధ సమాధాన శిరస్కా విరో ధాభాసాలంకారః॥ ౘ॥ఆభాసత్వేవిరోధస్య విరోధాభాసఇష్యతఇతిలక్ష ణాత్॥ ౯౨॥ ప్రాప్తాఇతి ॥ ధీరావిద్వాంసః॥ని॥ధీరోమనీషీజ్ఞఃప్రాజ్ఞఇత్య మరః-దృష్టాశ్చేతిగమ్యతే-తమఃపరిచయాత్తమోగుణప్రాచుర్యా దంధకా రప్రాకట్యాచ్చవిరసంఅసారంనిర్జలంచ॥ని॥రసోగంధరసేస్వాదే తిక్తాదౌ విషరాగయోః-శృంగారాదౌద్రవేవీర్యే దేహధాత్వంబుపారదఇతివిశ్వః భవస్సంసారఏవాంధుఃకూపః॥ని॥పుంస్యేవాంధుః ప్రహిఃకూపఇత్యమరః తేగుణగణానవలంబ్యధ్యాత్వేత్యర్థః-గుణగణాన్ రజ్జుగణానవలంబ్యధృత్వే తిచవ్యజ్యతే- నిర్యాంతునిర్గచ్ఛంతుయుక్తమిత్యర్థః - సుఖాంభోనిధౌ త్వయిమగ్నాత్మనాంమగ్నస్వరూపాణాంత్వదైక్యంప్రాప్తానామిత్యర్థః-

మగ్నాశరీరాణామితివ॥ ని ॥ ఆత్మా జీవేధృతౌదేహేస్వభావేపరమాత్మనీతి
యాదవః అమీషాం ధీరాణాం నిరయస్యనిర్గమస్య పునరా వృత్తైరితియా
వత్-సంభావనాపిన్వనాస్తీత్యర్థః- అంధకారేనిజజాలకూపపతితో ధృష్టః ర
జ్జ్వాద్యవలంబనేనకథంచిన్నిర్గచ్ఛేత్ - మత్స్యేసముద్రంమగ్నస్యతునపున
రావృత్తిరితితాత్పర్యార్థః॥౯౩॥ఇతీతి ॥ స్తావంస్తావంస్తుత్వాస్తుత్వాఏవ
మేత్రత్రత్రాప్రిజ్ఞేయం-ముహుర్ముహురిత్యర్థః- వీప్సాయామవ్యయీభా

ధావమీషాంసంభావనాపినిరయస్యకథంపునస్స్యాత్ ౯౩
ఇతిస్తావంస్తావంప్రతిముహురనంసీన్మురరిపుం దృశాపా
యంపాయంచిరమపినసౌహిత్యమగమత్ । సుఖం ధ్యా
యంధ్యాయం కృతినమయమాత్మానమభజద్ద్విపుంస్మారం
స్మారంవ్యథితపరమత్యాహితమపి॥౯౪॥గ॥తదనుదేవకనం
దనాపిముకుందమమందానందకందళితమభివంద్యాచ సుధా
సారపారతరాభిరమితస్తుతిభిరిత్థమేనంప్రార్థయత॥౯౫॥
గ॥ భగవన్ననుభూతచర మభిరూపం రూపమిదంసుని
రూపంమాదృశాంమా కుర్వీథాః ॥ ౯౬ ॥ అపితు తనయ
విరహదూయమానమానసా మేనామానందయతురిపుభయ
మపిపరిహరతు భవానితి ॥ ౯౭ ॥ ఏవమభిదధానాతనయ
విరహకాతరతౌమాతాపితరౌమురశాసనస్సాదరమిదమవా
దీత్ ॥౯౮॥ప॥పురాఖలుయువాంపృశ్నిసుతపోనామధార

వ్యా-ఆత్మానంకృతినంధన్యం ధ్యాయంధ్యాయంసుఖమభజదిత్యన్వయః-రి
పుంకంసంవ్యథితఅకరోత్-అమందానందకందళితమితివ్యాఖ్యాతమేతత్-
మాదృశాంసునిరూపంసుఖేనద్రష్టుంయోగ్యం॥ ॥నిరూపయత్యపినిచాయ
తేనికుందతీతిదర్శనపర్యామెషుభట్టమల్లః-అతఏవ ॥ ॥ తంపర్వతీయప)
మదాశ్చచాయిరే ఇతిమాఘేద్వాదశ సర్గేప్రయోగః మాకుర్వీథాః ఏత
ద్రూపముపసంహరేత్యర్థః-ఏనాంమామిత్యర్థః॥౯౪॥౯౫॥౯౬॥౯౭॥౯౮॥
పురేతి ॥ సుతపసఃపత్నీపృశ్నిః - అతస్త్వేధామితితపస్తపఃకర్మకస్యైవే

తత్రతు ఋక్షకర్మవద్బ్రహ్మదాత్మనైవపదం - యువాంపూర్వంతపఃకృతవంతా విత్యర్థః-పురాభవామిభవిష్యామి - యావత్తరథః తరిష్యథః - సంప్రతారణాత్ వంచనాత్ పురతోరణతః పురబహిర్ద్వారాత్ ॥ ని ॥

యా । తపఃపరమతస్యైథాం తేనప్రముదితోభవమ్॥౯౯॥

ప ॥ పుత్రఃపురాభవామీతియువయోర్వరముత్తమామ్ । తేనాహమిహజాతోద్యభవత్ప్రియవిధిత్సయా ॥ ౧౦౦॥ యావన్మమానుభావేనతరథశ్లోకవారిధిమ్ । నందవ్రజమహాన్నైయసాం ప్రతం సంప్రతారణాత్॥ ౧౦౧॥ ఏవంవ్యాహృత్యభగవాన్ బభూవప్రాకృత శ్శిశుః । రోదితిస్మతతస్తారంతారకోభవవారిధేః ॥ ౧౦౨ ॥ మాయాపినంద జాయాయామజాయతతదాహరేః । తయావిమోహితాః కంసపురాంతఃపురరక్షిణః ॥ ౧౦౩ ॥ సమనంతరమాపక దుందుభిరపిజనార్దనప్రచోదనేననందమందిరముపయాతుకామః స్తత్క్షణమేవవిగళితనిగళబంధస్సూతికానికేతనాన్నిర్గత్య గత్యనుకూల మయత్న సంభూతమరర విఘటన ముపలభ్యఫణిపతిఫణాగణనివారితవారిధారమవిలంబితమంతఃపురతః పురతోరణతోపిచ నిష్క్రమ్య తరణి తనూభువమతిస్పృష్టసరణిమంతరేణ తరణిమతిలంఘ్యానందవ్రజమవజగాహే॥౧౦౪॥ప॥నందవ్రజంశౌరిరుపేత్యతత్రశిశుంయశోదాశయనేనివేశ్య । తస్యాస్సమాదాయసుతామధాశువివేశహర్షేణనిజంనివేశమ్॥౧౦౫॥ తామసౌనిజదారాణాంనిధాయసవిధేతతః। చరణౌనిగళైరాశు యథా

తోరణోస్త్రీ బహిర్ద్వారమిత్యమరః - తరణితనూభవం యమునాం - అతిస్పృష్టసరణిం దత్తమార్గాం - తరణి మంతరేణ నావం వినా ॥ ని ॥ స్త్రీయాంనౌ స్తరణి స్తరిరిత్యమరః॥౯౯॥౧౦౦॥౧౦౧॥౧౦౨॥౧౦౩॥౧౦౪॥ ౧౦౫॥తామసౌఇతి॥॥అనహ్యాతేతి- నహిరుభయుపదీ - యథాపురాయథా

పురమిత్యవ్యయీభావః-పూర్వవదిత్యర్థః॥౧౦౬॥ ఆదత్తేతి॥ తత్రైవకృష్ణ
ఏవనిర్విశయయానిస్సంశయయా- పరతాధియాపరమాత్మత్వబుద్ధ్యాపి॥ని॥
పరందూరాన్యముఖ్యేషుపరోఽరిపరమాత్మనోరితివైజయంతీ- తాదృగ్విధం
పుత్రత్వభ్రాంతిజన్యానంద సదృశ మిత్యర్థః - సుఖంఅనయాసులభంస్యా
త్కిం-నసులభమేవయశోదాయాఃభ్రాంతిసిద్ధంపుత్రదర్శనసుఖంబ్రహ్మసా
క్షాత్కారసుఖాదతిరిచ్యతఇత్యర్థః - యద్యప్యానందశబ్దస్యఘుఞంతత్వా
త్పుల్లింగత్వమేవయుక్తం-తథాపిచిన్మాత్రమమలవిషయమద్వయమానంద

పురమనహ్యత ॥ ౧౦౬ ॥ ఆదత్తనందరమణీ వసుదేవసూ
నావానందమాత్మజధియాభ్రమమూలయాయత్। తత్రై
వనిర్విశయయాపరతాధియాపి తాదృగ్విధంకిమనయాసుల
భంసుఖంస్యాత్ ॥ ౧౦౭ ॥ ౫ ॥ సమనంతరమంతఃపుర
ద్వారేషుపురగోపురేషుచయథాపురమావృతేషుబాలికా
కలకలమాకలయ్యనిలయపాలికాస్సత్వరమవబుధ్య కంసా
యసుతావతరణంన్యవేదయన్ ॥ ౧౦౮ ॥ సోఽపితద్వచన
నిశమనసమయమశనిహతఇవధారాధరస్సమధికగతహృద
యవేదనస్సమజనినిజవిలయహేతురంతకఇతిసాతంకఃపంక
నిమగ్నపదఇవద్విరదఃకృత్యాకృత్యవివేకమకలయన్ద్వివిధ

మనుభవారూఢం - బ్రహ్మైవాస్మితదన్యత్కిమస్తీతివిస్మయోవిదుషాం-
అఖండానందమేతంయత్తద్బ్రహ్మేత్యవధారయేత్యాదిభగవత్పాద ప్ర
యోగదర్శనాత్ప్రకృతేనపుంసకలింగనిర్దేశః-అతఏవక్వచిదానందశర్మశా
తసుఖానిచేతిసమాసపాఠఇతివేదితవ్యం- ప్రాచాతుపరతాధియాఅన్యత్వ
బుద్ధ్యావసుదేవసుతత్వబుద్ధ్యేత్యర్థః - పుత్రత్వభ్రమాదేవాయమానం
దః-నాయంమమపుత్రఇతియాథార్థ్యజ్ఞానేతుకుతస్సుఖమిత్యర్థఇతివ్యా
ఖ్యాతం॥౧౦౭॥పురగోపురేషుపురద్వారేషు॥ని॥గోపురంతుపురద్వారేద్వా
రమాత్రేచపుస్తకఇతివిశ్వః-ద్వివిధమప్యరిష్టమితి-సూతికాగృహంఅశుభం
చేత్యర్థః॥ని॥అరిష్టంసూతికాగారేతక్రేచాప్యశుభేశుభఇతివైజయంతీ॥

౧౦౯ ॥ భూయాంస ఇతి ॥ సుధాధామాననాశ్చంద్రసదృశవదనాః మా
నస్థాః యోగ్యాః బహుమానార్హాః భాగినేయత్వాదితిభావః - భీరురంగనా
అయమూఙంత ఇతి వందిఘటినా వ్యాఖ్యాతం - త్వం రక్ష సా భీరుయతో౽వనీ
తేతి ప్రయోగశ్చ దర్శితః - హ్రస్వాంత ఏవాయమిత్యపరే - ఆపతంతి కుసు
మాన్యభియాతి - త్వామపభీరుకులకుంతలబంధాదిత్యాద్యభియుక్తప్రయోగ
శ్చ ॥ అసావి అసూత ॥ కర్మణిలుఙ్ క్లైశ్చిణ్ ॥ సపది ఇదానీం మానయన

మప్యరిష్టమాసాదయన్ వ్యాపాదనాయ దేవకీతనయాం
తనయామయాచత । సాపి పాపాశయమేనం ప్రత్యవా
దీత్ ॥ ౧౦౯ ॥ ప ॥ భూయాంసో నిహతాస్సుతా మ
మ సుధా ధామా ననా మాననా యోగ్యా భీరు రసా వ
సావిసపది ప్రేమానమాలంబ్య తామ్ । క్లైశం మానయమా
నయస్వ భగినీం మా నామమనాధినా నో సించంతి ధారాధరా
శ్రీమశనిప్లోషేపి ధారాధరాః ॥ ౧౧౦ ॥ గ ॥ ఏవమతికరుణ
మాలపంతీమేనామానకదుందుభిమపి దీనారవముఖరితహరి
దంతరమవిగణయ్య స్తనంధయీమాదాయ పరిశిలాతలము
త్పాత్య పాతయితుమారభత ॥ ౧౧౧ ॥ ప ॥ అబలాయా ద్దే
వకజా నతతస్సోయం శృణోతు తద్వాణీమ్ । ఆనకదుందుభిశ
బ్దం నాశ్రౌషీదేష విస్మయాయైతత్ ॥ ౧౧౨ ॥ గ ॥ సాపిప్లుత
క్రౌశలేన తత్క్షణమంతరిక్షవర్త్మని సముత్ప్లుత్య సమధిగమ్య చ

ప్రపయమానయస్వ - మానపూజాయామితి చౌరాదికో ధాతుః - అనూ
నాధినా అధికమనోవ్యథయా కృతాపరాధస్యాప్యుపకారే ప్రవృత్తౌ దృష్టాం
తమాహ ॥ నో సించంతీతి కాకుః సించంత్యేవేత్యర్థః - అశనిప్లోషేపి అశని
నా దగ్ధా అపీత్యర్థః - ప్లుష దాహే ॥ ౧౧౦ ॥ ౧౧౧ ॥ అబలేతి ॥ దేవకజా దే
వకీ తత ఇతి స్త్రీప్రత్యయప్రయుక్తానాదరాదిత్యర్థః - ఆనకదుందుభిర్వసుదేవః
విస్మయాయేతి - పురుషవచనమపి నాశృణోదితి విస్మయః - అత్రోదరపూ
ర్వకశ్రవణనిషేధః - దుర్బలోచ్చారితశబ్దస్యాతిమందతయా శ్రవణాభా

వోఽయుక్తః పటహభేరీశబ్దమపినాశృణో దిత్యహోబాధిర్యమితి ధ్వనిః ॥
౧౧౨॥౧౧౩ ॥ అయీతి ॥ వైధేయో మూర్ఖః ॥ని ॥ మూర్ఖ వైధేయ
బాలిశా ఇత్యమరః - నిబర్హణతయా హతయా ॥ ౧౧౪ ॥ అపీతి ॥ సమభ్య
ర్చనామేత్యత్ర విపరీతలక్షణయా సమున్మీలనామేత్యర్థోఽలభ్యతే ॥

సురసుందరీరూపం విస్మయమానమేనముగ్రసేనతనయ మ
వాదీత్ ॥ ౧౧౩ ॥ గ ॥ అయి భో వైధేయకులతిలక కిమన
యా బాలిశయా మయా నిబర్హణతయా ॥ ౧౧౪ ॥ గ ॥ అ
పితు భువి సముద్భూత ఏవ తవ సమభ్యర్చనాయ కోఽపి నిరంకుశ
మహిమానుభావ స్సావధానమేవ తదవధారయతు భవాని
తి ॥ ౧౧౫ ॥ గ ॥ కంసోఽపి నితాంతమరుంతుదవచనఝర్ఝ
రితహృదయకోటరః కమపి కర్కశదశావిశేషముపగమ్య వ
సుదేవ ఏవ శరణీకరణీయ ఇతి ధియమయాసీత్ ॥ ౧౧౬ ॥ ప ॥
ప్రాప్తోఽపి పుత్రార్దనవజ్రఘాతాన్ కంసాంబువాహాద్వ
సుదేవశైలః । బభార తస్యైవ వచోంబుధారాః క్ష్వేళేన గు
ర్వీః ఖలు జీవనాశాః ॥ ౧౧౭ ॥ గ ॥ దేవకీ చ సాంత్వవచనైర
భ్యర్థ్యమానమేనం సానుశయమాశయసంధుక్షణవిచ
క్షణం తత్క్షణమానందయామాస ॥ ౧౧౮ ॥ గ ॥ ఏవం ప్ర
సాదమేదురహృదయారవిందౌ దంపతీ పుండరీకవిలోచన
విలోకనవికలసకలబంధావపి విగళితనిగళబంధావాధాయ
తాభ్యామాశ్వాసితః కంసోఽపి నిజసదనమాససాద ॥ ౧౧౯ ॥
తతః ॥ గ ॥ అపచితరుచినిచయహిమకరవిరహవిధురితరజ

౧౧౫ ॥ ౧౧౬ ॥ ప్రాప్త ఇతి ॥ శ్లేషేణ- బభార బహుమన్యతే స్మ - అన్య
త్ర (అగే)ణ ధృతవానిత్యర్థః - జీవనాశా జీవితస్పృహా ఉదకవాంఛా చ - గ
మనికాభిః రచనావిశేషైః ॥ ౧౧౭॥ దేవకీతి ॥ సానుశయం సపశ్చాత్తాపం ॥
ని ॥ భవేదనుశయో ద్వేషపశ్చాత్తాపానుబంధయోరితి వైజయంతీ- ఆశయ
సంధుక్షణవిచక్షణం హృదయోల్లాసనచతురం ॥ ౧౧౮ ॥ ౧౧౯ ॥ అపచి

తే॥ పూర్వసర్వంసహాభృదుదయపర్వతఏవపూర్వదేశస్థ భూపతిరితి శ్లిష్టరూపకం - సముదక్తముద్ధృతం॥ని॥సముదక్తోద్ధృతేసమఇత్యమరః-ఉచ్చావచమనేకభేదం-ఉల్లిఖ్యమానేవర్ణ్యమానే- హరిహయశ్శక్రః తస్యహరిత్ప్రాచీ॥౧౨౦॥౧౨౧॥ ౧౨౨॥ సఇతి ॥ తదనువిధేయంతదనంతరకృత్యం-

నీయువతీపరిదేవనవిరావాయితనానావిధపతగవిరుతముఖరితేషుహరిన్ముఖేషుకిన్నుఖలుపూర్వసర్వంసహాభృదవలంబ్యమానభాసురమణిముకురమిదంకిముతపరిసరవిసృమరకేసరవాసరకమలావిలాసకోకనదమిదమాహోస్విదవనీతలావతీర్ణమధుసూదననిషేవణాయబలి సదనసముద్గత భుజగపరివృఢచూడాశోణరత్నమిదమథవారథాంగవిహంగదూరీకృతవిరహానలజ్వాలాపటలమిదంకిముతద్విజరాజవసుహారణసముపనతవిగర్హణానిబర్హణాయ వాసరకరసముదక్తతప్తలోహఫలకమిదమేవముచ్చావచ ముల్లిఖ్యమానే హరిహయ హరిన్ముఖమంబ్యమానే సముదంచతి భగవతి భాస్వతి ॥ ౧౨౧ ॥ ప ॥ దుర్మంత్రిభిరసావాశుసమ్మంత్రయితుమంతరాత్ । సమాజమాజగామాథకంసస్సంతానపాంసనః॥౧౨౨॥గ॥సాయమముయాకపటబాలిశయాసల్లపితమఖిలమపితేభ్యోనివేద్యతదనువిధేయమభిదధే॥౧౨౩॥గ॥తేపిమంత్రిణస్తన్నియంత్రిణపరతంత్రితాస్సకలవసుమతీవాస్తవ్యపృథుకమథనకృతనిశ్చయాన్నిశ్చక్రముః-స్వయమపినిజనిలయమయాసీత్ ॥ ౧౨౪ ॥ ప ॥ తద్దైవనందస్సుతభావభాజఃపరస్యసాక్షాత్కరణేనపుంసః । నిర్వాణమాపాన

సకలబాలహననమిత్యర్థః - సకలశిశునాశనేస్వశత్రోరపినశ్యేదితితాత్పర్యం॥౧౨౩॥తఇతి॥నియంత్రణంనియమనం వాస్తవ్యావర్తమానాః-వసేస్తవ్యత్కర్తరిణిచ్చేతికర్తరితవ్యత్॥౧౨౪॥ తద్దైవేతి॥సుతభావ భాజఃపరస్యపుంసఃపరమాత్మనః-సాక్షాత్కరణేనదర్శనేన-నిర్వాణంసుఖం॥ని॥

నిర్వాణం నివృత్తౌ మోక్షే ఇతి భాస్కరః - ఆవచక్రధరేపరోక్షే సతి కృష్ణస్యనందవ్రజ ప్రాప్త్యనంతరమిత్యర్థః - బంధః అభవత్ పునః కారాగారే ప్రాపిత ఇత్యర్థః - నందస్య పరమాత్మసాక్షాత్కారాస్మ్రుత్తిరభూత్ వసుదేవస్తు తత్పారోక్ష్యాగ్బద్ధ ఇతి ధ్వనిః॥ ౧౨౫॥ స్థానే ఇతి ॥ హృదా పరిరభ్య వక్షసా ఆలింగ్య ధ్యాత్వా చ భూతా జాతాః - అత్ర విరాగాణాం యతీనామపి తదీయ లీలా పారవశ్యే 'కిముత మాతుర్యశోదాయా ఇత్యర్థాపత్తిరలంకారః॥ ✻ ॥ కైముత్యేనార్థసంసిద్ధిః కావ్యార్థాపత్తిరిష్యత ఇతి లక్షణాత్ ॥ ౧౨౬॥ బభూవేతి ॥ ప్రకాశమితి యశోదాయాః పుత్రలాభజన్యానందః సర్వైర్విజ్ఞాయత ఇత్యర్థః - తత్త్వం మత్వాపీతి మమైవ పుత్రో యశోదయా పరిపాల్యత ఇతి యాథార్థ్యజ్ఞానేపీత్యర్థః - నేదం ఆనంద

కదుందుభేస్తు బంధోభవచ్చక్రధరే పరోక్షే ॥ ౧౨౫ ॥ వ ॥ స్థా
నే తమాదాయ తదా యశోదా హ్యమందమానందమవిందతేతి । హృదాముదాయం పరిరభ్య లీలాలోలా విరాగా యత
యోపి భూతాః ॥ ౧౨౬ ॥ వ ॥ బభూవ చిత్రం వసుదేవ సూనో మాయా వృతాయా అపి నందవధ్వాః । ప్రకాశమా
నందమముష్యతత్త్వం మత్వాపి నేదం వసుదేవతన్వ్యాః॥

స్య ప్రకాశనం నాస్తీత్యర్థః - పుత్రలాభజన్యానందం స్వయమేవానుభవతి నతు కంసభయాత్ప్రకటయతీతి భావః - అత్ర శబ్దశక్త్యా పూర్వవాక్యే యశోదాయా అజ్ఞానావృతస్యాప్యానందస్య ప్రకాశ ఇతి విభావనాలంకారవిశేషో వ్యజ్యతే - తల్లక్షణంతు॥ ✻ ॥ కార్యోత్పత్తిస్తృతీయా స్యాత్సత్యపి ప్రతిబంధక ఇతి - ఉత్తరవాక్యేతు దేవక్యా అనావృతస్యాప్యానందస్య నస్ఫురణమితి విశేషోక్త్యలంకారో వ్యజ్యతే - తల్లక్షణంతు ॥ ✻ ॥ కార్యాజనిర్విశేషోక్తిస్సతి పుష్కలకారణ ఇతి - తథాచోక్తం - అలంకారోథ వస్త్వేవ శబ్దాద్యత్రావభాసతే - ప్రధానత్వేన విజ్ఞేయశ్శబ్దశక్త్యుద్భవో ద్విధేతి - అత్ర యద్యప్యలంకారోపి వస్త్వేవ తథాప్యలంకారో విచిత్రం వస్తు - ఇతరత్తు శుద్ధవస్త్వితి ప్రతిపాదయితుం వస్త్వేవేత్యేనకార ఇతరహ

స్యం॥౧౩౬॥ నందోపీతి॥ నిస్సాణరాణేతినిస్సాణధ్వనిరిత్యర్థః - ధుద్య
పివశ్శీర్ణ్యోరుపసంఖ్యానమితిఅచోవిధానాద్ఘఞ్ బాధితః - అతఏవామ
రః- వశః కాంతౌ - రతుస్త్రీణేరణఃక్వణఇతి-తథాపిస్త్రీవాదివద్బాహుళ
కాద్ఘఞ్ ద్రష్టవ్యః - ప్రాచ్ఛాతురణ ఏవరాణః ప్రజ్ఞాదిత్వాత్స్వార్థేఽ
ణితివ్యాఖ్యాతం - లాస్యవిలాసేతి - లాస్యంనామనృత్తవిశేషః - తదు
క్తంసంగీతచూడామణౌ ॥ ❋ ॥ శృంగారరసభూయిష్ఠైర్భూరిభావత
రంగితైః । అంగైరనంగసర్వస్వశోభాతిశయశాలిభిః । అన్వితోనృత్త

౧౩౬॥౫॥ నందోపితదనునందనసముదయసమయసముచి
తమానందమనుభూయపయస్వినీశతమపరిమితకనకమప్య
వనీసురసాద్విధాయతోరణపతాకానికాయభూషితేషు
నికేతనేషుదుందుభిపటహనిస్సాణరాణముఖరితేషు హరి
న్ముఖేషులాస్యవిలాసలాలసాసువేశమత్తకాశినీషుశ్రుతిరు
జాపహారిగానరసాయనేషుగాయనేషువికీర్ణసుమనోగ
ణేషుసుమనోగణేషుప్రకటితకల్యాణగాథేషుమాగధేషుస
ముదితానందపల్లవేషువల్లవేషు ప్రవర్తితమంగళసూక్త
జాతేషుద్విజాతేషుచతత్క్షణమాత్మజన్మనోజాతకర్మమంగ
ళంనిర్వర్తయామాస॥౧౩౭॥ ప॥క్రమేణవవృధేశౌరిర్ధ
ర్మోవిగ్రహవానివ।తథాదుర్వినయాంకురఃకంసస్యచని

భేదోయస్తల్లాస్యమితికథ్యతఇతి - వేశోవేశ్యాగృహం-తత్రస్థితామత్తకా
శిన్యః వేశ్యాఇత్యర్థః॥❋॥ నేపథ్యేగృహమాత్రేచవేశోవేశ్యాగృహేపిచే
తిరభసః-గాయనేషుగాయకేషు-ణ్యుట్చేతికర్తరిణ్యుట్-సుమనసోదేవాః
పుష్పాణిచ ద్విజాతేఉత్పత్తిర్యేషాంతేద్విజాతాఃబ్రాహ్మణాః॥ని॥జాతం
జన్మసమూహయోరితిశాశ్వతః॥౧౩౭॥క్రమేణేతి॥ విగ్రహవాన్ సశరీరః
దుర్వినస్యాంకూరఃఅంకురః॥ని॥అంకేలోపిప్రరోహస్స్యాదంకూరోం
కురమస్త్రియామితివైజయంతీ-అత్రప్రస్తుతయోఃకంసదుర్వినయాంకురకృ
ష్ణయోర్వృద్ధిరూపైకధర్మాన్వయాత్ప్రస్తుతతుల్యయోగితాలంకారః॥❋॥ వ

ణ్యాభామితరేషాంవాధమైకాక్యంతుల్యయోగితేతిలక్షణాత్॥౧౨౯॥అదసీ
యమితి॥ త్యదాదీనిచేతివృద్ధసంజ్ఞాయాంవృద్ధాచ్ఛః- ఉదవసితంగృహం॥
ని॥ గృహాగారేహోదవసితేత్యమరః ॥౧౩౦॥ తావితి॥ భ్రాతరావితినందవ
సుదేవయోరైర్వైశ్యక్షత్రియయోర్భ్రాతృభావఃస్నేహాకృతః - స్నిగ్ధావ
యస్యామిత్రేంచసగంధోమిత్రయుస్సుహృదితిసజ్జనకోశే - అనామయమి
తిక్షేమస్యాప్యుపలక్షణం॥*॥బ్రాహ్మణంకుశలంపృచ్ఛేత్క్షత్రబంధుమనా
మయం - వైశ్యంక్షేమంసదాపృచ్ఛేచ్ఛూద్రమారోగ్యమేవచేతివచనాత్-
చ్యుతసుతాశస్యేతి- గతయావనత్వాత్పుత్రప్రాప్తివిషయేనిరాశస్యేత్య
ర్థః॥౧౨౯॥౪॥అథకదాచిదుపహారవితరణాయవ్రజప
రివ్రాణభరమఖిలమపి నిజమనుజీవిజనసాద్విధాయ సమధి
గతమధురానగరముపహృత సమస్త వస్తు నికరతయా పరి
తోషితపరివృఢంనందగోపముపగతమాకర్ణ్యవసుదేవస్స
త్వరమదసీయ ముదవసితమయాసీత్ ॥ ౧౩౦ ॥ తావథ
భ్రాతరౌస్నిగ్ధౌదైవాత్కృతసమాగమౌ।పరస్పరంపరి
పప్రచ్ఛతురనామయమ్॥౧౩౧॥ భ్రాతస్తనయ
సారేణ మధురేణవివర్ధసే।జాతాచ్యుతసుతాశస్యాయ
దచ్యుతసుతస్పృహా ॥౧౩౨॥ కుశలీరౌహిణేయస్తేభా
ర్థః-అచ్యుతసుతస్పృహానిరవధికసుతానురాగః - అచ్యుతరూపసుతాను
రాగశ్చేతివ్యజ్యతే- అత్రైకపదగతోపిధ్వనిఃకృత్స్నశ్లోకశోభావహః - త
దుక్తంధన్యాచార్యైః॥*॥ విచ్ఛిత్తిశోభినైకేనభూషణేనేవకామినీపదద్యో
తేనసుకవేర్ధ్వనినాభాతిభారతీతి॥౧౩౧॥౧౩౨॥కుశలీతి॥కుశలీకుశలవానితి
సిద్ధవన్నిర్దేశః- రౌహిణేయోబలభద్రఃభాస్వతఃతేజస్వినః॥ని॥ భాస్వాన్
భాస్వరసూర్యయోరితివైజయంతీ - తేతవసద్మనితాతసద్మీయతి॥*॥ తా
తసద్మనీవాచరతికిము-అధికరణాచ్చేతివచనాదాచారక్యచ్ నఃక్యెఇతిపదసం
జ్ఞాయాంనలోపః-క్యచిచేతీకారః-మార్ధ్యాత్త్వామేవతాతంమన్యతేకిమిత్య
ర్థః- ప్రాధ్యామిత్రగృహీయతిమిత్రగృహఇవాచరతివాశ్మితిప్రశ్నః-

మమపితావసుదేవఏవనందస్తుమిత్రమితిమన్యతేకిమిత్యర్థః వ్యంగ్యార్థస్తురోహిణేయోబుధః-భాస్వతస్సూర్యస్యసద్మనిసింహరాశౌతాతసద్మీయతికిము॥*॥రాజానౌరవిశీతగూ శీతసుతోనేతాకుమారోబుధఇతివరాహమిహిరేణసూర్యస్యాపిబుధజనకత్వోక్తేః- కింవామిత్రగృహీయతీతి ॥*॥ మిత్రేసూర్యసితౌబుధస్యేతి శాస్త్రాత్- కంసాజ్ఞయాపూతనా వ్రజంగమిష్యతీతిచేతసికృత్వాహ ॥ ౧౩॥ తవేతి॥ ఆర్పితకరస్యదత్తోపాయనస్య తవఇహమథురాయాంఆదేయంఆదాతుంయోగ్యంప్రాప్యమితియావత్

స్వతఃకిముసద్మని। తాతసద్మీయతిప్రార్థ్యాకింవామిత్రగృహీయతీ॥ ౧౩॥ తవార్పితకరస్యాద్యనాదేయమిహకించన।అతోహసివ్రజంగంతుంకతుం నైవాసనగ్రహమ్ ॥ ౧౪॥భ్రాత వ్రజముపేక్షస్వనోత్పాతశతసంకులమ్। విరరామాభిధాయేదంనందమానకదుందుభిః ॥ ౧౫ ॥ ప్రముదితహృదయంవిధాయశౌరింతదభి హితం హితమాకలయ్యభూయః। భవనమనుతతశ్చచాలనందస్సమ మనుజీవిభిరాదృతైర్గవీశైః ॥ ౧౬ ॥ పూతనాతదనునందమందిరంపాతనాయ సకలార్భసంతతేః। యాతనాసునిపుణాసమాయయా చేతనార్దన పరాయణాశయా ॥ ౧౭॥౫॥సేయమవతంసితకంసశాసనాకమనీయతరకామినీరూపసంపదతిసంహితవసుంధరాబాలిశపరాసన పరా

కించిదపినాస్తిఅతఇతిప్రయోజనాభావాదిత్యర్థః-ఆసనగ్రహంకతుం స్థాతుం- వ్యంగార్థస్తు-అర్పితకరస్యదత్తపాణేరాదేయంఆదాతుంయోగ్యంవస్తునాస్తి-వచనాదానగమనవిసర్గానందానాంవాక్పాణ్యాదికర్మేంద్రియవిషయత్వాత్-అతోవ్రజంగంతుమర్హసి- పాణివైకల్యేపిపాదవైకల్యాభావాదితిభావః - ఆసనగ్రహంకతుంపిత్రాద్యాసనంగృహీతుంపునఃపునశ్శబ్దస్త్వర్థః-నార్హసిపాణివైకల్యాదితిభావః-ప్రాచాంతుపూర్వార్ధేనాదేయ మిత్యత్రనఆదేయమితి చ్ఛేదంకృత్వాయః పరో

ప్రకారాయహస్తమేవప్రయచ్ఛతి- కిమన్యద దేయమితివ్యజ్యత ఇతి వ్యా
తం-సకలార్భక సంతతేః సకలబాలసంఘస్య-అర్భకస్త్వాభ్యాంభన్ప్రిత్యం
అతిసంహితవసుంధరేతి॥ అతిసంహితావంచితా-సమోవాహితతత
తి ప్రైకల్పికోమకారః॥ని॥ వంచనంచాతిసంధానమితి వైజయంతీ- వసుంధ
శబ్దేనతత్స్థజనాలక్ష్యంతే- పరాసనంమారణంకరగ్రహంగృహీత్వా
ఙ్గృహీత్వేత్యర్థః- హస్తైవతికగ్రహారిత్యత్రార్థకగ్రహణా

యణానందభవనభూషణీభూత ముపధిబాలిశం వనమాలి
నమతివేలబాలలీలావిలోకన లాలసేవ కరగ్రహంగృహీ
త్వాతదీయ మధురతరభారతీ భరనిశమనపరవశనిజాశయే
పకమక్షిప్రమోదభరమభినీయ హాలాహల నిలయే మాత్మ
న స్తనయుగళ మపాయయత్ ॥ ౧౩౪ ॥ గ ॥ యదునం
దనోపిత్రి భువనమోహన విశారదమపి మామియమతిసం
ధాతుమధ్యవస్యతీతి తదీయచ్ఛందమనుసంద ధాన స్తదీయ
మపరిమితశరీరబలమవలేపమపిప్రాణసమీర స్తైస్నమమసిస్వ
దత్ ॥ ౧౩౮ ॥ వ ॥ యత్పూతనా ప్రాణసమీరవారమసౌ
స్తనాస్వాదనిభాదధాసీత్ । చక్రీతతోసా నిరధారికింతు
చిత్రంసుపర్ణప్రణయిత్వమస్మిన్ ॥ ౧౩౯ ॥ వ ॥ సాసీజ్జగ
త్ప్రాణధయీసచాస్యాఃప్రాణానిలాసేవనినాయనాశమ్।

ల్ - తదీయఛందంతదభిప్రాయం॥ ని॥ ఛందోభిప్రాయ ఆశయ ఇత్యమర
అవలేపంగర్వం ॥ యదితివారంసమూహం ॥ ని ॥ నివహావసరౌ వార
విత్యమరః-స్తనాస్వాదనిభాత్ స్తన్యపయః పానవ్యాజాత్ ॥ని॥ నిభౌ వ్యాజ
దృశయోరితిభాస్కరః- అధాసీత్ పిబతిస్మ- ధేట్పానే-విభాషా ధేట్శ్వ
తిచఙోవైకల్పికత్వాచ్చఙభావపక్షేసిచిరూపం-విభాషాఘ్రాధేట్శాసఇతి
ఙ్లోపస్యచవైకల్పికత్వాత్-తతఇతిపవనాశనత్వాదిత్యర్థః-చక్రీసర్పోప
రిశ్చనిరధారినిశ్చితః - సుపర్ణప్రణయిత్వంగరుడసఖ్యం॥ ౧౩౪ ॥ ౧౩౫
౧౩౬ ॥ ౧౩౭ ॥ ౧౩౮ ॥ ౧౩౯ ॥ సేతి ॥ జగత్ప్రాణధయీసకలజగత్ప్రా

హారిణీవాయుదో (హిణీచ॥ ని ॥ సమీరమారుతమరుజ్జగత్ప్రాణసమీరణా ఇత్యమరః ॥ తుల్యేతి ॥ వాతదొ (హిసామ్యేపీత్యర్థః॥ ౧౪౦॥ నిపీయేతి రుతాం దేవానాం పవనానాంచ॥ ని॥ మరుతౌ పవనామరా విత్యమరః- విషధి ర్జలధిగరళనిధిశ్చ-నవివ్యథేనఖిన్నః-కథమేతదిత్యాశంక్యవిషగుణ న్యాయె నసంగచ్ఛతఇత్యాహ- ఆవాసభూమిరిత్యాదినా- విస్తాంపప్రసిద్ధం॥ ౧౪౧॥

తుల్యే పరాధే మరుతాం హితౌ భూాదసౌరిపుస్సెతి విచి త్రమేతత్ ॥ ౧౪౦ ॥ ప ॥ నిపీయతస్యాగరళౌయతానిన వివ్యథేస్తస్యపయాంసిసోయమ్ । ఆవాసభూమిర్విషధి స్సుతాపితస్యైవయస్యేష్టశమేతివిత్తమ్ ॥ ౧౪౧॥ ప ॥ అ లమలమితివాదినీతతౌ సౌఝడితి విభిన్న సమగ్ర సంధిబం ధా । అధిధరణిపపాతనష్టసంజ్ఞాగిరిరివదుస్సహరౌద్రవ జ్రఘాతాత్ ॥ ౧౪౨ ॥ ప ॥ అపపురమిదమీయంగాత్ర మాధాయఘోరంకలయతిశిశురష్టౌంరషీణాంచక్రవాళే। నిజసదన ముపాగా న్నందగోప స్సహాప్తైర్నిశమి తసుత వాతౌ విస్మయంచవ్యతానీత్ ॥ ౧౪౩ ॥ గ॥ అథకదాచి దౌత్థానికమహోత్సవసముత్సుకసకలవల్లవవిలాసినీకులకల కలకబళితాసుహరిద్దరీషుపయః పిపాసాసమాకుల యశో దాకిశోరచరణతలసమీరితవిశంకటనికటశకటఝుఝుణీభా వముత్పాతశతమాశంకమానానంద గోప పురోగమాస్త త్కర్మణాప్యనభిభూతమర్భకమవలోక్యాకమపి ప్రమో దమనుబభూవుః ॥ ౧౪౪ ॥ గ ॥ ఏవముత్పాతశతమపిపరిహ

అలమితి॥ నష్టసంజ్ఞాఅచేతనా ॥ ని ॥ సంజ్ఞాస్యాచ్చేతనేత్యమరః॥ ౧౪౨॥ అపపురమితి॥ గ్రామాద్బహిరిత్యర్థః॥ ॥ అపపరిబహిరంచవః పంచ మ్యే త్యవ్య యీ భావః ॥ ౧౪౩ ॥ అథేతి ॥ సమీరితః క్షిప్తః విశంక టః విశాలః ॥ ని ॥ విశంకటంపృథుబృహద్విశాలమిత్యమరః -ఝఝణీభా వశ్శబ్దాణీభావః - తత్కర్మణాప్యనభిభూతమితి - పాదాగ్రస్థిత శక

టనాశేప్యవినశ్యంతమిత్యర్థః ॥ ౧౪౪ ॥ ౧౪౫ ॥ ౧౪౬ ॥ ౧౪౭ ॥ తృ
ణావృత్తఇతి ॥ యథాతూలమితి - తూలమివేత్యర్థః ॥ ౧౪౮ ॥ తదన్వి
తి ॥ అనురహసమేకాంతే - అన్వవతస్త్వాద్రహసఇతి సమాసాంతోచ్ప్ర

వంతమనంతమహిమానమేనమర్భకం యశోదా కదాచి
దుత్సంగసంగినమాధాయవర్తమానాగిరిశిఖరభరమివ త
త్కళేబరభరంనిమిషమపినవిషేహే ॥ ౧౪౫ ॥ వ ॥ కుక్షి
స్థాఖిలలోకోయమబలానందసుందరీ । విస్మయావిషయో
వ్యస్మిన్వ్యస్మయంతతదాజనాః ॥ ౧౪౬ ॥ వ ॥ అద్భుతంప
రమాస్థాయజననీభారపీడితా । అవతార్యశిశుంభూమౌ క
ర్మసువ్యాపృతాభవత్ ॥ ౧౪౭ ॥ వ ॥ తృణావృత్తఃక్రి
వ్యాత్తదనుకృతచక్రానిలతనుర్యథా తూలం నీత్వా శిశు
ముపరిభారార్దితకరః । వ్యవస్యన్నుత్ప్రష్టుంపృథుకకరని
ష్పీడితగళోగళత్ప్రాణః ప్రాయాద్ధరణిమిదమత్యద్భుత
మభూత్ ॥ ౧౪౮ ॥ గ ॥ తదనుయదుకులపురోధాగర్గా
భిధానోమహామునిర్వసుదేవనిదేశేననందమందిరమధిగమ్య
యథావిధిసమభ్యర్చితస్తనయయోరనురహసమేవనామ
కర్మమంగళంవిధివద్విధాతుమారభత ॥ ౧౪౯ ॥ తతః ॥
వ ॥ రౌహిణేయంబలోరామస్సంకర్షణఇతిద్విజః । అవ
దద్వాసుదేవోసౌకృష్ణఇత్యపినందజమ్ ॥ ౧౫౦ ॥ వ ॥ నపో
తఃపోతోసౌనిరవధికసంసారజలధేర్నపాకః పాకోయం
యదుకులగళద్వ్యాలతపసామ్ । తథాప్యేతౌపోతప్రకృతిమ
వలంబ్యాథజగతీంనిజైర్లీలాజాలైరహహావిదధాతె ప్ర

త్యయః ॥ ౧౪౯ ॥ ౧౫౦ ॥ నేతి ॥ పోతఇతి- నౌశ్శిశుశ్చ ॥ ని ॥ పోతశ్శి
శువహిత్రయోరితిభాస్కరః - పాకఃపరిపాకశ్శిశుశ్చ ॥ ని ॥ పాకోరజనిని
ష్ఠాయమర్భకేవచనేపిచేతిభాస్కరః - గళద్వ్యాలతపసామమితసుకృతినాం
నిజైర్లీలాజాలైరితి-ద్వితీయవిలాసెప్రథమతోవర్ణనీయానాంబాలలీలానా

మేయముపోద్ఘాతః॥౧౫౧॥అ॥అథయావత్కీర్తిమనుష్యస్యలోకేతిష్ఠతిశాశ్వతీ తావత్పుణ్యాకృతాంల్లోకాననంతాన్పురుషోశ్నుత ఇతిశాస్త్రార్థమనుసందధానః ప్రబంధేనిజనామాఖ్యానపూర్వకంపరిచ్ఛేదసమాప్తింకథయతి॥ యస్మిన్నితి॥ శంకరదారాణాంభవాన్యాఃసౌరభంసౌందర్యం॥ని॥సుగంధౌచమనోజ్ఞేచవాచ్యవత్సురభిస్స్మృతఇతివిశ్వః- దుహిణహరగిరస్సౌరభంనారభంతఇతిసంకల్పసూర్యోదయెప్రయోగశ్చ తేనజరీజృంభంతః అతిశయెన జృంభమాణాఃఅతిసుందరాఇత్యర్థః-యెకటాక్షాః-౫॥ యద్గతాగతవిశ్రాంతివైచిత్ర్యేణవివర్తనం- తారకాయాఃకళాభిజ్ఞాఃతంకటాక్షంప్రచక్షతఇతి సంగీతరత్నాకరోక్తలక్షణాః తేషాంఛటాఃతాసాంపాతాః ముదితామ్॥౧౫౧॥ ౫

ప॥యస్మిన్ శంకరదారసౌరభజరీజృంభత్కటాక్షచ్ఛ
టాపాతాఃకల్పలతావితానసుమనోగుంభప్రియం
భావుకాః। తస్యాసౌ నవ కాళిదాస విదుష
శ్చంపూ ప్రబంధామృతేపూర్వాఃకావ్య
విదాం ప్రకల్పిత సముల్లాసో
విలాసోగమత్॥౧౫౨॥

ప్రవృత్తయఃకల్పలతేత్యాదిసకలెప్సితార్థప్రదాఇత్యర్థః - ప్రియంభావుకాఇత్యత్ర॥౫॥కర్తరిభువఃఖిష్ణుచ్ ఖుకఞావితికర్తరిఖుకఞ్ప్రత్యయః అరుద్విషదజంతస్యముమ్- పూర్వఆదిమః॥ ని॥పుంస్యాదిఃపూర్వపౌరస్త్యేత్యమరః- విలాసఇతిపరిచ్ఛేదస్యసంజ్ఞా॥శిష్టంస్పష్టం॥...............౫

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావార పారీణ శ్రీమహోపాధ్యాయపక్షధరయల్లయార్యభ్రాతృ తనయేన
అక్కయసూరిణావిరచితాయాం భాగవత
చంపువ్యాఖ్యాయాంరత్నావళీసమాఖ్యాయాంప్రథమోవిలాసః-

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణ పరబ్రహ్మణేనమః-

చంపూభాగవతే - సవ్యాఖ్యానే-

ద్వితీయవిలాసప్రారంభః-

అ ॥ అథేదానీంబాలలీలాత్రింశత్ శ్లోక్యావర్ణయతి ॥ మత్సర్వ స్వేత్యాదిభిః ॥ అమూల్యంలోకోత్తరమిత్యర్థః - లీలాజాలం విలాసస మూహం ॥ ని ॥ లీలావిలాసక్రియయోరిత్యమరః - ఆదితస్స్వీకృతవాక్-చ

మత్సర్వస్వమదీయజీవితమమప్రాణాంబతాతేతితం ప్రేమ్ణా

యేనముహుశ్చుచుంబజననీయద్వాహరిర్బాలిశః। స్మేరా

కారేతియావత్ -తస్మైయశోదాపేన్మైత స్మైకృష్ణలీలాజాలాయచఅస్మా కంనమోనమస్కారః - అస్తీతిగమ్యతే ॥ ॥ అస్తిర్భవంతిపరోప్ర యుజ్యమానోప్యస్తీతి మహాభాష్యవచనాత్ - భవంతీతిపూర్వాచార్యా ణాంలటస్సంజ్ఞా - అత్రహరిర్బాలిశఇతిపదసూచితేనలోకాంతరాలంబ నవిభావేననిర్నిమిత్తహాసాస్పష్టభాషణోల్లలనాదిభిః- ఉద్దీపనవిభావైశ్చా టువచనచుంబనాదిభిరనుభావైర్హర్షాదిభిస్సంచారీభావైరనురక్తసిద్ధై రన్యైశ్చరోమాంచాదిసాత్వికభావైశ్చాసంయుక్తకోమలవర్ణసందర్భ సహకృతైర్నిరతిశయానందనిరతిశయరూపోవత్సలరసఃప్రతీయతే - నను వత్సలంసస్యైవానంగీకారాదిదమయుక్తమితిచేత్ - వత్సలరసమనంగీకుర్వ న్నేవద్రష్టవ్యః - కింస్థాయ్యభావాదుతసామగ్ర్యభావేన రస్యమానత్వా భావాత్ - నాద్యఃవత్సాదివిషయకరతేరేవస్థాయిత్వాత్ నద్వితీయః - లో కోత్తరవత్సరూపవిభావస్యఅస్పష్టభాషణానిమిత్తహాసాదేరుద్దీపనవిభావ స్యముహుర్ముహురవలోకనచాటువచనాద్యనుభవస్యరోమాంచాదిసా

త్వేకభావస్యచింతాదిసంచారిణాంచసత్వేనవిశిష్ట సామగ్ర్యా రస్యమాన త్వాత్ - ఏతేనశృంగారఏవాంతర్భావఇతి పరంతః పరాస్తాః - విలక్షణవిభాగాది సామగ్రీకత్వేన అన్యోన్య విషయక రతి స్థాయి కత్వాభావేన చ అభేదాభావాత్ - నచరతిస్థాయికత్వేన స్థాయ్యభేదాద్భేదోపి నసంభవతీతివాచ్యం - నాయికానాయక విషయత్వేనవత్సాదివిషయకత్వేనచ భేదాత్ వైజాత్యస్యానుభవసిద్ధత్వేజాతికృతభేదస్యాపిసత్వాత్ రతిత్వమాత్రేణాభేదే మనోధర్మత్వమాత్రేణస్థాయిభేదాభావా చ్ఛృంగారహాస్యాదీనామపిభేదోనస్యాత్ నచవీరాదిస్థాయీభావవిలక్షణరతిత్వానుగతస్థాయికత్వాద్వీరాదివద్వాత్సల్యస్యరసా న్తరత్వంనసంభవతీతివాచ్యం-పూర్వోక్తరీత్యాప్రసిద్ధశృంగారవిజాతీయత్వేనఇతరవ్యావృత్తరతిత్వానుగతస్థాయికత్వేపిఅంతర్భావాభావాత్-అతఏవనైయాయికమతే ద్రవ్యవిభాగే పృథివీజల

స్యః కిమపి బ్రువన్ నిజజనన్యా లోకనాదులకాలల్లీలాజాల
మమూల్యమాదితనమస్తస్మైచతస్మైచనః ॥ ౧ ॥ గుణైరనవ
లంబితాంనియమిచిత్తడోలాంగమాగమత్యజమణీయసీమ

యోరితరవ్యావృత్తరసవత్వేనానుగమేపిగంధవత్వస్నేహవత్వాభ్యాం వైజాత్యాన్న జలస్యపృథివ్యామంతర్భావః - అతఏవదశమరసఇత్యేక దేశినః అస్తువా అనయోరేకరసత్వం అన్యోన్యవైజాత్యాద్దానవీరదయాదివదేకరసావాంతరభేదాశ్శృంగారవాత్సల్యాదయః-అతఏవప్రాచాం గ్రంథేషుశృంగారశబ్దఃసజాతీయవాత్సల్యాదీనా ముపలక్షకః- అతఃశృంగారవివిక్తఃవత్సలరసోప్యస్తీతిసిద్ధం॥౧॥ ....

గుణైరితి॥గుణైర్విషయైస్సత్వాదిభిర్వాఅనవలంబితాం ॥సి॥గుణస్త్వావృత్తిశబ్దాదిజ్యేంద్రియామఖ్యాతంతుషివ్వతి వైజయంతీ - అతఏవగమాగ మత్యజంగమనాగమనరహితాం వైరాగ్యేణ నిశ్చలామిత్యర్థః- అణీయసీం నైయాయికమతేఅణుత్వాభ్యు పగమాత్ అసంత్యపరమార్థ భూతానిఅనుచ్ఛభూతానిసూక్ష్మపృధివ్యాదిభూతానిత్రైరాశితాంసూక్ష్మభూతమయీమిత్యర్థః డోలాపక్షేతుగుణైఃరజ్జుభిఃఅనవలంబితాంఅతఏవగమాగమత్యజం

నిశ్చలాం అజ్ఞేయసీం శయునార్థమపర్యాప్తాం అసంతిదుష్టానిఅనుచ్ఛృభూ
తానిత్యుద్రిజంతవోమత్కుణాదయస్తైరాశ్రితాం ఈదృశీంనియమినాంచి
త్తమేవడోలాం తాం యోహరిః స్వయం జగద్గురుః జగదీశ్వరోపిసన్ అన్యత్రజ
గతోపిగురురతిస్థూలోపిసన్ శ్రితస్సన్ సంమదమనువాప ॥ తస్యేతి ॥ తాదృ
శదోషబహుళాం డోలామప్యాశ్రిత్య సుఖమనుభూతవత ఇత్యర్థః - అ
స్యాం డోలాయాం తుపూర్వోక్తదోషా న సంతీత్యాహ - చలేత్యాదినా - ధృ
తగుణాసరజ్జుః మత్కుణాద్యభావరూపగుణశాలినీ చేతి దోషద్వయనిరాసః
ఉద్యేయం - అత్రాధారాధేయయోర్వర్ణనః పరమాత్మనోరానురూప్యా

భావనుచ్ఛ్రభూతాశ్రితామ్ । జగద్గురురపి శ్రితస్స్వయము
వాపయస్సంమదం చలాధృతగుణాగురునర్మిము తస్యడో
లాముదే ॥ ౨ ॥ యత్రాస్త్యదజస్రామృతదం కరాబ్జం విగృహ్య
యువ్వామధుసారమాధాత్ । తత్సంగినీమంగుళిమేవనిత్యం
బాలోహరిశ్చుంబతు నాత్ర చిత్రమ్ ॥ ౩ ॥ పురాభవే కింకర
వాలమాత్రం యో మేకృశానుర్నశశాక దగ్ధుమ్ । సమేకియా
నేష ఇతీవ బాలస్పృష్టుం హరిర్దీర్ఘపరిభ్రాంవ్యవాస్యత్ ॥ ౪ ॥
మనోగతం స్వప్రతిబింబమాప్తుం చక్రే హరిర్యచ్ఛిథిలం మ
నః ప్రాక్ । స్మృత్వైవ తద్దర్పణగం స్వమాప్తుం బాలోనఖైస్త

భావాదధికాలంకారః ॥ * ॥ ఆధారాధేయయోరానురూప్యాభావాధిక్యో
క్తత ఇతి లక్షణాత్ ॥ ౨ ॥ యదితి ॥ అమృతదం ముక్తిదం సుధాప్రదం చ ॥ ని ॥ అమృ
తందివిఖేమోక్షేయజ్ఞశేషే మరాశన ఇతి వ్యాడికోశే ॥ మధుసారం మధునా
మకరాక్షసబలం తత్సౌద్రస్థిరాంశం చ ॥ ని ॥ సారో బలే స్థిరాంశే చేత్యమరః ॥ ౩ ॥
పురేతి ॥ పురాభవే పూర్వజన్మని రామావతార ఇత్యర్థః - కింకరోహనుమాం
స్తస్య బాలో వ బయోరభేదాత్పుచ్ఛః - కింకరీభూతబాలో వ్యజ్యతే - అర్థా
పత్తిరలంకారః - లక్షణంతూక్తం ॥ ౪ ॥ మనోగతమితి ॥ అంతఃకరణగత
పరమాత్మప్రతిబింబత్వాజ్జీవస్యేతి భావః - ఆప్తుం స్వాధీనం కర్తుమిత్య
ర్థః - శిథిలం చక్రే జ్ఞానసంపాదనద్వారా నాశయామాసేత్యర్థః - స్వ

స్యైవేత్యుత్ప్రేక్షా ॥ ౪ ॥ పురాతనస్యేతి ॥ భక్తస్యాన్నస్యాశ్రితస్యచ ॥
అంధఃపూరంభక్తమితిహలాయుధః- నిర్వాణంతృప్తిజన్యసుఖం మోక్షశ్చ-
మహోత్సవే క్వాపిఅన్నప్రాశనమహోత్సవమిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ చిత్తైతి ॥
స్పష్టమేతత్ ॥ ౬ ॥ మాతేతి ॥ త్వంకస్యాఃమాతాపితాభవసీతి అనుయుక్తః
పృష్టః ॥ ౭ ॥ ప్రశ్నోనుయోగఃపృచ్ఛాచేత్యమరః - వృషానాభూదితి- జన
జనకత్వాత్తస్యేతిభావః ॥ ౮ ॥ స్తంభమితి ॥ సకిశోరోబాలః హరిః గృహాం
తరస్థం స్తంభంస్థూణాంసమాలంబ్యకృత్వాఆదౌఉదస్థాదుత్థితః-తస్య ఉత్థి
తస్య కృష్ణస్యవా విలోకనే నపితు నందస్య ప్రహ్లాదవృద్ధిస్సంతోషాతిశయః
ప్రళయస్తన్నామకస్యాత్వేకభావశ్చనాస్తుకిం స్యాదేవేత్యర్థః - వ్యంగ్యా

చ్ఛిథిలంవ్యధిత్సత్ ॥ ౪ ॥ పురాతనస్యాభినవస్యవాస్యాద్భ
క్తస్యనిర్వాణమితోముకుందాత్ । మహోత్సవేక్వాపిన
వీనభక్తాద్భభూవనిర్వాణమముష్యచిత్రమ్ ॥ ౫ ॥ చిత్తైని
రుద్ధస్యచిరంమునీనాంబద్ధస్యచాహిన్సృతితంతుజాలైః । నిర
గళోఽప్రహ్లాదమనోత్సవేన యుక్తో ముకుందస్యశిశోః ప్ర
మోదః ॥ ౬ ॥ మాతాపితాత్వంభవసీతికస్యాః ప్రేమ్ణాను
యుక్తస్సయశోదయార్భకః । తవేతియత్ప్రాహనతన్మృ
షాభూత్సమీకృతం ప్రాకృతపోతవాచా ॥ ౭ ॥ స్తంభం స

ర్థస్తు ॥ సహరిన్నృసింహఇత్యర్థః- గృహాంతరస్థం స్తంభంసమాలంబ్య
ఉదస్థాత్- స్తంభంనిర్భిద్యోద్గత ఇత్యర్థః- తస్య నృసింహస్యవిలోకనేన
ప్రహ్లాదస్య భక్తస్యవృద్ధిః పితుస్తత్పితుః హిరణ్యకశిపోః ప్రళయోనాశోఽపి
నాస్తుకింస్యాదేవేత్యర్థః- అత్రార్థాంతరప్రతీతిః - శబ్దశక్తిమూలధ్వ
నిరేవప్రకరణాదినా అభిధాయా నియంత్రితత్వేనఅభిధయా అర్థాంతర
ప్రతీత్యసంభవాన్నచాప్రకృతార్థస్యాపిశక్త్యా ప్రతిపాద్యస్యాభిధేయ
త్వావశ్యంభావేనవ్యక్త్యనపేక్షణాదితివాచ్యం- అర్థశక్తిమూలధ్వనా
వపి లక్షణయైవోపపత్తౌ వ్యంజనానస్యాత్ - యదిచ ముఖ్యార్థబాధా
ద్యభావాల్లక్షణానసంభవతీతి వ్యంజనాపేక్షేతి మతం - తర్హినా

नार्थः शाब्दप्रयोजकप्रकरणादन्यतमाभावेनाभिधया अप्रकृतार्थप्रतीत्यसंभवाद्व्यक्तिरवश्यं वाच्येतितुल्यं-अन्यथा प्रथमस्य एवा प्रकृतार्थप्रतीत्यापत्तेः- नच प्रकरणादेकं प्रतिबंधकमितिवाच्यं- पश्चादपितत एवप्रतिबंधादभिधायाअर्थांतरप्रतीत्यसंभवात् सचाभिधामूलकप्रतीतिंप्रति अर्थांतरीय प्रकरणादेः प्रतिबंधकत्वाद्व्यंजनयाप्यर्थांतरप्रतीतिर्नसंभवति॥ अत्र व्यंजनायाश्शब्दशक्तिमूलत्वेन अर्थांतरप्रतीतेः शक्त्यापिजन्यत्वा दिति वाच्यं - शक्तिमात्रप्रयोज्यएवज्ञानेतस्यप्रतिबंधकत्वेनअभिधासहकृतव्यक्तिप्रयोज्येतस्याप्रतिबंधकत्वात् - वस्तुतस्तुशक्तेःपदार्थ

मालंब्य गृहांतरस्थ मादावुदस्था त्सहरिः किशोरः।
प्रह्लादवृद्धिः प्रियोपिकिन्नु पितुर्न तस्यास्तुविलोकनेन॥ ९ ॥ पदे पदे सस्खलनंसबालश्चचालयत्तज्ज्ञयतुश्रियैनः। सतीगतिस्संस्मरणेपियस्यमुग्धैरवाप्येति नचित्रमल्पम्॥ १०॥ समंद मंदं विचचारचारु तदाय दानंद पदं तदस्तु। प्राप्तेविपद्भावमपि प्रकाम मुच्चैर्गतिर्यत्कलनेनगम्या॥ ११॥

स्मरणमात्रेपिनापद्योगः - शाब्दप्रतीतौतुव्यंजनायाएव व्यापारइतिनतत्रप्रतिबंधकत्वशंकापीतिशब्दशक्तिमूलध्वनेनकाचिदनुपपत्तिरित्यलंविस्तरेणएवमस्मिन्नाख्येयावद्ग्रंथसमाप्तिशब्दशक्तिमूलध्वनिरेवप्रायशःतत्रसर्वत्रापिश्लेषादिबुद्धिमपहायहृदयालुभिरवधातव्यं॥९॥पदेपदइति॥सतीगतिरस्खलितगतिःनिर्विचिकित्संपरमात्मज्ञानंचस्खलितगतिसंस्मरणेनसतीगतिर्भवतीतिविचित्रमित्यर्थः॥ विपद्भावमिति॥विपदांभावस्सत्ताताम् प्राप्तैरपिविपत्परंपरा परिभूतैरित्यर्थः - अन्यत्रविपद्भावंपदगहितत्वंप्राप्तैःपंगुभिरित्यर्थः॥ ११॥ समंदमंदमिति॥ यत्कलनेनयदीयमंदगत्यनुसंधानेन॥ ११॥

సతీగతిరితి॥హంసోనచేదీదృశంగతిసౌందర్యంనఘటేత ఇత్యర్థః-అత్రోపమా తాన్రినుపమాలంకారః-అన్యత్రసతీగతిమోక్షః-తత్పదమాత్రాత్తదీయ చరణధ్యానేనైవలభ్యా - భక్తైరితిశేషః- యతస్తస్మాత్కారణాత్ హంసః పరమాత్మా కథం నభవేత్ భవేదేవేత్యర్థః - హంసత్వేపి త్రివిధ హంసేషు కోఽసౌ హంస ఇత్యత ఆహ - కృష్ణపదే నీలచరణేఽస్మిన్నపి ధార్తరాష్ట్రత్వం నేతి విచిత్రం - నీలచంచుచరణో హంసో ధార్తరాష్ట్రః॥ని॥ రాజహంసాస్తు తే చంచుచరణైర్లోహితైస్సితాః । మలినైర్మల్లికాఖ్యాస్తే ధార్తరాష్ట్రాస్సితేతరైరిత్యమరః - అన్యత్ర కృష్ణపదే కృష్ణత్వే ధార్తరాష్ట్రత్వం ధృతరాష్ట్రసంబంధిత్వం తత్పక్షపాతిత్వమితి యా

ఫ ॥ సతీగతిస్తత్పదమాత్రలభ్యా యతస్తతోఽసౌ న
కథన్ను హంసః । అతిస్ఫుటే కృష్ణపదేప్యముష్మిన్న ధార్త
రాష్ట్రత్వమిదం తు చిత్రమ్ ॥౧౨॥ తత్పాదపంకేరుహము
ద్రితాసు భూమీషు లక్ష్మ్యాః కథన్నివాసః । నవీనమేతత్స్థ
లపద్మగాపి సరోజలక్ష్మీమతియాతి సేతి॥ ౧౩ ॥ అకారణం బ
తాతేతి వచాంసి తూర్ణం శిశుం ప్రసూర్గ్రాహయతి
స్మ శౌరిమ్ । కదాచిదేనం నగిరస్స్పృశేయురితి శ్రుతి

వత్ ॥ ౧౨ ॥ తత్పాదేతి॥లక్ష్మ్యాస్సంపత్తేః కాంతేః శ్రియో వా ॥ ని ॥ శోభాసంపత్తిపద్మాసు లక్ష్మీశ్శ్రీరితిగద్యత ఇతి శాశ్వతః - నవీనం చిత్రం-స్థలపద్మగా స్థలగతపద్మముద్రారూపకమలగతేత్యర్థః - అన్యత్ర స్థలకమలవాసినీ సా లక్ష్మీస్సరోజకాంతిం తత్రత్యాం లక్ష్మీం చ లక్ష్మీమతిశేతే - సరోజాపేక్షయా స్థలకమలస్యానికృష్టత్వాదిదం చిత్రమితి భావః॥ ౧౩ ॥ అకారణేతి ॥ తూర్ణం గ్రాహయతిస్మ ఉపదిశతి స్మేత్యన్వయః - గ్రాహయిత్వాక్షమత్వకత్వం కేచిన్నేచ్ఛంతి-ధాతువృత్తికారాస్తుస్వకమకత్వమిత్యాహుః- కదాచిదేనంగిరోనస్పృశేయురితి అయం మూకో భవేదిత్యర్థః - సాశ్రుతిః ॥ యతో వాచో నివర్తంత ఇతి శ్రుతిరితి భావః-కథం హాం బభాషే కథమవదత్ సోఽపి కృతార్థస్యావ్యర్థభాభావాదితి భావః॥౧౪॥ యస్మిన్నితి ॥ అసంకేతేన

యథాతథా యథా పూర్వోత్తరాక్షరయోస్సంసర్గో నభవతి తథేత్యర్థః- వర్ణనిర్మాణం కాద్యక్షరలేఖనం-అన్యత్ర అసంకీర్ణం గుణకర్మవిభాగేన అశేషవర్ణానాం బ్రాహ్మణాదీనాం సృష్టిః- సోయం కృష్ణోపి అశేషవర్ణపరిగ్రహే సర్వాక్షరస్వీకరణే-అశిక్షి శిక్షిత ఇతి చిత్రం-కృష్ణః నీలోపి శుక్లపీతాదిసకలవర్ణపరిగ్రహే శిక్షిత ఇతి ధ్వనిః॥౧౫॥ ప్రాధానితి॥లోకే వయసా ప్రౌఢాః చిరమనశ్నతో బాలకాః అక్షరగ్రహణాయ నిరుంధంతి ప్రకృతే తు తద్వైపరీత్యమితి తాత్పర్యార్థః-వాస్తవార్థస్తు యః కృష్ణః గాథమనశ్నతః అనశనరూపం తపః కుర్వాణాః ప్రౌఢాన్ అధీతసాంగస్వాధ్యాయాన్ సచ్ఛ్లాఘ్యమక్షరం బ్రహ్మ॥ని॥అక్షరం బ్రహ్మవర్ణయోరితి రుద్రః-గ్రా

స్సాకథమాబభాషే ॥ ౧౪ ॥ యస్మిన్నసంకీర్ణమశేషవ
ర్ణనిర్మాణచాతుర్యమనన్యలభ్యమ్ । అశిక్షి కృష్ణోపి సమ
స్తవర్ణపరిగ్రహే సోయమిదం నవీనమ్ ॥ ౧౫ ॥ ప్రౌఢా
నపి గ్రాహయితుం రుణద్ధి సదక్షరం గాఢమనశ్నతో యః ।
సదంభడింభః కథమక్షరాప్త్యై పలాయదత్సో గురుణా నిరో
ధ్యః ॥ ౧౬ ॥ అయం గజోయం వృషభోయమేతి స జంతుభి
ర్దారుమయైరఖేలత్ ।యత్క్రీడనం ప్రౌఢపదేప్యుదార
కాష్ఠాశ్రితేనైవ వృషేణ చిత్రమ్ ॥ ౧౭ ॥ యదేష వత్సాన్ప్ర

హాయితుం ప్రాపయితుం రుణద్ధి విషయేభ్యో నివర్తయతి జ్ఞానం సంపాదయతి చేత్యర్థః॥ తేషామహం సముద్ధర్తా మృత్యుసంసారసాగరాదితి గీతావచనాత్ - దంభడింభః కపటబాలః-పలాయనం పలాయః-భావే ఘఞ్ -తత్ర దక్షః ॥ ౧౬ ॥ అయమితి ॥ ప్రౌఢపదే ప్రౌఢత్వే బాల్యాతిక్రమేపీత్యర్థః ఉదారకాష్ఠాశ్రితేన స్థూలదారుమయేన-వయోగౌరవవశేన స్థూలదారుమయవృషభాపేక్షేతి భావః- అన్యత్ర ఉదారకాష్ఠా అత్యుత్కర్షః॥ని॥కాష్ఠోత్కర్షే స్థితౌ దిశీత్యమరః - తామాశ్రితేన అత్యుత్కృష్టేనేత్యర్థః - వృషేణ సుకృతేన సహ॥ని॥ సుకృతే వృషభే వృష ఇత్యమరః - యస్య కృష్ణస్య క్రీడనం ధర్మసంస్థాపనార్థాయ ప్రవృత్తిరితి భావః॥౧౭॥ యదితి॥వత్సాన్ లా

త్యాదత్తఇతివత్సలః - లాఆదానేఇత్యస్మాద్ధాతో 'ఆతో నుపసర్గేకఇ
తికప్రత్యయః- తస్యభావోవత్సలత్వం-జనానర్దయతిబాధతఇతిజనార్ద
నః - ప్రతీమోవిశ్వసిమః ॥ ౧౮ ॥ కూరమితి॥కూరమన్నంఅశనం॥ని॥ కూర
మాహారఇత్యన్నపర్యాయేష్వజయ్యః - ప్రతిగ్రాసం ప్రతికబళం ఉపాసనా
భిరభ్యర్చనాదిభిర్నిగృహ్ణతామేవేతి ॥ లోకేఇష్టసాధనతాజ్ఞానశూన్యత
యాఅభుంజానస్యబాలస్యమాధ్యంనిగృహ్ణతాంతుప్రౌఢిః-ప్రకృతేతుతద్వై
పరీత్యమితిభావః - తత్ర హేతుమాహ - అజస్రతృప్తమితి - చోరిత దుగ్ధ

రిగృహ్యారెమేతదస్యయుక్తంఖలువత్సలత్వమ్ ।విచారయాం
తఃకథమన్యథాతుజనార్దనేవత్సలతాం ప్రతీమః॥ ౧౮॥కూ
రంసుధాకల్పమభుక్తకృచ్ఛ్రంసోయంప్రతిగ్రాసముపా
సనాభిః। నిబధ్నతామేవహిమాధ్యమాసీదజస్రతృప్తం
తమహోనతస్య॥ ౧౯ ॥యదర్థితోభోక్తుమసౌసవిత్ర్యా
ముహుస్తదుద్వేలవిలాసమాత్రమ్ । భక్తానురక్తంకథమన్య
థాతుసభక్తవైరస్యభరంబిభర్తు॥ ౨౦ ॥ ఉచ్చైస్స్వర్ధీయాం
తపయాంసితస్యపయోముషఃప్రేక్ష్యతువామనత్వమ్ । అ
పాహరత్తాని తథాపికేన తస్యావగమ్యం నిఖిలోన్నత
త్వమ్॥ ౨౧ ॥ లబ్ధాంస్స్వమాతురపిచౌర్యవశాదవాప్తామా
స్వాద్యదుగ్ధలహరీమనవాప్తతృప్తిమ్ । సంస్మృత్యబాలవన

పానాదినాసంతతతృప్తమిత్యర్థః-అన్యత్రావాప్తసమస్తకామమిత్యర్థః॥
౧౯ ॥ యదితి ॥ అర్థితః ప్రార్థితః - సవిత్ర్యాజనన్యా॥ని॥ అంబాసవి
త్రీజననీమాతేతిహలాయుధః - ఉద్వేలవిలాసమాత్రమితి- నత్వన్నవైరస్యా
దితిభావః- భక్తానురక్తః అన్నాభిలాషీఆశ్రితకృపాళుశ్చ॥ని॥భిస్సా స్త్రీభక్త
మంధోన్నమిత్యమరః॥౨౦॥౨౧॥లబ్ధామితి॥వ్యాయితానప్తా- నిరవధికదుగ్ధ
పిపాసాభావేనిరంతరదుగ్ధాబ్ధిశాయీకథంభవేదితిభావః॥ ౨౧ ॥ భూత్వే
తి ॥ ప్రకటంయథాతథాస్వయంవిధుర్విష్ణుశ్చంద్రశ్చభవన్నపి॥ని॥విధుర్వి
ష్ణౌచంద్రమసీత్యమరః - రిరంసుః రంతుమిచ్ఛుః యేనమాధ్యేనబాలాః క్రీడ

నాయ చంద్రం వాంఛతీతి ప్రసిద్ధిః - స్వపదాశ్రితే విష్ణుపదా పరనామకే
వ్యోమాశ్రితే॥ వి॥ వియద్విష్ణుపదమిత్యమరః - స్వచరణసేవకే చ అస్మిఞ్చం
ద్రే దుష్ప్రాపతామతిః మలఙ్ఘత్వబుద్ధిః స్వపదాశ్రితో న దుర్లభ ఇతి॥ ౨౩॥
యదితి॥ వ్యతనుత - తనువిస్తారే॥ ౨౪॥ పయ ఇతి॥ అమృతం సుధాం మోక్షం చ
నిగూఢం ప్రకాశం యథా తథా చౌర్యేణ నీయమానం వస్తు స్వల్పమూల్యం
ప్రకటతయా దీయమానం తు మహార్ఘమితి అహో వైచిత్ర్యమితి భావః -
ముషిత్వేషద్విత్తమితి॥*॥ యస్యానుగ్రహమిచ్ఛామి తస్య విత్తం హరామ్యహ
మితి వచనాదితి భావః - అవినయం దౌర్జన్యం - అత్ర పరివృత్తిరలంకారః॥*॥ ప
రివృత్తిర్వినిమయో న్యూనాభ్యధికయోర్మిథ ఇతి లక్షణాత్ - నను యత్ర న్యూ

మాలిన్యమాశ్రితోऽసౌ దుగ్ధాంబుధిం కుత ఇతి వ్యాయితాద్య
శంకా॥ ౨౨॥ భూత్వా స్వయం విధురపి ప్రకటం రిరంసుః
యేనాసకృద్విధుమసౌ జననీం యయాచే। దుష్ప్రాపతామతి
రపి స్వపదాశ్రితేऽస్మిన్ తస్యైవ మౌగ్ధ్యమిదమస్తు ముదాం నిదా
నమ్॥ ౨౩॥ యదవ్యక్తైర్వర్ణైర్మధురమధురం వ్యాహ
రదసావహోతుం హాసం వా వ్యతనుత దంస్మేరవదనమ్। ని
రుద్ధో యత్ప్రేష్ణా వ్యసరదరమానతికరో నతస్సైకో నా
మస్పృహాయుషు విలాసాయ జగతీ॥ ౨౪॥ పయః పీత్వా చౌ

నందత్వాంధికం గృహ్యాతేత స్త్రైవ పరివృత్తిరలంకారః - విచ్ఛిత్తి విశేషస
ద్భావాత్ - ఉదాహృతం చ తథా ప్రాచీనైః॥*॥ జగ్రాహైకం శరం ముక్త్వా
కటాక్షాన్ సరిపుశ్రియామితి॥ న్యూనం గృహీత్వా అధికసమర్పణస్యమా
త్ర్యపర్యవసాయితయా నాలంకారత్వం - క్వచిద్విచ్ఛిత్తివిశేషసద్భావేపి ప్రా
చీనైరనుదాహృతత్వాచ్చేతి చేత్ నాయం కులధర్మః - విచ్ఛిత్తివిశేషసద్భా
వే తస్యాప్యలంకారత్వౌచిత్యాత్ - ప్రకృతే హి న్యూనమపి దుగ్ధాది స్వీకృ
త్య మోక్షాఖ్యం పరమపురుషార్థం దత్తవానిత్యనేన విచ్ఛిత్తివిశేషోऽస్త్యేవ -
కుతః అసాధారణనామాన్తైర్జ్ఞానాభావాత్ - గోపాస్స్వత ఏవ దుగ్ధాది న ప్ర
యచ్ఛన్తి - అప్రదానేన భగవదారాధనాభావాత్ ముక్తిర్న సిద్ధ్యేదతో బ

లాతాం–రేణుముగ్ధాదికం తేభ్యో గృహ్ణాన్ ముక్తిం ప్రయచ్ఛతీత్యనేన భగవతః పరమకారుణికత్వం వ్యజ్యతే-కించ॥*॥ స్వల్పమేవ గుణం గృహ్ణాన్ప్రమోదమదదాద్బహుమిత్యుదాహరణాంతరే కస్యచిదనతిరమ్యం స్వకావ్యం శ్రావయతః కవేః కావ్యాత్స్వల్పమపి గుణం గృహ్ణాన్ అతివిదగ్ధః కశ్చన విద్వాన్ పునః పునరభినందనేన తస్మై ప్రమోదాతిశయం దత్తవానిత్యనేన శ్రోతుర్నిరవధికసౌజన్యం వ్యజ్యత ఇతి విచ్ఛిత్తివిశేషోస్త్యేవేత్యలంకారత్వమవివాదం- నచ ప్రాచీనైరనుదాహృతత్వమాత్రేణ అలంకారత్వం న సంభవతీతి వాచ్యం-సాహిత్యచింతామణికృతా వీరనారాయణేన॥*॥ బాలే నాథ విముంచ మానిని రు

ర్యాదమృతమనిగూఢం వితరతః ఫలం కించిన్నిత్యాన్నిఖిలఫ
లజాలాని దధతః। ముషిత్వైవ ద్విత్తం స్వపదమపి తేభ్యో విత
రతః కథం భూయస్తస్యావినయమపి న క్షామ్యతు జనః ॥ ౨౫ ॥

పయస్స్వాదం స్వాదం త్వరితమతిదూరం ప్రసరతః పున
ర్మాతుర్ముగ్ధైరనునయనజల్పైరుపయతః। ఘృతక్షీరద్ర
ప్సాకలితవపుషస్తస్య హసితసుఖం లీలాజాలైః కియదివ
సవిత్రీ న భజతామ్ ॥ ౨౬ ॥ అకాలుష్యం జుష్టైతదవయవ
మాలీవ్యతికరాదభూత్పంకాపాయస్తదురుపదపంకచ్ఛుర
ణతః। అభూన్నిర్లేపత్వం తదవిరళలాలాప్లుతతయా యశో

షమిత్యాద్యుదాహృతస్య ప్రశ్నోత్తరికాలంకారస్య అప్పయదీక్షితశ్రీచరణైరుదాహృతస్య లలితాలంకారస్య సమప్రాధాన్యసంకరస్య చ ప్రాచీనైరనుక్తత్వేపి విచ్ఛిత్తిసద్భావేనాలంకారత్వానపాయాత్ అత ఏవోక్తం సాహిత్యచింతామణౌ॥*॥ తే చాద్యాపి హి కల్ప్యం తే కస్మాత్ కాత్స్న్యేన వక్ష్యతేతి॥ ౨౬ ॥ పయస్స్వాదమితి ॥ ఉపయతః సమీపమాగచ్ఛతః-ఉపపూర్వాదిణో లటశ్శత్రాదేశః ద్రప్సా బిందవః॥ని॥ విప్రుట్ స్త్రీ పృషతో బిందుస్తోకౌ ద్రప్స ఇతి వైజయంతీ॥ ౨౫ ॥ అకాలుష్యమితి ॥ ఏకత్ర మాలిన్యాభావః అన్యత్ర పాపాభావః పంకాపాయః కర్దమాపాయః పాపరాహిత్యం చ॥ ని॥ పంకోస్త్రీ కర్దమే పాపేపీతి వైజయంతీ-నిర్లేపత్వం ద్రవీభూత వస్తుసం

హర్షాభావః - పాపసంబంధరాహిత్యంచ॥ ౨౭ ॥ అనశ్రుభిరుదితైరితి ॥ అ
సాంత్వవచనగ్రహైః సాంత్వవచనాశ్రవణైఃజనన్యాస్తద్విప్రియమహి
తంకుతఃతటస్థానామపిహితంతద్విప్రియంకథంజనన్యాః అహితమిత్యర్థః॥
౨౮ ॥ మాతరితి ॥ అధునాఅపరాహ్ణేకదాత్రహితహే కదావాదా
స్యసీత్యర్థః-ఆయాతు-పితృప్రసూరితి-సాయంకాలస్సమాగచ్ఛత్విత్యర్థః॥
౨౯ ॥ సాయంసంధ్యా పితృప్రసూరిత్యమరః- పితుర్నందస్యప్రసూర్మా
తాపితామహీతియావత్- సాఆయాత్వితివ్యజ్యతే - గర్భగృహే గృహం

దాయాఃకస్మాదితిఖలునవిద్మఃకథమపి ॥ ౨౭ ॥ అనశ్రుభిరు
దితైరసావసమయేపయఃప్రార్థనైః కరాంబరవికర్ష
ణైర్ముహురసరోషముల్లుంఠనైః । అసాంత్వవచనగ్రహైరకృ
తవిప్రియం యత్తదాతపోనిచయ సంచితంతదహితంజ
నన్యాఃకుతః ॥ ౨౮ ॥ మాతర్దేహిపయఃక్షిప్రంమధునావ
ర్తతేదుగ్ధంకదాతర్హ్యాయాతుపితృప్రసూఃకిమధునాతా
తప్రసూర్జీవతి । నోసాయంకిమిదంతమఃప్రకటతాంసా
గర్భగేహాన్తికేత్యాలాపాస్తుయశోదికాతనయయోఃన
శ్రేయసేభూయసే॥ ౨౯ ॥ గాయంతీవివిధాఃకథామురరి
పోఃపూర్వావతారాశ్రితాడోలాచాలనమాదధే యదుద
యన్నిద్రాయశోదాశిశోః । శ్రుత్వైవతత్సుఖపారవశ్యమ
భజత్యద్వాసతంద్రీచ్ఛలాదాకల్పంవితనోతునస్తదుభయం

తస్యార్తిం గృహేయశోదైవయశోదికా-స్వార్థేకప్రత్యయేన ఇతి హ్ర
స్వప్రత్యయస్థాదితీత్యాదినేత్వం-అత్రప్రశ్నోత్తరికాలంకారః-తదుక్తం
సాహిత్యచింతామణౌ॥అన్యోన్యభాషణంయత్స్యాత్సాప్రశ్నోత్తరికామ
తేతిలక్షణాత్ ॥ ౨౯ ॥ గాయంతీతి॥ నిద్రోత్పాదనార్థమితిభావః-తం
ద్రీచ్ఛలాదితి -నయంతంద్రీ-కింతుస్వకీయపూర్వావతారలీలాశ్రవణజన్య
సుఖపారవశ్యమేవేత్యర్థః-అతఏవాత్రకైతవాపహ్నుతిరలంకారః-కైత
వాపహ్నుతిర్వ్యక్తౌవ్యాజాద్యైర్నిహ్నుతేఃపదైరితిలక్షణాత్ ॥ ౩౦ ॥ ఏవమి

తి॥నియన్తుమపారయంతీశిక్షితుమశక్తా ప్రభుపుత్రత్వాదజేయత్వాచ్చేతి
భావః॥సంభూయమిళిత్వా ॥ ని ॥ సంభవస్సంహతావపీతినిఘంటుసారే॥
౩౧॥సేతి ॥ ఉపాలంభోనిందా-అనాకర్ణితకమనాకర్ణననటనం-అనురహ

కల్యాణపారంపరీమ్॥౩౦॥గ॥ఏవమతిదుర్లలితమపికమనీయ
చరిత్రం ప్రతారితవల్లవయువతీజనమనవరతనవనీతచౌర్య
పర్యుత్సుకమేనమర్భకంనియన్తుమపారయంతీగోపసీమంతినీ
సంహతిస ంభూయతదీయమవినయంమాత్రేన్యవేదయత్॥
౩౦ ॥ గ ॥ సాపిసమనంతరమతిమాత్రపుత్రవాత్సల్యాత్త
త్సమర్పిత మశేషమపితదుపాలంభభాషిత మనాకర్ణి త
కేనపరిభూయతనయనియమనమనురహసమభి నినాయ ॥
౩౨॥తతః॥ప॥ఆలోకైశ్చకితైస్సగద్గదరవైర్దీనైస్సుధాసోద
రై రాలాపైరపరాధమార్జన పరైర్బాష్పోద్భవైర్దారుణం
భీతైః।భీతింనాటయతస్సమీక్ష్యవదనంమాయావినశ్శ్రీపతేః
ప్రేమార్ద్రార్ద్రమనామనాగపిససా వైరస్యమస్యాతనో
త్॥ ౩౩ ॥ పాయంపాయంరుచిమపితనోర్లూనబాలేం
దులీలాం శ్రావంశ్రావం గిరమపిసుధాసారసారాముదా
రామ్ । చుంబంచుంబంముఖమపితనూజన్మనస్సానురాగం
శ్లేషంశ్లేషంతనుమపినసాసౌహితీమాలలంబే ॥ ౩౪ ॥ అ
థకదాచనవ్రజనివాసినస్సబ్రహ్మచారిణస్సకలబాలకా
స్సంభూయయదునందనశ్చఖాదమృదమితియశోదాయైన్య
వేదయన్ ॥ ౩౫ ॥ గ ॥ సాపితదుదితనిశమనాదనునియమ
నకామనయాసరయమాహూయతనయ మయిభోదుర్లలి
తకిమిదమనార్యమాచరసీతిసరోషముపాలభత ॥ ౩౬ ॥గ॥

మేకాంతే- అభినినాయ వస్తుతఇత్యర్థః-వాత్సల్యాదితిభావః॥౩౨॥ఆలోకై
రితి॥అత్రశ్లోకద్వయేనిర్భరానందసంవిద్రూపవత్సలరసాభివ్యక్తిర్వత్సలరస
ఏవనాస్తీతివదతాకేనవాస్త్యేతఅతఏవసహృదయైకశరణోరసఇతి ధ్వన్యా

చార్యాః॥ ౩౩ ॥౩౬॥ స ఇతి॥ సప్రశ్రయం సవినయం విశ్వం కృత్స్నం॥ ౩౮॥ ౩౯ ॥ తదన్వితి॥ అనుధావమానయా అనుధావనశీలయేత్యర్థః - తాచ్ఛీల్యవయోవచనశక్తిషు చానశితి తాచ్ఛీల్యే చానశ్ - సృగతావిత్యస్య పరస్మైపదిత్వాన్నాయం చానశ్ - తఙానావాత్మనేపదమిత్యత్రలః పరస్మైపదమిత్యతో ల ఇత్యనువృత్తేర్లాదేశస్యానస్యైవ గ్రహణం - చానశస్తు లాదేశత్వాభావాన్నాత్మనేపదిత్వమితి రహస్యం - ప్రాచా తు సృగతావి

సాపి సప్రశ్రయమయి జనని న విశ్వసిహి విశ్వమపి తదీయమా
లాపకలాపమవధారయ జనమిమముపగతాసూయమిత్యభి
ధాయ వ్యాదాయ చ వదనముదగ్రయత్ ॥ ౩౭ ॥ గ ॥ య
శోదాపి వదనమనాలోకిత చరమశేషమపి చరాచరమవలో
క్య విస్మయమానమానసా పరమపురుష ఏవాయమితి తత్క్షణ
మధిరధానా పునరపి మోహాగహనమగాహత॥ ౩౮ ॥ అథ
కదాచన విశంకటదధిఘటీఘటనసంజాతరోషయా యశో
దయా సముద్వీజితస్సపది యదునందనస్సరయమతిదూరమ
పాసరత్ ॥ ౩౯ ॥ తదను తమనుధావమానయా చిత్రచ
క్రచంక్రమణచతురం అతిరుచిరమభేకమేనమవలంబితు
మపారయంత్యా పరిశ్రమః పరమనుబభూవే॥ ౪౦ ॥ స్థానే
హి తత్ ॥ ౪౧ ॥ ప ॥ జంఘాలతాయాముపమానభూతం మ
నోపి యస్య ప్రభవేద్గ్రహీతుమ్ । కథన్ను గృహ్ణాతు తమేనమే
షా సదానదం తావదమందయానా ॥ ౪౨ ॥ ప ॥ తతః ॥

తి ధాతోః శానచ్ప్రత్యయానుపపత్తిమాశంక్య ధావు గతిశుద్ధ్యోరితి ధాత్వంతరమేవేదం తస్య చోభయపదిత్వాచ్ఛానచ్ కేవలగత్యర్థస్యాపి ధావధాతోశ్శీఘ్రగత్యర్థకత్వం చ ప్రకరణాల్లక్ష్యత ఇతి వ్యాఖ్యాతం॥ ౪౦॥ ౪౧ ॥ జంఘాలతాయామితి॥ వేగవత్తాయామిత్యర్థః ॥ సప్రభవేదితి॥ అప్రాప్యమనసాసహేతి భావః - మనసో వేగవానితి వ్యజ్యతే - సదానదం తావతో మత్తహస్తీశస్యేవ మందయానేతి గతిసౌందర్యవర్ణనేన మందగతిత్వం వ్యజ్యతే -

అత్రానురూపఘటనాద్వివమాలక్ష్యాగః॥౪౨॥ మత్వేతి॥ ఏషాయశోదాయో
గం పంచనారూపముపాయంవినా॥ని॥ యోగస్సన్నహనోపాయధ్యానసం
గతియుక్తిష్వివ్యమరః - ఏనంకృష్ణంసహానంనిశ్శబ్దంనిగూఢాంగతి మూలం
బ్యపశ్చాద్భాగాదాగత్యేత్యర్థః - కథంచిత్ప్రకారేణజగ్రాహ - తతోవిము
క్తాప్రయత్నః కఇవవిమోహనార్థఃంకరావిగానల మప్రయోజనక మిత్య
ర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - యోగంధ్యానం వినాపినమలభ్యంమత్వా నిది
ధ్యాసితస్యాపిత్రిపిదేరితిభావః సహానంలోకవాక్యాత్కథంచిత్వేన్యర్థః
నిగూఢామంతఃరహస్యభూతాం గతిం జ్ఞానంకరేణ జగ్రాహసాక్షాదక
రోదిత్యర్థః - తతఃవిముక్తాప్రయత్నః కఇవ ప్రయత్నాంతరేణ కిమిత్యా

మత్వావినాయోగమలక్ష్యమేనంసహానం మూలంబ్యాగతింని
గూఢామ్।కరేణజగ్రాహకథంచిదపేసాతతోవిముక్తాకఇవప్ర
యత్నః॥౪౩॥ గ॥ అదామ్నాచతేనానుబాఖిలసీమనినిబద్ధు
మారభత॥౪౪॥ వ॥ పర్యాప్తస్థావంబహువారితస్యబంధ
గుణాన్నైవదామయుక్తసీమ। తస్మాదమునాన్విత్వామాత
యాఘబద్ధోగుణాలతతనుఃకథంచిత్ ॥౪౫॥ గ॥ తదను
యదుపతిరపిత్వరావిహసనసంగతవిగతసీమానముపతే శ
తపరిస్ఫురతాపఏకీకృతేన [illegible]

ర్థః॥౪౩॥౪౪॥పర్యాప్తభావమితి॥ [illegible] ద్విబంధనోపినగుణాప్తం
తపః పర్యాప్తభావంసాకల్యంనయమునిగుణా పర్యాప్తమితి
తతసుఃకథంచిద్బద్ధఇతిభావికాఖ్యసిద్ధర్థ ఇత్యర్థః -
వ్యంగ్యార్థస్తు - తస్యపరమ గుణాన్సప్తపదమ్యా
పర్యాప్తభావం సామగ్ర్యంనయయుః - తస్మాదామయయాగుణాంతిత త
నుః నిగుణాన్స్వరూపః సకథంచిద్బంధవ్యగ్రానావిర్భావోపపత్తిః - కార
ణంత్వనిర్వచనీయమితిభావః ॥౪౫॥ తదన్వితి॥ సిచయోపస్రంసం ॥ని॥
స్మిక్స్త్రీ పటోస్త్రీసిచయఇతివైజయంతీ - అతఏవపూర్వంకుబేర సుతౌ
స్త్రీభిస్సహనగ్నభావేనక్రీడంతౌతపానీమాగతంనారదమపలోక్యాపిమత్తౌ

తయాఃతథైవస్థితౌ- నారదేన చకో పాఖ్యాపోదత్త ఇతికథానుసంధేయా॥ ౪౬ ॥ సాచీభూతమితి ॥ సాచీభూతంతిర్యగ్భూతం ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ తావితి ॥ తాం ప్రకృతింస్వభావంఅర్జునవృక్షత్వమిత్యర్థః- నిజంనిత్యంరూపంయక్షరూపవి స్యర్థః-ఉత్తరాంగతిమాశ్రితౌఉత్తరదిగాభిముఖ్యేనగ్త

పితనారద [illegible] శాసవ్యాపారా దుపాత్తార్జునమ

హీ [illegible] నళకూబరాభిధేయా నరవాహన

[illegible] - నావసుజిఘృక్షురులూఖలమపి

[illegible] ॥ ౪౬ ॥ ప ॥ సాచీభూత

[illegible] లోపమం తస్మిన్ సత్వర

మంతరా [illegible] ధావతి । తత్సంరంభస

[illegible] త్తైనాభూన్నిబిడీకృ

తం [illegible] తమ్ ॥ ౪౭ ॥ ప ॥బంధోయ

[illegible] పన్నయోః । అభవద్బంధమోక్ష

యయ [illegible] ॥ ౪౮ ॥ప॥తౌతతఃకృపయాశౌ

రేః ప్రకృతిం [illegible] తామ్ । ఉపగమ్యనిజంరూపమాశ్రి

తౌగతిముత్తరామ్ ॥ ౪౯ ॥౫॥ అథనందగోపపురోగమాః

ప్రా [illegible] వాహనివహానిఘోషపారంపరీస

[illegible] కమ [illegible] పతనసంభూతపటుపటా

రవమా [illegible] కిమిదమ [illegible] తి మతిభయానకమితివిస్మయపరీ

తమతయ స్త్వరితమాపత్య శతధారవిదారితమివ ధారాధ

రశిఖరయుగళమాలింగితమహీతలమర్జునమహీరుహయు

గళమంతరాతరుయుగళ ముద్ఘూర్ణమానములూఖల నిబ

తావిత్యర్థః- దిగాశ్రితముత్తరత్వం తదభిముఖావుపచర్యతే - వ్యంగ్యా ర్థస్తు- శౌరేఃకృపయాతాంప్రకృతింమాయామతీత్యనిజంరూపముపగమ్యాజీవత్వవేషమపహాయేత్యర్థః-ఉత్తరాంఉత్కృష్టాంగతిం మోక్షమితియావత్ ॥ ౪౯॥ అథేతి॥ అకుతోభయంకుతశ్చిద్భయరహితం-మయూరవ్యంజ

క్షాదిత్వాత్సమాసః- ఏతదర్భకకృతం కృష్ణకృతం-అసంభూతవిస్రంభాః అ
జాతవిశ్వాసాః ॥ని॥ సమౌవిస్రంభవిశ్వాసావిత్యమరః- కుంభినీభూమిః
పరిచ్ఛదః వస్త్రభూషణాదివస్తుజాతం-నీలకంఠో మయూరః హరిః సింహః

ధ్వమకుతోభయమర్భకమపినిజమేవాలోక్య సకలమిదమేత ద
ర్భకకృతమితి పరిసరవిసరదర్భకభారత్యామసంభూత
విస్రంభావిముచ్యచ పృథుకముత్పాతశతపరీతం పదమిద
మనివాసయోగ్యమితిసంమంత్ర్యమంత్రిభిస్సద్యఏవశృంగ
వాద్యనినదమాపాద్యగోధనమపి పురోధాయకుంభినీరం
భాయితాభిరాభీరభీరుభిస్సమమశేషమపి పరిచ్ఛదమా
రోప్యశకటమతివిస్మయనీయకామనీయకమన్వర్థాభిధా
నగోవర్ధనధారాధరవర్తనమనోరమం కైలాసమివ నీల
కంఠనిలయం వైకుంఠమివహరినికేతనం చతురాననమివ సక
లాగమసేవధిం యామునపుళినలోభనీయం బృందావ
నోద్దేశమవిశన్ ॥౫౦॥ వ ॥ బృందావ[illegible] బృందావన
పరాయణాః । గోపావిరచయంతిస్మ [illegible] తేవ్ర
జమ్ ॥౫౧॥ తౌ తతః పితృనిదేశతస్సుతౌ వత్సపాలపదమన్వతి
ష్ఠతామ్ । తద్విహాయ వసుదేవసన్నిధిం గోపమందిరసమా
శ్రితేః ఫలమ్ ॥౫౨॥ అరమత మురవైరిమల్లయుద్ధైస్తదాయ
తిః-ముతదిదమఘాలీన్మల్లచాణూరఘాతే [illegible]
రఖిలత్క్రంతుకైగోపకాంతానుచ[illegible]
యస్తత్కృతాను ॥౫౩॥ వృషవిప[illegible]
యోర్వృషభవేషభృతోర్శిశుబాలకౌ । [illegible]
సకలాగమసేవధిం సకలవృత్తాశ్రియం ॥ని॥ [illegible] మాగమమిత్యమ
రః ॥౫౦॥౫౧॥ తావితి ॥ వసూనాం దేవః [illegible] ॥ని॥ దేవస్సురే
ధవేరాజ్ఞీతివిశ్వః ॥౫౨॥౫౩॥ వృషేతి ॥ గుణసమున్నతయోరార్యయోః రామకృష్ణ
యోః వృషవివర్తపదం సుకృతపరిణామత్వం వృషభవికారత్వం చేతిగమ్యతే

ప్రథితం ప్రసిద్ధం - శిశుచాపలాత్ వృషభవేషభృతోస్తయోః పరస్పరస్య సలీలవిలంఘనం సవిలాసాక్రమణం లీలాయుద్ధమితియావత్ - నాద్భుతం అవృషభస్యతుచిత్రమిత్యర్థః॥ ని॥ లంఘనం ఉపవాసేప్యాత్క్రమణేప్లవనేపిచేతివిశ్వః ॥ ౫౮ ॥ సకలేతి ॥ సకలసత్త్వాస్సర్వజంతవః ॥ ని ॥ సత్త్వమస్త్రీతుజంతుష్వితిత్యమరః - తేషాంగుణానామింద్రియాణాం ఆస్పదతా ఆశ్రయత్వం యయోరవిశయోః నిస్సంశయాస్సకలజీవాభిన్నత్వాదితిభావః - ఇతయోగయోః ప్రాప్తసంగమయోః అవినాభూతయోరిత్యర్థః - తయోః శిష్టం స్పష్టం॥ ౫౯ ॥ ఇత్థమితి॥ శకృత్కరిర్వత్సః॥ ని ॥ శకృత్కరిస్తువత్సస్స్యాదితి త్యమరః॥ ౬౦॥ హితేతి॥ ఇదం హితమిదమహితమితి జ్ఞానరహితః ప్రబలశిశోభావ ఇతి భావః - పరః పరమాత్మా॥ ని ॥ పరోరిపరమాత్మనోరితివైజయంతీ-తస్యాశనాయయాక్షుధాయమారణాయ మనుతి యావత్ - ఆగతః విపన్నవత్సః తతోను గోవిందస్య భుజ ఏవ ఉరుమహాన్ దండః తేన నున్నః తాడితః తృణావృత్తస్య పదం స్థానం ప్రదేశే - తన్నాశ్యత ఇత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - హితాహితజ్ఞానవిశేషశూన్యః [illegible] భావః - పరః అధికా అశనాయా యస్యతత్॥ ని ॥ అశనాయా బుభుక్షా [illegible] గతః ప్రాప్తః అతిప్రథిత

యోర్నతయోః పరస్పరసలీలవిలంఘనమద్భుతం ॥ ౫౮ ॥
సకలసత్త్వగుణాస్పదతాం యయోరవిశయోః నతయోరితయో
గయోః । నిఖిలసత్త్వరతా సుకృతిక్రియా విలసితోపనతం సు
ఖమద్భుతమ్ ॥ ౫౯ ॥ గ ॥ ఇత్థమతిశయితశకృత్కరిపరిపాల
నలాలసమానానందమాధ్యతి [illegible] ప్రదేశం హృషీకేశమ
భిబుభూషురుగ్రసేనసుతనియంత్రితస్త్వరితమాజగామ
వత్సాభిధానోయాతుధానః ॥ ౬౦ ॥ హితాహితజ్ఞానవిశే

ఇత్యర్థః- వత్సస్తరాక్షసః- తతోనుగోవిందో గోపాలకః॥ ని॥ గోవిందాధ్యక్షేపి గోవింద ఇత్యమరః - తస్యభుజ ఏవ ఉరుదండః తేననున్నః ప్రేరితః తృణానామాసమంతాద్వర్తనమావర్తః - భావేఘఞ్ - తస్యపదంస్థానంత్ర ఆప్రచురప్రదేశమిత్యర్థః ॥ ని ॥ ఆవర్తోవర్తనేపిస్యాచ్చింతనేపయ

ప్రాంభ్రమ ఇతి భాస్కరః - ప్రపేదే - శబ్దశక్తిమూలవస్త్వలంకారధ్వనిః॥
౫౬ ॥ ౫౮ ॥ హంసమితి॥ సతాం మానసం మన ఏవ ఆవాసో యస్య తం తథో
క్తం ఆశ్లిష్ట ఆసమంతాత్ శ్లిష్టః పీడిత ఇతి యావత్ - కమలాయాః కరో యేన
తం లక్ష్మీపతిమిత్యర్థః - యద్వా ఆశ్లిష్టః కమలాయాః ఆకర ఉత్పత్తిస్థానం
క్షీరాబ్ధిర్యేన తం క్షీరాబ్ధిశాయినమిత్యర్థః - యద్వా ఆశ్లిష్టః కమలాకరః ప
ద్మసరో యేన తం తులసీకాననం యత్ర యత్ర పద్మవనాని చ ॥ ౫౯ ॥ సంతి భాగవ
తా యత్ర తత్ర సన్నిహితో హరిరితి శాస్త్రాత్ - ఉదారేణ బలేన రామేణ సం
పృక్తం హంసం పరమాత్మానం ॥ ని ॥ హంసో విహంగభేదే స్యాత్పర మా

మహాన్యః పరాశనాయాం గతే ఏష వత్సః । తతో ను గోవింద
భుజోరుదండమన్వస్త్రుణా వత్సపదం ప్రపేదే ॥ ౫౬ ॥
గ॥ బకోపి తదను యమునందన పరిబుభూషయా సత్వరమాప
త్య పూతనా సాహచర్యమలభత ॥ ౫౮ ॥ ప ॥ హంసం స
న్మానసావాసమాశ్లిష్టకమలాకరమ్ । ఉదారబలసంపృక్తం
బకః పరిభవేత్కథమ్ ॥ ౫౯ ॥ ప॥ ముష్టాముష్టి విహారసార
సరసా గోపాలబాలాస్తదా తాదృశ్యేన పరాజితాః కిమిద
మిత్యాశ్చర్యపర్యాకులాః । గూఢం వేదైకవేద్యచతుర్భుజత్వమపి
వాసత్త్వైకసంవాసతాం చైతస్య బలిప్రతారణవిధా
కో నామ జానాతు తత్ ॥ ౬౦ ॥ ప॥ యామునే పుళినే ష స

త్మని మత్సర ఇతి విశ్వః - బకః కథం పరిభవేత్ - వ్యంగ్యార్థస్తు - సత్పురుషస్తం మా
నసం సరః ఆవాసో యస్య తం తథోక్తం - ఆశ్లిష్టః కమలాకరః సరో యేన తం - ఉ
దారబలసంపృక్తం ప్రబలం హంసం బకవర్గం పరిభవేత్ ॥ ౫౯ ॥ ముష్టాముష్టి
తి॥ ఆశ్చర్యపర్యాకులాః - ఏకేన కథం బహవో వయం పరాజితా ఇతి విస్మితా ఇ
త్యర్థః - యుక్తం చైతదిత్యాహ - గూఢం వేదైకసమధిగమ్యం చతుర్భుజ
త్వం విష్ణుత్వం భుజచతుష్టయశాలిత్వం చ సత్త్వం బలం గుణశ్చ తస్య ఏకసంవాస
తాం ॥ ని॥ సత్త్వం గుణే పిశాచాదౌ బలే ద్రవ్యస్వభావయోః । సద్భావే వ్యవసా
యే చ ది త్రైప్రాణిషు శబ్ద్యత ఇతి విశ్వప్రకాశః - బలప్రతారణం శక్తవంచనం

ఖలినామకదైత్యవంచనంచ॥౬౦॥౬౧॥ఏవమితి॥బర్హిర్ముఖాః దేవాఃవసుంధ
రాజ్వరౌభూభారఃఅన్యత్రవసుంధరాశబ్దలక్షితానాంమనుష్యాణాంరోగ
శ్చఇష్టంయాగాదిపూర్తంవాపీతటాకాదినిర్మాణం॥ని॥త్రిష్వథక్రతుకర్మే
ష్టం పూర్తంఖాతాది కర్మణీత్యమరః -. సశరీరబంధౌ శరీరధారిణౌ
విపినవర్త్మనాసంచరమాణావితిసమస్తృతీయాయుక్తాదిత్యాత్మనేపదం

శౌరిస్సేతుబంధవిధిభిర్వ్యదరంస్త । తత్పురాపరిపయోనిధి
సేతోస్స్పష్టమారచనవాసనయేతి ॥ ౬౧ ॥ గ ॥ఏవమా
నకదుందుభినయనాంభోజమలిణ్ణాభాభిరాభీరశాబకభాగ
ధేయపరంపరాపరిణతిభిరంభోజసంభవప్రముఖబర్హిర్ము
ఖనికరలోభనీయాభిరర్భకలీలాభిరశేషమపిభువనమానంద
యంతౌవాశ్వినేయావివవసుంధరాజ్వరనివర్తనాయమ
ర్త్యలోకభాజౌమదనమాధవావివవనసంచారిణౌ జయం
తనళకూబరావివభూలోకవిలోకనలాలసౌఇష్టాపూర్తజ
న్యసుకృతసంచయావివసశరీరబన్ధౌరామణీయకసర్వస్వవిశ్ర
మప్రదేశౌవత్సపరిపాలనాయవిపినవర్త్మనాసంచరమా
ణౌగుంజామణిపుంజరంజితావవతంసితనానాకుసుమదామ
సముదాయావనదేవతాభిరపిసవిస్మయమవలోక్యమా
నౌపరశ్శతాభిరాభీరకిశోరరాజిభిరనుగమ్యమానౌతావే
తౌరౌహిణేయనందనందనావధ్యక్షయన్నతిరూక్షః క్షణ
దాచరఃకశ్చిదఘాభిధానోసన్నిధాయసోదరనిషూదనసం
జాతవైరనిర్యాతనసముత్సుకః కమపిమహామహీధరవిడం

అధ్యక్షయన్ అధ్యక్షంకుర్వన్ పశ్యన్నిత్యర్థః॥ని॥ప్రత్యక్షేధికృతేధ్యక్షఇ
త్యమరః- అతిరూక్షః అతిక్రూరః॥ని॥ రూక్షస్త్వప్రేమ్ణ్యచిక్కణఇత్యమ
రః- సోదరోబకఃతస్యనిషూదనంమారణంవైరనిర్యాతనం పరకృతానిష్ట
ప్రతీకారః॥ని॥ వైరశుద్ధిఃప్రతీకారోవైరనిర్యాతనంచతదిత్యమరః- మహా
మహీధరవిడంబిమహాశైలసదృశంవ్యాదాయవదనమవతస్థౌ ఇతి [illegible]

క్త్వా-క్వచిద్యథా నైత్రేః మీల్యహాసతివదనంవ్యాదాయస్వశాంకరభాష్యే ఉదాహృతంచ స దేశస్సమీపం ॥ ౬౨ ॥ తమితి ॥ నిధ్యాయత పశ్యత ఉరస్సరః ఉరగః గహ్వరపరిసరవర్తిగహ్వరయోః పార్శ్వద్వయవర్తి ఆశితోజ్ఝితం అతిభక్షణాద్వాంతం గిళితుం ఉదరం ప్రవేశయితుం-గ్లానిగరణ ఇతి ధాతోస్తుమున్నిత్యాభావాన్నుణః-ఉత్ప్రేక్షమాణౌ ఇతి-వస్తుతస్సర్వైః కల్పితపర్వతవేషే తస్మి

న్బిబిలేశయుః శైబ్యమహాళంబ్యవ్యాదాయచ వదనమనుపిపిన
మనత్సు ॥ ౬౨ ॥ తమేవమాభీరశాబకాస్సర్వేపినిర్వ
ణ్యాకమిహబృందావనసదేశవాస్తవమవనీధరంమన్వానాని
ధ్యాయత గిరేయముర స్సర ఇవ తదీయకందరోదరమా
ననమితరమిహగహ్వరపరిసరవర్తిగండోపలయుగళమిదమీ
క్షమదంష్ట్రాయుగళమివ తదంతర పరిదృశ్యమాన ఘంటా
పథసరణీ రసనేవ తారస్స్థాపత త్రత్యాదావపావకపరిచితస
మీరణశ్శ్వాసానిల ఇవ డవదహనదగ్ధసత్వదుర్గంధస్తదశితో
జ్ఝితపిశితపూతిగంధ ఇవ శిఖరోపరిఘూర్ణమానమభ్రపటా
లమిదమీషత్ఫణాస్థమణికిరణనికురుంబమివ నితాంత వ్యా
త్తదరీముఖతయా గిళితుమస్మాని వసో య ముత్సుక ఇతి॥
పరస్పరముత్ప్రేక్షమాణా యది పునరిదమవితథమేవ
తహ్యేకబకలావంలావిష్యత ఇతి సాకూతస్థితకరతాళమ
థోత్భుజమవలోకయంతసత్వరమవిమృశ్యసహాశకృత్క్రి
భిరదస్సీయవదనోదరప్రవేశమవిశన్ ॥ ౬౩ ॥ భగవాన
పితస్యమాయావికోమాయానుభావం విభావయన్ సతీ

న్పర్వతత్వభ్రమేణ సర్వథాప్యుత్ప్రేక్షణం స్వభావోక్త్యా పర్యవస్యతీతి ధ్యేయం॥ యది పునరితి - తస్మిన్నప్యవైపిలా సాదస్మాభిరుత్ప్రేక్ష్యమాణం సపక్షత్వమస్మిన్నిగరణోత్సుకత్వంతథ్యమేవ చేదిత్యర్థః - తహ్యేకబకలావంలావిష్యతే బక ఇవహానిష్యతే కృష్ణేనేతి భావః-ఉపమా కర్మణి చేతిణముల్-కషాదిషు యథావిధ్యనుప్రయోగః-సామాన్యవిశేషభావేన భేదాన్వయః - స్యసిచ్ సి

యుడిత్యాదిసూత్రేణచిణ్వదిటివృద్ధిః॥౬౮॥వేగాదితి॥ త్రైవిక్రమం త్రివిక్ర మసంబంధినం పాక్రమంపవ్యే అతిస్థౌల్యమభజదిత్యర్థః - తేనశ్వాసనిరోధే నఅసౌఅభూసురః బలిచక్రవర్త్యపి సమధ్యగ్రసరౌ శిశిర పథాన్మస్తక మార్గాత్॥ని॥రజోవాచీరజోదంతః శిరోవాచీశిరస్తథేతికంఠభూషణకోశే॥ ౙ॥విచకర్త శిరాద్బ్రాణేరితపద్మోగశ్చ-నిర్యత్ప్రాణసమీరణస్సన్ అథ ప్రస్థితింనరకాభిముఖగమనంముంచన్ఉచ్చైఃపదమాతిష్ఠత్ - ఆశ్రితఃన హిభగవతాహతస్యదుర్గతిర్భవతి - హ్యాషాశ్చైద్యాదయోన్నృపా ఇతి వచనాదితిభావః - భగవతాత్రివిక్రమస్వరూపేణాక్రియ ణైకృతేపి బలిచక్రవ

ర్త్యనుశలమభ్యర్థయమాన స్త్రీయువదన కోటరమయా

సీత్ ॥ ౬౮ ॥ వ ॥ వేగాన్నాసన కందరాంతరగత

స్త్రైవిక్రమంపాక్రమంతస్త్రీ చక్రధరస్తదా

నియమిత శ్వాసా సిలా పూర్ణః । తేనాసౌ బలి చక్రవ

ర్త్యవిపితతోముంచన్నధో ప్రస్థితంనిర్యత్ప్రాణసమీరణశ్శి

రపథాదాస్థాయముచ్చైఃపదమ్ ॥ ౬౯ ॥ వ్యముచ్యతాఘున

హాదేః పర్యాదానాందయుసీత్సుగమనరాణామ్ । బుధై

రపిప్రీతిరహాని కార్యకర్మసిద్ధాంతత్రితివ్యర్థాయి ॥ ౭౦ ॥

వ ॥ అథసంభ్రాంతయా గంగయాస తేజస్సంపదాసంపన్నః కృ

తాంతనిశాంతాదిసకలగీయసకలసరాదాపతద్భిస్సవ

తీర్థాభాసాతాళగమనంవిహాయస్వర్గాధిపతిస్సంపృత్తిఇతిధ్వనిః॥ ౬౯ ॥వ్య

ముచ్యతేతి॥ అఘునత న్నామకేనాసురేణఆనందమసీదితి-జగదుపకారిత్వా

త్తస్యేతిభావః-ఏకస్యముక్తిరన్యస్య ఆనందావాప్తిరిత్యసంగత్యలంకారో

వ్యజ్యతే॥*విరుద్ధభిన్నదేశత్వంకార్యహేత్వోరసంగతిరితిలక్షణాత్॥తస్మార

ణేనహృష్టాఇత్యాహ- సఃఅఘుఃసిద్ధాంతోనివృత్తనాశఇతిమృతఇత్యర్థః-

ని॥సిద్ధౌనివృత్తనిష్పన్నౌఅన్తోనాశఇతిచామరః- బుధైర్దేవైరపికథంప్రీతిః

వ్యర్థాయి కృతా దేవానామపిహ్యాదయశల్యాయిత ఇత్యాహఅసామర్థ్యమి

తిభావః - అపసిద్ధాంతభూతఃపుణ్యానందయోర్వైయధికరణ్యం కథం

విద్వద్భిరపిసిద్ధాంతఇత్యంగీకృతమితిధ్వనిః-కృతాంతనిశాంతాదివయమసద
నాదివఅపదానమద్భుతశౌర్యాదికర్మ॥౬౭॥అఘవదనేతి॥సజగ్ధిమితి॥ని॥సజగ్ధి
స్సహభోజనమిత్యమరః-నర్మవాగ్భిః పరిహాసగోష్ఠీభిః॥౬౮॥కూరమితి॥ని॥అ
శనంకూరమాహారమిత్యన్నపర్యాయేష్వజయ్యః॥కథోపదంశమితి॥కథాభి
రుపదంశంకృత్వేత్యర్థః-ఉపదంశస్తృతీయాయామితిణముల్-రుచిప్రకా
శంస్వాదంప్రకాశ్యేత్యర్థః-ద్వితీయాయాంచేతిణముల్॥౬౯॥గోపాలేతి॥

తైస్సర్వత్సపాలైరభినంద్యమానస్తదపదానముదితదివిషదు
పపాదితమందారకుసుమవీచీభిరభ్యర్చ్యమానశ్చక్రధరఃక
మపివచసామవిషయంహర్షమభజత॥౬౭॥తతః॥ప॥అ
ఘవదనవిముక్తైస్తత్ర గోపాల బాలైస్తటభువియమునా
యాస్సాదరంసేవ్యమానః। అవిరతపరితృప్త్యాప్యేషశౌరి
స్సజగ్ధింవ్యతనుతలలితాభిర్నందయన్నర్మవాగ్భిః॥౬౮॥
కూరంమురారికమనీయ కథోపదంశమాధాయభోజనపు
రేషసుధావధారి। మోదాత్తదానిజనిజాన్నరుచిప్రకాశ
మాచామతిస్మసురభీశకిశోరరాజిః॥౬౯॥ గోపాలబాల
కులసంకులమూర్తిరేష వేషంపుపోషపులినే తలినేతరా
భః। రాకాసుధాకరకరప్రకరస్యతస్య తారాగ్రహైః పరి
వృతస్యఖమధ్యభాజః॥౭౦॥ తతః ॥ప॥ప్రభూతమధుసూ
దనప్రియకథాసుధామాధురీ విజృంభపరిరంభజ ప్రమద

కులంసంఘః॥ని॥సజాతీయైః కైస్త్వెకులమితిభాస్కరః-సంకులావేష్టి
తలినమల్పంతదితరా అధికేత్యర్థః॥ని॥తలినంవిరళంస్తోకఇత్యమరః-సుధా
యాఆకరాఉత్పత్తిస్థానభూతాః॥ని॥ఆకరశ్శ్వభునిరితివ్యాళిః-ప్రకరాః కిరణ
సంఘాయస్యసతథోక్తశ్చంద్రఇత్యర్థః-తారానక్షత్రాణితారాగ్రహాః
కుజాదిపంచగ్రహాః॥ *॥తారాగ్రహాణామన్యోన్యంయుద్ధంచాథసమాగ
మఇతిసౌరసిద్ధాంతాత్-అత్రనిదర్శనాలంకారః॥౭౦॥ప్రభూతేతి॥మ
ధురేవిజృంభామాధుర్యాతిశయః తస్యపరిరంభఆస్వాదసంతతస్తృప్తిః ప్ర

ధస్సన్తోషః ప్రకృష్టమదశ్చనబుబుధేతరామత్యంతంనబుబుధే- కేమె త్రిజిత్యా దిసూత్రేణాంప్రత్యయః-అతిదవీయసీమతిదూరాం॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥తమ్మిత్తి॥త స్మిన్నేవసమయఇత్యర్థః-అత్యంతసంయోగద్వితీయా- అవష్టంభసంభార

భూమవిస్తారితా । తదానబుబుధేతర్గామతిదవీయసీమప్య
సౌశకృత్కరిపరంపరాంసురభిపాలబాలావళిః॥౨౧॥ గ॥
సమనంతరంసమంతతఃతిర్యగ్విలోచనమవలోకనపథమ
తిక్రాంతంవత్ససంచయమనాలక్ష్యవైలక్ష్యవిషాదకబళితే
షువత్సపాలేషు ॥ ౨౨॥వ॥ యశోదాదాయాదోనిరవధి
పరీతాపలహరీపరీతానాతన్వన్ సపదిముదితాన్ గోపతి
సుతాన్ । విచిన్వన్వత్సానాంచరణసరణింమంక్షుగహ
నంజగాహేభక్తార్తిచ్ఛిదురమధురస్మేరవదనః॥౨౩॥గ॥త
మేవసమయమంభోజసంభవః సరభసమఘాసురావష్టంభ
సంభారవిఘటనసమయమనుభూతమపిభగవతశ్చతుర్భుజ
స్యమహిమానుభావమసంభూతవిస్రంభతయాభూ
యోపివిభావయితుకామస్సమాపత్యసవత్సాన్ వత్సపా
లానపజహార ॥ ౨౪॥ భగవానపివిపినసీమనివిచిత్యచిరతర
మలబ్ధవత్సోపలబ్ధిఃపునరపిపులినోపకంఠమాసాద్యతత్రవ
త్సపాలానప్యనవలోకయన్ ముహూర్తమాత్రమివచి
త్రీయమాణచిత్తస్సకలమేతదపికమలసంభవదంభసంభూ
తమితిదివ్యచక్షుషా సాక్షాత్కుర్వాణస్తత్క్షణమేవతదుభ
యాత్మకమాత్మానమకల్పయత్ ॥ ౨౫॥ ప॥వత్సాస్తేవత్స
పాలాయదుతనయమయాస్స్వాయమాపాద్యసద్మస్వంస్వం
ప్రేక్షప్రరోహంపరిపుపుషురమీపూర్వవత్సన్ప్రమాతుః।
యావత్సంవత్సమేవంవిహరణపరతామస్య గూఢామవా

విఘటనంగర్వాతిశయనాశనం॥ని॥సంభారస్సంభృతౌగణఇతివిశ్వః - భూ యోపిపునరపివిభావయితుకామోదిదృక్షుశ్చిత్రీయమాణచిత్తోవిస్మితమనాః నమోవరివశ్చిత్రజః క్యజిత్యేక్యచ్ - తదుభయాత్మకంవత్సవత్సపాలమయం

యావత్సంవత్సంసంవత్సరపర్యంతం॥ని॥సంవత్సశ్శారదోవత్సఇతినిఘంటు సారేని॥వత్సరేకుటజేవత్సఇతిభాస్కరశ్చ॥౭౪॥౭౫॥౭౬॥గవామితి॥నిరవధింప్రేమాణంనిపీయపరప్రేమాస్పదత్వందృష్ట్వేత్యర్థః-నిరచినోదితి-ఇదానీంగావాగోపాలాశ్చస్వస్వాపత్యేషుపరమప్రేమకుర్వంతి. పూర్వంతు ప్రేమమాత్రంపరమప్రేమాస్పదత్వంచస్వస్వాత్మనఏవఘటతేనతుజాయాపుత్రాదేః- కృష్ణస్యతుపరమప్రేమాస్పదత్వంయుజ్యతే-స్వస్వాత్మాభిన్నత్వాత్ - అతఏతేవత్సావత్సపాలాశ్చసర్వేమురరిపు మయాఇతినిర్ధారితవానిత్యర్థః॥౭౭॥చతురాననఇతి॥యథాపురంపూర్వవత్॥ ౭౮॥ అ॥ అథ

గాద్రామోవానైవచిత్రంవిక్రియిరుదభవత్తేషునప్రాగ్గశాయాః ॥ ౭౬ ॥గవాంగోపాలానామపినిజనిజాపత్యావిషయేనిపీయ ప్రేమాణంనిరవధిమనాస్వాదితచరమ్ । బలోవిస్మేరాంతఃకరణసరణిర్వర్షవిరతౌకథంచిత్రానేతాన్మురరిపునివతాన్నిరచినోత్॥ ౭౭ ॥౫॥చతురాననోఽపిసంవత్సరావసానేవసుమతీమవతీర్యయథాపురమేవవిహరమాణాన్సవత్సాన్వత్సపాలానవలోకయన్నిమపి మోహాగహనమవగాహ్యయాథార్థ్యమవగంతు మసమర్థఃపురుషోత్తమమస్తౌషీత్॥౭౮॥ తథాహి॥ ప॥ జగజ్జీవాభేదస్ఫుటనపరయాశ్రుతిగిరానిరస్తంద్వైతంతే స్వగతమపినైవా

పంచజనోక్తైస్తౌతి॥జగజ్జీవేత్యాదిభిః॥ జగజ్జీవాభేదోజగదభేదోజీవాభేదశ్చతస్యస్ఫుటనపరయావిజాతీయజగదభిన్నంసజాతీయభిన్నంచ బ్రహ్మేతి ప్రకటయంతీత్యర్థః-శ్రుతిగిరా-ఏకమేవాద్వితీయంబ్రహ్మేతిశ్రుత్యాతేస్వగతంద్వైతంభేదోద్విత్వంచేతివ్యజ్యతే- నిరస్తంఇదంనైవాద్భుతంఅయంచశ్రుత్యర్థః- సర్వైరపిజ్ఞాయతఇత్యర్థః-తథాపిత్వయిపంచజనతామానుషత్వం॥ని॥స్యుఃపుమాంసఃపంచజనాఃపురుషాఃపూరుషానరఇత్యమరః అన్యత్రపంచసంఖ్యాయుక్తజనాఃపంచజనాఇతిమధ్యమపదలోపిసమాసః తేషాంభావస్తత్తాచ-ప్రాగల్భ్యంభజతీతియాత్ - తన్మాయాకబళితహృ

దామస్మాకంపంచనకళాప్రతారణచాతురీ - యస్మిన్ ద్విత్వమేవప్రత్యా
సిద్ధ్యతే-తస్మిన్ పంచజనత్వమత్యంతాసంభావితంతథాపితత్ప్రకటనంపం
చనైవేత్యర్థః - వస్తుతస్సచ్చిదానంద విగ్రహస్యతవ ప్రాకృత శరీరభా
క్త్వంనాస్త్యేవతథాపిమానుషవేష భాగివాస్మాభిమాయయా మోహితై
ర్దృశ్యస్స ఇతిపరమార్థః ॥ ౭౯ ॥..................... ❀

సత ఇతి॥హే ౬తవసాక్షాత్కారాజ్జాయమానంఫలంసతఃసత్యస్యదుఃఖస్యాం
తో నాశోనభవతి॥ని॥సత్యేసాధౌవిద్యమానే ప్రశస్తేభ్యర్హితేచసదిత్యమరః-
తరతిశోకమాత్మవిదితిశ్రుత్యాజ్ఞాననివృత్త్యర్థా నావగతస్య శోకస్య శుక్తి
రూపవన్మిథ్యాత్వేన సత్యస్య దుఃఖస్యైవాభావాదితి భావః - అసన్మిథ్యా
భూతంసుఖంవానభవతిబ్రహ్మసాక్షాత్కారస్యసురూపసుఖాభివ్యక్తిఫల
త్వేనవిషయవత్ క్షుద్రసుఖజనకత్వాభావాదితిభావః - యద్వా అసదవి

ద్యాభూతమిదమ్।తథాపిప్రాగల్భ్యంత్వయిభజతియత్పంచజన
తాతదస్మాకంమాయాకబళితహృదాంపంచనకలా॥ ౭౯ ॥
సతో దుఃఖస్యాంతో నహిసుఖమసద్వాతవవిభోఫలంసా
క్షాత్కారాదపితునిజరూపేణభవనమ్।అముత్వేదంతత్త్వం

జ్ఞాయమానంసుఖంవానభవతికంతచామీకరన్యాయేననిత్యసిద్ధసుఖస్యావిర్భావ
మాత్రంనతుత్వత్సాక్షాత్కారేణావిద్యమానః కశ్చిదానందోజాయత ఇతి
భావఃఅపితునిజరూపేణస్వస్వరూపేణభవనమవస్థానం కాల్పనికంజీవత్వవే
షమపహాయచిదానందలక్షణేనస్వస్వరూపేణావస్థానమిత్యర్థః- ఇదంత
త్త్వమత్వా తత్త్వమజ్ఞాతమితి పశ్చాత్తాపంప్రాప్యేత్యర్థః- కిమవ్యనిర్వ
చనీయంఫలంమోక్షాఖ్యముద్దిశ్య అపేక్ష్యభజతాంసేవమానానామ నిష్ప
న్నతత్వజ్ఞానానాం-అనుదరాకన్యేతివదీషదర్థేపిసమాసఃప్రాంతేసమా
ప్తినిష్పత్త్యనంతరం ఉపనతాయాఃప్రసిద్ధాయాఃభ్రాంతేరవిద్యాకృతస్య
దేహాదిష్వహమితి భ్రమస్య విలయోనివృత్తిః ఫలమితిపరమార్థః-వ్యాం
గ్యార్థస్తు - తవసాక్షాత్కారాత్ దర్శనాత్ఫలంసతోవిద్యమానస్యదుః
ఖస్యఅంతో నాశ నభవతి - అనేనఅనిష్టనివారణరూపపురుషార్థాభావ

ఉక్తః అసదవిద్యమానం త్వదాశ్రయణాత్ పూర్వమవిద్యమానమిత్యర్థః -
సుఖం వా నభవతి త్వదాశ్రయణానంతరమపూర్వవిషయాలాభేన తత్ప్రి
యుక్తసుఖం నాస్తీత్యర్థః-యద్వా అసత్ క్షుద్రం వా సుఖం నభవతి కిముత మహా
సుఖమితి భావః-అనేన ఇష్టప్రాప్తిరూపపురుషార్థాభావ ఉక్తః - అపితు
నిజరూపేణ భవనమవస్థానం త్వదాశ్రయణాత్పూర్వం యాదృశమవస్థానం
తాదృశమేవావస్థానమిత్యర్థః- గృహాలంబికుమారీవ నైధతే న చ శుష్యతీతి
న్యాయాదితి భావః-కిమపి మరుమరీచికాజలవదసంభావితం ఫలముద్దిశ్య భజ
తాం సేవమానానాం అబోధానాం పరకీయకపటమజానతామిత్యర్థః -
ప్రాంతే చిరసేవాకృతనివేదనానంతరం ఉపనతాయాః ప్రభుణా పునఃపు

కిమపి ఫలముద్దిశ్య భజతామబోధానాం ప్రాంతే ఫలముప
నత భ్రాంతివిలయః॥౭౦॥ పురాణస్త్వం మాయా తవ చ గృ
హిణీ త్వం చ నితరామసంగస్సాపి త్వాం స్పృశతి న కదాపి ప్ర
ణయతః । తవేయం సాన్నిధ్యాత్పరమపి తు సూతే జగదితి ప్ర

సః క్రియమాణైః శుష్కప్రియైరుత్పన్నాయా ఇత్యర్థః - భ్రాంతే లుబ్ధ
ప్రభువిషయకదాతృత్వభ్రమస్యేత్యర్థః- విలయో నాశః ఫలం చాతృత్వ
భ్రమనివృత్త్యనంతరం నిరర్థకసేవాప్రవృత్త్యభావాద్భ్రమనాశస్య ఫలత్వ
మితి భావః॥౭౦॥ పురాణ ఇతి॥ త్వం పురాణః అనాదిః తవ గృహిణీ మాయా చ
పురాణీ ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపీతి వచనాత్-త్వం నితరామ
సంగశ్చ॥ ॥ అసంగో హ్యయం పురుష ఇతి శ్రుతేః-సాపి మాయాపి త్వాం ప్రణ
యతః స్నేహాత్ కదాచిదపి న స్పృశతి మాయాయాస్స్వాశ్రయాధీనత్వస్యేత
రవ్యామోహకత్వస్య చ ప్రసిద్ధత్వాత్ అపితు ఇయం మాయా తవ సాన్నిధ్యా
త్పరం సన్నిధిమాత్రాదేవ హేతోర్జగత్సూతే కల్పయతి- అయస్కాంతవ
న్నిర్వికారస్యాపి తవ సన్నిధిమాత్రేణ జడాపి మాయా జగత్కల్పనసమర్థా
భవతీత్యర్థః-ఇత్యయం ప్రవాదః నిశ్చితధియాం జ్ఞానినాం మిథ్యా న కథం భవ
తు పామరదృష్ట్యైవ ప్రపంచస్సత్యః తాత్త్వికదృష్ట్యా తు మిథ్యైవేతి పరమా
ర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు- త్వం పురాణో వృద్ధః తవ గృహిణీ చ వృద్ధేత్యనేన ఉ

భయోరపి ప్రజోత్పాదనానర్హతా సూచితా క్వచిద్వృద్ధానామపి రిరంసా దృశ్యతే - తవ తు సాపి నాస్తీత్యాహ - అసంగ ఇతి - మాస్తు తవానురాగః గృహిణీరిరంసుశ్చేత్ప్రజాసంభవేత్తదపి నాస్తీత్యాహ - సాపి త్వామితి - కదాచిన్న స్పృశతి సంభోగవార్తా తు దూరత ఏవేతి భావః- అపి తు తవ సాక్షిత్వాత్పరం జగత్స్వాతే జగచ్ఛబ్దేనతత్స్థా జనా లక్ష్యంతే తేనచ బహుప్రజత్వం వస్తు వ్యజ్యత ఇతి జహల్లక్షణామూలో వస్తుధ్వనిః-ఇత్యయం ప్రవాదో నిశ్చితధియాం తత్త్వమిథ్యావివేచనచతురాణామిత్యర్థః - మిథ్యా కథం న భవతు మూఢాస్తు కిం కిం న సంభావ్యత ఇతి న్యాయేన తదపి సత్యం మన్వతే న తు సుధియ ఇతి భావః ౭౧॥ మన ఇతి ॥ స్వైరం యథేచ్ఛం లోకే విహరత్ - భ్రామ్యద్వాపి ప్రమితి యావత్ - మనః ఉపరుధ్య అభ్యాసవైరాగ్యాభ్యాముపరతవృత్తికం కృత్వేత్యర్థః- అమితఫలే మోక్షాఖ్యే ఆశాం ప్రకల్ప్య ముముక్షోరయం

వాదోఽయం మిథ్యా న భవతు కథం నిశ్చితధియామ్ ॥ ౭౧ ॥ మన
స్స్వైరం లోకే విహరదుపరుధ్యామితఫలే ప్రకల్ప్యాశాం
బోధాంకురభరణకృత్యే నియమయన్ । ఫలం భుఙ్క్తే తస్యా
మృతమయముపాంతే జడమితి ప్రతార్యేదం మాయా కథమి

మనాధర్మత్వాదితి భావః - బోధాంకురస్య జ్ఞానాంకురస్య షడంగాధ్యయనజన్యస్యాపాత బ్రహ్మజ్ఞానస్యేత్యర్థః - భరణకృత్యే పోషణవిధౌ నియమయన్ నియుక్తం కుర్వన్ ఉత్పన్నోఽపి జ్ఞానాంకురో మనస్స్థైర్యాభావే నశ్యతీతి భావః - తస్య జ్ఞానాంకురస్య సంబంధి అమృతమయం మోక్షరూపం ఫలం ప్రాంతే జడమితి హేతోరిదం మనః ప్రతార్య భుఙ్క్తే మోక్షదశాయాం కతకరేణున్యాయేన జడస్య మిథ్యాభూతస్య చ మనసోఽపి నాశాదితి భావః- తవ మాయా కథం నివర్త్యా -న కథంచిదిత్యర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు- స్వైరం లోకే విహరత్ తత్రతత్ర యథేష్టసంచారేణోదరభరణం కుర్వాణమిత్యర్థః - మన ఇత్యనేన కశ్చిత్పురుషాకారరహితో జనో వ్యజ్యతే - అమితఫలే ఆశాం ప్రకల్ప్య అంకురరక్షణే కృతే తవ మహాన్ లాభో భవిష్యతీతి ఆశాముత్పాద్యేత్యర్థః- నియమయన్ అనన్యవ్యాపారతయా తత్రైవ స్థాపయన్నిత్యర్థః-తస్య జ్ఞానాం

శురస్యఅమృతమయమితిమధురమిత్యర్థః - ఫలంఉపాంతేఇదంమనఃజడం ప
రకీయకపటానభిజ్ఞమితిమత్వాపరితార్యభుక్తైతవమాయాకపటః॥ ని ॥ వం
చనాదంభహింసాసుమాయామాయోస్త్రియాముభేఇతిభాస్కరః-జనైః
కథమివనివర్త్యఃపరహృదయస్యాపరిత్యక్తత్వాదితిభావః॥ ౮౨ ॥ పురాణ
ఇతి ॥ త్వంపురాణఇత్యనేనభోగానర్హశరీరతాసూచితా - జాయాఅ
నపాయితయాపత్నీభూతాప్రకృతిర్మాయాఅసతీఅపరమార్థభూతాఅ
స్యజాయాయాఃప్రకృతిఃస్వభావఃఅసతీదుష్టాఅనేనఅనుకూలదాంపత్యా
భావస్సూచితః-త్వత్తోజాతానిఖిలాఆకాశాదయఃపదార్థాఃజడాఃఅన్య
త్ర త్వత్తోజాతాస్సుతా ఇత్యర్థః జడావామదక్షిణహస్తానభిజ్ఞాః॥[illegible]॥పుత్ర
శ్చపుత్రిరపండితఇతిన్యాయాదిదమతిదుఃఖావహమితిభావః-ఇతిహేతోఃజగ

వనివర్త్యాఃతవజనైః ॥ ౮౨ ॥ పురాణస్త్వం జాయా ప్ర
కృతిరసతీహంతనిఖిలాజడాస్త్వత్తోజాతాఇతితవజగత్యా
అపివిభోః । నసంసారేసౌఖ్యంయదిహరుచిముచ్చాం విఘ
టయన్కరోషిత్వత్తుల్యంశ్రితమపినవీనంతు తదిదమ్॥౮౩॥
తవాపాంగైస్తుంగైస్సరసిజవిలాసప్రతిభటైర్దయా సా

త్యాలోకస్యభువశ్చ॥ని॥జగతీభువనేక్ష్మాయామితివిశ్వః-విభోరపితవసంసా
రేసౌఖ్యంసుఖమేవ-స్వాస్థ్యేఇష్-నాస్తి-భూపతేరపిజాయాపుత్రాద్యాను
కూల్యమూలకంహిసంసారసుఖమితిభావః-స్వరూపానందభరితస్యతవపర
మాత్మనఃతుద్రింసంసారసౌఖ్యంనాస్త్యేవేతిపరమార్థః-చిత్రంత్వేతదిత్యా
హ - ఇహసంసారేఉచ్చాముధికాంరుచిమభిరతింవిఘటయన్నాశయన్శ్రి
తమపిత్వత్తుల్యం కరోషీతియత్ త్వత్సాయుజ్యం దదాసీతి యదిత్యర్థః -
అన్యత్ర త్వత్తుల్యంకరోషి త్వామివసంసారసుఖరహితంకరోషీతియత్ - స్వ
యంనష్టఃపరాన్నాశయతీతిన్యాయాదితిభావఃతదిదంతునవీనంచిత్రంనకశ్చి
దపిసేవకస్యస్వపదందదాతిత్వంతుతథాకరోషీతివిచిత్రమిత్యర్థః- అన్యత్ర తు
దృశీపునరసూయానకాపిదృష్టచరీతిభావః॥ ౮౩ ॥ తవేతి॥ దయాయాఆసా
రైర్ధారాసంపాతైరితిఖేదేఽభిదోక్తిః వర్తిష్టంపశ్చాత్తిష్ఠంమా మపాం

గైస్సి_క్తం విరచయేత్యన్వయః ॥ ౮౪ ॥ విరించిరితి ॥ దదాతీతి దాయః-శ్యాద్వ్యధే త్యాదినా ణప్రత్యయః ॥ ౮౫ ॥ కరుణేతి ॥ వరుణాలయస్సముద్రః ॥ ౮౬ ॥ అథేతి ॥ శుండాలో గజః కల్లోలమాలికా సుయత్సలిలం సవిలాసముచ్చలితాః సితపత త్రిహంసాః తేషాం పతత్రిసంరంభః పక్షవిక్షేపః ఉరగపరివృఢవివర్తిత

రైస్స్నాతైరమృతరసకల్లోలమధురైః। పవిత్ర_ప్తం సి_క్తం మాం విరచయ యదజ్ఞానవిధయా కృతం వాచాపల్యం తదపి సపది క్షామ్యతు భవాన్ ॥ ౮౪ ॥ విరించిశ్శ్రేయసాం దాయం ధ్యాయం త్రిజగతామపి । స్తుత్వైవమఖిలేశానమగమత్స్వద మాత్మనః ॥ ౮౫ ॥ కరుణావరుణాలయస్తతో సౌ హరిరాశ్వాస్య వయస్యవత్సపాలాన్ ॥ వ్రజమాప తదాపదానమస్య వ్రజసీమ్ని ప్రససార విస్మయాయ ॥ ౮౬ ॥ ౫ ॥ అథ కదాచన విపినశుండాలశుండాఘాతసముద్ఘూర్ణమాననానానోకహనివహశిఖరకుసుమకోటరోదర సముచ్చరదమంద మకరందబిందుసందోహమేదురీభూతైః కళిందనందనాకల్లోలమాలికాసలిలసలీలోచ్చలితసితపత్రపతత్రిసంరంభ సంభూత తుషారపృషత్కదంబకోరంబితాకారైరురగపరివృఢవివర్తితభూతసంకర్షణసంసేవనాయమలయశైలవేలానివాసినీభిరురస్సరవిలాసినీభిరాదరాదివసమీరితైరుదరవిసరదాసవాస్వాదమదశబ్దాయమానచంచరీకనిచయవాచాలితవికచకుటజచాంపేయమచర్చికాపరిచయసముదంచితామోదైర్వన దేవతావదనమారుతపరీరంభజృంభితైర్బాలానిలైరుపలాల్యమానం నందనమివ హరినందనం సదను

భూతేతి - శేషావతారఇత్యర్థః ॥ సమీరితేతి ॥ ప్రేయస్యాః ప్రియాయ శ్లాఘ్యవస్తు ప్రేషయంతీతి భావః - అసవో మకరందః శబ్దాయమానాః శబ్దం కుర్వాణాః - శబ్దవైరకలహేత్యాదినా కర్మణి క్యఙ్ ॥ హరినందనమితి ॥ హరిరిందిరః కృష్ణశ్చ తం నందయతీతి తథో_క్తం సరభసం శీఘ్రం సహర్షం వా ॥

ని॥రభసౌ వేగహర్షణయోరితిభాస్కరః-అత్ర విపినసుండాలేత్యాదివిశేషణ బలాత్తదాఘూతజనితమాద్య తదీయునదగంధమిశ్రితత్వంచవ్యజ్యతే- కల్లోలమాలికాసలిలేత్యనేనహంసానాంతలగతజలసంబంధస్యాపిలబ్ధ్వాబిందూనామతిశీతలతావ్యజ్యతే॥౮౭పూరయన్నితి॥రోషనాడింధమైఃరోషాశ్రయాభూతసిరాభేదకైఃరోషోత్పాదకైరిత్యర్థః యావత్-నాడీముష్ట్యోశ్చేతి ఖశ్ప్రత్యయః॥*॥పశ్యేతారుచయఃపతంగద్యషదామాగ్నేయనాడింధమా ఇతిమురారిప్రయోగశ్చ-పవయసా మిత్రాణాం నిస్విగ్ధ వయస్యస్యవయా

గ్రహమివసకలఫలాస్పదంబృందావనాంతరంగతంతాళ విపినమనుచరసమభ్యర్థనాభిస్సంకర్షణమధుసూదనౌసరభసమభజతామ్ ॥ ౮౭ ॥ తత్ర ఖలు ॥ ప ॥ పూరయన్నాగసైర్యాతురోషనాడింధమైర్వనమ్ । రామస్సవయసాంతుష్ట్యై ఫలభారమపాతయత్ ॥ ౮౮ ॥ తత్ర తాలఫలపాతేనజ కోప్యభూచ్చటచటధ్వనిరుచ్చైః । తన్నిశమ్యసపితఃఖర రూపీధేనుకస్సపదిసన్నిదధేపి ॥ ౮౯ ॥ అసౌవత్సాహాయ వ్యధితహృదయోధేనువదభృత్పదంవత్సస్యైవత్వరితవధ నిస్యహాలభృతా । శశంసుస్తేబాలాస్తదనుకృతసాహూతహసితాబలంహర్షోత్కృష్టాజయజయ ఇలజ్జ్యాఃపేమితి ॥ ౯౦ ॥ ౫ ॥ తదనుతదనుచరనికరమపిఖరతరఘోరవేపథ

ఇత్యమరః॥౮౮॥౮౯అసావితి॥ధేనువదభృత్ అసౌఅసురఃధేనుః పదే ధేనుపదసద్భావాదితిభావః- వత్సాహాయేనవత్సాసురనాశేనవ్యధితహృదయః ఖిన్నః-ఏకకార్యపరత్వాద్ధేనుకవత్సావినాంసఖ్యమితిధ్యేయం హాలభృతా రామేణవత్సస్యైవపదంనిస్యే- వత్సేసురవన్మారిత ఇత్యర్థః- వ్యంగ్యార్థస్తు- ధేనుపదం ధేనుత్వంబిభర్తీతిధేనుపదభృత్ ధేనురిత్యర్థః-వత్సాహాయేనవత్సకవిరహేణ-వ్యధితహృదయేతికింగపివనితాయామః- హాలభృతాకృషీవలేనవత్సస్యైవపదార్థాసంనిస్యే వత్సేనయోజితేత్యర్థః-అబలజయ్యాఃబాభవద్వ్యాధిరిక్తజమ్యాఃసుబలజయ్యాఃసమహాలికాసమంపేతాంస

మూలఘాతంజఘ్నతురిత్యర్థః - నిమూలసమూలయోఃకష ఇతిణముల్ ప్ర
యథావిధ్యనుప్రయోగః ॥౯౧॥ తత ఇతి ॥ పృథగ్జనేన మూర్ఖేణ నీచేన వా ॥ ని॥
మూర్ఖనీచౌ పృథగ్జనావిత్యమరః - భుజంగేన కాళీయేన కదర్థ్యమానాం వి
షప్రక్షేపాదినా కలుషీక్రియమాణాం - ప్రకృత్యా అమలాం నిర్దోషాం
స్వచ్ఛాం చ పావనియామకస్య యమస్య సహోదరీం యమునామిత్యర్థః - గో
ప్తుం రక్షితుం కాళీయనాశనేన సుప్రవేశాం కర్తుమిత్యర్థః - పురుషోత్త
మః కృష్ణః ప్రతస్థే - వ్యంగ్యార్థస్తు - పరోపకారశీలతయా పురుషశ్రేష్ఠః

షణమతిదోషణౌ రామకేశవౌ సమూలకాషమకషతామ్ ॥
౯౧ ॥ వ ॥ తతో భుజంగేన పృథగ్జనేన కదర్థ్యమానామ
మలాం ప్రకృత్యా । సహోదరీం పావనియామకస్య గో
ప్తుం ప్రతస్థే పురుషోత్తమస్తామ్ ॥౯౨॥ క॥ తత్క్షణమేవ ఖరతర
కిరణకిరణసంపాతసంపాదితపరితాపాతిరేక సముదితోద
న్యాతిప్రసంగతయా కాళీయవ్యాళనిష్ఠ్యూతనిరర్గళ గరళ
శబళిత కళిందనందనా సలిలరసమాస్వాద్య మూర్ఛాలే
షు సవత్సేషు వత్సపాలేషు ॥ ౯౩ ॥ వ॥ కారుణ్యామృతపూ
రసారభరితైస్తుంగైరపాంగైర్ముహుస్సంసిచ్య స్వపదాం
బుజైకశరణాన్సేతాన్సముజ్జీవయన్ । మధ్యేయామునవా
రిభూరిగరళజ్వాలావలీఢాంతరం సాపన్సద్మ వివేశ సా
లశిఖరాల్లీలాకలాయోపాంతః ॥ ౯౪ ॥ స్వభవనపరిభవసం

కశ్చిత్ - భుజంగేన విటేన కదర్థ్యమానాం భోగాయ నిబధ్యమానాం ప్ర
కృత్యా అమలాం పతివ్రతాం పావనియామకస్యేత్యనేన స్వయమేవ కేవలం
న ధర్మతత్పరః - కింతు పరానపి పాపాన్నివర్తయతీతి కశ్చిత్పురుషధౌరేయో వ్య
జ్యతే - తస్య సహోదరీమిత్యనేన నతు కులోత్పన్నేతి వ్యజ్యతే - తాం గోప్తుం విట
హవనేన తస్యాః పాతివ్రత్యం రక్షితుమిత్యర్థః - ప్రతస్థే ॥౯౨॥ తదితి ॥ ఉదన్యా
తిప్రసంగః పిపాసాతిశయః - మూర్ఛాలేషు మూర్ఛితేషు ॥౯౩॥ కారుణ్యేతి ॥
సాలశిఖరాదితి - సాలశిఖరమారుహ్యేతి ల్యబ్లోపే పంచమీ - లీలానాటకలం

యఆశ్రయః॥౯౪॥శౌరిరితి॥చక్రిణౌరితి-కృష్ణకాళీయయోరిత్యర్థః॥ని॥చక్రి కృష్ణైకలాలేహాఇతిభాస్కరః-సర్పయోరితివ్యాఖ్యాతే-అత్రలోకోక్తిరలం కారః॥*॥లోకప్రవాదానుకృతిర్లోకోక్తిరితివక్ష్యతఇతిలక్షణాత్॥౯౫ స్పందితుమితి॥ చలితుంకథంయుజ్యతామితి - అచింత్యశక్తిత్వాదితిభావః॥ ౯౬ ॥ తదితి॥ జడధియోబాలావత్సపాలబాలాః తస్మిన్సర్పేపివిషమేఅ రిపరిభవంకాళీయకృతతిరస్కారబంధంరజ్జుకల్పసర్పశరీరకృతవేష్టనంత త్కృతం దృఢబంధనకృతందుఃఖ మోహాదజ్ఞానాత్ వితథ మనృతమవిది

భవరోషావాయాదథాశుభుజగేంద్రః। మురరిపుమరుచి
రచరితోఘోరాకారైర్దశదంశదశనైశ్చ॥ ౯౪ ॥ శౌరిరా
పనభుజంగవిషాగ్ని జ్వాలజాల జనితాంపరిభూతిమ్। చ
క్రిణౌర్యదిపరస్పరయుద్ధంశ్వేళతోపినతదాన్యతరార్తిః॥
౯౫ ॥ స్పందితుంసనశశాక తదైవశ్రీపతిర్భుజగభోగనిబ
ద్ధః। చిత్రమేవతదిదంకథమస్మిన్యుజ్యతాంభుజగభోగజబం
ధః॥౯౬॥తదాబాలాస్తస్మిన్నరిపరిభవంబంధమపితత్కృతం
దుఃఖంమోహాద్వితథమవిదిత్వాజడధియః। కథంవాముక్తి
స్స్యాత్కథమివతదధ్యక్షజనితం సుఖంశ్శోకో వా విరమతు
కథంవేతివివశాః॥ ౯౭ ॥ ౪ ॥ భగవానపికంచిత్కాలము
బలభావమభినీయ నితాంతచింతాదంతురితాంతరంగేషు

త్వా ముక్తిస్సర్వాంగవేష్టననివృత్తిః తదధ్యక్షజనితంసుఖంఆపాదమస్తకం సర్పవేష్టితతయాదుర్దర్శస్యకృష్ణస్యదర్శనజన్యఆనందశ్చకథం స్యాత్ శోకోవాకథం విరమత్వితివివశాఃజాతాఇతిశేషః - వ్యంగ్యార్థస్తు- జడధియః అపరిశుద్ధాంతఃకరణాః అతఏవబాలాః అజ్ఞాఃఅస్మిన్సిద్ధేవైరిపరిభవంకామక్రోధాదిపారవశ్యంబంధంకర్మాధీనతాంతత్కృతందుఃఖంచమోహాద్వితథమనృతమవిదిత్వాముక్తిరవిద్యానివృత్తిః కథంస్యాత్ తదధ్యక్షజనితంతత్పదార్థసాక్షాత్కారజన్యంసుఖంకథంస్యాత్ శోకోవాఖడబానలసదృశఃకథంవిరమత్వితివివశానిర్విణ్ణాఇత్యర్థః॥౯౭॥భగవానితి॥ చరణఘాతమాహాత్మ్యపా

దేనహత్వేత్యర్థః-కరజేహనఇతిణముల్॥ గా-తతఇతి॥ అనాశీదితినుస్తౌలు
ప్ ॥౧౦౧॥ గజేంద్రమోక్షణకాలేనకృపాం స్తౌతి॥ ప్రియామితి॥ యయాకృప
యానిభృతంవినీతం॥ ని॥ నిభృతవినీతప్రశ్రితాస్సమాఇత్యమరః॥౧౦౨॥ దీనా
త్మనామితి॥ దీనాత్మనామపరాధఏవరీతిలోహావిశేషః॥ ని॥ రీతిస్త్రియామా
రకూటమిత్యమరః-తావకస్త్వదీయఃనిత్యసిద్ధోనిరుపాధికఃకసోనురాగఃకృ

సహచరైషుసచమత్కా-రమున్మత్యామహాపమహశ్చర
ణఘాతమాహత్యచభుజంగమతిమాత్రమసమర్థం సమర్థ
యామాస॥ గా॥ తతఃప్రియాణోన్ముఖప్రాణంప్రాణే
శంనిశమ్యతదంగనాజనస్సరభసమధోక్షజంశరణమభజతస
వినయమనోషీచ్చ॥ ౧౦౦॥ తథాహి॥ ప॥ కృతంమూర్త్స
ర్యాణస్మరణమపినిర్వాణకరణంహరత్యన్యాదైశాద్గ్రహణ
మపీశంమ్నాభవభయమ్। పయోవాపత్రంవాహితమహ
హభక్తైరుపహృతంహరేపారంవిద్మోనతవకరుణాయాని
రవధేః॥ ౧౦౧॥ ప్రియాంప్రాణప్రాయాంక్షణమపివి
నాభావపరసాంయయాహిత్వయానంనిభృతమనుజీవిప్ర
జమపి। అయానీస్సంభ్రాన్తస్సపదికరిదీనారవభరైహహా
రేశేర్యస్సాన్సఫలతతవకారుణ్యలహరీ॥ ౧౦౨॥ దీనా
త్మనాంతావకనిత్యసిద్ధరసప్రభావాదపరాధరీతిః। కల్యాణ
భావాయనకల్పతేచేదనర్థలాభఃకథమస్తువార్యః॥౧౦౩॥
అనాత్మజ్ఞత్వానేశుచమయమయానిర్వ్భురితి స్వరూపంమ
త్వాతేసపదపరిఘ్నాత్యపశమమ్। పరిభావంశోకైర్యదిసపున

ష్పేతియావత్-తత్ప్రభావాత్కల్యాణభావాయకల్యాణోత్పత్తయేనకల్పతే
నసంపద్యతేచేదనర్థలాభఃఅనిష్టావాప్తిః-కథంవార్యోస్తు దీనకృతా అప
రాధాస్త్వత్కృపాబలాదపరాధతామపహాయఉపచారాఏవభవంతి-అ
న్యథాపత్తిపదమనాథాస్సంభవేయురితిభావః- వ్యంగ్యార్థస్తు- దీనాత్మ
నాందరిద్రాణాంఅపరాధఏవరీతిలోహః తావకోయోనిత్యఅక్షయ్య

సిద్ధరసః సిద్ధపారదః తత్ప్రభావాత్ తత్సంపర్కమాహాత్మ్యాత్ కల్యాణభావాయసువర్ణాయ న కల్పతే చేత్ - అనర్ఘలాభః ద్రవ్యలబ్ధ్యభావః కథం వాఽర్థోస్తు న కథంచిదిత్యర్థః - ప్రతీతిః ప్రసిద్ధిః ॥ని॥ ప్రతీతః ప్రథితే హృష్టే దృష్టే జ్ఞాతే మనీషిత ఇత్యజయ్యః ॥౧౦౩॥౧౦౪॥ స ఇతి॥ భోగిచూడామణిస్సర్పరాజః భోగైకతత్పరశ్చ భోగిన్యో భుజంగ్యః భోగామకులాః స్త్రియశ్చ ॥ని॥ భోగిన్యో నృపస్త్రియ ఇత్యమరః । ఏతదోర్భోగభాక్త్వం గరుడధ్వజస్య కృపాం వినా కథం ఘటేత - జగదీశ్వరకృపాభావే కుతో భోగః ప్రత్యుత దుఃఖమేవ స్యాదిత్యర్థః॥ అ

రద్యాపి భజతే ప్రతీతిః కేయం తే నిరవధికృపానీరధిరితి॥౧౦౪

సభోగిచూడామణిరేష పృథ్వ్యాం వయం చ భోగిన్య ఇతి ప్ర
తీతిః । ఘటేత నైతత్ఖలు భోగభాక్త్వం కృపాం వినా తే గరు
డధ్వజస్య ॥ ౧౦౫ ॥ త్వయి నాథేపి విగతా మమ నానస్సనా
థతా । తేన నః కరుణాసింధో హా న సౌభాగ్యవిప్లవమ్॥౧౦౬॥

౫॥ ఏవమభిధాయ బాష్పాయమాణనయనాభిరూష్మాయమాణహృదయాభిరజగరవధూటీభిరార్ద్రీకృత చిత్తవృత్తిః కారుణ్యకల్లోలమాలీ వనమాలీ తథేతి తత్క్షణమురరీకృత్య క్షణముపసర్పతు పయోనిధిమిహానివసతు నిమిషమపి న భవానితి దండశూకమాదిశ్య సమాశ్వాస్య చ మానమనుచరనికరమాత్మసదనమాససాద ॥ ౧౦౭ ॥ అథ కదాచిదుపచితరణకరణనిస్సాణరాణకల్పానల్ప శిలీముఖ పటల ఝం

న్యత్రిభోగః సర్వశరీరం తద్భాక్త్వం గరుడధ్వజస్య గరుడనియామకస్యేతి యావత్ - తస్య కృపాం వినా కథం ఘటేత న కథంచిదిత్యర్థః ॥౧౦౫॥౧౦౬॥ ఏవమితి॥ బాష్పాయమానం సాశ్రు ఊష్మాయమాణం సోష్మ - పరితప్తమితి యావత్॥*॥ బాష్పోష్మభ్యాముద్వమన ఇతి క్యఙ్ - అజగరవధూటీభిః సర్పయువతీభిః॥౧౦౭॥ అథ గ్రీష్మం వర్ణయిష్యన్నాదౌ మలయానిలాన్వర్ణయతి॥ అథ కదాచిదిత్యాదినా॥ ఉపచితం వర్ధితం రణరణకం ఉత్కంఠా యేన స ఉపచిత రణరణకో మన్మథ ఇతి యావత్ - తస్య రణః కామయుద్ధమిత్యర్థః॥ని॥ ఆయలకము

తత్కాంతాస్యాయతత్కాలికారతిశ్చరణరణకమితి హలాయుధః॥*॥రణరణకవ్య థాంబిభ్రదావతంసమానఇతిమాలతీమాధవేభవభూతిప్రయోగశ్చ-వనదేవ తాభిరివేతి - ననుభృంగఝంకారాంకితేషువనదేవతాకృతకుశలప్రశ్నేష్వి త్యుత్ప్రేక్షా-ఇవేనసహసమాసోపికావ్యచిత్కః-అతఏవతద్బాహురివవామ వాణిత్యాదిశ్యత్రప్రయోగఇతికౌస్తుభకారఃప్రకృతేపి తద్వదితి ద్రష్టవ్యం- భృంగఝంకారాణాంగీతత్వరూపణవద్వ్యక్తభాషణత్వరూపణమప్యస్తి-

కారకరంభితాకారతయావనదేవతాభిరివవిహితకుశలా
నుయోగాభిరుచ్ఛ్రితమల్లికామతల్లికాపాటలపటలపరిమ
ళపరిశీలనకషాయాభిరనవరతజాగరూకధారాయం
త్రనిరర్గళవినిర్గళద్వారిధారావికచితలీలావిహారాభి
రతివేలతరళశేఖరతయావనరాజిభిరివసానందమభిసంధ్యా
మానసమాగమాభిః ప్రతిదిశమశనాయితసరీసృపచర్వ్యా
మాణతయైవవిరళప్రచారాభిర్మలయాచల బాలానిలమా
లాభిఃకథంచనధారాగృహాణప్రాణప్రాణిసందోహాః స్వ
కీయపరితాపాతిరేకమసహమానాభిరివ ప్రతిబింబదం
భాదభ్యంతరమవగాహమానాభిరహిమకర కిరణపరంప
రాభిర్మందోష్ణీకృతసకలసలిలాశయస్సముదంచితమధుమరీ
చికాసలిలవీచికావిహారస్వైఖరీవిషయ పథికజనమనోరథస్వై
ధురీధురీణమధ్యందినవిజృంభణస్సముచితయావనయోషా

యథానాగానందే॥*॥మధురమివవదంతి స్వాగతంభృంగశబ్దైరితి- క షాయాభిఃసురభిభిః ॥ ని ॥ అస్త్రీకషాయోనిర్యాసేపిరభేరసరాగ యోః॥ క్వాథే విలేపనే చాథ వస్త్వేష్వేదేష వాచ్యవదితి భాస్కరః । ని ॥ కటు తిక్త కషాయాస్తు సౌరభేపి ప్రకీర్తితా ఇతి కేశవశ్చ- అ నవరతజాగరూకంనిరంతరోద్ఘాటితద్వారం-అత్రధారాయంత్రేఅచేత నేజాగరణమనుపపన్నంసంతాపాతిశయాదవ్యంజయతీతిజహల్లక్షణామూ లవస్తుధ్వనిః-వైధురీధురీణాంనైష్ఫల్యసంపాదకం॥ని॥ వైఫల్యాపిచవిన్లేసే

విధురజనవిశ్లేషజే త్రిష్వితి రభసః-పుష్పసమయో వసంతః ఆవర్తనసమయశ్చ-ని॥ వసంతేపుష్పసమయః-స్యాద్రజః పుష్పమార్తవమితిచామరః- ఏతత్ప్ర భృతివాక్యపంచకే పరిసంఖ్యాలంకారః- యువతీష్వేవ పుష్పసమయోనాన్యత్రేత్యాదివదిసంఖ్యానాత్ లక్షణంతు॥ శ్లో॥ ఏకస్యవస్తునః ప్రాప్తావనేకత్రైకదాయదా-ఏకత్ర నియమస్సాహి పరిసంఖ్యానిగద్యతఇతి-శరదాయామః శరత్కాలధర్మః విజృంభణం పక్షద్వైర్ఘ్యం చ॥ని॥ స్యాద్ధృతావత్సరే శరదిత్యమరః - ప్రబలతరవిరోధేతి - హేమంతగ్రీష్మయోః శీతోష్ణప్రధానత్వేన,

విశేష గవేషిత పుష్ప సమయశ్చిరతర విరహిణీజన నయన
మాత్రవిశ్రాంతవర్షాసమున్మేషః పితామహ పురుషా
యుష మాత్రప్రవలంబి శరదాయామః ప్రబలతరసంభా
వితానధర పరి జిహీర్షయా తుషారగిరి కందరాంతరా
శ్రితపశ్చర్యాపర్యుత్సుక హేమంతసమయః తరుణీకుచకల
శసంభగ్న వాస్తవ్యశిశిరభావో భోజ్య విశేషవిరసపిపాసా
సమాకులసకలలోకతయా జీవనభావమంభస స్సమర్థయ
మానః కాయమాననికాయ్యో కాయనవిలాసిజన చిరపరి
త్యాగకృతశోకాతిరేకాదివ బాష్పాపదేశేన నిరంతరనిస్స
న్నిశ్వాసశ్వసనగర్భభవనాభోగః పానకరససాన్నైకతాన
తానపటీరపంకాలేపలోలుపతాం ప్రసూనశయనసంస్పృ
హతాం ప్రపాసన్నివేశసాశయతాం వారివిహారసాదర

విరుద్ధత్వమితిభావః-తపశ్చర్యాపర్యుత్సుకఇత్యనేన హిమాద్రిగుహాస్వపి తపః క్లేశపటీణఇతివ్యజ్యతే- శిశిరభావశ్శీతలత్వం శిశిరతుర్లీలాచ॥ని॥ భావోఽబుద్ధవిభూతౌచయోనా లీలాపదార్థయోరిత్యమరశేషే - శీతకాలే భవేదుష్ణముష్ణకాలేతుశీతలమితివచనాదితిభావః - కాయమానంనామఉష్ణకాలేనలవపత్త్రాదినిర్మితం శిశిరోపచారబహుళం లీలాగృహం కాయమానసమానాభోగ ఇతి భోజః - బాష్పాపదేశేన ఊష్మవ్యాజేన నిరంతరనిస్సరత్సనిశ్వాసశ్వసనాయస్యేతథోక్తః ఉష్ణశోగర్భ భవనాభోగా

యస్యాతిబహువ్రీహేః గర్భోఽబహువ్రీహిః - పానకరసేతి - ద్రాక్షామధూ
కఖర్జూరకార్మర్యైశ్చ సవపకైః ॥ తుల్యాంశైః కల్పితం పానకం శీతం
కర్పూరవాసితం - పానకం పంచసారాఖ్యం దాహతృష్ణానివర్తకమిత్యు
క్తలక్షణేత్యర్థః - పటీరపంకశ్చందనపంకః ఆలోలుపతామాసక్త
తాం ॥ లోలుపో లోలుభో లోలో లంపటో లాలసోఽపి చేతి యాదవః - తాళ
వృంతం వ్యజనం అకించనో దరిద్రః సుభగంభావుకః అనుకూలః - కర్తరి భు
వః ఖిష్ణుచ్ ఖుకఞావితి సుభగపూర్వస్య భువః ఖుకఞ్ - ఊష్మాగమః గ్రీష్మః ॥

తాం వారిజమాలాకుతూహలితాం నిశాకరకరాలోకకా
ముకతాం నిశాసమయసముత్సుకతాం చ విషయలంపటాన్
సంపాదయన్ సులభసలిలావగాహతయా సుగమస్వ
చ్ఛాయప్రవేశతయా పరిధాననిరపేక్షయా సుప్రాపప్ర
శిశిరపానీయతయా సుకరతాలవృంతతయా చ కించిద
కించనజనస్యాపి భోగసుభగంభావుకస్సముదంచదాంతరప
రీతాపమాత్రపరిభూతవిరహిణీజనసత్వరప్రాణహరణా
య బహిరవిసమున్మేషితోష్మాతిభూమిరూష్మాగమసమయ
స్సమజృంభత ॥ ౧౦౭ ॥ తత్ర చ ॥ ప ॥ అయామా యామధ్యావేన
కృశాంగీ కామనీయకమ్ । సకలాసకలానాథా యామి
నీ కామినీయ యా ॥ ౧౦౮ ॥ తన్మాధవబలాక్రాంతం బృందా
వనపదం తదా । శుశుభే న తథా ప్యాసీద్వికస్వరపలాశతాం ॥

టీ ॥ ఉష్ణ ఊష్మాగమస్తపః ఇత్యమరః ॥ ౧౦౭ ॥ అయామేతి ॥ యామదైర్ఘ్యా
భావేన హేతునేత్యర్థః - కృశాంగీ సకలానాథా స్వచ్ఛచంద్రా ప్రియసహితా
చ కామినీ కమనీయేతి భావః ॥ ౧౦౮ ॥ తదితి ॥ మాధవబలౌ కృష్ణరామౌ తదా
గ్రీష్మే వికస్వరా విజృంభమాణాః పలాశాః క్రవ్యాదా యస్మిన్ వనే తత్
స్వభావస్తత్ పలముష్ణానమాంసయోరపీతి మద్రః - రామకృష్ణనివాసభూ
మావుతౌ రక్షః ప్రవృత్తిరితి భావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - మాధవస్య వసంతస్య
బలేన ఆక్రాంతం తథాపీతి - గ్రీష్మః శసనాపిన వసంతోష్మేష పీత్యర్థః -

వికస్వరపలాశతాసంఫుల్లపలాశ కుసుమవత్త్వానాభూదితి విశేషోక్తిః ॥

౧౧౧॥ ఛిద్రైరితి॥ గాయకానాంముఖగర్త్రైః వేణుచ్ఛిద్రేషు ముఖంప్రక్షిప్య గాయంతీతిప్రసిద్ధం- ఆగంతుకైస్సహజైశ్చ ఛిద్రైర్లఘీయాన్ భారహీనఃవంశో వేణుః తదాహారికగ్రహణస్యానుభావాత్ శ్రుతిం శ్రవణం ప్రాప్తస్సన్ ముదంజనయతీతి నచిత్రం - వేణోరచేతనత్వేన స్వతోమంజుస్వనాభావేపి పరకీయ వ్యాపారేణవీణాదివత్కణాప్రియంకరత్వం నచిత్రమిత్య

౧౧౦ ॥ బృందావన పదే రమ్యే తదా విరహతో హరేః । వేణునాదవినోదేన కేవానైవాతిహర్షితాః॥ ౧౧౧॥

స్థానేహితత్ ॥ ఛిద్రైర్ముఖహృముఖగర్త్రైరపి గాయకానామాగంతుకైశ్చసహజైర్బహుభిర్లఘీయాన్। వంశస్తదాహారికరగ్రహణానుభావాత్ప్రప్తశ్రుతిం జనయతి ముదంనచిత్రమ్ ॥ ౧౧౨ ॥ ౫ ॥ తస్యైవగోరూపధారిప్రలంబనామానిశాచరస్సంకర్షణమభిభూయ ధేనుకసిద్ధిమలభత॥ ౧౧౩ ॥తదనుదందహ్యమానదావానలజ్వాలాజాలావలయితేషుగోపాలేషు ॥ ౧౧౪ ॥౫ ॥ హాకృష్ణహారామదయాంపయోధిదీనార్తిహారిన్ శరణం భవేతి। ఆర్తప్రణాదంకురరీవిరావసరూపమేషాం శృణ్వన్ మురారిః॥ ౧౧౫॥

శ్రీపతిశ్శ్రితవాత్సల్యాత్కల్పాంతదహనోపమమ్ ।తదా యోగబలాద్వహ్నిముపసంహరతిస్మతమ్ ॥ ౧౧౬ ॥ ఇత

ర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు- గాయకానాందూషకాణాంముఖగర్త్రైః-ఉద్ఘోష్యమానైరిత్యర్థః - ఆగంతుకైస్సహజైశ్చబహుభిశ్ఛిద్రైః దోషైః లఘీయానశ్లాఘ్యః - వంశః అన్వయఃహారిక్యత్కరగ్రహణంతస్త్రీప్వంశేకన్యాగ్రహణమితియావత్ -శ్రుతింప్రాప్తశ్రుతస్సన్ముదంజనయతీతి నచిత్రం అత్యల్పోపివంశోమహద్భిస్సహసంబంధాచ్ఛ్లాఘ్యోభవతీతిభావః- అత్రవంశశబ్దేనవేణుధ్వనిర్లక్ష్యతే॥ ౫ ॥యథా- అర్జునాయత పాంచజన్యఇతిమాఘే॥ ౧౧౩

తదితి॥దందహ్యమానః అతిశయేనదహాన్॥౧౧౪॥ఇతరైరితి॥ఇతరైస్సమం ఇ

తరాణి వేత్యర్థః-సన్నిధిస్థా గిరిప్రస్థానంతరభావిత్వాత్ప్రావృష ఇతిభావః తే
షేసగిరిప్రస్థేణ॥ని॥ ఉష్ణ ఊష్మాగమస్తప ఇత్యమరః. తాపితాః కిమిత్యుత్ప్రేక్షా॥
౧౧౭॥ నామోదితమితి॥ తదా వర్షాః కాలే కాదంబః కదంబకుసుమసంబంధీ
ఉన్మేషో వికాసః తద్వైభవైః కింవా నామోదితం నసురభితం॥ ని॥ ఆమోదో
గంధహర్షయోరితి విశ్వః- తథాపి కాదంబోన్మేషజ ఆమోదో నేతి విరోధః
కాదంబాః కలహంసాః తేషామున్మేషో విజృంభణం తజ్జన్యహర్ష ఆమోదః
నేతి పరిహారః॥ ని॥ కాదంబః కలహంసస్స్యాదిత్యమరః ॥ ౧౧౮ ॥ యదా
గతిరితి ॥ యదాగతిర్యస్యానుగమనం అయోగో విరహః సతీ ప్రశస్తా వరోష్ఠ

వైస్సమమేవ సన్నిధిస్థాః ముదవర్షా అపి తాపితా తపేన ।య
దసౌ స్తనితచ్ఛలాద్గిరీ గిరుదతీవ్యక్తిమిమాం తదావిరాసీత్॥
౧౧౭। నామోదితం తదా కింవా కాదంబోన్మేషవైభవైః। చి
త్రం తథాపి నామోదః కాదంబోన్మేషజోన్వభాత్॥ ౧౧౮॥
యదాగతిరయోగార్తా వధూజనవినాశినీ। ప్రావృషి ప్ర
స్మృతో హాతః వసతస్సోయం సదాగతిః॥ ౧౧౯॥ మలినోప్య
తిచంచలోపి మేఘః కలయన్ సత్స్వతిరస్క్రియాం సదాపి। వి
షపూరమయాశయోపి నైవ ప్రణుతః కైశ్చన జీవనప్రదా
నాత్ ॥ ౧౨౦ ॥ గర్జాభిస్తర్జితా తామస్యతటిద్భిర్భీషితా
మపి। సర్వంసహాం స్థిరాం నతు ప్రసాదం శరదాయయౌ॥

కారాఘేతి యావత్ ఆగతిరాగమనం యస్య స సదాగతిః కుతః దురాగతిరే
వేత్యర్థః॥ని॥ వాయునా తరిశ్వా సదాగతిరిత్యమరః- అత ఏవాత్ర నిరుక్తిర
లంకారః॥ నిరుక్తిర్యోగతో నామ్నామన్యార్థత్వప్రకల్పనమితి లక్షణాత్
౧౧౯॥ మలిన ఇతి॥ మలినోసితః పాపీ చ అతిచంచలః అధికవిద్యుత్ ॥ ని॥ విద్యు
చ్చంచలా చపలాపీత్యమరః - చంచల చిత్తశ్చ సత్సు నక్షత్రేషు విషయేతిర
స్క్రియామాచ్ఛాదనం కలయన్ కుర్వన్ ॥ని॥ భాన్యాం తు సతీ స్త్రీ స్యాన్నక్ష
త్రే తు నపుంసకమిత్యమరశేషః - అన్యత్ర సత్సు సాధుషు తిరస్క్రియాం పరి
భవం కుర్వన్ విషపూరమయాశయః ఉదకపూరితాభ్యంతరః అతిక్రూర

స్వాదాశయశ్చ ప్రణుతస్తుతః ॥ ౧౨౧॥ ప్రతిపన్నేతి ॥ ప్రతిపన్నః ప్రా
ప్తః ఘనాగమో మేఘాగమః ప్రావృడితియావత్ - అస్యాంతభాగో యేన
సతథోక్తః నిమ్న ప్రావృడిత్యర్థః-మధ్యమోలోకో భూమిః - సముపద్యా
తజాతః వ్యాంగ్యార్థస్తు - అధ్యమః అనుత్తమః లోకో జనః ప్రతిపన్నో జ్ఞా
తః ఘనః అధికః ఆగమాంతభాగో వేదాంతభాగః యేనతథోక్తః విమలీభూ
తః జలడయోరభేదాజ్జడః ఆశయోంతః కరణంయస్యతథోక్తః-విపంకో నిష్పా
పశ్చ బభూవ-తదానీం హంసః పరమాత్మా కథంనావిరస్తు సాక్షాత్కారః
స్యాదేవేత్యర్థః ॥ ౧౨౨ ॥ పశుపాత ఇతి ॥ తదాశరదిపశుపాతో

౧౨౧ ॥ ప్రతిపన్నఘనాగమాంతభాగో విమలీభూతజలా
శయో విపంకః । సముపద్యత మధ్యమోపి లోకో నతదానీం
కథమావిరస్తు హంసః ॥ ౧౨౨ ॥ పశుపాతస్తదా నీలకంఠ
నయనవిషయోభవత్ । వాసుదేవపరం త్వాత్తథాపి సకలామహీ ॥
౧౨౩ ॥ తదనుశరదివ్యతీతాయామ్ ॥ సంతప్తాస్సుదృశస్తు
దాప్రిజగతాశ్చిత్తోద్భవవ్యాధిభిర్నస్వైనాహారమంతరే
ణవిరసంసంసారసంసేవనమ్ । కుర్వాణాగుణవర్ణనం
ప్రతిముహుర్గేయాః కథాసంతతేః కింవా సాధనమంత
రంగమితితత్ప్రాప్తా విచారాకులాః ॥ ౧౨౪ ॥ నాథస్త్రి
జగతాంనాథో హరిరస్మాకమస్త్విహ । హైమనే ప్రథమే మాసి

గరుడ్గళనం నీలకంఠో మయూరః శివ ఏవ పశుపాలో నాస్య దేవతా
యామితి చ వ్యజ్యతే - మహీశబ్దేన తత్స్థా నాలక్ష్యంతే ॥ ౧౨౩ ॥ సంతప్తా ఇతి ॥
సుదృశస్త్రియః-చిత్తోద్భవవ్యాధిభిః మదనవ్యాధిభిస్సంతప్తాః హరిమంతరేణప
తిమకృత్వేత్యర్థః - గుణవర్ణనం కుర్వాణా ఇత్యనేన ప్రలాపో నామా
వస్థావిశేషస్సూచితః ॥ ॥ ప్రలాపః ప్రియసంశ్లిష్టగుణాలాప ఉదాహృత
ఇతి లక్షణాత్ - కథాసంతతే గేయాః కథాసమూహాః గానయోగ్యా ఇత్య
ర్థః - భవ్యాగేయేత్యాదినాకర్తరినిపాతః - తత్ప్రాప్తా అంతరంగంసా
ధనంకిం ప్రసిద్ధికరంప్రతాదికమిత్యర్థః - కిమితివిచారాకులా జాతా ఇతి

శేషః - అత్ర హరిసంపర్కం వినా సంసారస్య అరమ్యత్వకథనాద్వినోక్తిరలం
కారః ॥ * ॥ వినోక్తిశ్చేద్వినా కించిత్ప్రస్తుతం హీనముచ్యతే ఇతి లక్షణాత్ -
వ్యంగ్యార్థస్తు - సుదృశః సుధియః చిత్తోద్భవవ్యాధిభిర్దుఃఖైః దుఃఖాదీనాం
మనోధర్మత్వాదితి భావః - హరిమంతరేణ హరిధ్యానం వినైవేత్యర్థః - గుణా
స్సత్యకామత్వాదయః - కథాః భారతాదయః తత్ప్రాప్తాముక్తా అంతరంగం
సాధనం కిమితి విచారే ఆకులాః భక్త్యైజ్ఞానద్వారా మోక్షహేతురితి బహిరం

చక్రిః కాత్యాయినీవ్రతమ్ ॥ ౧౨౪ ॥ ౪ ॥ అనంతరమభ్యర్చ్య
చ భగవతీం భవానీం వివిధోపచారైరేవమస్తోషుః ॥ ౧౨౫ ॥
తథాహి ॥ నాళీకద్యుతిపశ్యతోహరమదస్త్వత్పాదపం
కేరుహం వందే యన్మకరందబిందులహరీస్తైన్యానలధ్వంసి
నీ । యత్కేళీకలహేషు విశ్వజననీ త్వాం ప్రసన్నతశ్శంకరశ్చూ
డాపీడహిమద్యుతిస్రుతసుధాధారాభిరాసించతి ॥ ౧౨౬ ॥
మాతస్తౌతి చతుర్ముఖః ప్రణమతి ప్రాచీనబర్హిర్ముఖా
హుర్వ్యచస్తే సురశాసన స్తవగుణాన్మందారమాల్యాప
హాః । ఇత్థం పార్శ్వచరోక్తిభిః కథమపి వ్యాపారయంతీ
దృశౌ ప్రాంతే కాచన మోహినీ విజయతే లీలాశుకైకాయ
నా ॥ ౧౨౭ ॥ ఆనందాశ్రుఝరీపరీతనయనాస్సంఫుల్లరో
మచ్ఛటాస్స్వేదాపూరితగద్గదధ్వనిభృతస్సంక్షీణవేద్యా
న్తరాః । ధన్యాః కేచన చిన్మయీం పశుపతేరానందకందా

గసాధనత్వాదితి భావః ॥ ౧౨౫ ॥ నాళీకేతి ॥ నాళీకద్యుతేః కమలకాంతేః - ప
శ్యతోహరం ॥ స ॥ పశ్యతో యో హరతి స చోరః పశ్యతోహర ఇతి హలాయు
ధః - వాగ్దిక్పశ్యద్భ్యో యుక్తిదండహరేష్విత్యలుక్ - ఆసించతి ఆసమంతాత్సిం
చతీత్యనేన చిరం ప్రసాదాభావో వ్యజ్యతే - తేన చ భగవతా మహానపరాధః
కృత ఇతి వ్యజ్యతే ॥ ౧౨౬ ॥ మాతస్తౌతి ॥ లీలాశుకైకాయనా శుకైకాగ్రచిత్తా
అయమేవ వ్యాసంగే హేతురితి భావః ॥ ౧౨౭ ॥ ఆనందేతి ॥ స్వేదేతి - స్వేదేన
ఆపూరితా వ్యాప్తా అనంతరం గద్గదధ్వనిభృత ఇతి పూర్వకాలసమాసః - ప

శుపతేరానందకందాయితామితి॥*॥సచ్చిన్మయశ్శివస్సాక్షాత్తస్యానంద
మయీశివేతివచనాదితిభావః॥౧౩౦॥నకర్మేతి॥అత్రకర్మాదికరణనిషే
ధోనుపపన్నస్సభక్త్యతిశయేపర్యవస్యతి - అతఏవాక్షేపభేదోలంకా
రః॥*॥నిషేధాభాసమాక్షేపంబుధాః కేచనమన్వతఇతిలక్షణాత్

యితామంబత్వామనుచింతయంతికరుణా కల్లోలినీమాద
రాత్॥౧౨౯॥ మురాంతకపురాంతకప్రభృతయోద
యామేదురానసంతి కిముదేవతాః ప్రణుతలాలనాలాల
సాః।తథాపిమమమానసంకలితకల్పవల్లీనిభేదయారసమ
యాశయేమహసిశంకరాహ్లాదిని॥౧౩౦॥ నకర్మరచయా
మహేనచతపాంసి శిక్షామహేనదైవత ముపాస్మహే
నహృదికించిదాశాస్మహే।మహఃకిమపి మంగళంపరమమం
గళానామపి త్రిలోచనతపఃఫలం హృదివిధాతు మీహామ
హే॥౧౩౧॥ తుషారగిరిసంభవం మఘువనీలనీలాలకం శ
శాధర కళాధరంకలితలోలలీలాశుకమ్। దయామయమ
యా మహేశరణమిందుబింబాననం ముదారుణమదారు
ణంకిమపిహారిహారం మహః॥౧౩౨॥సుధామధువిధా
ధరేసవిధుఖండచూడాపదే మహీయసి మహో మహేమ
హసిపద్మరాగారుణే।నిమజ్జతునమజ్జనప్రచురదైన్యదావా
నలేమనోమమమనోభవాహితమనోవినోదావహే॥౧౩౩॥
విభావసువిభాఝరీతుహినరశ్మిరశ్మిచ్ఛటాశిఖాలయశిఖా
వళీమిళితలోచనాబ్జంమహః।సదామృతముదావహంకిమ
పినీపవాటీతటీనివాసిగుణవాసితంభజతుమామకీనంమనః॥

౧౩౧॥తుషారేతి॥ముదారుణమితి - ముదాసంతోషేణశరణమయామహ
ఇతిసంబంధః-అరుణంరక్తంఅదారుణంసౌమ్యం హారిణోమనోహరాహా
రాయస్యతథోక్తం॥౧౩౨॥౧౩౩॥విభావస్వితి॥శిఖానాంజ్వాలానామాల
యేవహ్నిః-సూర్యచంద్రాగ్నిలోచనఇత్యర్థః॥౧౩౪॥దయారసేతి॥జృం

భత ఇత్యనుదాత్తేత్త్వలక్షణమాత్మనేపదమనిత్యం. చక్షిఙో ఙిత్కరణాత్
పకాత్ ॥*॥ తృష్ణాజృంభనిపాపకమణిపిశునేణితిభర్తృలహరేః ప్రియోగశ్చ
దాయాదస్సుతః ॥౧౩౪॥ దయితే ॥ దాయాదౌ సుతబాంధవావిత్యమరః

౧౩౪ ॥ దయారసకరంబితైర్నవసుధాతరంగోజ్జ్వలైస్సరో
జపరిపంథిభిస్స్నపయమామపాంగైశ్శివే। అనేనమనుధ
స్యతానచతవశ్రమస్తావతాయశోవితనుజృంభతిశ్రితకృపా
ఖుతాహేతుకమ్ ॥౧౩౫॥ దయితో మెయశో దాయాదాయా
దోయందయామయః। దేవితేవయయా భూయాదాయా
సాయంకియానయో ॥౧౩౬॥ గ॥ ఏవం భూయసా ప్రశ్రయస్య
భగవతీం భవానీమభీప్సిత మభ్యర్థయమానా వల్లవ విలా
సిన్యో యావన్మాసం వ్రతమన్వతిష్ఠన్ ॥ ౧౩౭ ॥ ...... శ్లో
యస్మిన్నంకరదారసౌరభజరీజృంభత్కటాక్షచ్ఛటా
పాతాః కల్పలతావితానసుమనోగుంఫప్రియం
భావుకాః। తస్యాసౌ నవకాళిదాసవిదు
షః కావ్యే ద్వితీయః పునశ్చంపూనామని
ధీమతాం కృత సముల్లాసో విలా
సోఽగమత్ ॥ ౧౩౮ ॥

కియానితి - జగన్మాతృత్వాత్ స్తవసన్నిహితయోః స్త్రీపుంసయోర్ఘటనం
కియదిత్యర్థః ॥ ....

ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ శ్రీమహో
పాధ్యాయవసుధరయజ్వార్యభాగ్యత్రితనయేన
అక్కయ్యసూరిణా విరచితాయాం భాగవత
చంపూవ్యాఖ్యాయాం రత్నావళీ
సమాఖ్యాయాం
ద్వితీయో విలాసః.

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః-

చంపూభాగవతే - సవ్యాఖ్యానే.

తృతీయవిలాసప్రారంభః-

అ॥ అథేదానీం వ్రజయువతీనాం కాత్యాయనీవ్రతఫలీభూతం భగవత్సమాగమం వర్ణయితుకామ స్తదుపోద్ఘాతత్వేన జలక్రీడాం ప్రస్తౌతి ॥ అథేత్యాదినా ॥ తరవారిః ఖడ్గః ॥ ని ॥ అసితాంగో విశసన స్తరవారిశ్చ హాం॥

ప॥ అథవారివిహారసాదరావిదరావప్లవలోలలోచనాః ।
అగమన్యమునామనావిలాంకలయన్త్యో హృదినందనంద
నమ్॥ ౧ ॥ వసనాన్యపనీయ యామునీమవగాఢా లహరీంత
తప్రియాః । చ్యుతకోశరలీశవిస్ఫురత్తరవారిప్రతిమాంస
మాగమన్ ॥ ౨ ॥ అథనేత్రపరంపరాంహరన్ హరిరా
సాదసరత్తరోర్నగః । ప్రముదానతదవ్యవాగమన్నతివేలం
జలసంగలాలసాః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ తదను చిరతర వారివిహారని
తాంత పరిశ్రాంతాః కాంతాః నిర్గమనకామనయాకూ
లోపకంఠ వ్యాపారితనయనాంతా స్తత్ర దుకూల జాలమ

కృతః । కరవాళః కురారుశ్చ వాలశ్చంద్రసుతోపి చేత్యజయ్యః-విమలతరవారిధారాపరితాప్రసిత రాజహంసమండలి ఇతి వాసవదత్తాయాం శ్లిష్టప్రయోగశ్చ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ అథేతి ॥ నేత్రపరంపరాం వస్త్రసంచయం ॥ ని ॥ స్యాజ్జటాంశుకయోర్నేత్రమిత్యమరః-జలసంగో జలక్రీడా-నావాగమన్న జానంతిస్మ-లోచనానిజహారేతిచగమ్యతే - తదపిలోచనహరణమపినావాగమన్ తత్ర హేతుమాహ - లడయోరభేదాజ్జడసంగలాలసాస్సంసర్గజాద్దోషగుణా భవం

తీతి భావః॥ ౩॥౪॥తత్రేతి॥అథోక్షజో౽పిజితేంద్రియో౽పి-అధఃఅధఃకృతంఅక్ష జంఇంద్రియజన్యజ్ఞానంయేనేతివ్యుత్పత్తేః - అతఏవాత్ర పరికరాంకురా లంకారః॥*॥సాభిప్రాయవిశేష్యేతుభవేత్పరికరాంకురఇతిలక్షణాత్॥౫ ౬॥ కస్యామితి॥తేఅనంతైర్గుణైః దానదాక్షిణ్యాదిభిఃకస్యాందిశిఆచ్ఛాదనం నకృతంకావాదిశో౽నాచ్ఛాదితాఃదిగంతవిశ్రాంతా స్తవగుణాఇత్యర్థః - శిష్టంస్పష్టం- వ్యంగ్యార్థస్తు - తేఅనంతైర్గుణైః తంతుభిఃకస్యాందిశిఆచ్ఛా దనంనకృతం ॥ ని॥ వస్త్రమాచ్ఛాదనంవాసఇత్యమరః - సర్వత్రాపిత్వ త్కృతతంతుభిరేవవస్త్రాణివయంతీత్యర్థః- త్వంతుకిముతేతిభావః-తతో

వ్యనాలక్ష్యసమీపనీపపాదపశిఖరవాస్తవ్యముపహృతపరి
ధానమరవిందలోచనమవలోకయమానా విస్మయమాన
మానసాబభూవుః॥౪॥ప॥తత్రేతరేతరవిలోకనహాసశంకా
సంకోచవిభ్రమమనోహరమంగనానామ్। పాండిత్యమాం
గజమనర్గళమావిరాసీదాకర్షణేనసవిలాసమధోక్షజో
పి॥౫॥ అథతాస్తరుణ్యోయదుతనయమేవంసవినయంవ్య
జిజ్ఞపన్ ॥ అయేకరుణాపారావారయశోదానందన॥౬॥
వ॥ కస్యాందిశినతేనంతైఃకృతమాచ్ఛాదనంగుణైః। అతో
గుణనిధేర్యుక్తానాబలాంబరహారితా॥ ౭ ॥వ్రతస్యఫలమ
స్మాకందాసీభావాన్నతేపరమ్। ఆసాదితమిదందేహావా
సోనఃకృతగోపనమ్॥ ౮ ॥ ౫ ॥ ఏవమృజుబుధ్యాప్రార్థ

హేతో గుణనిధేస్తంతువయతస్తవా బలాంబరహారితాదరిద్రవస్త్రహ రణంనయుక్తా॥౭॥అ॥యదివయంతవప్రతికూలాస్తదాత్వేవం కర్తవ్యం సంప్రతితునైవమిత్యాహ॥ వ్రతస్యేతి ॥ దాసీభావాద్దాసీత్వాత్ తవదా స్యోభూయాస్మ ఇతివ్రతమకరవామేత్యర్థః-ఏవందాసీత్వం ఆసాదితంవ యందాస్యోజాతాఏవేత్యర్థః- కృతగోపనంగోపితంఅంగీకృతదాసీభా వాసుపరాకృమోనయుక్తఇతిభావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - తేతవదాసీభా వాద్దాసత్వాత్- అభూతతద్భావేచ్విః -త్వమస్మాకందాసోభూయాఇతి

వ్రీతంకృతమిత్యర్థః - ఇదందాసత్వమాసాదితం స్నానావసరేఅస్మ ద్వస్త్రరక్షణాదితిభావః-కృతగోపనంరక్షితం వాసోదేహి-దాసాఃప్రభో స్నానసమయేవస్త్రాణిసంరక్ష్యస్నానానన్తరంపునఃప్రయచ్ఛంతీతిభావః ౯॥అ॥తమేనంవ్యంగ్యార్థముద్ఘాటయతి॥కువిందఇతి॥ త్వంకువిందస్తంతు వాయఇతిప్రథమశ్లోకవ్యంగ్యం- వ్రీతేనాసీత్యాది ద్వితీయశ్లోకేజ్ఞేయం - అతఏవాత్రవక్రోక్తిరలంకారః॥*॥వక్రోక్తిశ్లేషకాకుభ్యామపరార్థ

యమానాసు తాసుస కౌటిల్యమరవింద లోచనః ప్రత్య భాషత ॥ ౯ ॥ వ ॥ కువిందస్త్వంవ్రతేనాసివాసాంసశ్చైల పాలకః। ఇతిపశ్లేషవాక్యంగనబోధినమయూకము॥ ౧౦ ॥ వ్రీత్యాకంయాయుమా.....ఉవిన్యాయు జలాశయాత్ ।త దాదాస్యతివాసాయుంవాసాంసివిసమేనవః॥ ౧౧ ॥ ౫ ॥ ఏవమర్థాంతరపరికల్పనయాపిడంబనైకతానేషపతిభగ వతిగత్యంతరాభావాచెకాంతనితవేపితాపనితావామహా స్తసంవృతవరాంగానితాంతసమితాంగాఃక్షమపిసలిలా శయాన్నిశ్చక్రముః॥ ౧౨ ॥ వ ॥తదాతీరమపిప్రాప్యనుజ్జం తీనాంత్రపార్ణవే। పరస్పరావృతేతాసామాసీన్నైవా వలంబనమ్॥ ౧౩ ॥ దూరమూలపిహితకవిలోకయన్గోప ముగ్ధమణీమణిగనమ్। సంతుతాః స్ఫలితమాత్రనోవ్రీతం ప్రీత్యాతేతిభగవానచింతయత్ ॥ ౧౪ ॥ గుహ్యాఙ్గుష్టమ

ప్రికల్పనమితిలక్షణాత్॥నరాపదత్రివ్యాతోక్తిరలంకారః॥ శ్లోకద్వయేపి వ్యంగ్యార్థస్యాస్త్రీణామవివక్షితత్వాత్॥౧౦॥౧౧॥ఏవమిం॥సకాంతం నితాంతంశీతవేపితాః॥సి॥తెన్రికాంతసతాం తాసత్యముగః-సంవృతవరాం గాఃఆచ్ఛాదితగుహ్యాః॥సి॥వరాంగంమూర్ధగుహ్యోరిత్యామరః॥౧౨॥తదే తి॥తీరమపీత్యపిశబ్దద్యోతితస్యావిరోధస్యతీరస్యాసామునాసంబంధిత్వమాఙ్దా యపరిహారః-పరస్పరావృతేఅన్యోన్యస్యాఙ్గపినాఅవలంబనంనాసీత్ - సముకి... పంపక్షిస్సహేతిన్యాయేనకస్యచిల్లజ్జాంబమమృత్యావ్యత్వాన్॥౧౩॥౧౪॥ గుహ్యా

మితి॥సర్వవేదినాసర్వజ్ఞేనమురారిణా-తాసుస్త్రీషువిషయే-నేక్షితచరమనవలోకితపూర్వం-గుహ్యాంవరాంగమస్తుకిమునస్యాదేవేత్యర్థః-సర్వాంతర్గతస్యాపీతిభావః - సర్వజ్ఞేనావిదితంరహస్యంనాస్తీతిధ్వనిః ॥ ని॥ రహస్యోపస్థయోగుహ్యామిత్యమరః॥ ౧౫ ॥ అంజలిమితి ॥ అంతరంభావంపదార్థంయోనిమిత్యాదియావత్ - స్పష్టమాకలయతావశ్యతేతివ్యంగ్యార్థః వాచ్యార్థస్తు-అంతరంభావమభిప్రాయంస్పష్టమాకలతాసకపటంనవేతిశోధ

సర్వవేదినా తాసు నేక్షితచరం మురారిణా । మోహనాయ
మనసస్తథాప్యసౌ సుభ్రువామిదమువాచ సస్మితః ॥ ౧౫ ॥
అంజలిం శిరసి సంరచయ్య చేన్నాం నమస్కురుత భావమాం
తరమ్।స్పష్టమాకలయతా తదా మయా దీయతే భిలషితార్థ
సంచయః ॥౧౬॥ ఏవమభిదధాన మేనమతిసంధానమంతరే
ణ వచనకరణమ పరిహార్యనిశ్చయం మన్వానా సుతరుణీషు
తథామర్వాణాసు॥ ౧౭ ॥ ఆసామాసాదితా మోదో
వాసాంసివితరన్ హరిః । ఆశ్రౌషీన్నిజసంబంధరూపవ్ర
తఫలార్పణమ్॥౧౮॥అథవాసాంస్యుపాదాయ వ్రజం వ్ర
జవధూజనః। వివేశకేశవాదేశాదాశాపాశాసితాశయః॥
౧౯ ॥ అథభృశంవివశానతనాశయాసపదినిర్మితపాలక
పాలయా। ఇతినిశమ్యవచస్సహచారిణాంహరిరువాచవచః
ప్రియమీదృశమ్ ॥ ౨౦ ॥ యజ్ఞవాటఇతస్స్వామ్యా నాతి

యతేత్యర్థః - శిరస్యంజలింబద్ధ్వానమస్కారేకృతేమనోనిష్కపట మన్యథాసకపటమితిభావః॥౧౬॥ఏవమితి॥అతిసంధానంవంచయంతం॥ని॥వంచనంచాతిసంధానమితివైజయంతీ-అంతరేణవచనకరణమితితదుక్తార్థానుష్ఠానంవినేత్యర్థః॥౧౭॥ఆసామితి॥అత్రదానస్యాపూర్వాబాధాయుకత్వాద్రజకస్యవస్త్రందదాతీత్యాదివత్ షష్ఠీ-ఆశ్రౌషీత్ ప్రతిజ్ఞాతవాన్॥౧౮ అథేతి ॥ ఆసితః ఆసమంతాద్బద్ధః-ఆశయోంతఃకరణంయస్యాసతథోక్తః ॥ ని॥బద్ధాజనేసితావిత్యమరః॥౧౯॥౨౦॥యజ్ఞేతి॥అంకఃఅస్మిన్॥ని॥ భిన్నా

స్త్రీభక్తమంధోన్నమిత్యమరః ॥ ౨౧॥౨౨ ॥ ప్రతీపదర్శనఇతి॥ విపరీత
బుద్ధయోఃవక్రదర్శనశ్చ-ప్రతీపదర్శన్యఇత్యత్రాప్యేవం॥ ని॥ ప్రతీపదర్శి
నీవామావనితేత్యమరః-అత్రప్రతీపదృష్టిస్త్రీరవహాయపురుషానాశ్రితేత్యా
నైనపర్యాయాలంకారః॥ * ॥ పర్యాయోయదిపర్యాయెణైకస్యానేకసం

దూరపరిదేశతః।తత్రయాచధ్వమంధాంసియదిసాహిత్య
మిచ్ఛథ॥౨౧॥౫॥ ఏవంహ్యాపి కేశాదేశాచాశావేశపరవశ
నిజాశయైగర్వితై రాసాద్యసవనసదనమభ్యర్థ్యచనిజేప్సి
తార్థమప్యవినీతమునిజనప్రత్యాఖ్యాతతయా ప్రత్యా
గతైరావేదితవృత్తాంతేనభగవతాతదీయప్రమదాజనోద్దే
శేనపునరపి ప్రేషితైరభ్యర్థితస్తదీయరమణీగణోము
హుర్ముహుర్నిజరమణ నివారితోఽపిభోజ్యమమృతప్రా
యంప్రాయచ్ఛత॥౨౨॥ ఆశ్చర్యమేతత్॥ ప్రతీపదర్శ
నోజాతాఃపుమాంసస్తదవజ్ఞయా। నతుప్రతీపదర్శన్య
స్త్రియస్తత్త్వవేదనాత్॥౨౩॥౫॥ దత్వాచతదన్నంభగ
వంతమేవమశ్లాఘంత॥౨౪॥ ప॥ప్రసాదస్సాధ్యస్తైర్విధిమ
నతియాతైఃక్రతు శతైర్యదిస్వైనైవాస్మాకంకలయసికృతా
ర్థాకరుణయా । తతః కిం భాగ్యం నః కిమివ
తపసాంవాఫలమహోనమత్వాతత్త్వంతేకతిచనదిమోహ్యా
న్నికధియః॥౨౫॥ఏవమభిదధానమవగతభగవత్ప్రభావ
మబలాజనమనుగృహ్యాతదర్పితమఖిలమపిభోజ్యజాతమా
స్వాద్యాచేనీతాం తమభినందనందనందనః॥౨౬॥ ప॥అథ
జాతుపురందరాదరాదరమారాధనతత్పరాన్ హరిః। కల

శ్రయఇతిలక్షణాత్ ॥ ౨౩॥౨౪ ॥ ప్రసాదఇతి। విధింశాస్త్రమనతియా
తైస్సాంగమనుష్ఠితైరిత్యర్థః-స్వైనైవస్వతఏవ-అతఏవాత్రప్రహర్షణా
లంకారః॥*॥ ఉత్కంఠితార్థసంసిద్ధిర్వినాయత్నంప్రహర్షణమితిలక్ష
ణాత్ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ అథేతి॥ అరంశీఘ్రం ॥ ని ॥ అరంశీఘ్రేచచ

శాన్త్రీఘ ఇతివిశ్వః - బలవైరివైరితామింద్రశత్రుతాం కలయన్ ప్రకటయన్ ॥ ౨౬ ॥ ఆయే ఇతి ॥ కృతమితి - అలమిత్యర్థః ॥ ని ॥ యుగపర్యాప్తయోః కృతమిత్యమరః ॥ ౨౮ ॥ అత్యుచ్చమితి ॥ అత్యుచ్చమత్యున్నతం-సకలాగమప్రణయినం సర్వవృక్షసంపృక్తం ॥ ని ॥ పలాశీద్రుద్రుమాగమా ఇత్యమరః -గవాం ధేనూనాం విశ్రామభూమిం విశ్రామోపశబ్ద ఇతి కాశికాకారః-వ్యాకరణాన్తరేణాయం సాధురితి కేచిత్-అతఏవ ॥ * ॥ విశ్రామం లభతామిదం ప్రశిథిలజ్యాబంధమస్మద్ధనురితి శాకుంతలే ॥ ప్రవేశవిశ్రామశాఖినం వాచామితిమురారిప్రయోగశ్చ - నిత్యం అశేషఫలానామాస్పదం సుమనసాం పుష్పాణామామోదతో గంధాఢ్యతో స్వం సేవ్యం నానాకుసుమగంధైర్జనానాకర్షం తమిత్యర్థః - ఏనమచలం గోవర్ధనం సముపాస్య వనవాసినాం వనేచరాయన్ బలవైరివైరితామవదన్నందపురస్సరాస్సరాః ॥

౨౭ ॥ గ ॥ అయే కృతమనేన సంభృతసంభారేణ సంక్రందనసపర్యాసంరంభేణ ॥ ౨౮ ॥ ప ॥ అత్యుచ్చం సకలాగమప్రణయినం
విశ్రామభూమిం గవాం నిత్యాశేషఫలాస్పదం సుమనసాం
సంసేవ్యమామోదతః స్వాదేనం సముపాస్య నూనమచలం
శ్రేయో వనావాసినాం మామేవాస్వర రాజపూజనధి

ణామస్మాకం శ్రేయః కల్యాణం స్యాత్ - వ్యంగ్యార్థస్తు - అత్యుచ్చం సర్వోత్కృష్టం సకలాగమప్రణయినం సకలవేదవేద్యం గవాం వాచాం విశ్రామభూమిం ॥ * ॥ యతో వాచోనివర్తంత ఇతి శ్రుతేః - నిత్యం యదశేషఫలం అఖండఫలం తదాస్పదం తత్సంపాదకమిత్యర్థః - మోక్షస్య సకలఫలానామంతర్భావాదితి భావః-సుమనసాం జ్ఞానినాం చ ఆమోదతో హర్షాత్సంసేవ్యం న తు నిర్బంధేనేతి భావః - అచలం పూర్ణత్వాచ్చలనరహితం ఏనం పరమాత్మానం సముపాస్య వనవాసినాం వైరాగ్యాద్గృహం పరిత్యజ్య వనమాశ్రితానామిత్యర్థః - నశ్శ్రేయో మోక్షస్స్యాత్ - మామహ ఇతి క్షుద్రదేవతోపాసనం మూఢానామేవ ॥ * ॥ అంతవత్తుఫలం తేషాం తద్భవత్యల్పమేధసామితి భగవద్వచనాదితి భావః ॥ ౨౮ ॥ ఏవమితి ॥ హరిణాకృతపక్ష

పాతఃగిరిరేవపూజనీయోనత్వింద్రఇతికృతస్నేహఇత్యర్థః- తోషంప్రపే
దే-ననుకథంఅస్యపరకీయజీవనభేదప్రయుక్తదుఃఖంనాస్తీత్యతఆహ- చిరా
చ్చిరకాలాత్పూర్వకాలమిత్యర్థః- మఘోనాకృతఃపక్షపాతఃపక్షచ్ఛేదోయ
స్యసతథోక్తః- అతఏవాత్రవైరస్యంచకారయుక్తఏవతస్యజీవనచ్ఛేదఇత్యభి
నవంచేత్యర్థః - చిత్రమితి - జీర్ణాపరాధోపినవిస్మృతఇత్యాశ్చర్యం- అత్ర
పూర్వార్ధేకృష్ణేనసద్యఃకృతపక్షచ్ఛేదోపితుష్టఇతిధ్వనిః-ఉత్తరార్ధేమఘో
నాచిరాదారభ్యకృతస్నేహోపివైరస్యంచకారేతిధ్వనిః॥3౦॥3౧॥3౨॥33

యాకస్మాదకస్మాదయమ్॥౨౯॥ఏవంతదాసీంకృతపక్షపా
తఃప్రపోషతోషంహరిణాగిరీంద్రః।చిరాన్మఘోనాకృతప
క్షపాతశ్చకారవైరస్యమముత్రచిత్రమ్॥3౦॥తతః॥ ప॥
హితాంభగవతోవాణీంప్రమాణంచవిచింత్యతే। విధివ
త్పూజయాంచక్రుర్విజమోహాజ్జగతీధరమ్॥ 3౧॥గోగణం
హుతభుజంప్రదక్షిణజ్వాలజాలమవనీసురానపి। తర్ప
యన్వ్రజనివాసినాంవ్రజోభూభృతేబలిమథన్యవేదయత్॥
3౨॥అథచేతనయన్ను ప్రవేశాద చలేంద్రంబలిమగ్ర
హీన్మురారిః।చరితంపరిపీయతద్గణీకంనతదాకేపునరద్భు
తంవిదేముః॥33॥బలరిపుర్మఘవానహితోహరేరితినహేతు
రహీంద్రమహీనాదరే। బలిమసావచలచ్ఛలతస్స్వయంపరిజ

బలరిపురితి॥అహీంద్రమహీభృత్ప్రహవిషయే॥ని॥సర్వేష్వత్రాసురేష్వహరిరిరభసః
కృష్ణస్యనారదః అనాదరఃతత్రబలోరాక్షసఃతస్యారిపుః బలభద్రరిపురితిచగ
మ్యతే- మఘవాహరేఃసహితఃబలభద్రవిరోధీనకృష్ణస్యహితఇతి భావః-ఇ
తినహేతుఃబలభద్రరిపురింద్రోమమాపిద్వేష్యఇతిహేతునాద్వేషం నకృత
వానిత్యర్థః-తర్హిద్వేషకోహేతురిత్యతఆహ - అచలచ్ఛలతఇతి - గిరి
పూజావ్యాజేనస్వోపకారకారణంకర్తుమిత్యర్థః-ఇదంఇంద్రపూజానివార
ణంవ్యధితఅకరోత్ -తత్రబలభద్రరిపుత్వస్యశ్లేషలబ్ధత్వేన అహేతుత్వేసిద్ధే
పిహేతుత్వనిషేధశ్చమత్కారావహఇతిప్రతిషేధాలంకారః॥*॥ప్రతిషేధః

ప్రసిద్ధస్య నిషేధస్యానుకీర్తనమితి లక్షణాత్ ॥ ౩౪ ॥ అథేతి ॥ సంవర్తసమయః ప్రళయకాలః ధారాళాః అవిచ్ఛిన్నాః చుళకితం కబళితం ॥ ౩౫ ॥ అపయశ ఇతి ॥ గోత్రభిత్ పర్వతచ్ఛేదీ కులనాశకశ్చ - అపనయన్నివేత్యుత్ప్రేక్షా - గోత్రసముద్ధరణం పర్వతోత్క్షేపణం వంశోద్ధారం చ ॥ ౩౬ ॥ గోగణైరితి ॥ జీమూతతలం గిరేరధః ప్రదేశం వృష్టిభీత్యా శైలస్యాధః ప్రదేశం గతా ఇతి మాధుర్యం గమ్యతే ॥ ని ॥ జీమూతౌ మేఘపర్వతావిత్యమరః ॥ ౩౭ ॥ కలుష ఇతి ॥ హరిమాహాత్మ్యాద్గోవర్ధనో

ఘృత్కురిదం వ్యధిత ధ్రువమ్ ॥ ౩౪ ॥ గ ॥ అథ నిజవిమతమురరిపుచరితపరికుపితహరిహయసమీరితసంవర్తసమయసముజ్జృంభణోచితధారాళధారాధరనిరంతరసముద్గీర్యమాణసలిలాసారచుళకితాశేషనివేశప్రదేశతయా సముద్గీర్ణకర్ణపరుషవిషమదీనభాంకారేణ సురభినికరేణ సమమతికదర్థితేషు గవీశేషు శరణముపయాతేషు ॥ ౩౫ ॥ ప ॥ అపయశః ఖలు గోత్రభిదిత్యలంఘు విబభావ హరేరితి చింతయా । అపనయన్నివ తద్యతనం వినా వ్యధిత గోత్రసముద్ధరణం హరిః ॥ ౩౬ ॥ ప ॥ గోగణైస్సమమమాత్యైర్యశోదాతనయాజ్ఞయా । జీమూతతలమాభీరా జవాదవజగాహిరే ॥ ౩౭ ॥ ప ॥ కలుషే పి జనైర్లోకే నిర్మర్యాదప్రవృత్తిభిః । న తదా హరిమాహాత్మ్యాత్పంకస్పర్శః పశోరపి ॥ ౩౮ ॥ ప ॥ పరిభూతిరభూజ్జలైర్న తేషామతిసంధైరపి మాధవాశ్రితానామ్ । గతిరోధి తు సత్పథచ్యుతైస్తై

ర్ధరణారూపాత్ - వ్యంగ్యార్థస్తు - నిర్మర్యాదప్రవృత్తిభిరుల్లంఘితవిధిభిః క్లిష్టైర్జలైర్జడైరిత్యర్థః - లోకే కలుషే పి పశోరవివేకినోపి స్వాశ్రితస్యేతి శేషః - పంకస్పర్శః పాపబంధో న - అస్తీతి శేషః - అస్తిర్భవంతిపరః ప్రథమపురుషే ప్రయుజ్యమానోప్యస్తీతి మహాభాష్యవచనాత్ ॥ ౩౮ ॥ పరిభూతిరితి ॥ అతిసంధైర్నిస్సీమైః ॥ ని ॥ సంధా సంధానసీమయోరిత్యమరశేషే - అన్యత్ర - నిర్మర్యాదైః ॥ ని ॥ సంధా ప్రతిజ్ఞా మర్యాదేత్యమరః - జలైర్జడైః గతిరోధి సంచారప్రతిబంధకం సత్పథచ్యుతైరాకాశాద్గళితైః దురాచారైశ్చ ॥ ౩౯ ॥ స్వ

క్షమితి ॥ అవమతేస్తిరస్కరణాద్ధేతోర్వృషభావంవృషత్వం॥ ని ॥ వాసవో వృత్రహావృషేత్యమరః- వృషభత్వంచేతిగమ్యతే- ప్రకాశంప్రకటనం వితేనే॥ ని॥ ప్రకాశంప్రకటంస్పష్టముల్బణంవిశదంస్ఫుటమితియాదవః-స ర్వేశ్వరప్రాతికూల్యం కుర్వాణోవృషభవన్మూఢఏవేతిభావః- గవాం సంతతేస్సమూహస్యస్వైరంప్రవృత్తింయథేష్టసంచారంనిరుంధేస్మవృష్టే తిభావః- అన్యత్ర-గవాంసంతతేఃప్రజాయాఃస్వైరప్రవృత్తిం నిరంతరగో త్పాదనం॥ని॥సంతతిఃపఙ్క్తివిస్తారపారంపర్యసుతాస్వపీతిభాస్కరః-విప

ధరణౌపంకముపార్జితంప్రభూతమ్॥ ౩౯॥ వ॥ స్వకం
ప్రకాశంవృషభావమింద్రస్సర్వేశ్వరస్యావమతేర్వితేనే।
గవాంనిరుంధన్ససంతతేస్తుస్వైరప్రవృత్తిం విపరీతమేత
త్॥ ౪౦॥ వ॥హంసస్యతస్యోదయతోఖిలేషులోకేషుశోభా
తిశయాశ్రయేషు। ఆంధ్యంప్రపద్యప్రతికూలచారీతమోను
గఃకౌశికఏవనాన్యః॥౪౧॥ గ॥తదనుయదునందనాపదానని
శమనసమసమయవిగళితదురవష్టంభసంభారేణజంభరిపు
ణానివారితేవారివాహనివహేవిహాయవిహాయసస్థలమపస
రతినిరపాయమావాసవసుమతీసవిధమధిశయానేషుగోపా
లబాలేషు॥౪౨॥ వ॥అనునేతుంయథాస్థానసంస్థాపితగిరిం
హరిమ్।పురందరస్సమాయాసీదాసీచ్చావనతాననః॥ ౪౩॥
గ॥ఆనమ్యచముహుర్ముహురనంతరమస్తౌషీత్॥౪౪॥ తథా

రీతమితి- వృషభస్యగోత్రజానిరోధిత్వంవిపరీతమిత్యర్థః॥౪౦॥హంసస్యే తి॥ తస్యహంసస్యపరమాత్మనఃఉదయతః- అవతరణాత్ లోకేషుజనేషు ఆంధ్యంమోహంతమోనుగః తమోగుణపరవశఃకౌశికఇంద్రః- వ్యంగ్యా ర్థస్తు- హంసస్యరవేఃలోకేషుభువనేషుకౌశికఉలూకః॥ని॥ మహేంద్రగు గ్గులూలూకవ్యాళగ్రాహిషుకౌశికఇత్యమరః॥౪౧॥౪౨॥ఆనునేతుమితి॥అత్ర నతత్వేనానుభావేనఅనుచితకర్మారంభకృతలజ్జాఖ్యసంచారీభావోవ్యజ్యతే॥ ౪౩॥౪౪॥అథవంచభిశ్శ్లోకైస్స్తౌతి॥పరేభ్యఇత్యాదిభిః॥పరేభ్యఇతి॥ మునినా

ఋషీణాంతత్స్మృతిశ్రేణీసంతతధ్యానధారైవరశ్మిప్రకరోరజ్జునివహస్తైనపరిణద్ధా
బద్ధాఃత్వంపరేభ్యోముక్తింమోక్షంకథంవితరసి - తేషాంభక్తిరేవప్రచురజ
లధిస్తత్రమగ్నాఃతాన్ కథంవాతారయసిఉభయమేతదాశ్చర్యమిత్యర్థః
తేతత్త్వంవిపరీతుంనిర్ణేతుంవ్యాతాఽవేతిప్రాదీఘః-కఇవప్రభవతి-ఇవశ
బ్దోవాక్యాలంకారే-నకశ్చిదపిశక్నోతీత్యర్థః॥ ౪౫॥ అమత్వేతి॥ కేపిజీ
వాఃత్వామమత్వాఅజ్ఞాత్వాఅజ్ఞానమూలకత్వాత్సంసారస్యేతిభావః - ఆ
శాపరవశహృదఃసకామాఃసిషాధయిషవస్సంసారప్రవృత్త్యభావాదితిభా
వః-స్ఫురన్నానారూపాఃదేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాదినానావేషభాజశ్చసం
తఃత్వయిమిషతిపశ్యతిసతిసర్వసాక్షిత్వాత్త్వేతిభావః - సంసారఏవ నట
నంనాట్యంమిథ్యాత్వాదితిభావః-విదధుశ్చక్రుః-చిరాదపికిమపిఫలమప్రా

హి॥ ప॥ పరేభ్యస్త్వంముక్తింకథమిహమునీనామవిరతస్మృతి
శ్రేణీరశ్మిప్రకరపరిణద్ధావితరసి।నిమగ్నాస్త్వద్భక్తిప్రచుర
జలధౌతారయసితానహోవాతత్వంతేకఇవవివరీతుంప్రభ
వతి॥ ౪౫॥అమత్వాత్వామాశాపరవశహృదఃకేపివిదధు
స్స్ఫురన్నానారూపాస్త్వయిమిషతిసంసారనటనమ్।చిరా
దప్యప్రాప్తాఃకిమపిఫలమౌదార్యమథతేవిదిత్వాయాచంతే

ప్తాః-నైయ్యాయికమతేసుఖస్యాపిదుఃఖానుషిక్తస్యదుఃఖవద్విషయభోగరూ
పఫలస్యనశ్వరత్వాదఫలత్వవ్యపదేశఃఅథనిత్యానిత్యవస్తువివేకానంతర మి
త్యర్థః-తేఔదార్యముత్కృష్టతాంవిదిత్వాకృతమితివచఃకేవలంఇతఃప
రంతవసంసారేణాలమితివచోమాత్రం॥ని॥యుగపర్యాప్తయోఃకృతమిత్య
మరః - యాచంతేఇతిపరమార్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు-కేపినటాఃత్వామమత్వా
త్వంలుబ్ధఇత్యజానానాఇత్యర్థః - అవిదితపరశోస్తైదౌర్బల్యంకామనా
కేష్విత్యాదివత్సామాన్యజ్ఞానసహావిశేషాజ్ఞానే పర్యవస్యతీతి ధ్యే
యం -ఆశాపరవశహృదఃముహుర్ముహుర్నాట్యదర్శనోత్సుకోయంప్ర
భుఃబహుదాస్యతీతిఆశాశతాపిష్టాఇత్యర్థః అతఏవస్ఫురంతిసుందరాణి
నానారూపాణిఏషాంతేతథోక్తాస్సంతః త్వయిమిషతిసతిత్వదవ

లోకనాథ ఇమేవేత్యర్థః- సంసారనటనంచకుర్వన్నితిశేషః- చిరాదపి అపరిభూతమపీ త్యర్థః-కిమపిఫలమప్రాప్తస్సంతః- అథతేషౌదార్యంజ్ఞాత్వావిపరీతలక్షణయాఔదార్యాభావంజ్ఞాత్వేత్యర్థః-కృతమితివచఃకేవలం- నతుధనాదికమిత్యర్థః-యాచంతేఅహేభ్యాలుబ్ధత్వమితిభావః॥౭౬॥సతీతి॥ తవప్రకృతిర్మాయాసతీతిర్కాలాబాధ్యాచేత్ లోకానాంమాయాజన్యానాంబాధస్యఆప్తిర్బాధ్యత్వంనభవతి - అత్యంతమసతీవాశశశృంగాదివత్స్వరూపేణత్రైకాలికనిషేధప్రతియోగినీవేత్యర్థః-నభవతి- కుతఇత్యతఆహ - యద్యస్మాత్కారణాత్ సత్యాంప్రకృతావివబ్రహ్మణీవేత్యర్థః- యధోక్తంగీతాసు॥*॥భూమిరాపోనలోవాయుఃఖంమనోబుద్ధిరేవచ। అహంకారఇతీయంమేభిన్నాప్రకృతిరష్టధా। అపరేయమితస్త్వన్యాంప్రకృతింవిద్ధిమేపరాం।జీవభూతాంమహాబాహోయయేదంధార్యతేజగదితి- ప్రత్య

కృతమితివచఃకేవలమహో॥౭౬॥సతీచేల్లోకానాంనభవతి
హిబాధాప్తిర సతీనవాత్యంతం సత్యామివ భవతియత్ప్ర
త్యయఇతి।అశక్తానిర్వక్తుంప్రకృతిమతఏతాంతవబుధాభ

యః ప్రతీతిర్భవతి-అహమజ్ఞోమామన్యంచనజానామీతిబ్రహ్మవదపరోక్షమనుభూయతఇత్యర్థః- అత్యంతాసత్వేశశ శృంగాదివత్ప్రతీతిరేవనస్యాదితిభావః-ఇత్యతోహేతోరేతాంతవప్రకృతింనిర్వక్తుంసదసచ్ఛబ్దాభ్యాంనితరాంవక్తుంఅశక్తాబుధావిద్వాంసః ఔదాసీన్యాన్మాయావిలాసోపేక్షణేనపరమానందలహరీంభజంతేసేవంతేధ్యాయంతీతియావత్॥*॥విశ్వప్రతీతిర్ద్విదుషాపవ్రస్త్రీవృద్ధైవవీక్ష్యతే।నాంగీకార్యానచత్యాజ్యా కింతుకర్మక్షయావధిరితివచనాదితిభావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - తవప్రకృతిస్స్వభావః సతీ సాధ్వీ చేత్ లోకానాం జనానాం బాధాయావ్యథాయా ఆప్తి నభవతి నహిసజ్జనోజనాన్బాధత ఇతి భావః - అత్యంతమసతిఅతిదుష్టావానభవతి - యద్యస్మాత్కారణాత్ సత్యాంప్రకృతావివ ప్రత్యయో విశ్వాసోభవతి ॥ ని ॥ ప్రత్యయోధీనశపథజ్ఞానవిశ్వాసహేతుష్విత్యమరః-వినీతవేషవచనమాధుర్యాద్యభినయేనసజ్జనఇవత్వయివిశ్వా

సోఽభవతీత్యర్థః - అతో హేతో స్తవ ప్రకృతిం నిర్వక్తుమశక్తాస్సజ్జనో దుర్జ
నో వేతి వివేక్తుమసమర్థా ఇత్యర్థః-దాసీన్యాదుపేక్షణాత్ - స్నేహ ద్వే
షయో రుభయోరపి ప్రహాణేనేత్యర్థః - పరమానంద లహరీం భజం
తే సేవంతే ॥ ౪౭ ॥ మనఇతి॥ శ్లోకైః క్లుప్తం దగ్ధం॥ ని॥ ప్లుష్ట ప్లుష్టోషి
తా దగ్ధ ఇత్యమరః - మనః పరమాం నివృత్తిం సుఖం శీతలతాం చ భజత్వితి
మత్వేతి శేషః - అమృతస్యందిసుధాస్రావి సుధామయతనుత్వాదితి భావః॥
యద్వా అమృతస్యంది మోక్షప్రదం తే చరణం ఏతస్మిన్న పక్షే పంతి క్షేపే హృ
దయం వినశ్యేత్ - నిరంతరధ్యానేన మనసి లయో భవతి॥ ॥ ధ్యానికో
టిసమో లయ ఇతి శాస్త్రాత్ - ఏతస్య మనసో విరహేణ కృతం కైవల్యం -
మోక్షశ్చ స్యాదిత్యేవం కో జానీతే మనస్సంసర్గాసంసర్గావేవ బంధమో

జంత్యౌదాసీన్యాదహహ పరమానందలహరీమ్॥ ౪౮॥ మన
శ్శ్లోకక్లుప్తం భజతు పరమాం నివృతిమితి క్షిపంత్యేతస్మిం స్తే
చరణమమృతస్యంది మునయః। క ఏవం జానీతే హృదయమిహ
మాపత్సహచరం వినశ్యేత్తస్యాదేతద్విరహకృతకైవల్యమితి
చ॥౪౯॥ పరప్రేమాధార స్త్వమసి సకలానాం ప్రకృతిత స్తవ
ప్రేమ్ణః పాత్రం భవతి చిరసేవాభిరపి కః। సదంభోన్య

క్షావితిమతమనుసృత్యేదముక్తం-అన్యత్ర-ఆపత్సహచరం ఆపత్స్వవ్యయనపా
యశీలం మిత్రమిత్యర్థః-ఇదం హృదయం వినశ్యేత్ తాదృశమిత్రవిపత్తి
దుఃస్సహేతి భావః - ఏతద్విరహేణ మిత్రనాశేన కృతం కైవల్యం కేవలస్య
భావః- అసహాయత్వమనాథత్వమితియావత్ - తచ్చస్యాదిత్యేవం కో జానీ
తే న కశ్చిద్భావినమర్థం జానీత ఇతి భావః॥ ౪౯॥ పరప్రేమాధార ఇతి॥ త్వం
సకలానాం జనానాం ప్రకృతితః ప్రకృత్యా ఉపాధిం వినేత్యర్థః- సార్వవిభ
క్తికస్తసిః-పరప్రేమాధారః పరప్రేమాస్పదం భవసి-సర్వస్యాపి స్వాత్మ
నః పరప్రేమాస్పదత్వాత్తస్య చ త్వదభిన్నత్వాదితి భావః - తవ ప్రేమ్ణః
పాత్రం తు చిరసేవాభిరసి కో భవతి న కశ్చిదిత్యర్థః॥ ※॥ బహూనాం జన్మనా
మంతే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే। వాసుదేవస్సర్వమితి స మహాత్మా సుదుర్లభః

థఇతివచనాదితిభావః-తదపితథాపిఅన్యప్రేమఇతరజనస్నేహాఃసదంభాఃసో
పాధికాఃత్వంతు నిరుపధికృపానీరధిః-వ్యాజకరుణాసాగరఇతితవభువికీ
ర్తిజాగర్తిఅహాహేతి॥వస్తుతస్సర్వేనిరుపధికృపాశ్రయాఃత్వంతుసవ్యా
జకృపాశ్రయఇతిదుర్యశసిభవితవ్యేవైపరీత్యమాశ్చర్యమిత్యర్థః॥ ౪౯ ॥
స్పృశంతఇతి॥సీర్వాణాశ్నాంతాః-పరీవాహేత్యుపసర్గస్యఘఞ్యమనుష్యే
బహుళమితిదీర్ఘః॥౫౦॥అథేతి॥హరివాసరఃఏకాదశీ అనేహాసంకాలం-

ప్రేమ్ణానిరుపధికృపానీరధిరసిత్వమిత్యేవం జాగర్త్యహహ
హాభువికీర్తిస్తదపితే॥౪౯॥స్పృశంతోభక్తానామనిశమపరా
ధానలకణాభవంతంనిర్వాణాఃకతికతినకారుణ్యజలధిమ్।
కటాక్షైస్తద్వన్మామపిసురగవీసంతతపయఃపరీవాహప్రాయై
స్స్నపయచిరమాగఃకలుషితమ్॥౫౦॥ సురధేనుపయఃపూ
రైరభిషిచ్యతతోహరిమ్।దివందివస్పతిః ప్రాయాత్పరిపూ
ర్ణమనోరథః॥౫౧॥౫॥అథకదాచిదాచరితహరివాసరవ్ర
తముపజాతానందం నందమవగాహనానర్హ మనేహస
మవిచార్యపరివిభావరిశమనభగినీపానీయమవగాహమాన
మతిమాత్రకుపితఃప్రచేతోదూతస్స్వాధీశనివేశమవేశయ
త్॥౫౨॥స్థానేహితత్॥వ॥ అసమయమవిచింత్యతత్రనందే
గతవతిసూర్యసుతామశాంతనిద్రే।నిజగృహంగతమక్రమం
విదిత్వాకథమివసోఢుమపాంపతిస్సమర్థః॥ ౫౩ ॥ అథో

శమనభగినీయమునా-ప్రచేతావరుణః॥ ౫౨ ॥ అసమయమితి॥అసమయ
మవిచింత్యనాయంస్నానార్హకాలఇత్యవిదిత్వేత్యర్థః-తత్ర హేతుమా
హ-అశాంతనిద్రఇతి-నిద్రాశేషసంభవేమోహస్స్యాదితి భావః - సూ
ర్యసుతాంయమునాంఉదకేసంభవతోదురాచారస్యవరుణఃఖలుశిక్షకః అ
పాంపతిత్వాదితిభావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - అసమయందురాచారమవిచిం
త్యపారచార్యమనాచారఇత్యవిగణయ్యేత్యర్థః॥ని॥సమయాశ్శపథాచార
కాలసిద్ధాంతసంవిదఇత్యమరః- సూర్యసుతాంగతవతిఅశాంతనిద్రేఅనిష్ప

త్తాజ్ఞానేన నిజగృహాగతం స్వపత్నీగతం॥ని॥ గృహాః పత్న్యాం గృహేష్వపి తా ఇతి విశ్వః - అక్రమం దోషం పత్నీత్వమేవ వివినక్తి - అపాం పతిరితి - అత్ర సమాసోక్తిరలంకారః॥*॥ సమాసోక్తిః పరిస్ఫూర్తిః ప్రస్తుతే ప్రస్తుతస్య చేదితి లక్షణాత్ - నాత్ర శబ్దశక్తిమూలధ్వనిః - విశేష్యశ్లేషసద్భావ ఏవ తస్య సముల్లాసాదితి రహస్యం॥౫౩॥౫౪॥ పరిపూర్ణేతి॥ లడయోరభేదాజ్జడాధీశోఽపి అత్యంత జడోఽపి అప్రమత్త ఇతి విరోధాభాసో వ్యజ్యతే - ఆనందమిత్యత్ర ఆః నందమి పదచ్ఛేదః నందం సంత్యజన్ క్షణస్థాయి సమగ్రయన్నిత్యర్థః తూర్ణం నంద త్యాగాదేవానందమభజత్ - అన్యథా దుఃఖమేవ భజేదితి భావః ॥ ౫౬॥ వాసి॥ కృతీ కుశలః వరుణలోకయాత్రయానందమాప్య వరుణలోకం

విదితవృత్తాంతస్త్వరితం మురశాసనః । అగమన్నసౌ రోష
గురుణా వరుణాలయమ్॥ ౫౪ ॥ పరిపూర్ణ్యజలాధీశోఽప్య
ప్రమత్తస్తదాహరిమ్ । ఆనందమభజత్తూర్ణమానందం
సంత్యజన్నపి॥ ౫౫ ॥ పుణ్యావాస్య వరుణలోకయాత్రయాన
దమాప్య పురుషోత్తమః కృతీ । తత్ప్రతేరపసితౌ పునః పిహితం
ప్రపమాయి కమనుష్యవేషభృత్ ॥ ౫౬ ॥ ౫ ॥ అథ భగవా
నరవిందలోచనః కస్యాముపేతాముష్యామభ్యుపగతార్థ సను

గత్వానందం స్వవశ్యైత్యర్థః - శిష్టం స్పష్టం - వ్యంగ్యార్థస్తు - పుణ్యావాసతపవర్గ్యోధన్యః పురుషోత్తమః కశ్చిత్పురుషశ్రేష్ఠః వరుణలోకయాత్రయా ఆనందమాప్య వరుణలోకే భూయోయానను భూయేత్యర్థః - తత్ప్రతేరిత్యాది॥*॥ ప్రాక్స్వపుణ్యకృతాం లోకాను షిత్వా శాశ్వతీస్సమాః శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టోఽభిజాయత ఇతి వచనాదితి భావః॥౫౬॥ అథేతి॥ తామస్యామితి- తామసీప్రారంభ ఇత్యర్థః. అభ్యుపగతార్థ ఇతి వస్త్రాపహార సమయప్రతిజ్ఞాతస్వసంభోగరూపేత్యర్థః - ఆశావశాధీశా దిగ్గజాః కురువిందః పద్మరాగః॥ని॥ కురువిందాః పద్మరాగ హింగుళాదర్శ ముస్తకా ఇతి భాస్కరః - మనోభవస్య స్మరస్య మజ్జేటణం బింబమండలం మణి మంటపం ప్రభాస్పీహావరణ యాసాధనాని తి భావః - అంజనకం డమితి కళంక

స్యాంజనసాదృశ్యంచంద్రస్యచకరండసాదృశ్యంబంభరౌఘ్యంగః విలాసకో
కనదం లీలారక్తకువలయం॥ని॥ భవేత్కోకనదంరక్తపద్మే రక్తోత్పలేపిచేతి
భాస్కరః-రక్తాబ్జే రక్తకుముదే బుధైః కోకనదంస్మృతమితి కోశాంతరేచ -
అతఏవ॥ని॥ అథరక్తసమారుహే। రక్తోత్పలేకోకనదమితి పాఠాంతరం-బు
భుక్షాపరిశోషణంతన్నివర్తకం శిథిలీకృతాంతరం శిథిలీకృతమధ్యభాగం

ఖర్జనాయకానన పరిసరంరికం సురశిత్రయత్ ॥ ౫౭ ॥ సమ
సంతర మాశావశాధీశ కుశలాను యోగా యేవ దిగంత
లంఘనజంఘాలాభి రంధకార ధారాభి రాపాదితాః శైవ
తే జగతి॥ ౫౮ ॥ కిన్ను ఖలు ప్రాగ్వపర్వతశిఖరకురువిందకందళ
ద్యుతికదంబమిదం కిముత సకలవిలాసినీ జనమోహనసాధనీ
భూతమనోభవమణిబింబమిదమథవా పురందరహరిదంగనా
నయనాంజనస్ఫటికకరండమిదం కిముత బంధురభరితగజనీభా
మినీవిలాసకోకనదమిదమథవా చకోరనికరబుభుక్షాపరికల్పి
తమాషపటకమిదమాహోస్విదవిరతప్రహారశిథిలీకృతాస్త
రసపురందరమందిరపరిసరవర్తి ఘటికాయంత్రఫలకమిద
మేవమాలోకసంశయశలాకాశకలిత శరీరైః పురుహూతహా
రిదారంభపరీరంభసంరంభభాజి భగవతి పీయూషరోచిషి॥
౫౯ ॥ ప ॥ ముదా పంచారుమందారస్సుషమైస్సుషిరార
వైః। ఆచకర్ష మనశ్శౌరి రాభీరతనయభ్రువామ్ ॥ ౬౦ ॥
శ్రుత్వా తాంసుదృశస్తదా భగవతో గీతిం విసృజ్యాలయా

సంశయా ఏవ శలాకాస్తాభిః కలితశరీరైః అతఏవ పురుహూతహారిదారంభః
ప్రాచీముఖంతస్య పరిరంభః తద్భాజి ఉదీర్ణతనురశ్మిభిః కించిదాలింగ
తీతిభావః॥౫౯॥ ముదేతి॥ సుషమైశ్చారుభిః॥ని॥ సుషమంచారుశోభనమిత్యమ
రః-సుషిరాగ్రైర్వంశవాద్యస్వనైః॥ని॥ రంధ్రాగ్రంథాన్వితేవాద్యే సుషిర
మితి వైజయంతీ॥ ౬౦ ॥ శ్రుత్వేతి॥ సుదృశః స్త్రియః పీతింగానంశ్రుత్వా-విస్మ
త్యేతి-గురుదారాదీతిభావః-వినివారితాజ్ఞతిశ్వశ్రూశ్వశురాదిభిరితిభావః-

ఆత్మసుఖం స్వసుఖం- వ్యంగ్యార్థస్తు- సుదృశః సుధియః భగవతః కీర్తింతదుప
దిష్టతత్త్వకథామిత్యర్థః - విస్మృత్యేతి నైరాగ్యాదితి భావః- వినివారితాః స
న్త్యః సా సహిష్ణుర్ద్విజాద్యాః పుత్రాః శ్రీరితి భావః- శౌరిమన్వేష్టుం ధ్యాతుం
ఆత్మసుఖం ఆత్మలాభజన్యసుఖం తత్తృష్ణీ పుత్రా [illegible] వర్జనం విషాదాయనా
భూత్ ॥ ౬౧ ॥ సారసాక్షేతి ॥ అరుచేంతి అరుచేరివేత్యర్థః- అతఏవ గమ్యా
త్వేతి ॥ శ్లో ॥ అమృతాకాంక్షిణః క్షీరం నాద్రియంత ఇతి భావః- పురుషార్థ

న్నాధాన్మిత్రసగర్భ్యశాతజనైర్విత్తాన్యపత్యానపి । అన్వే
ష్టుం వినివారితా అపి ముహుర్యత్నేన వనం ప్రావిశన్యా మూ
దాత్మసుఖైకలాలసమపాస్యాంచిత్రం న విషాదాయ తత్ ॥ ౬౧ ॥
సారసాక్ష మధురాధరామృతాస్వాదనాదరస్య తే తథా రుచే । మందిరాద్యపసారసారకృక్షీరదోహనముపాస్య
కాచన ॥ ౬౨ ॥ కింధ్యానైర్నను బహిశ్చరాసుధీః ప్రాణ
మాంతరముపేత్య మానసమ్ । ఇత్యుపాస్య వనసన్నివేశినా
కాపి కేశవముపాసరత్తదా ॥ ౬౩ ॥ సౌఖ్యమస్తు హరియో
గజం కుతస్తోకసౌఖ్యమభిలష్యతే ఽమునా । ఇత్యపత్యమవపత్యా
సత్యాపి సా స్థితా సపది కాపి ప్రాయిని ॥ ౬౪ ॥ గ ॥ ఏవమవధీ
రితగురుగిరసుగణితాధరణివిన్యాసా ఇవ ర్యాసమాసాదితకు
తూహలనుహాం ప్రతిమిగరన్యూనసమాసేదివాంసమాభీరతరు
ణీగణమభినంద్య నందనందనస్సాదరమిదమవాదీత్ ॥ ౬౫ ॥

గమనమపి గాఢపీడితపరస్పరాధరమిత్యాద్యాప్రసిద్ధం ॥ ౬౨ ॥ కిమితి ॥ బహిశ్చ
రాసుధీః ॥ శ్లో ॥ అథార్థ బహిశ్చరాః ప్రాణా ఇతి న్యాయాదితి భావః ॥ ౬౩ ॥ సౌ
ఖ్యమితి ॥ స్తోకసౌఖ్యమపత్యసుఖం అభిలష్యతే ఽమునా ॥ ని ॥ అపత్యం తోకం తయో
స్సమే ఇత్యమరః- హరియోగజం కృష్ణసంగజన్యం సౌఖ్యం కుత ఇతి బుధ్వా అప
త్యమపమత్యారోదనం కుర్వాణమపి క్షుధితమపి పరిత్యజ్యేత్యర్థః- వ్యంగ్యా
ర్థస్తు- స్తోకసౌఖ్యం తుచ్ఛం విషయసుఖమభిలష్యతే యది హరియోగేన భగ
వత్సాయుజ్యేన జనితం సుఖం కుతః ॥ ౬౪ ॥ అథేతి ॥ విశిష్టన్యాసైర్ధ్యానస

క్షమం నయుక్తం॥ని ॥క్షితిక్షాంత్యోః క్షమాయుక్తే క్షమమిత్యమరః ॥౬౬॥ పరేతి ॥ పరాతిసంధానధురంధరంపర వంచనచతురం తదాశయం కృష్ణ హృదయం నవిచారయం తిష్ఠన్నజానంతిస్మ-ఉత్తరపూరణేఉత్తరవృదానెవి షయేగిరాం పరంపరాం పరత్వం వాగ్ధారామేవ పరామృశత్ అయం వంచయ తీత్యజ్ఞాత్వా కిమస్యోత్తరమితిబుభుత్స్యా విచారితవత్య ఇత్యర్థః ॥ ౬౭॥ ౬౮॥ రామేతి ॥ రామాణాం స్త్రీణామభీష్టస్య భవతిత్యనభీష్టకృత్ తథా భూతం విరాగమాశ్రియతః స్త్రీష్వననురక్తస్యేత్యర్థః- ఏతాదృశపురుషా శ్రియణం స్త్రీణాం సదోషాయేతి భావః- తవ అభ్యాగతం శ్రీ తానాంశరణం

ప ॥ అయే బాలాః కస్మాదయమధిసిశీథం వనభువి ప్రియాణాం హ్రారంభస్స్ఫుటరుఘుణఘుణస్నాపురరవః । ప్రియం ౩కా ర్యం వాకిముత తదిదమాభవత యత్ర ముంచత్యా వాఽస్యా ౧మపి వధూనాం నవిరతిః ॥ ౬౬ ॥ ఏవమభిహితవతి భ గవతి ॥ ప ॥ పరాతిసంధానధురంధరం తచ్చాతదాశయం పీడభరాన్న తానతాః విచారయం తిష్ఠన్ పరంపరాం పరా మృశన్న్యుత్తరపూరణే గిరాం ॥౬౭ ॥ గ ॥ అతా స్తదీ యాం మాయామనుమాయస్వకాశయం ప్రకాశయంత్యో మత్తకాశిన్యస్తదనురూపం సకౌటిల్యమేవమువాదిషుః ॥ ౬౮ ॥ ప ॥ రామాణామభీష్టకృత మాశ్రయతో విరా

గతానామిత్యర్థః - ఉష్ణ టందుస్సహాం భవప్రియాలం సంసారప్రియా లంకమ ఫుత్రస్పృహాదివరల్యాగరూపమిత్యర్థః - తచ్చాజామత ఏవ అర తిస్పృశాం విరక్తానాం ముగ్ధదృశాం మందబుద్ధీనామాత్మానాత్మవివేకశూన్యా నామిత్యర్థః-నః అస్మాకం నిర్వాణం మోక్షః కథం నభవేత్-భవేదేవ భవానతి విరక్తతయా అరసస్పృత స్త్రీసుఖస్య స్వస్యచ్ఛ వయం చ పరక్తా ఇత్యతః ప్రయా ణం పుత్రాదీన్పరిత్యజ్యా త్రాగమనమేవ తథా చ త్వాం శరణం గతానా మస్మాకం మందబుద్ధీనాం త్వదనుగ్రహేణ మోక్షస్స్యాదేవేతిముఖ్యోఽర్థః - పక్షాస్తు - రామస్యా నభీష్టో రామః అసౌ-జైనవృత్తం విరాగమాశ్రయతః రాజాణా

సన్న్యాసినా న్యాయేన విరక్తాభాసస్యేత్యర్థః- తవ అభ్యర్ణం సమీపం శ్రితా నాం ఉద్భటస్య భవప్రతికూలస్య శివరిపోర్మన్మథస్యేతి యావత్-కర్మబాణ ప్రక్షేపణరూపో వ్యాపారః తద్భాజాం మదనశరశీర్ణానామిత్యర్థః అరతిస్పృ శాం చిరాత్ప్రభృత్యలబ్ధసురతానాం ముగ్ధదృశాం వామాక్షీణాం నః నిర్వా ణం సుఖం ॥ ని ॥ నిర్వాణం నిర్వృతౌ మోక్ష ఇతి భాస్కరః - విరక్త ఇవ కిమ స్మాస్వంచయసి యథేచ్ఛం యభస్వేతి భావః ॥ ౬౯ ॥ అఖిలేశేతి ॥ భీర వోభయశీలాః సంసారాదితి శేషః - సమనోభవాధయః సవ్యథాః అత్ర ఆధి శబ్దేనైవ మానసీవ్యథేత్యర్థో లభ్యతే తథాపి మనోభవశబ్ద ఉపాత్తః అయ మేవ హి మహాకవీనాం పంథాః-యథాహ మాఘః- ఆకర్ణ్య రేవం శకరీరనిత్రై రితి- సౌందర్యలహర్యామపి ॥ * ॥ క్వణత్కాంచీదామా కరికలభకుంభ

గమభ్యర్ణమీశ తవ ముగ్ధదృశాం శ్రితానామ్ । నిర్వాణము

ద్భటభవప్రతికూలకర్మభాజాం కథన్ను న దదే వ రతిస్పృ

శాన్నః ॥ ౬౯ ॥ అఖిలేశధియా హి భీరవశ్శరణం త్వాం సమ

నోభవాధయః । అభజామ వయం పరిగ్రహో విరసోఽయం సి

కథన్ను పౌరుషమ్ ॥ ౭౦ ॥ గ ॥ ఏవమభిదధానా సమాధీరతరు

స్తనన తా ఇతి - వయం అఖిలేశధియా సర్వేశ్వరబుద్ధ్యా త్వాం శరణం అభ జామ - పరిగ్రహః స్వీకారః త్వయేతి యావత్ - విరసో నిష్ఫలస్సన్ అపౌరు షం అబలత్వం కథం యాసి శరణాగతభీతపరిత్రాణం యుక్తం జగదీశ్వరస్యే త్యర్థః - అన్యత్ర-అఖిలానాం స్త్రీణామీశః పతిరఖిలేశః ॥ ని ॥ ఈశః ప్రభౌ శంకరేస్యాదితి విశ్వప్రకాశః- తద్బుద్ధ్యా అఖిలాంతర్గతత్వాదస్మాకమపి త్వమేవ పతిరితి బుద్ధ్యేత్యర్థః-సమనోభవాధయో మన్మథవ్యథాయుక్తాః భీర వః స్త్రియో వయం త్వాం శరణం ప్రాప్తాః పరిగ్రహః పత్న్యం విరసో విర క్తస్సన్ ॥ ని ॥ పత్నీ పరిజనాదానమూలశాపాః పరిగ్రహా ఇత్యమరః-అపౌరు షం క్లీబత్వం కథం యాసి ॥ ని ॥ పుంభావే తత్క్రియాయాంచ పౌరుషమిత్యమ రః-అత్ర శ్లోకద్వయే గూఢోత్తరాలంకారః ॥ * ॥ కించిదాకూతమహితం స్యా ద్గూఢోత్తరము త్తరమిత్యలక్షణాత్ శ్లేషస్య చ తదంగత్వేనోపయోగః ॥ ౭౧ ॥

౭౧ ॥అచిరాంశుర్విద్యుత్ ॥ ౭౨ ॥ తరుణీతి ॥ రమయాసమారమయామా సలక్ష్మీరివరమయామాసేత్యర్థః ॥ ౭౩ ॥ దరస్మైరైరితి ॥ ఈషత్స్మైరిత్యర్థః - అతఏవెయంమధ్యమాస్మైరలక్షణంభావప్రకాశే॥ * ॥ స్ఫురద్భ్రూపత్రతారంయత్తత్స్మైరమితికథ్యతఇతి-లజ్జయాసుభగసుభగాఅతిమనోహరాః స్వానుకూల్య ప్రకాశికాఇతి యావత్ - తదుక్తం॥ * ॥సవ్రీడాలోకనైనైవస్వానుకూల్యనివేదనమితి - కల్లోలాభైరితి - ప్రియదృష్టిప్రతిఘాతేనఔత్సుక్యేన చయథాక్రమమాసారప్రసారాభ్యామంగీకృతతరంగభంగికైరిత్యర్థః - అతఏవైతేసోత్సుకాస్తరంగితాశ్చ-తదుక్తం॥ ॥సో

ణీగణమనివార్యతైర్యమవధార్యమురరిపురరీరమత్ ॥ ౭౧ ॥

ప ॥ రమణీసరోజరమణీయలోచనామధురాధరాశ్రిమధు

రాధరాపికా । రుచిరాచిరాంశురుచిరాశయంతదాతతళీ

చకారమురళీవినోదినః ॥ ౭౨ ॥ తరుణీవిలోలతరుణీహకా

ననేమలయానిలేనకలయావిధోస్సమా । అపరాసమాగమ

వరామనోరమారమయాంబభూవరమయాసమాహరిమ్ ॥

౭౩ ॥దరస్మైరైర్లజ్జాసుభగసుభగైఃప్రేమలహరీలలత్క

ల్లోలాభైరసమశరనారాచసహజైః।తదాకాచిన్మందస్మిత

మధుపరిరంభమధురైః కృశాంగి సానంగైర్ముఃరరిపుము

త్సుకంయద్వ్యవాలోక్యభూయోభూయోవిలోకనమ్। కల్లోలఇవయతారం తివిచ్ఛేదస్తత్తరంగితమితి ॥ అసమశరస్యనారాచాఆయుధపిసాసహచరైస్తత్సదృశైరిత్యర్థః - అతఏతెప్రేమదాయినః - తదుక్తం॥ * ॥ద్రవీభూతంమనోయత్రదర్శనంప్రేమదాయితదితి - మందస్మితమేవ మధుతస్యపరిరంభేణసంపర్కేణమధురైః - అతఏవైతె సంభోగౌత్సుక్య సూచకాస్తాపహారాశ్చ-తదుక్తంభావప్రకాశే॥ * ॥ కటాక్షైహాసగర్భైస్తుసంభోగౌత్సుక్యభావనా।శీతలీక్రియతెతాపోయేనతన్మధురంస్మితమితి-సానంగైరితి-విరక్తస్యాపిక్షోభకైరిత్యర్థః-తదుక్తం॥ * ॥యద్దర్శనేవిరక్తోపిక్షుభ్యతెతత్సమనఃక్షమితి॥ ఈదృశైరపాంగైః ముంరరిపుంసమైక్షతేతి॥ ౭౪ ॥హారిరితి

విధురాః విక్లబాః చంచలాపాంగిరితి॥ * ॥ అంగగాత్రకం. శేభ్యఇతి వాచ్యమితి
మతభేదేనజీప్-అతఏవయుధిష్ఠిరవిజయెప్రయోగః॥ * ॥ రుచిరతరాలాపాంగి
భూత్వానిజగాదగిరమలాపాంగితి ॥ ౭౫ ॥ ఉత్తేజనేతి॥ ఘర్షణం పాషా
ణవిశేషేణఘట్టనం - అతోత్రైజనయా రత్నస్య కాంతిఘర్షణేనసువర్ణ
స్యేతిక్రమేణాన్వయాద్యథాసంఖ్యాలంకారః॥ * ॥ యథాసంఖ్యం క్రమేణైవ
క్రమికాణాం సమన్వయ ఇతిలక్షణాత్ -లావణ్యరసైస్సౌందర్యద్రవైః॥ ని॥
గుణేరాగేద్రవేరసఇత్యమరః ॥ ౭౬ ॥ త్వదూరుశోభేతి ॥ మోచేత్యభి
ధానం నామ ॥ ని ॥ కదళీవారణబుసారంభామోచేత్యమరః - త్వచం ము

పాంగ్యైస్సమకిరత్ ॥ ౭౪ ॥ తతః ॥ ప ॥ హరిస్స్మరపరీతాపవిధురా
మధురాధరాః । స్యషించచ్చంచలాపాంగీరేవం నమర్మవ
చొమృతైః॥ ౭౫॥ ఉత్తేజనాఘర్షణజానరత్నహేమ్నో
రివాభాతవసౌకుమార్యాత్ । ప్రియేవినిర్మాయతేనుం
విధిస్తేతతోనులావణ్యరసైరసించత్ ॥ ౭౬ ॥ త్వదూరుశో
భాభిభవేనరంభాస్తంభానిజందంభమయిత్యజంతః । మో
చాభిధానందధురర్థయుక్తంకథం జడస్యోరుసమానతా
స్యాత్ ॥ ౭౭॥ అవిర్భవేద్యత్రలతాసుపుష్పంతత్రైవదృ
ష్టఃఫలసంభవోపి। ఉదేతిచిత్రంతరుణీలతేతే పుష్పం క్వచి
త్కాప్యపిశలాటుయుగ్మమ్ ॥ ౭౮ ॥ బధ్నాసిచేతో హరతః

చతీతిమోచేతివ్యుత్పత్తిః - అర్థయుక్తమన్వర్థంజడస్యాత్యంత శీతలస్య
ఊరుసమానతాకథంస్యాత్ ॥ * ॥ ఏకాంతశైత్యాత్కదళీవిశేషాఇతికు
మారసంభవే - జడస్యాజ్ఞస్యఊరవోమహాంతస్తత్సామ్యంకథంస్యాదితిధ్వ
నిః - పుష్పరజః -శలాటుయుగ్మం స్తనద్వయమితియావత్॥ ని ॥ ఆమే ఫలేశ
లాటుస్స్యాదిత్యమరః॥ ౭౭॥ ౭౮॥బధ్నాసీతి॥ పరస్యపరమాత్మనఃఅన్యస్య
చచోరస్యబంధనతాడనాదికమవశ్యంకర్తవ్యమితిభావః-తథాపిబంధనేపి
ఏతన్మనశ్చోర్యంనత్యజతిః ॥ * ॥ సర్వమభ్యర్హితంవస్తుప్రచ్ఛాదనమపేక్ష
తఇతిన్యాయేనకంచుకధారణేసతి పూర్వాపేక్షయాప్యతిమనోహరత్వాది

తిభావః॥ యుక్తంచైతదిత్యాహ - కఠోరఇతి - శీలంస్వభావం - సామాన్యేనవి
శేషణసమర్థనరూపోర్థాంతరన్యాసః॥*॥ ఉక్తిరర్థాంతరన్యాసస్స్యా
త్సామాన్యవిశేషయోరితిలక్షణాత్॥౮౦॥ విధిరితి॥ మదస్త్వితి - మృగస్యమదః
కస్తూరీ॥ ని ॥ మృగనాభిర్మృగమదఃకస్తూరీత్యమరః ॥ ౮౧ ॥ తవేతి॥
తుండీఫలస్యబింబఫలస్య॥*॥బింబీరక్తఫలాతుండీతుండికేరఫలాచసా। ఓష్ఠోప

పరస్యాకుచావితీమౌకిముకంచుకేన। తథాపినైతత్త్యజతఃక
ఠోరశ్శీలంనిజంనిగ్రహతస్త్యజేత్కః॥౭౯॥ పురామునా
కంచుకకేనముగ్ధేకిన్నామభద్రంవిహితంనజానే। భజత్య
సౌయత్తవసాప్యలభ్యమనారతంత్వత్కుచకుంభసంగమ్॥
౮౦॥ విధిర్విధిత్సుర్విధునాతవాస్యంసారంగసారాంశమపీ
హతేనే। ముఖేమృగస్యాక్షియుగంమదస్తుఫాలేతవాస్తేత
తఏవబాలే॥ ౮౧ ॥ తవాననాదర్శతలేధరోసౌతుండీఫలస్య
ప్రతిబింబఏవ। ముగ్ధేఫలేస్మిన్కథమన్యథాతుఘటేతబింబ
వ్యవహారఏషః ॥ ౮౨ ॥ సమగ్రమంగం తవచంచలాక్షి
హరిద్రచూర్ణేనవిధాయవేధాః। సుధాంవ్యధాన్నూన
మిహాధరోష్ఠేయదత్రరాగాతిశయోపలంభః॥ ౮౩ ॥ సు
దూరదర్శిన్యపిలోచనేతేభవత్యవార్యశ్రుతిలంఘనేచ్ఛా। త
మస్సమూహప్రణయిత్వమస్తు నవాలభారేమలినేకథం
ను ॥ ౮౪ ॥సిక్త్వాస్వచాటురసైరేవంకురంగనయనాస్తతః।
ఆసంగింపరిక్రియామంగీకారయామాసమాధవః॥ ౮౫ ॥

మఫలాగోధాపిలువర్ణీచతుండికేతివైద్యకే - ఘటేతేతి - ప్రతిబింబా
భావేబింబమితివ్యవహారోనఘటతఇతిభావః ॥ ౮౨ ॥ సమగ్రమితి॥ అధ
రోష్ఠేహరిద్రచూర్ణమయేసుధాం తాంబూలోపయుక్తశిలాచూర్ణమ
మృతంచ - రాగాతిశయఆరుణ్యాతిరేకఃప్రేమాతిశయశ్చ॥ ౮౩॥ సుదూ
రేతి ॥ ఏకత్రదీర్ఘదర్శినీ - అన్యత్రఆస్తికతయావిమృశ్యకారిణీ అవా
ర్యాప్రతేః - శ్రవణస్యాలంఘనేచ్ఛాయస్యాఃసాస్మిన్నర్థోక్తే - అన్యత్రసిత

రాం వేదవిశ్వాసరహితే భవతి సతి మలినే నీలే అశుచౌ చ వాలభారే చికురప్రక రే మూర్ఖసంఘే చ ॥ ని ॥ మూర్ఖే౽ర్భకే౽పి బాలస్స్యాదిత్యమరః - తమ స్సమూహప్రియత్వం గాఢాంధకారసాదృశ్యం అన్యత్ర అజ్ఞాన పారవ శ్యం నాస్తు కిం స్యాదేవేత్యర్థః- నేత్రకర్ణాంతవిశ్రాంతే కేశపాశస్త్వం ధకారసదృశ ఇతి తాత్పర్యార్థః- విమృశ్యకారిణో౽పి నాస్తికత్వే కిముత మూ ర్ఖస్యేతి ధ్వనిః - చాటురసైరితి ॥ ని ॥ ప్రియవాక్చాటు రస్త్రియా మితిర త్నకోశే - సంవాహయామి మర్దయామి ॥ ని ॥ సంవాహనం సంవహనే భ

బాలే విద్రుమపాటలౌ తవ పదౌ సంవాహయామ్యద్య కిం కిం
వా చందనచర్చనం విరచయామ్యంగే యథా నిర్వృతిః । ధ
మ్మిల్లం కిము భూషయామి కుసుమైరిత్యాదరాచ్ఛ్రీపతేరాభీ
రీనవయోగచాటువచనశ్రేణీ శివాయాస్తు నః ॥ ౬౬ ॥ తతః ॥

త్యక్త్వా బహిః కేళివిరోధితాయా లజ్జాం లతాకుంజము
పాపదేకా । పునస్తదా పాతభయాదివాశు కాంతా కవాటం
ఘటయాంబభూవ ॥ ౬౭ ॥ మందాక్షభావాదవగమ్య కామస
మీకసాహాయ్యవిధావశక్తిమ్ । ప్రీడాస్య పతిర్ఘట్టతదా
పరస్యా నితాంతమశ్రాంత సమాశ్రయే౽పి ॥ ౬౮ ॥
యద్దేషశయ్యా నయనచ్ఛలేన కరగ్రహం లోలదృశాం
వ్యతానీత్ । బభూవ కామానలపాతుకస్య పాంశుగ్రహస్త
త్కథమేష జారః ॥ ౬౯ ॥ సల్లాపలోలాపి ససల్లలాపదదర్శ

రాదేరంగమర్దన ఇతి విశ్వప్రకాశః - అవాపదితి ॥ లృదిత్వా దఙ్ ॥ ౬౭ ॥ మందాక్షేతి ॥ ని ॥ మందాక్షం హ్రీస్త్రపేత్యమరః-అన్యత్ర మందాని విష యగ్రహణాసమర్థాని అక్షాణీంద్రియాణి యస్య సతథోక్తః వృద్ధ ఇతి యా వత్ -తత్వాత్కామసమీకం మన్మథయుద్ధం నిత్యసేవకస్య యుద్ధసమయే ప్రభుప రిత్యాగో న యుక్తః తథాపి వృద్ధతయా శిథిలేంద్రియస్య న దోషాయేతి భావః ॥ ౬౮ ॥ యదితి ॥ శయ్యా నయనచ్ఛలేన శయ్యాప్రాపణవ్యాజేన-అత్ర లజ్జాఖ్య స్సంచారీభావో౽భివ్యజ్యతే ॥ ౬౯ ॥ సల్లాపేతి ॥ అత్రాపి లజ్జాయా వ్యక్తిః ॥ ౭౦ ॥ అ

థకస్యాంచిద్రోమాంచస్సంవృత్త ఇత్యాహ॥ సమాగమాదితి॥౯౧॥ రదచ్ఛద మితి॥ మృధేయ యుద్ధే వీరపాణమితి॥ ని॥ వీరపాణం తు యత్పానం వృత్తే భావిని వా రణ ఇత్యమరః॥౯౨॥ ముగ్ధ ఇతి॥ వేణికారికంచుకగ్రంథిం॥ ని॥ వేణీప్రవాహే సరితాం మేళకే కేశబంధన ఇతి భాస్కరః- అచకలత్ విఘటయామాస అత్ర ప్రహితోపదేశవ్యాజేన స్వేష్టసాధనాత్పర్యాయోక్తవిశేషోలంకారః॥౯౩॥ పర్యా

నాలోకనలాలసాపి స్వ్యావారయత్పాణియుగేన కాపి నీవీవి
మోక్షం సురతోత్సుకాపి ॥౯౦॥ సమాగమాదస్య రమాధినే
తుః కియంతమంతఃకరణం సుదత్యాః । అవిందతానందమి
తి ప్రతీమస్తనూరుహైరాఘుపి బహిస్స్పృహైషా ॥౯౧॥ రద
చ్ఛదం ప్రాక్సవిధం సుదత్యాః స్వమాగతాయా యదసౌ
వచుంబత్ । బభూవ తచ్ఛ్రావినిశంబరారిమృధే విధేయం కి
లవీరపాణమ్ ॥౯౨॥ ముగ్ధే కథం కంచులికాం దధాసి వక్షో
జలక్ష్మీం తవయాపిదత్తే । ఇత్థం ప్రియాం కామపి మోహయి
త్వా తద్వేణికామాచకలన్మురారిః ॥౯౩॥ గోకీతతిం నీరజ
కుట్మలాళింజిగాయ వక్షోజయుగం పురైవ । ముగ్ధే ధునా
కంచుకధారణా సౌ ముధేతి తద్గ్రంథిమపాపముంచత్ ॥౯౪॥
అపి ప్రసన్నం హృదయం తవేమౌ కుచాంకురౌ వా కృణతః క
ఠోరౌ । ఇతీవ గోపాత్మ్రిచయం పినీయ్యస్యపీడయత్తావదయం
మురారిః ॥౯౫॥ ఉరోజకుంభౌ యుగపత్కరాభ్యాం ధరన్
హరిస్తద్ధృదయేశయాయ । మనోభవాయ ప్రభవే రరాజ
ఫలోపహారం వితరన్నివాసౌ ॥౯౬॥ స్పృశామి తే సుందరి

యోక్తం తదప్యాహుర్యద్వ్యాజేనేష్టసాధనమితి లక్షణాత్ - అయమేవాలంకార ఉత్తరత్ర ప్రాయశః॥౯౪॥ అపీతి॥ హృదయం మనో వక్షశ్చ॥ ని॥ హృదయం వక్షసి స్వాంత ఇతి హలాయుధః - అదయం నిర్దయం దృఢమితి యావత్ అనేన కుచయోః కాఠిన్యం వ్యజ్యత ఇతి వస్తునా వస్తుధ్వనిః॥౯౫॥ ఉరోజేతి॥ అత్ర ఫలోపహారం వితరన్నివేత్యుత్ప్రేక్షయా ప్రభుసమర్పణీయోపాయనస్యార

మ్యతత్త్వావశ్యంభావాత్కుచయోర్లోకోత్తరసౌందర్యం వ్యజ్యత ఇత్యలం కారేణ వస్తుధ్వనిః ॥౯౬॥౯౭॥౯౮॥౯౯ బభారేతి॥ ప్రియాయాః కుచపీడనాదౌ విషయే నిర్దయతాం బభార - తదీయనిషేధవచనశుష్కరుదితాదికముల్లంఘ్య దృఢం కుచమర్దనాదికం చకారేత్యర్థః- ఇతి యత్ తదా సాం మనో నాజ్జ్వలత్ నవ్యథయతి స్మ - అత్ర హేతుమాహ యద్యస్మాత్కారణాత్ మనోభూర్వి మోహయన్ మోహం ప్రాపయన్ అచీకరత్ కారయామాస మో

హారమేకం పయోధరౌ నాస్మి తు యాచితాన్యత్ । ఏవం నటి
త్వా వినయం సమాయయౌ ప్రసహ్య జగ్రాహ కుచౌ మృగా
క్ష్యాః ॥ ౯౭ ॥ మురారిణా కాపి హృతోత్తరీయా రయాదు
రోజౌ పిదధే కరాభ్యామ్ । లబ్ధావకాశస్స తదా చుచుంబ వి
పాణిరోధం తరసాధరోష్ఠమ్ ॥ ౯౮ ॥ పయోధరాగ్రే క
లితాని తన్వ్యా విడంబయంతి స్మ నఖవ్రణాని । ఉదగ్రపూ
ర్వాచలశృంగశోణమణిప్రభాలిప్తశశాంకఖండమ్ ॥ ౯౯ ॥
బభార శౌరిః కుచపీడనాదౌ ప్రియాసు యన్నిర్దయతాం తదా
సామ్ । అజిజ్వలన్నైవ మనో మనోభూరచీకరత్తేన విమోహ
యన్ యత్ ॥ ౧౦౦ ॥ హృది స్థితావప్యనిశం ప్రియాయా
స్పృష్టౌ తావవేద్యాంతరచుంబితాయాః । కుచౌ నినీషు హృ
దయం పునర్వా శ్లేషవశస్యాపపీడ మేషః ॥ ౧౦౧ ॥ నీవీస్పృ
శం కాపి తతో మురారిం బబంధ మాలీకుసుమస్రజాసు । స
మాయినామగ్రసరోపి కామమనాటయద్బంధధుతావశ

హస్త్యేవాపరాధేన మోహిత స్త్యేతి భావః ॥౧౦౦॥ హృదీతి॥ ప్రియాయాః కుచౌ సదా హృది స్థితావపి అతిస్పృహణీయతయా సదా స్పృశ్యమానావపీత్యర్థః - ఆవేద్యాంతరచుంబితాయా ఇతి- అపూర్వవస్తుదర్శనలాభాదినా హ్లాదయం విగళితవేద్యాంతరం సదానందమయం భవతి - తదా కుచయోరతివైద్యత్వేన హృదయాన్నిర్గమో భవతీతి భావః- ముహుః పునః పునః హృదయం నినీషు రాప్రహృదయం ప్రవేశయితుమిచ్ఛన్నివేత్యర్థః ॥ ని ॥ వాస్త్వ

ద్వికళ్యాపమయోరితినిఘంటుసారే॥*॥పుష్పేషుకైరలంబితమోచనైః రేవతి
మాఘః-వతుస్యూపపీడ్యవతుస్యూపపీడం-సప్తమ్యాంచోపపీడరుధకర్షఇతిణ
ముల్-తత్పురుషేకృతిబహులమిత్యలుక్॥౧౦౧॥౧౦౨॥యదితి॥కింకిణికామేఖ
లాస్థక్షుద్రఘంటాఃమధ్యస్థయాఅవలగ్నవర్తిన్యాఅన్యత్రమధ్యంన్యాయ్యా
వత్రతిష్ఠతీతిమధ్యస్థా॥ని॥న్యాయ్యేపిమధ్యమిత్యమరః -తయాయథార్థవాది
న్యేత్యర్థః-తద్వారణాయాఇతితాదర్థ్యేచతుర్థీ- సంధిమిచ్ఛంతిసాధవ

క్తిమ్ ॥ ౧౦౨ ॥ యస్మిన్విమోక్షంవినివారయంత్యామృగీ
దృశఃకింకిణికానినేదుః । స్మరాచనారంభణసూచకస్స్రక్
బభూవఘంటానినదప్రపంచః ॥ ౧౦౩ ॥ తదాదుకూలా
పహృతిప్రసంగేబభూవయూనోఃకలహస్తయోర్యః । మ
ధ్యస్థయామేఖలయాతరుణ్యాస్తద్వారణాయాఇవ పర్యా
రాణి ॥ ౧౦౪ ॥ ముగ్ధేనవత్సప్రియమప్రియంవాస్వాస్యేతి
నిర్భర్త్సనతత్పరైర్వా । క్షౌమాపహారంవినివారయంత్యా
స్తాగంతరుణ్యావలయైరసింజి ॥ ౧౦౫ ॥ ఏకేనవేణీమపరే
ణశౌరిఃకరేణగృహ్ణన్చుబుకంప్రియాయాః । నాభూత్యు-
చగ్రాహికరద్వయీతిచతుర్భుజత్వంవిపరీతమైచ్ఛత్ ॥౧౦౬॥
నీవీంవినీయదుప్రతమూరుమూలేలోలేక్షణేగోపవధూకిశో
రే। నిజాక్షియుగ్మంనిమిమీలదేకాపరాముదారేప్యధితా
క్షియుగ్మమ్॥ ౧౦౭ ॥ అతారిమందాక్షవిమోహమాయా
వ్యలంఘిసాంద్రోపిమనోభవాబ్ధిః । అలంబికోపిప్రమదా

ఇతిన్యాయాదితిభావః ॥ ౧౦౩ ॥ ౧౦౪ ॥ ముగ్ధేనేతి॥నిర్భర్త్సనతత్పరై
ర్వేతి-నిర్భర్త్సనయద్భిరివేత్యర్థః॥ని॥ వద్వాయథాతథైవైవం సామ్యేక్ష
త్యమరః ॥ ౧౦౫ ॥ ౧౦౬ ॥ ౧౦౭ ॥అతారీతి॥ అత్రప్రథమంమాయాని
వృత్తిస్తతస్తన్మూలకనివృత్తిఃతతఆనందావాప్తిరిత్యేషాంమోక్షసామగ్రీ
త్వేనప్రసిద్ధానాంక్రమేణనివేశనాద్రత్నావళ్యలంకారః॥*॥కర్మికాప్రక్ర
తార్థానాంన్యాసంరత్నావళింవిదుఃఇతిలక్షణాత్॥౧౦౮॥అథావీతి॥ భావే

లుఙ్ - తదపివైముఖ్యమప్యభీష్టంసమమన్యత, ప్రార్థయామాసేత్యర్థః
అత్రదోషేపివైముఖ్యేనితంబసౌందర్యదర్శనరూపగుణసద్భావేనప్రా
ర్థనాదనుజ్ఞాలంకారః॥౯॥దోషస్యాభ్యర్థనానుజ్ఞాతత్త్రైవగుణదర్శనాది
లక్షణాత్॥౧౮॥పలాయేతి॥పలాయనం పలాయః భావేఘఞ్-విశుష్కైః

వధూనాం నీవీవిమోక్షేన కథన్ను మోక్షః ॥ ౧౦౮ ॥
అథాపి యత్నాదపి తయాపి రత్యై హ్రియా విముక్త్యా
పరివృత్య తన్వ్యాః విలోకయన్ముగ్ధనితంబబింబం తదప్య
భీష్టం సమమన్యతాసౌ ॥ ౧౦౯ ॥ పలాయయత్నైరుదితై
ర్విశుష్కైర్నిర్ఘాత్సనాభిస్మితగర్భితాభిః । ముగ్ధైర
పాంగైర్మృదుపాణిరోధైరనందయత్సాపి తతో మురా
రిమ్॥ ౧౧౦ ॥ రతానుకూలః పరమంగనానాం బభూవబం
ధో వివిధస్తదానీమ్। నజారనాథాశ్రయణేపి బంధః పరో
మురారి ప్రణయ ప్రభావాత్ ॥ ౧౧౧ ॥ రతాంతరేనిశ్చ
లతాం ప్రయాతా సుఖాతిరేకాద్దరమీలితాక్షీ। విలాసినీకా
చనపంచబాణం విచింతయంతీ మనసేవరేజే ॥ ౧౧౨ ॥ య
దా వినాభూత తయాబభాసే యువద్వయీ కేళిరసేనిమ
గ్నా । చిరాయతత్సంఘటనాసుఖిన్నస్తదైవ విశ్రాంతిమ
గాదనంగః॥౧౧౩॥ గ॥ ఏవమనంగదీక్షాదీక్షితానామాభీ
రచలాచలలోచనానా మతిశయితపతివాల్లభ్యసంభవదవ
ష్టంభసంభారవిఘటనాయ యశోదాదారకస్సమనంతరమం
తరధాత్ ॥ ౧౧౪ ॥ ప॥ క్షణాదంతర్భూతైరనుభవపదం
ప్రాప్య సుదృశో హరేర్లీలాజాతైరపహసితవిద్యుజ్జ్వలస్థితైః॥

స్త్రీరహితైర్ముగ్ధైర్మనోహరైరిత్యర్థః॥౧౧౦॥రతేతి॥బంధః కామశాస్త్రో
క్తచతురశీతిబంధో ధేనుకాదిః-అన్యత్ర-కర్మపారవశ్యం॥౧౧౨॥యదేతి-
వినాభూతతయేతి సంగమేనేత్యర్థః॥౧౧౪॥ క్షణాదితి॥అనుభవపదంప్రాప్య
ప్రత్యక్షీభూయక్షణాదంతర్భూతైరంతర్హితైః అతఏవఅపహసి

ద్యుద్వ్యాలసిసైః-ఆంధ్యమితికర్తవ్యతామాంధ్యం నేత్రవైయర్థ్యంచ స్వైర
వ్యవహృతివిరోధి అభిసరణవిరోధి యథేష్టసంచారనిరోధీచ-న తాదృగితి-సం
యోగపూర్వకాలికవిరహాత్తదుత్తరకాలికవిరహోఽతిదుస్సహ ఇతిప్రసిద్ధం-
గాఢాంధకారే గచ్ఛతో విద్యుద్దర్శనాత్పూర్వం యాదృశమాంధ్యం
తతోఽప్యధికం విద్యుద్దర్శనోత్తరక్షణజన్యమితి ప్రసిద్ధం॥౧౧౪॥ అయీతి॥

తైః। కిమప్యాంధ్యం స్వైరవ్యవహృతివిరోధి ప్రవివిశు న
తాదృక్ప్రాగేతద్విరహసమయోపస్థితమభూత్ ॥౧౧౫॥ ము
రారివిరహవ్యామోహాగ్రహసంగతాః। ముహుర్గ్రహ
నమాసేముస్తదన్వేషణకారణాత్॥౧౧౬॥ అయిమన్మథమ
న్మథస్యారమితో మాధవిమాధవస్ఫుటమ్। స్ఫురతిత్వయి
మాధవీపదం హరిసంబంధవిబోధకం యతః॥ ౧౧౭ ॥ సత్వ
రం కథయ కేన పథా సా చూతపాదప హరిశ్చరితస్స్యాత్ ।
పల్లవస్య గతిరస్య విబుద్ధా పల్లవప్రణయినా భవతా స్యాత్ ॥
౧౧౮ ॥ అథో తుజాధ్యక్షమశోకకం తే బభూవ నిర్వాణని
దానభూతమ్। అశోకభావః ఫలమస్య ధాతుస్తవైవదృష్టస్స
కలాంగమేషు ॥ ౧౧౯ ॥ దుత్తూరశౌరిః ప్రణయం విధాయ
సకృత్తతస్త్వామతిసందధేను। వియోగకాంతాజననివిశే
షమున్మత్తభావం పివృణోషి మేన ॥ ౧౨౦ ॥ ఏవమున్మత్తా
తామిత్యపరిలపంత్యో మృగీదృశః। యశోదాదారకాద్వై
తమాపుస్తద్భావనాబలాత్॥ ౧౨౧॥ వధూకథా తాశ్చి

మాధవీలతావిశేషః-మాధవస్య స్త్రీ చ-పుంయోగాదాఖ్యాయామితి జీష్ ॥
౧౧౭॥సత్వరమితి॥ పల్లవస్య విటస్య భుజంగ ఏవ జానీతే భుజంగచరణ క్రమమి
తి న్యాయాదితి భావః॥౧౧౮॥అథో తుజేతి॥ అధ్యక్షం సాక్షాత్కారః నిర్వా
ణం సుఖం మోక్షశ్చ - సకలాంగమేషు సర్వవృక్షేషు సకలవేషేషు ॥ ౧౧౯ ॥
దుత్తూరేతి॥ ఉన్మత్తభావమితి వృక్ష విశేషత్వం ॥ ౧౨౦ ॥ ఏవమితి ॥
యశోదా దారకాద్వైతం కృష్ణాభేదం భ్రమరకీటన్యాయాదితి భావః ॥

౧౨౧॥ వధూరితి ॥ అధాత్ పిబతిస్మ - ధేట్పానే అస్మాల్లుఙి విభాషాధూ్రిధేత్సానఇతిసిజ్లోపేరూపం- ప్రళయఃనాశం తన్నామకసాత్త్వికభావంచపురోదితాపూర్వోక్తాపూతనాయితేత్యర్థః - పూర్వంతు పూతనాయాఏవ ప్రళయోన కృష్ణస్య అత్రతూభయోరపీతి విచిత్రమిత్యర్థః-ఉభయోరపిప్రళయాఖ్యస్సాత్త్వికభావస్సంవృత్తఇతి పరమార్థః॥ ౧౨౨॥కయాపీతి॥భుజంగః కాళీయఃఆదిమాకృష్ణాయితాభుజంగంవిజేతుమీశాపిభుజంగాయితాంజేతుంసమర్థాపీత్యర్థః- కృష్ణాయితత్వాదితిభావః- తేనప్రతారితాజితాలీలాకలహేజయపరాజయయోరనియమాదితిభావః-

దళితపూతనాస్తనావినోదేనజనార్దనాయితా । ప్రియా
తుతత్రప్రళయంపురోదితాతథాప్యభూత్సాపి పునస్తదద్భు
తమ్॥ ౧౨౨ ॥ కయాపితన్వ్యామధుసూదనాయితంక
యాచిదాలంబి భుజంగభావనా । విజేతుమీశాపి భుజంగ
మాదిమాప్రతారితా ప్రత్యుత తేనలీలయా॥౧౨౩॥జనార్ద
నాద్వైతమవాప్యకాప్యహో ఉపవాసలాభంసముపాగమ
త్తమామ్। తతఃపరీతాపధురామవాపసాప్యహో హిమానో
విరహానలాదితి॥౧౨౪॥తతః॥ అదృశ్యోయంశౌరిః పదకమ
లముద్రాశ్రయణతస్సుఖంసాధ్యాన్వేష్యోభవతి సమయో
పాయైః కిమపరైః। విచింత్యైవం తత్రవ్యవసితమతీనాంసుదృ

భుజంగేనాపితేనకృష్ణేనప్రతారితావంచితేత్యర్థః॥౧౨౩॥జనార్దనాదితి॥ విరహానలాద్విషాదఇతిమృషేత్యన్వయః॥ ౧౨౪॥అదృశ్యఇతి॥ వ్యవహితత్వాద్ద్రష్టుమశక్యఇత్యర్థః- అయంశౌరిః పదకమలస్యముద్రాచిహ్నంతస్యాశ్రయణతః-అన్వేషణాత్-సుఖంసాధ్యాన్వేష్యోభవతి - పదముద్రానుసారేణహిచోరాదయోగృహ్యంతఇతిభావః-అపరైర్యోగైరుపాయైఃకిం ॥యోగస్సన్నహనోపాయధ్యానసంగతియుక్తిష్వితమరః - ఏవంవిచింత్య - తత్రపదముద్రాన్వేషణేవ్యవసితమతీనాంప్రవృత్తానామితియావత్ సుదృశాంస్త్రీణాం - అస్యాముద్రాయాఃప్రకాశఃస్ఫుటత్వంక్వచన తమ

స్వాక్వాపిరజసా చనాభూత్-ఆచ్ఛాదనాదితిభావః - అత్ర ప్రకాశోభూద
స్యాఇతి పాఠే స్థితేక్వచితో(-శేప్ర)కాశ స్తస్యాసీదితిపాఠో లేఖకభ్రమమూ
లఇతిధ్యేయం వ్యంగ్యార్థ స్తు-అవిద్యావృతత్వాదదృశ్యః పదకమల మేవము
దాసీవస్తుతస్యఆశ్రయణతో ధ్యానాత్- యోగైర్ధ్యాతైః- సుదృశాంసుధి
యాం రజసాతమసాచ గుణేన అస్యాః పదకమల ముద్రాయాః ప్రకాశోనా
భూత్-రజస్తమోగుణావిర్భావసమయేచిత్తైకాగ్ర్యా భావాదితి భావః-ఉ
క్తంచగీతాసు" ||సత్వంసుఖేసంజయతిరజఃకర్మణిభారత|జ్ఞానమావృత్య
తుతమఃప్రమాదేసంజయత్యుత||౧౪||౧౯|| పంకఇతి|| త్రిజగతోపిగు

శాం ప్రకాశోభూదస్యాః క్వచనరజసా క్వాపి తమసా ||
౧౪ స||సదాపికటవికటాంహ్రిపవ్యక్తిస పాటవపాటలచర
ణ యుగళా పల్లవలోలలోచనా క్వచనని తాంతనిమగ్నా
మానసింపలోపనచరణాంఘుల ముద్రామవలోక్యకామపికా
మినీమసులాగఛలేణ ఖార భుజశిరసాయశోదా కిశోరఇతి
నిధాయ్యాధ్యాయమాన త్ర్యైసిప్యాయాబభూవ||౧౯||
ప||పంకేషు నైరజసివా ప్రచురేకథంతదభ్యున్నతం త్రిజగ
తోపిగురోః పదంస్యాత్ | కామాధి భూతమనసామిదమావి
రస్తుత ద్వాన్వపభా ఠ కధాం రభమంత లేబ||౧౫|| తతశ్చ||
సముద్రాస్యప్రోమూన్నత జలధిస్రావే ప్రియతమాం ప్రి
యాః త్వత్తుం వాంఛన్న పసకతమామేవ ముమహాత్ | భవ

రోరతిస్థూలత్వే నేత్యర్థః-పదం పదసుద్రాఅభ్యున్నతము త్తానం సాంద్ర
కర్దమభూమౌ ప్రోవ్యమానాయస్యకస్యాపి పాదముద్రాఅతినిమ్నా భవతి-
అతిస్థూలస్యతుకిము తేతిభావః|| కామ్యత్యాది|| ఈదృశంవస్తుతత్త్వవిచారణం
కామాంధానాంకుత ఇతిభావః-వ్యంగ్యార్థ స్తుస్పష్టః||౧౫||అథప్రేయ
స్యాస్స్వ-ంధేనపహానే హేతుముత్ప్రేక్షతే-సముత్పాత్యేతి|| ఉత్పాత్యపాత
నేగాఢంనిమజ్జతీతిభావః||భవత్వేతి||సాపిప్రేమాస్పదంభవతుదక్షిణనాయక
త్వాత్ప్రేష్య త్వాపతా నాసాకంపకనిరితిభావః||ఇతరదుర వాఃపమితి||సాచకేన

చిత్తాపహాబలేనతస్యదక్షిణనాయకత్వమపివిఘటితవతీ కిమన్యథాకథం నాగ
చ్ఛేదితిభావః॥౧౨౮॥౧౨౯॥కదావేతి॥ అత్రకదావేతిపదసూచితశ్చింతా

త్వైత త్తప్త్వైకమపితపసాంసంచయమియంనిజైర్లీలాజా
లైరితరదురవాపంకిమతనోత్॥ ౧౨౮॥ అలమలమపయా
మిముంచభీతాంగురుజనతః కితవేతిభాషిణీంమామ్ । చిర
ముచితవచోభి రన్వనైషీ స్మధుమధురైస్సకథం కృపాంజ
హాతి ॥ ౧౨౯ ॥ కదావాలావణ్యామృతరసపరీవాహనిల
యంపురఃప్రాదుర్భూతం మధుర మధురంవీక్ష్యదయితమ్।
హా దైవా రేకాంత ప్రియతమ సరోజాక్షశరణంభవేతి క్రో
శంతీనిమిషమివనేష్యామిదివసాన్॥౧౩౦॥ త్యక్త్వాధర్మ
కథాంనిజాదుపసృతాం కేళీసుఖంచప్రియాన్స్నేహాదుచ్ఛ్వసు
ఖానుభూతిచపలావిస్రంభమాప్తా త్వయి। నాథత్వంచన
వీక్షసేయదికృపాతుంగైరపాంగైస్తదా భ్రష్టానాముభ
యత్రహంతశరణంకింస్యాద్గతిఃకాహినః॥ ౧౩౧ ॥ ప్రా
దేశముగ్ధమధురంవదనంసకృత్తేసందర్శయాశున తతోఽధి
కమర్థయే త్వామ్ । అభ్యుద్యతో నిరపరాధవధూవధా
ర్థమంత దర్థాతు కితవ స్త్రపయా శశాంకః ॥
౧౩౨ ॥ కందర్పలోప సవిధావబలాజనస్యనింద్యా
పరాక్రమవిధాకతమేమమూర్త్యైః । త్వాంరూపశౌర్య
విభవాదభిభావయంతముద్వీక్షసేయదిహరింపురుషస్తదా
స్యాః॥ ౧౩౩॥కల్యాణజాలనిలయంకరుణారసార్ద్రమా
నందకందమనవద్యముఖారవిందమ్ । త్రైలోక్యమోహన
మనూనమవాప్తపుణ్యాహాహంత కాంత మిహతంక్వవిలోక
యామః ॥ ౧౩౪॥రోషాద్భవేద్యదినిరస్యమదంగసంగిచేలం

క్ష్యస్సంచారీభావః-శృంగారస్యాంగమితిప్రేయానలంకారః॥౧౩౦॥౧౩౧
౧౩౨॥కందర్పేతి॥ లోపనవిధౌహింసాకృత్యేవిషయేఽగ్రైన్యనింద్యాకే

యంపరాక్రమవిశేషేత్యన్వయః - ఉద్వీక్ష సేయదితి॥కలహస్తుదూరత ఏవేతి
భావః-వర్తమానసామీప్యే వర్తమానప్రత్యయః॥౧౩౩॥౧౩౪॥౧౩౫॥
౧౩౬॥ఏవమితి॥శ్యామాభిరపీతి ॥ ని ॥ శ్యామాయావనమధ్యస్థేత్యుత్పల
మాలాయాం॥౧౩౭ ॥ తామితి ॥ చరణసంవాహనేనపదమర్దనేన॥ని॥

కుచౌరచయనిర్దయమర్దనాహరాన్ । దంతైర్నఖైరపిలునీ
హికపోతనాశ్రైస్సంతాస్యపాతయతతోవివశాం సుఖా
స్థా॥ ౧౩౫॥అకృత్యంమత్వైవంవిరమయమనర్థంగురుజనా
ద్ధతంపాతివ్రత్యంసుఖమపివిగీతంనసులభమ్ । ఇయంచ ప్ర
త్యాశానవిరమతి హాహా తదనుగాపిశైవైర్ధైర్యాగ్ర్య వ్యవ
సితమయెకిస్మిన్భవతా ॥ ౧౩౬ ॥ ౫ ॥ ఏవమభిధాయస
మారబ్ధరోదనాభిః అతిశయితవిరహకృశాను కృశాను
భావాభిరాభీరభామినీభిశ్శ్యామాభిరపిపాండురాభిస్తరు
ణీభిరపిపురాణపురుషాభిలాషిణీభిరార్ద్రీకృతహృద
యో యశోదానందనస్తదనుపురతఃప్రాదురభవత్ ॥౧౩౭॥

తాశ్చతదనంతరమకాండపతితసుధాసారసరసమరవిందలో
చనావలోకనసుఖమనుభూయకాచనచరణ సంవాహనేన
కాచనకరావలంబవితరణేనకాచనవ్యజనవీజనేన కాచిదా
లోకశబ్దసముచ్చారణేనకాపితాం బూలవీటికాప్రదానేన
కాపిస్వేదాంబుజాలకపరిమార్జనేనకాచిల్పాంసుసంవా
హనిరసనేనకాచిత్తాంబూలకరంకవహనేనకాపిపల్లవతల్ప
కల్పనేనచయథాభిలాషమేవమారాధ్య పరిపూర్ణమనో
రథాబభూవుః॥౧౩౮॥ స్థానేహితత్ ॥ వ ॥ వనమాలిని

సంవాహనంమర్దనంస్యాదిత్యమరః - ఆలోకశబ్దాజయజయేత్యాదయః-
తాంబూలకరంకస్తాంబూలరసనిష్ఠీవనపాత్రంయద్యపి॥ని॥కరంకోనారికేళ
స్యాకృత్తిఃకరకపత్రికేతిఅజయ్యకోశే- నారికేళకరండవాచకఏవకరంకశబ్దఃత
థాపిలక్షణయాప్రకృతేపాత్రమాత్రపరత్వేనద్రష్టవ్యం॥౧౩౮॥వనమాలి

నీతి॥ మాయయా॰ పత్యుః సుప్తశాం స్త్రీణాం - అత్ర వ్యంగ్యార్థో వ్యాఖ్యా
తప్రాయః॥ ౧౩౯॥ అనుస్మృత్యేతి॥ రాసవిహారైరితి గోపక్రీడాభిరిత్య
ర్థః॥ ని॥ గోపక్రీడారవో భాసా విభాసకరః ॥౧౪౦॥ ౧౪౧॥ రాజన్

మాయయా పరోక్షే సుప్తశాంతాకకృశానురుద్యయాయః।
సకథం శమమేతు వాగభూమిం హరిసాక్షాత్కృతితోఽపమం
తరేణ॥ ౧౩౯॥ అనుస్మృత్యాతతో రాసవిహారైరమణీహా
గిః। విరహానలసంజాతపరితాపమపాహరత్॥ ౧౪౦॥ తదా
పదనమానే దుర్మదితాః ప్రమదా అపి। అపితస్యానుభావే
న పతివాహ్లిభ్యముభ్యయుః॥ ౧౪౧॥ తతః॥ రాజన్నంబరమన్త
తాంకలయతాంకన్యాం యశోదాత్మజాం కృష్ణం దేవకజా
త్మజం బలమసౌ రోహిణ్యా ప్రాజీజనత్। ధీతే రాసకదుందుభి
ర్వ్యాహరద్యత్స్వాంతదైత్యప్రైత్యాద్యక్ష్యాకలహాప్సరశి
షైతిభ్యతేఽం స్వాంచ సర్వంయుని॥ ౧౪౨॥ గ॥ ఏతదాకర్ణ్య
కర్ణపరుష మతివిషమరోషజాజ్వల్యమాన మానసః కంస
స్సపదినారదనివారణయా శిథిలీకృత దేవకీవసుదేవ వ్యాపా
దనాభినివేశో విధాయ నిగళమాత్రసందానితౌ కేశినామా
నం నిశాచరమపి కేశవ నిశాతనాయ సమాదిశ్య మహామా
త్ర్యాలికరమాహూయ నారదోదితముదంతమాపేశ్య ము
ష్టికచాణూరాభిధానం మల్లయుగళం హలధరవాసుదేవ
ప్రతిమల్లతయా పరికల్ప్య కువలయాపీడనామానం వేతం
డచూడామణిం ప్రతిహారప్రదేశం ప్రాపయ్య రంగభువి
మంచప్రపంచనాయకం చుకినః ప్రచోద్య శరాసనమఖవి
లోకనాపదేశేన సపరివారమాహారయశోదానందసమితి

తి॥ రోహిణ్యా ప్రాజీజనదితి - ప్రసూతైవ నతు గర్భేణమాసనవకం ధృతవతీ దే
వకీతు గర్భేణ బభారేతి భావః ॥ కలహోత్సుక ఇతి నారదః కలహప్రియ ఇతి
ప్రసిద్ధః॥ ౧౪౨॥ ఏతదితి॥ జాజ్వల్యమానమతిశయేన జ్వలత్ - నిశాతనాయ

రణం - వేతంవాగజః ॥ ౧౪౩॥ అక్రూరో పేతి ॥ మధుసూదనముపస్పృ
శ్యేత్యన్వయః ॥ ౧౪౪॥౧౪౫ ॥ బ్రహ్మపుత్రవదితి ॥ ని ॥ గరళేపి

యథార్థనామానమక్రూరం ప్రాహిణోత్ ॥ ౧౪౩ ॥ అ
క్రూరోపికంసనిదేశాదుపగతవంతమంతకభయానక ము
ధిగతహయరూపం కేశినామానం నిశాచరమఖర్వగర్వస
ర్వంకషేణ దృఢతరముష్టిప్రహారేణ పశుమారం మారయి
త్వా సదనమాసేదివాంసం మధుసూదనముపస్పృశ్య దండవ
త్ప్రణిపత్య యశోదాశాబకేన రోహిణేయేన చ పరిరంభ
కుశలానుయోగస్నహభోజనాదిభిరతివేలముపలాలితస్స్వ
సమాగమన కారణమభిధాయ తావేతౌ శతాంగమారో
ప్య సపావకైరాభీరైర్నందాదిభిరను గమ్యమానో మధు
రానగరముచలత్ ॥౧౪౪॥ ప॥ తాం దేమినం మనునిపాత
నిభాం నిశమ్య యా మానినీ స్పృగవశా స్పృశోదశాం తామ్ ॥
సంసారిణాం వ్యవిరహేణ కరోత్ చిత్రం వస్త్రం స్వమేతికతమ
శ్చ్రకమంతిరేణ ॥ ౧౪౫॥ బ్రహ్మపుత్రవదాపాతరమణీ
యాభిధః కషమ్ । సపాపపరిపాకో యమక్రూరకూర
శ్చేష్టితః ॥౧౪౬ ॥ దయోదారాక్షరాక్షరపురపిజయినః
ప్రార్థితవతీముమర్గి నామాయానం దనమదనోయం ప్రియ
ఇతి । అనాథం నైవా హంసుమతత ఖరితా జాతువిరహోనసహా
యా దైత స్యాత్యాహాపాసహతాహంతవిధినా ॥౧౪౭॥ సం
ఘట్టోపమిహుహాలుపిహాలుస్వపణవపేమాస్పదం సాధ్వస
స్పృష్టాదులభ తామనోహంతతరస్సం మోహానచ్చేతసః ।
నైక త్యేపరతో చితో పకరణగ్రామస్య సౌఖ్యాకరః శౌరేచా

బ్రహ్మపుత్ర ఇతి భాస్కరః - నేతికాకుః - పాపపరిపాక ఏవేత్యర్థః ॥
౧౪౬॥దయ ఇతి॥ అనాథమితి ॥ నాథ్యయాచ్ఞాయామిత్యాతోర్జైత్త
నుపురుషైః వచనం ॥ ౧౪౭ ॥ సంఘట్ట ఇతి ॥ రతో చితో పకరణగ్రామః శే

య్యాస్యస్యందనాదిః-శతాంగసంగతంరథారూఢం॥ని॥శతాంగస్స్యందనో
రథఇత్యమరః॥౧౪౮॥౧౪౯॥౧౫౦॥విరహానలేతి॥అనలసంతాపజన్యాశ్రూ
ణాంయాత్రాసమయేమంగళవిఘాతకత్వంనాస్తీతిభావః॥౧౫౧॥ ౧౫౨॥బ
లాదపీతి॥ కృష్ణవర్త్మాశ్రయంకృష్ణమార్గాశ్రయణంఅగ్నిప్రవేశంచసమీ
హితమీప్సితంజారఃకదాచిచ్చౌర్యేణపరనారీర్భుంజానః ప్రస్థానసమయే

ర్యరతోత్సవస్తవ కథం హావిస్మరిష్యామితమ్ ॥ ౧౪౮ ॥
నిమిషంత్వయిలీలయా నిలీనేనవలంచా విపదంబుధావమ
జ్జిమ్ । మరణంశరణంమమాద్యశౌరేనియతంత్వద్విరహాన
లాసహాయాః ॥ ౧౪౯ ॥ గ॥ఏవమతివేలంవిలప్యవిలుప్య
మానవివేకాపల్లవవిలాసినీసంహతిఃప్రస్థానలాలసతయా
శతాంగసంగతంసపరివారమురరిపుమతిచిరమరోదీచ్చ ॥
౧౫౦॥వ॥విరహానలసంతాపసంభవస్తరళభ్రువామ్।సమం
గళవిఘాతాయనాభూదశ్రుసముద్గమః ॥౧౫౧॥ తతో
నిపుణమాశ్వాస్యవధూర్మధురయాగిరా।నివర్త్యచరయా
త్ప్రియాద్యమునామమనాగయమ్॥ ౧౫౨॥బలాదపినివా
రితావిరహభీరవోభీరవోవిసృజ్యసకలంయయుర్ఘుటకృ
ష్ణవర్త్మశ్రియమ్ । తథాపినసమీహితంప్రియసమాగ
మంభేజిరేనజారదయితాశ్రియాదిహకేలాపరంకారణమ్॥
౧౫౩॥గ॥తదనునయనపథమతీతవతిభగవతి॥౧౫౪॥తదసా
క్షాత్కృతేఃఖేదమవాప్యసుదృశఃపరమ్। చక్రురస్తద సమ
స్తాశానివృత్త్యభిముఖంమనః॥ ౧౫౫॥ గ॥ తదనుయదునం

తాఃకథంనయేదితిభావః-అన్యత్రసహాగమనేస్త్రీణాంప్రియసంగోనియతః
జారప్రియానుగమనేతునేతిభావః॥౧౫౩॥౧౫౪॥తదితి॥నివృత్త్యభిముఖమా
గమనోన్ముఖం-వ్యాంగ్యార్థస్తు-సుదృశస్సుధియఃతదసాక్షాత్కృతేఃపరమా
త్మసాక్షాత్కారాభావాత్ ఖేదమవాప్యఅస్తసమస్తాశానిష్కామాస్సంతఃమ
నఃనివృత్త్యభిముఖంశమప్రధానంచక్రురితి॥౧౫౫॥ తదితి॥ ప్రీతిప్రీతిరం

తీరే - విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః ॥ని॥ కూలం రోధశ్చ తీరం చ ప్రతీరం చ తటం
త్రిష్విత్యమరః - ఆవేశ్య ఉపవేశ్య - సిస్నాసుః స్నాతుమిచ్ఛుః సమున్నతా సా స
ధవః - ఉన్నతప్రదేశశ్చ నీచ ప్రవణత్వాత్ప్రవాహస్యేతి భావః - సుదర్శ
నం చక్రం అబ్జాసుషక్తశ్శంఖానుషక్తః ॥ని॥ అబ్జో ధన్వంతరౌ శంఖ ఇతి వై
జయంతీ - గదా కౌమోదకీ వ్యాధిశ్చ - నిర్లేపం పాపసంబంధరహితం - మాధ
వో వసంతః - పలాశా రాక్షసాః ॥ని॥ పలమున్మాంసయోరితి రుద్రః - సుధీ

దనావధ్యాసితస్యందనా ప్రతిప్రతీరమావేశ్య సిస్నాసుర
కూప్రరశ్చమనఘగినీపానీయమవగాహ్య కరుణాపూరమపి
సమున్నతప్రవణమసుకరదర్శనమపి సుదర్శనకరం నిరంత
రాబ్జాసక్తకరమప్యబ్జపరిపంథికరయుగళమవిరతానుషక్తగ
దమపి కమనీయవిగ్రహం దివ్యగంధానులిప్తసకలాంగమపి ని
ర్లేపమనావృతమూర్తిమపి పీతాంబరావృతవిగ్రహం మాధ
వమపి పలాశవికాసపరిపంథినం విధుమపి విగతకళంక
మశేషాధారమపి శేషాధారం మీనరూపధరమపి సుధీవరధుర
వాపముపగతకమఠాకృతిమపి భూభారమసహమానమవిర
తవసుమతీదయితమపి కాదాచిత్కభూదారభావమాలం
బితనరసింహరూపమపి పరిపాలితముదావళమత్యున్నతమ
పి పరిగృహీతవామనభావం - అనంతవిక్రమమపి త్రివిక్రమం
నిగృహీతభక్తబలిమపి భక్తబలిపరిగ్రహైకతానం రాజరు
ధిరవిరచితపితృతర్పణమపి విహితరాజవంశాభ్యుదయమను

వరావిద్ధదుత్తమానిపుణమత్స్యగ్రాహిణశ్చ ॥ని॥ కైవర్తే దాశధీవరావి
త్యమరః - వసుమతీదయితమితి - భూదేవ్యా విష్ణుదారత్వం ప్రసిద్ధం భూ
దారో వరాహశ్చ - భక్తబలిర్భక్తకృతపూజా భక్తో బలిర్దైత్యశ్చ ॥ని॥ బలిః
పూజోపహారే చ కరే దైత్యాంతరేఽపి స ఇతి భాస్కరః - రాజవంశాభ్యుదయః
సోమవంశోత్పత్తిః క్షత్రియాభివృద్ధిశ్చ - మనుష్యాధమానువర్తినం కుబేరా
నుసారిణం - పౌలస్త్యః కుబేరో రావణశ్చ సహజమైత్రీభ్రాతృస్నేహః బలహా

వో బలరామత్వం బలాఖ్యరాక్షసత్వం చ అర్జునగుణశ్శుక్లగుణః బభ్రుర్న
కులో విష్ణుశ్చ ॥ ని ॥ విపులే నకులే విష్ణౌ బభ్రుస్స్యాదిత్యమరః-పుష్కవద్విలో
చనం చంద్రార్కనేత్రం ॥ ని ॥ ఏకయోక్త్యా పుష్పవంతౌ దివాకర నిశాకరావి
త్యమరః-పుష్పం నేత్రదోషశ్చ అస్వప్న రక్షకో నిర్నిద్రః దేవరక్షకశ్చ భవస్సం
సారశ్శివశ్చ త్రివిష్టపం స్వర్గః త్రయాణాం విష్టపానాం సమాహారస్త్రివి

వ్యధర్మానువర్తిన మపి పౌలస్త్యపరిపంథిన మమోఘశర
ప్రసరమపి స్వీకృతశరభంగముపగతబలభావమపి సుత్రా
మసహజమైత్రీపాత్ర మర్జునగుణప్రణయిన మపి తమా
లనీలం-చక్రిణమపి విగతభోగాభిలాషం బభ్రుమపి భుజగ
రాజబద్ధాదరం పుష్కవద్విలోచనమపి కమనీయనయనం విష్వ
క్సేనమపి ప్రకటితాద్వైత మస్వప్న రక్షకమపి నిద్రాను
రక్తం భవవల్లభమపి భవసన్మూలనైకతానం చతుర్దశ భువ
నశరణమపి త్రివిష్టప పరిపాలక మఖిలఖేచరాధిగమ్య మ
పి బుధైకగమ్యం ముకుందమపి కిన్నరేశరక్షణానపేక్షిణం ధా
ర్మికజనదయితమపి పుణ్యజననిషూదనలంపట మవిరతప
రితృప్తమపి భక్త్యైకతత్పరం సకలాగమశిఖరలక్ష్యమపి న్యగ్రో
ధదళైకశాయినం శమప్రధానమపి శతమన్యుసంశ్రయం ద్వి
జరాజపక్షపాతినమపి దోషాకరవిపక్ష మపరిమితరుగా
శ్రయమపి విగత శోకమపునర్భవపదమపి సపునర్భవపదం పు
రాణపురుషమపి నిర్జరం హంస మప్యమానస వృత్తిమజమ
పి పితామహోపలాలిత మనంతమపి సంవర్ధిత మరుద్గ

ష్టపమితి వ్యుత్పత్త్యా లోకత్రయం చ పాత్రాదేరా-కృతిగణత్వాద్ద్విగోరితి
ప్రాప్తస్య ఙీషః ప్రతిషేధః-అఖిలఖేచరాస్సూర్యాదినవగ్రహాః-బుధస్సౌ
మ్యో విద్వాంశ్చ-కిన్నరేశః కుబేరః కుత్సితనృపశ్చ ॥ * ॥ స కింసఖా సాధు న శా
స్తి యోధిపమితి భారవిః-ఆగమశిఖరముపనిషద్వృక్షాగ్రం చ-రుక్కాంతి
ర్వ్యాధిశ్చ పునర్భవః పునరుత్పత్తిర్నఖశ్చ ॥ ని ॥ పునర్భవః కరరుహో నఖో

స్త్రీనఖరో స్త్రియామిత్యమరః- మానసవృత్తిర్మనోవృత్తిస్సరోవిశేషాశ్రితశ్చ॥౧౫౬॥౭॥అథసప్తభిశ్శ్లోకైస్స్తౌతి-వదన్నిత్యాదిభిః॥భక్తేభ్యఃస్వపదంస్వస్థానమపిదదామీతివదన్ప్రరోచనాముత్పాదయన్నిత్యర్థః - సవిధంప్రపన్నానాంభగవత్పదప్రాప్త్యాశయాసమీపమాస్థితానాంభక్తానామేషాంవిపదభావంవిపదామాత్యంతికనివృత్తింవితనుషేకిముతత్రహేతుమాహ - యద్యస్మాత్కారణాదితరసురానిందాద్రీనధిగమ్యప్రాప్యతత్తల్లోకాన్గత్వేత్యర్థః-లఘుశీఘ్రం॥ని॥లఘుక్షిప్రమరంద్రుతమిత్యమరః-నివృత్తాఃపునరాగతాఃవిపదామాత్యంతికనివృత్త్యభావాదితిభావః-దృశ్యంతే॥ ॥ఆబ్రహ్మభవనాల్లోకాఃపునరావృత్తినోఽర్జునేతివచనాత్-త్వాంప్ర

ణంజనార్దనమపికరుణాతరంగితాంతరంగమతిదక్షిణ

మపిసకలోత్తరంభగవంతం దామోదరమద్రాక్షీదస్త్రాక్షీ

చ్చ ॥ ౧౫౬ ॥ తథాహి ॥ ప ॥ వదన్భక్తేభ్యస్త్వంపదమ

పిదదామీతిసవిధంప్రపన్నానామేషాంకిమువిపదభావంవి

తనుషే । నివృత్తాదృశ్యంతేలఘుయదధిగమ్యేతరసురాన్

ప్రపన్నస్త్వాంపంగుర్భవతిపునరావృత్తివిధురః ॥౧౫౭॥

పుమాంసంస్వీకర్తుంకమపిభవరోగంప్రకృతి జంబలాత్క్రా

త్తస్తుపునరావృత్తివిధురః-పంగుర్భవతి॥౩॥నసపునరావర్తతఇతిశ్రుతేః

వ్యంగ్యార్థస్తు-భక్తేభ్యఃస్వంపదంచరణమపిదదామీతివదన్సవిధంప్రప

న్నానామేషాంవిపదభావంపదరహితత్వంపదభంగమితియావత్ వితనుషే

కిముతత్రహేతుమాహ-ఇతరసురానధిగమ్యలఘునివృత్తాదృశ్యంతేపదభం

గాభావాదితిభావః-త్వాంప్రపన్నఇత్యాది-మాస్తునామనవీన పదదానం

ప్రాక్సిద్ధపదభంజనాభావేవాకథంనాగచ్ఛేయురితిభావః౧౫౭॥పుమాంసమి

తి॥కమపిధన్యమిత్యర్థః॥౩॥మనుష్యాణాంసహస్రేషుకశ్చిద్యతతిసిద్ధయే-య

తతామపిసిద్ధానాంకశ్చిన్మాంవేత్తితత్త్వతఇతివచనాదితిభావః-పుమాంసం

స్వీకర్తుంస్వసాయుజ్యన్దాతుమిత్యర్థః-అభూతతద్భావేచ్విః-అసత్వంచభ్రాం

తిమూలమితినసిద్ధాంతవిరోధః-ప్రకృతిజంమాయాజన్యంభవం సంసారమే

పరోగంబలాద్విషమందుస్సహంకృత్వాభార్యాపుత్రాదినాశేనవైరస్యము
త్పాద్యేత్యర్థః॥*॥ యస్యానుగ్రహమిచ్ఛామితస్యవిత్తం హరామ్యహం-
తస్యపుత్రాంశ్చపౌత్రాంశ్చేతివిష్ణుపురాణాదితిభావః-అథవిత్తాన్యపహ
రణతస్యాపిమదనివర్తకత్వాదితిభావః - నకేవల మేతావదిత్యాహ మా
మేవశరణంయదినభజసితేమృత్యుస్సంసారోధ్రువఃనియతః-ఏవంత్రాసంప్ర
కల్ప్య॥*॥ మామేవయేప్రపద్యంతేమాయామేతాంతరంతితఇతి వచనా
దితిభావః - పరమాత్మన్నిస్సారసంసారనిర్వేణాదిత్యర్థః-బహుమతిం
పూజాంభజసిపూజ్యసఇత్యర్థః- ఆర్తస్యభక్తాముఖ్యాధికారః-యథోక్తం
గీతాసు॥*॥చతుర్విధాభజంతేమాంయదాభావసమన్వితాః- ఆర్తోజిజ్ఞా
సురర్థార్థీజ్ఞానీచభరతర్షభేతి - వ్యంగ్యార్థస్తు- కమ పిపుమాంసం
ధనికమిత్యర్థః-స్వీకర్తుంవశీకర్తుం॥*॥భిషజోవ్యాధికాంక్షిణఇతి న్యా

త్వాన్కృత్వావిషమమథవిత్తాన్యపహరన్ ధ్రువస్తేమృత్యు
ర్నోయదిభజసిమామేవశరణంప్రకల్ప్యైవంత్రాసంవ్రజసి
పరమాత్మన్బహుమతిమ్॥౧౫౮॥ అవిశ్రాంతంసేవా
నతుఫలమపేక్ష్యంచిరచితంఫలంభోగ్యంకృత్వాకృతిమపి

యాదితిభావః - ప్రకృతిజంస్వాభావికం ఆజన్మసిద్ధరోగానవిశేష దుఃఖావ
హాఇతిప్రసిద్ధిః- భవఏవరోగస్తంబలాద్విషమంకృత్వా విరుద్ధౌషధ ప్రదా
నాదినాసంవర్ధ్యేత్యర్థః - అథవిత్తాన్యపహరన్ తైలలేహ్యాదికరణవ్యా
జేనేత్యర్థః - నకేవలమేతావదిత్యాహ - మామేవమామేవ త్వదీయదేహ
స్వభావజ్ఞత్వాదితిభావః - శరణంభజసి యది - మదీయమౌషధమేవనగృ
హ్ణాసిచేదిత్యర్థః - తేమృత్యుర్మరణంధ్రువోనియతః అశుభావీత్యర్థః -
ఏవంత్రాసంప్రకల్ప్యఆర్తాద్వ్యాధిపీడితాద్బహుమతింపరం పూజా
మేవభజసి- నతురోగస్యాంతికనివృత్తింకరోషి॥*॥లబ్ధపుత్రాప్రతింద్వేష్టిల
బ్ధారోగ్యశ్చికిత్సకం-ఆతురస్యభిషఙ్మిత్రమితిన్యాయాదితి భావః॥౧౫౮॥అవి
శ్రాంతమితి॥సేవావిశ్రాంతం సంతతంకర్తవ్యేతి శేషః- బ్రహ్మసంస్థో
మృతత్వమేతీతిశ్రుత్యా॥*॥అసుస్థైరామృతేః కాలంనయేద్వేదాంతచింతనా

దితిస్మృత్యాచ బ్రహ్మణ్యవ్యాపారశూన్యస్యైవమోక్షావగమాదితిభావః
ఫలంతునాపేక్ష్యంనిష్కామస్యైవమోక్షాధికారాదితిభావః-చిర చితంచి
రాత్సంచితంఫలం ప్రారబ్ధంకర్మజన్యంసుఖదుఃఖాదికమిత్యర్థః॥*॥సంచీ
యతామాశ్రితపాలనార్థంచిరత్నరత్నాదికముచ్చితం చిరాదిత్యాదౌ సో
పసర్గస్యైవ చినుధాతోస్సంగ్రహార్థకత్వం దృశ్యతే కథం తర్హిచిర
చితమితిచేన్నైషదోషః-శాబ్దికై రుపసర్గస్యవాచకత్వానంగీకారేణ కేవ
లధాతోరపితదర్థలాభాత్ అతఏవనాగానందేప్రయోగః*చిన్వానాస్సుకృ
తానిపీతవిపదో నిర్మత్సరైర్మానసైరితి-భోగ్యంప్రారబ్ధం॥*॥ప్రారబ్ధంభోగ
తోనశ్యేదితివచనాదితిభావః- కృతింసంధ్యావందనాదికర్మకృత్వాఫలమపిత
వసమర్ప్యం॥*॥ కర్మణ్యేవాధికారస్తేమాఫలేషుకదాచనేతివచనాదితి
భావః- భవత్వితి-ఏతత్సర్వమంగీకృతమిత్యర్థః - ప్రాంతేఫల మమృత
భావాన్మోక్షాదనధికంతదధికఫలస్యైవాభావాదితిభావః ఇయంసేవాన

సమర్ప్యంతవఫలమ్ । భవత్వేవంప్రాంతేఫలమమృతభా

దృష్టా॥*॥సమహాత్మాసుదుర్లభ ఇతివచనాదితిభావః-మధుమథనతవమా
యాంనమస్స్మః-ఇతిపరమార్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు-అనిశ్రాంతమహో
రాత్రంసేవా॥*॥ రాజసేవామనుష్యాణామసిధారావలేహనమితిన్యా
యాదితివిషమా రాజ సేవాసాపిసర్వదాచేత్కిముపవక్తవ్యమితిభావః-ఫల
గౌరవేణసర్వంసోఢవ్యమిత్యతఆహ- ఫలంతునాపేక్ష్యంఅన్యస్య లుబ్ధప్ర
భోఃసకాశేవాచాపరంనయాచనీయంమనసాత్వపేక్షణేనహానిఃతస్యకించి
జ్జత్వేనపరహృదయజ్ఞానాభావాత్-తవతుసర్వజ్ఞత్వేనమనసాపినకాంక్ష్యమి
త్యహోమహాననర్థ ఇతిభావః-తర్హిసేవకాఃకథంజీవేయురిత్యత ఆహ-
చిరచితంపితృపితామహాదిభిశ్చిరాత్సంచితమిత్యర్థః- ఫలంభోగ్యంకృతిం
వ్యాపారంకృత్వాయత్కించిదవకాశేవాణిజ్యాదికరణరూపమిత్యర్థః -
ఫలంతజ్జన్యంతవసమర్పణీయంభవత్వేవమితి - సర్వమేతత్సోఢుం శక్యత
ఇత్యర్థః-ప్రాంతేఅమృతభావాన్మృతత్వాభావాదనధికంఫలంయత్కిం
చిద్యవాగూపానాదినాప్రాణమాత్రధారణాదధికంఫలంనాస్తీత్యర్థః

శ్రయం సేవా న దృష్టా న కాప్యపి దృష్టచరీత్యర్థః - మధుమథన తవ మాయాం
వంచనాం నుమః స్తుమః - యయా మాయయా సర్వాన దత్తైవ సేవయసి త
స్త్యైనమ ఇత్యర్థః॥ ౧౫౯॥ శ్రితానామితి॥ అనుగ్రహం కలయే కరోమీతి ప్ర
తార్య శ్రితానాం భాగ్యం హరసీతి యత్ ఏతదాస్తాం భాగ్య హరణమాత్రే
ణన శోచనీయమ ముత్తరత్రానర్థః సద్భావాదితి భావః - తదేవాహ - విగత
పునరావృత్తినిపదే స్థానే మోక్ష ఇతి యావత్ - నిగళం తు మశక్యై కారాగారా
దిచ వ్యజ్యతే - తదేవ విశినష్టి - అచంద్రాగ్న్యాదిత్యే॥ ॥ న తద్భాసయతే సూ
ర్యో న శశాంకో న పావక ఇతి వచనాదితి భావః - అన్యత్ర చంద్రాదిప్రకాశవి
రహిత ఇత్యనేన గాఢాంధకారవిరహితే కేరీటప్రదేశ ఇతి వ్యజ్యతే - హృదయ
స్యాప్యసుగమే॥ ॥ అప్రాప్య మనసా సహేతి శ్రుతేరితి భావః - అన్యత్ర కంట

కాదనధికం న దృష్టేయం సేవా మధుమథన మాయాం తవ ను
మః॥ ౧౫౯॥ శ్రితానాం యద్భాగ్యం హరసి కలయే నుగ్రహ
మితి ప్రతార్యాస్తామేతద్విగతపునరావృత్తినిపదే। అచం
ద్రాగ్న్యాదిత్యే క్వచన హృదయస్యాప్యసుగమే త్వదేకద్యో
త్యే యత్క్షిపసి తవ యుక్తం కథమిదమ్॥ ౧౬౦॥ భావత్కాంగు

కాదిభిరతిదుర్గమమపి ప్రదేశమితి సూక్ష్మత్వాన్మనః ప్రవిశతి - న తు శరీరమిదం తు
మనసాపి దుర్గమమిత్యతివిషమతా వ్యజ్యతే - త్వదేకద్యోత్యే త్వత్ప్రకాశాతిరిక్త
ప్రకాశశూన్యే జ్ఞాతమేవ భాంతమనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీ
తి శ్రుతేరితి భావః - అన్యత్ర త్వదేకద్యోత్యే ఇత్యనేన పథాత్వం నిర్గచ్ఛేతి త్వదు
పదేశమంతరేణ కేనాపి పలాయితుమయోగ్య ఇతి వ్యజ్యతే - ఈదృశే ప్రదేశే
క్షిపసీతి యత్ - ఇదం తవ కథం యుక్తం ఆశ్రితస్య విత్తహరణమేవాయుక్తం హ
ృతానంతరం వా క్వచిద్భిత్తిఘాటనాదినా జీవేతి విసర్జనం యుక్తం ఉభయమపి వి
హాయ పైశున్యానయా దేవం కరణం తు సర్వథైవాయుక్తమిత్యహో నైర్ఘృణ్యా
మితి భావః॥ ౧౬౦॥ భావత్కేతి॥ భగవన్ అస్ఫుటతనురవిజ్ఞేయస్వరూపస్త్వం
పూర్వం ప్రథమతః భావత్కం త్వదీయం - భవతస్సక్యాపీతి తకి ఇసుసుక్తాం తా

త్ర-ఇతికాదేశః-గుణజాలం కల్యాణగుణగణం ప్రకాశ్య సగుణోపాసనేచ్ఛా ముత్పాద్యేత్యర్థః - భ్రాంతిభృతోపి అవిద్యావృతానపి ద్విజాన్ని ష్కామ కర్మానుష్ఠానశుద్ధాంతఃకరణాన్ బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యానిత్యర్థః-తత్ర సగుణోపాసనేలగ్నానాసక్తాన్ తను షు పశ్చాదనంతరం కృత పక్షపాతం సస్నేహం అగతీన్ గత్యంతరశూన్యాన్ స్వైకశరణానిత్యర్థః - నిజాంతర్గు

ణజాలమస్ఫుటతనుః పూర్వం ప్రకాశ్య ద్విజాన్ లగ్నాన్
భ్రాంతిభృతోపి తత్ర తను షే పశ్చాద్గుణేభ్యశ్చ్యుతాన్ । అత
స్త్వనకృతపక్షపాత మగతీనేతాన్నిజాంతగాన్ తానాథత్సే
ద్విజముక్తిదానకరుణాదృష్టాశ్రితావానతే॥౧౬౧॥ కారు
ణ్యాబ్ధిరితి ప్రథాతవభువిఖ్యాతాచ మేదీనతాదాసోహం
తవచేతిజృంభతిముహుర్దైన్యం యదద్యాపిమే । దోషః కి
న్నుమమైవ సోయమథవా త్రైలోక్యతాతస్యతే న్యాయోనే
హ సమంజసస్స్వరముహుస్సంరక్షణం శ్రేయసే॥ ౧౬౨॥
ఆకల్పం ప్రశమమూలకమేవిలంబమిత్థం వ్రతారయితుమ
ర్తియది ప్రయత్నః । పాపం త్వదంఘ్రికమలాశ్ర
యణావధీతి జానేనకిన్ను నిగమప్రకరప్రవాదమ్॥౧౬౩॥౫॥
సమనంతరమంత ర్హితే భగవతి తూష్ణీం భూయ నరయముష్య
వ్యచశతాం గసంగతమక్రూరం వాసుదేవః కిమపూర్వమా
లోకితవానసీతి సకపటమపృచ్ఛత్॥౧౬౪॥౫॥ సోపి సకలవిస్మ
యభాజనం భవంతమంతరేణ న కించిదుత్తరయన్ ప్రేరితరథ
తురంగమస్సపది మధురానగరపరిసరముపగమ్య తత్ర సపరి

తాన్ స్వాభిన్నానాథత్సే కరోషి తే ద్విజముక్తిదానకరుణాదృష్టాశ్రితావాన భవతి మాయామోహితతయా-ఇతికర్తవ్యతామూఢానాం ప్రథమతస్సుకర తయా సగుణోపాసనేచ్ఛాముత్పాద్య తదను క్రమేణ జ్ఞానముత్పాద్య మోక్షందదత్తవ కరుణా కేనవర్ణనీయేత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - అస్ఫుటత నుః ప్రచ్ఛాదితశరీరః క్వచిన్నిలీనస్సన్నిత్యర్థః - భావత్ర-ంగుణజాలం తంతు

కృతంపక్షిగ్రిహణసాధనవిశేషం-మృద్ఘటఇతివత్సామానాధికరణ్యాత్పరిత్య
యఉపాదానోపాదేయభావేన నిర్వాహ్యః పూర్వం పరికాశ్య విస్తార్య
భ్రాంతి భృతో భ్రమణశీలాన్ ద్విజాన్ పక్షిణఃతత్రజాలేలగ్నానితస
ష్టే - పశ్చాల్లగ్నానంతరంకృతపక్షపాతంపక్షచ్ఛేదనపూర్వకం గుణేభ్యః

వారంకేశవంనివేశ్యప్రవిశ్యచ స్వయంనగరం కంసాయాత
దాగమనోదంతమావేద్యనిజసదనమాససాద॥౧౬౫॥గ॥మ
ధురాంమధురాకారామవలోకయితుంతతః। చచాలకల్పి
తాకల్పస్సబలోబలిశాసనః॥౧౬౬॥గ॥ అథపుండరీకలోచ
నావలోకనకుతూహలసమాకులపౌరజన కలకలకబళితశ
బ్దాంతరామమరనగర మపినైతదుపమమితినిషేధద్భిరివ చ
లాచలచెలాంచలైర్నికేతనకేతనైరుపశోభమానామవనీ
కామినీతాటంకాయితకనక ప్రాకారామభ్రంలిహశాత
కుంభసౌధామవిరతధారాయంత్రవిగళితసలిలశీకరసంసి
క్తవిపణిసరణిమాబద్ధమౌక్తికతోరణాంమృగమద ఘనసా
రసౌరభవిజృంభితాంప్రత్యాదేశమివసురాలయస్యలీప్సా
మివపితామహలోకస్యామేడితమివభోగవత్యాః ప్రతి
బింబమివకైలాసస్యద్విర్భావమివవైకుంఠస్య సకలభోగాను
కూలాంమధురాంప్రవిశ్యనాగరసుందరీనళినయనైరభ్య
ర్చ్యమానోలాజైరవకీర్యమాణో నిరంతరాలోకకశ్మైరభి
నంద్యమానోయశోదానందనస్స్వకృతఘాతాం శుకనికా
యంకమపిరాజకీయంరజకమద్రాక్షీత్॥౧౬౭॥ఉపసృత్యచ

చ్యుతానాతన్వాన్ జాలతః పృథక్కర్తుమశక్యాన్ అగతీన్ ఛిన్నపక్షతయాగమన
రహితాన్ ఏతాన్పక్షిణఃనిజాంతర్గతాన్ అథత్వేఖాదసీత్యర్థః-అతఏవతే
ద్విజముక్తిదాన కరుణాదృష్టాశుభ్రతావానభవతీత్యన్వయః॥*॥ఉపకృతంబహు
యత్రకిముచ్యతే సుజనతాప్రథితాభవతాపరమిత్యాదా వివవిపరీతలక్ష
ణయా ఈదృశకం నైష్ఘృణ్యంవిధిత్రమిత్యర్థః॥౧౬౧॥౧౬౫॥దద్యాఇతి॥

నేత్రదోషాన్వస్త్రగతమాలిన్యాదిదోషాన్ ॥ని॥ నేత్రంనాడ్యాంతరోర్మూలేవస్త్రే ఇతివిశ్వః-అమృతావసేకైః సుధాసేచనైః ఉదకసేచకైశ్చ ॥౧౬౦ వినేతి॥ని॥ పటచ్చరంజీర్ణవస్త్రంకచ్చరంమలదూషితమిత్యమరః- వనేచరేతి స్వభావకథనంననిందాగవాంవాచాంపతేమంజుభాషిన్నిత్యర్థః- పృథుర్నామ-స్వార్థేకః-తస్యసంబుద్ధిః-మహత్తరేత్యర్థః పృథివీభుజాంపరిగృహీతమిత్యనేన జీర్ణత్వరూపో నిర్మాల్యత్వరూపో వాదోషోవివక్షితః అతఏవాహ-అసదృశమితి-అయోగ్యమిత్యర్థః ॥ ని ॥ సదృశౌతుసమోచితావితిభా

మేనమయాచత ॥ ౧౫౮ ॥ ప ॥ దద్యాయదీదంమృదునోదుకూలజాలంవిశాలంసుకృతీతదాస్యాః । యన్నేత్రదోషానమృతావసేకైఘ్నన్తోనృణాం యుక్తమిదం తవైవ ॥ ౧౫౯ ॥ గ॥ ఏవంసవినయమభ్యర్థ్యమానమేనందుర్మనీషఏషసకపటం ప్రత్యవాదీత్ ॥౧౬౦॥ ప॥ వినావసనమీదృశంమృదుపటచ్చరంకచ్చరంవనేచరగవాం పతేపృథుకతేకథంరోచతే । తథాపిపృథివీభుజా పరిగృహీతమేతచ్చిరంభవత్యసదృశంబలాదసుహరంచహాహాతవ ॥౧౬౧॥ గ॥ ఏవమతినిగూఢంవిప్రియజల్పాకమల్పాయుషమేనంఖరత

స్కరః-అయోగ్యమిత్యవిగణయ్యకథంచిదపేక్షణేపి-స్వల్పంతదపిదుర్లభమితిన్యాయఃప్రవర్తతఇత్యాహ-బలాదసుహరంచేతి - సుఖేనహర్తుమశక్యమిత్యర్థః- హాహేతిశోకాభినయః అయంచమధురోర్థః-కటుస్తు-వనేచరేత్యాదివిశేషణత్రయంపశ్వాదివదవివేకిత్వాభిప్రాయగర్భం-మృదువసనంవినా-ఈదృశంకచ్చరంపటచ్చరంచవసనంకథంరోచతఇత్యనేనవిపరీతలక్షణయాకంబళాహర్తస్య తవమృదువసనమసహ్యమితివ్యజ్యతే-అసదృశమితి-కంబళాహర్తస్యాతవరాజవస్త్రమననురూపమిత్యర్థః- ఏవమపిబలాద్గ్రహణేఅసుహరం ప్రాణహరమిత్యర్థః॥ ౧౬౧॥ఏవమితి॥ జల్పాకో

వాచాలః॥ని॥స్యాజ్జల్పాకస్తువాచాలఇత్యమరః॥౧౭౨॥సేతి॥అంగరాగః॥
సులేపనం॥ని॥అంగరాగోనులేపనమితివ్యాడిః॥౧౭౫॥అథేతి॥ఆదిత స్స్వీకృ
తవాణ-సజ్యంమౌర్వీయుక్తం-అత్రబహ్వీనాంక్రియాణాంయౌగపద్యా
త్సముచ్చయాలంకారః॥*॥బహూనాం యుగపద్భావభాజాంగుంఫస్సమ

రనఖరశిఖరేణస లీల మహాస్తమస్తకంవిధాయత దనుచర
నికరేప్రతిదిశ ంపలాయమానే తదీయకరతలగళితదుకూల
జాలంయథాభిలషితమాచ్ఛాద్యనిజోపయుక్తశేషమనుచరే
భ్యోవితీర్యచపునరన్యతోగత్వావాయకనామానమాలంకా
రకంసారూప్యప్రతిపాదనేనానుగృహ్యసుదామనామాన
మవగత భగవత్ప్రభావం కమపి మాలాకారంతత్సమర్పి
తనానావిధసుగంధి కుసుమదామసముదాయమాదాన పూ
ర్వకం ప్రసాద్యసమాలంబితవిలేపభాజనాంకుబ్జా మబ్జాన
నామద్రాక్షీత్॥౧౭౨॥సాచయాచితాచ క్రధరేణవిరచిత
తదంగసంగాసానంగా పరిభూతకాశ్మీరమృగమదఘనసా
రసౌరభేణగన్ధసారేణతస్యాంగరాగముపరచితవతీ॥౧౭౩॥
గ॥ భగవానపిసముదితదయారసస్సపదికుటిలామేనామకుటి
లాంవిధాయసమయాంతరేతదఙ్గసఙ్గమఙ్గీచకార॥౧౭౪స్థా
నేహితత్॥ప॥ధృతవామనభావోయంకుబ్జయమనయోర్యు
తిః|అనురూపగుణాకేననేయంసమభినన్ద్యతామ్౧౭౫॥ప॥
అథధనుస్సవిధంమధుసూదనస్సమధిగమ్యరటత్స్వపిరక్షిషు|
త్వరితమాదితసజ్యమథవ్యధాదపిశరంసమధత్తబభంజచ ॥
౧౭౬॥సాంప్రతమేతత్॥అపిపృథువంశసముత్థోగురుగుణ

చ్ఛయఇతిలక్షణాత్-అత్రక్రియాణాంకించిత్కాలభేసంభవేపిశతపత్ర
పత్రశతభేదనన్యాయేనయౌగపద్యమవిరుద్ధమితిధ్యేయం॥౧౭౬॥అపీతి॥పృ
థువంశసముత్థోమహావేణుకృతోపి॥ని॥వంశోవేణౌకులేవర్గఇతివిశ్వః-గురుణా
గుణేనమౌర్వ్యానమ్రోపిమార్గణస్యబాణస్యసంరంభంబాణంసంధాయక్రి

యమాణమాకర్ణ్యమిత్యర్థః-అసహమానః అసౌ చాపః భగ్నమహత్తరకాష్ఠః
భగ్నవేణురిత్యర్థః-కథం న స్యాత్ స్యాదేవేత్యర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు-వంశః కు
లం కాష్ఠా ఉత్కర్షః॥ని॥ కాష్ఠోత్కర్షే స్థితౌ దిశీత్యమరః - మార్గణో

నమ్రోపి న కథం స్యాత్ ! భగ్నమహత్తరకాష్ఠో మార్గణసంరం
భమసహమానోసౌ॥౧౭॥గ॥అనంతరమశనిపాతప్రాక్కా
లికజీమూతగర్జితప్రాగ్భారప్రతిభటోద్భటధనుర్భంగఘో
షనిబిడితే జగదండకరండపిచండే గృహ్యతామయం నిగృహ్య
తామయమితి త్వరితమాపతతః కార్ముకపరిపాలకాన్
శరాసనశకలశకలితానాధాయ తన్నిశమనవివశాశయం
భోజరాజమపి తృణాయమన్యమానౌ సమాసాదితానందౌ
వసుదేవనందనౌ పుటభేదనసంపదం సంపూర్ణతయా నిర్వ
ర్ణ్య పునస్స్వావాసమావసతామ్॥ ౧౮॥కంసోపి తదాక
ర్ణ్య కర్ణపరుషం యావత్తమిస్రమనుజ్ఝిత జాగరః ప్ర
భాతే మల్లాహవమహోత్సవమకల్పయత్ ॥ ౧౯ ॥ప ॥
తతస్సపది దుందుభిధ్వనిరభూదభూతోపమస్తమంబుధర
డంబరం కతిచిదూచిరన్యే పునః । ప్రచండగరుడధ్వజక్షుభి
తధన్వఘోషస్స్ఫుటస్స్మహాండజఠరస్ఫురత్ప్రచురబాహ్యనీరా
రవమ్ ॥ ౨౦॥ఆహూతావివ సస్నేహం దుందుభిధ్వనినా
మునా । తావగాతాం సకుతుకౌ చేలునాగరికావపి ॥
౨౧ ॥గ ॥ గత్వా చ నగరరంగద్వారి వినివేశితమంబష్ఠా
ధిష్ఠితం కువలయాపీడనామానం మదావళమవలోక్య పం
థానమలభమానస్తమాధోరణమేవమవోచత్ ॥ ౨౨ ॥

యాచకః॥ని॥మార్గణౌ యాచకార్థినావిత్యమరః - మహాకులీనోపి గుణ
వానపి దాతృత్వాభావే అపహాస్య ఏవ స్యాదిత్యర్థః॥౧౭॥ అనంతరమితి॥
ప్రాగ్భార అతిశయః-తృణాయేతి-మన్యకర్మణ్యనాదర ఇతి సూత్రేణ కర్మణి
చతుర్థీ-పుటభేదనసంపదం నగరశోభాం॥౧౯॥తత ఇతి॥మహాండం బ్ర

హస్త్యం షంతుపితం త్రుటితం ॥౧౮౨॥ నేతి ॥ అజ్ఞాతాయా అజ్ఞానాత్ మమ గతిం
గమనం నాంగీకరోషి ప్రతిబధ్నాసి చేత్-మే హానిర్న-శమనేత్యాది-మరిష్య
సీత్యర్థః - తదా హననసమయే వారణే గజే శక్తిస్స్యాత్-గజో నివారయే
త్-ఇత్యర్థః-స్వాత్మావబోధవిధురస్య స్వబలపరబలానభిజ్ఞస్య-వ్యంగ్యా
ర్థస్తు- అజ్ఞాతాయాః మమ గతిం జ్ఞానం నాంగీకరోషి యది మాం సంధ్యాయసి

ప ॥ నాంగీకరోషి మమ చేద్గతిమజ్ఞాతాయా హానిర్న మే శ
మనమందిరభాగభాక్స్యాః । స్యాద్వారణే కిముత చాతవశ
క్తిరేష స్వాత్మావబోధవిధురస్య వృథాభ్రమస్తే ॥౧౮౩॥
గ ॥ ఏవమరుంతుదభాషణరోషణాధోరణప్రేరణపరికుపి
తమనసి సంముఖమభిపతతి కీనాశపాశనికాశేన శుండాదండే
న ధృతవతి కుంజరే సచమత్కారమన్వాచ్య చరణతలే నిలీ
యత త్రా పికరం ప్రసారితవతి సలీలం లాంగూలమవలంబ్యా
జ. ఝూసమీరసమీరితలఘుతూలలీలయా శౌరిరేనం దూరం
ప్రేరితవాన్ ॥ ౧౮౪ ॥ పునరేనమతిరోషాదభిపతంత
మభితః పరిభ్రమన్నంతరాంతరమేవ నిహత్య స్వయమతా
డితో నితాంతపరిశ్రాంతమూర్ధాసుకరే గృహీత్వా భూ
మావపాతయత్ ॥ ౧౮౫ ॥ ఉత్పాటితేన తదీయదంతేనై
వ సమూలఘాతమవధీచ్చ ॥౧౮౬॥ ప॥ హరిహరింతు కిశోరో
పి కరిణం కిమిహాద్భుతమ్ । త్రాతో మతంగజో నేన చిత్రం పున
రిదం పరమ్ ॥ ౧౮౭ ॥ ఆదాయ దంతినో దంతం కీలితం ముష్టి

చేదిత్యర్థః-మే హానిర్న-శమనమందిరభాగభాక్స్యాః యమయాతనామను
భవిష్యసీత్యర్థః - తదా యాతనాసమయే వారణే నివారణే శక్తిః స్యాత్కిం న
స్యాదేవేత్యర్థః-స్వాత్మేత్యాది-ఆత్మజ్ఞానశూన్యస్య తవాయం భ్రమో వృ
థేతి ॥౧౮౩॥ ఉత్పాటితేనేతి ॥ సమూలఘాతమవధీదితి-సమూలాకృతిజీవేషు
హన్ కృఞ్ గ్రహ ఇతి ణముల్ వధాదేశశ్చ-అత ఏవ భట్టికావ్యే ప్రయోగః ॥
॥ సమూలఘాతం న్యవధీదరీంశ్చేతి ॥౧౮౬॥ హరిరితి ॥ హరిః ॥ కృష్ణః సింహశ్చ

౧౮౮॥కామిన్య ఇత్యాది॥ సంసారేణ అహితస్సంపాదితశ్శోకః తేన శీర్ణం వ్యథితం-కారుణ్యవారాన్నిధిమితి॥ ※॥ పారంతీరమపాస్తకల్పమధునాసంసారవారాన్నిధేరితి ప్రబోధచంద్రోదయే ప్రయోగః॥౧౮౯॥తత్త్వమితి॥ఆగమా వేదా ఏవ అగమాస్తరవః-తేషాం శిఖా శాఖా అగ్రశాఖాః తాసు ప్రవాళం పల్లవం ఉపనిషద్వేద్యమిత్యర్థః- అకాల జమా కాలికం కాలమ్మృత్యుం అపమృత్యుమిత్యర్థః-ప్రావృట్శరత్కాలదివాం జేరితిసూత్రేణాత్రా

ణమివాత్మనః। రంగం హరిరగాదాశు బలోపి బలినాం
వరః॥ ౧౮౮ ॥ తతః ॥కామిన్యః కుసుమాస్త్రవిభ్రమఝరీ
సర్వస్వసారాస్పదం సంసారాహితశోకశీర్ణహృదయాః
కారుణ్యవారాన్నిధిమ్ । మల్లాః కల్ప విరామ కాల విలస
త్కాలాగ్నిరుద్రాకృతిం ముగ్ధం దుగ్ధగళం శిశుం చ పితరౌ గో
పాస్సఖాయం స్వకమ్॥౧౮౯ ॥ తత్త్వం దుర్గమమాగమా
గమశిఖాశాఖాప్రవాళం బుధాః కంసః కాలమకాలజం స్వ
కమలాలీలాపలాయావహమ్। సారం కించన పూర్ణపాత్ర
మపరే గోప్యస్సమగ్ర్యం విభోశ్శౌరిం రంగగతం తదా బుబు
ధిరే రామం చ కామోపమమ్ ॥౧౯౦॥ సప్రేమ సల్లపితుమ
న్వయితుం నిరోద్ధుమాలింగితుం రమయితుం పరిచుంబితుం చ।
కావా తదా యువతయో న తమాయతంత పాపాత్రపా
వ్యథితకింతు తదంతరాయమ్॥ ౧౯౧॥గ॥ కంసస్యతు సంభ్రా

లుగభావః-అకాలేజాయత ఇత్యకాలజమితి వ్యుత్పత్తేః- యద్వా తత్పురుషే కృతి బహుళమిత్యతో బహుళగ్రహణానువృత్తేరితి ధ్యేయం-స్వకమలేత్యాది స్వకీయసంపద్వినాశకమిత్యర్థః-పూర్ణపాత్రం నామ అతిశ్లాఘ్యముపాయనం ॥ని॥పూర్ణానకం పూర్ణపాత్రం వస్త్రాద్యాఃకర ఉత్సవ ఇత్యజయ్యాః-ప్రణామసంజ్ఞస్య మయార్పితస్య కిం పూర్ణపాత్రస్య న పాత్రమాసీదితి భోజచంపూప్రబంధే ప్రయోగశ్చ-రంగగతం శౌరిం రామం చ-ఏవం బుబుధిరే ఉల్లిఖితవంత ఇత్యర్థః-అత్ర శ్లోకద్వయే ఉల్లేఖాలంకారః-బహూ

ఖ్యాపహాధోల్లేఖాదేకస్యోల్లేఖ ఇష్యత ఇతిలక్షణాత్॥౧౯౦॥నప్రమేతి॥అన్వ యుతమనుగంతుం నాయతంతయత్నంనకృతవత్యా ఇత్యర్థః-యతీప్రయత్నే అ ష్టాల్లజ్॥౧౯౨॥ తాదృగితి॥అపిసంస్మరతామితి-సంస్మరతామపీత్యన్వయః॥

తపిత్రిత్తవిక్రృతెర్మధురరసఇవ మధుసూదనః కటురజాయత॥ ౧౯౨॥ తాదృఙ్మహఃకిమపిశాంతి రసైకసారమానందసాం ద్రిమపిసంస్మరతాంజనానామ్। చేతో ద్రవత్యభిముఖంపరి పశ్యతోస్యహాహంతదుస్సహతరంకథమేతిదాసీత్॥౧౯౩॥ గ॥అథనందసునందాదీనాభీరాన్ సమర్పితోపహారా నప రానపి రాజపురుషాన తిలంబితావలోకన కుతూహ లానేకత్ర మంచాంచలే సముప వేశ్య స్వయమపి భావినీ మాధ్వాగతిమాసూచయన్నివకంచిదుచ్చతరంమంచమ ధిశయానఃకంసస్సమవతస్థే॥ ౧౯౪॥ ....

యస్మిన్ శంకరదార సౌరభజరీ జృంభత్కటాక్షచ్ఛటా పాతాఃకల్పలతావితానసుమనోగుంభః ప్రియంభావుకాః। తస్యాసౌ నవ కాళిదాస విదుషః కావ్యే తృతీయో భ్యసౌ చంపూ నామని ధీమతాం కృత షము ల్లాసో విలాసోగమత్ ॥

ఖేతి॥౧౯౩॥సమవతస్థ ఇతి॥సమవప్రవిభ్యస్థ ఇత్యాత్మనేపదం॥౧౯౪॥

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్రీ మహో పాధ్యాయపదధరయల్లయార్యభ్రాతృతనయేనా క్కయసూరిణా విరచితాయాం భాగవత చంపూవ్యాఖ్యాయాం రత్నావళీ సమాఖ్యాయాం తృతీయోవిలాసః-

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః-

చంపూభాగవతే-సవ్యాఖ్యానే.

చతుర్థవిలాసప్రారంభః-

చాణూరఇతి॥ నియుద్ధబాహుయుద్ధేసాదరశ్చాణూరఃబలావలేపా ద్బలగర్వాత్-సంముఖ్యాగ్రే ఇదముత్తరశ్లోకేవక్ష్యమాణమవదత్-సహజో భ్రాతాయోబలోరామఃతదాశ్రితేస్వాభావికబలయుక్తేచబలవిరహాందు ర్బలత్వంబలభద్రవియోగంచ ॥౧॥౨॥౩॥మహీపతేరితి॥అస్యమహీపతేః కంసస్యఉపకంఠంసమీపే- అత్యంతసంయోగేద్వితీయా॥ని॥ఉపకంఠాంతి

ప ॥ చాణూరో హరిమథసాదరో నియుద్ధే సంముఖ్యాన్నిద
మవదద్బలావలేపాత్ । సవ్యక్తంసహజబలాశ్రితేపితస్మి
న్మన్వానోబలవిరహంకథంనమూఢః ॥౧॥ బలినావితివిశ్రు
తౌయువాంకుతుకాన్మ్నాన మిహాసయత్ప్రభుః । పరి ద
శ్యాని యుద్ధ కౌశలం క్షమమే తస్యహి చిత్తరంజనమ్ ॥
౨ ॥ ౪ ॥ ఏవమభిదధానమేనమనాత్మవేదినంమధుసూదన
స్సకపటంప్రత్యవాదీత్ ॥ ౩ ॥ ప॥మహీపతేరస్యమయోపకం
ఠంప్రకాశ్యతేప్రాణఇదంహితంనః । తథాపిబాలానను

కాభ్యర్ణేత్యమరః - మయాప్రాణఃపరాక్రమః ॥ ని ॥ శక్తిఃపరాక్రమః ప్రాణఇత్యమరః - ప్రకాశ్యతే- ఇదంనఃహితం - ప్రభుసన్నిధౌస్వశక్తి ప్రకాశనంభృత్యస్యయుక్తమితిభావః ॥ అననురూపేతి ॥ బాలస్యాయదశ క్యకృత్యంతత్రప్రవర్తనంతవదయాళోర్నాచితమితిదైన్యోక్తిః - వ్యంగ్యార్థ స్తు - అస్యమహీపతేఃప్రాణఃహృదయస్థానిలః॥ని॥హృత్స్థానిలేనిలేజీవెబతే

ప్రాణాః పరికీర్తితక్షతిరుదగ్రాః - ఉపకంఠం కంఠసమీపే సామీప్యేఽవ్యయీభావః-ప్రకాశ్యతే - ఏనం కంఠగతప్రాణం కరిష్యామీత్యర్థః-న కేవలం కంసమేవ అనుచితకార్యే ప్రవర్తయంతం-త్వామపీత్యాహ॥ తథాపీత్యాదినా గూఢోత్తరాలంకారః ॥ బాలిశోఽయమితి ॥ ని శిశావజ్ఞేపి బాలిశ ఇత్యమరః నిహత్యేతి॥ బాలభావో మౌఖ్యం శైశవంచ॥ని॥ మూర్ఖేర్భకేపి బాలస్స్యాదిత్యమరః॥ అతిశూరం కేశినం కువలయాపీడంచ హతవతస్తవ నబాల్యం ఇదానీంతు బాల్యమాగతం కేయం వంచనేతి భావః ॥ ౬॥ క్వేతి ॥

రూపకృత్యై పరివర్తనా తేన శుభా విభాతి ॥ ౪ ॥ ఉదంచద్దైన్యయా హ్యేవం ఛాదితోత్సాహయా గిరా। తస్యాశయమజానానో బాలిశోఽయం న మాధవః ॥౫॥ తతః॥ నిహత్య కేశినం శూరం బంధురం గంధసింధురమ్। బాలభావప్రకాశస్తై బాలభావప్రకాశనమ్॥౬॥౫॥ ఏవమీరయతి చాణూరే భగవానపి బాఢమిత్యభిధాయ నియుద్ధవిద్యాపారీణ ఇవ పరికలితకరతలాస్ఫాలనశ్చపలమభిచచాల చాణూరం రౌహిణేయోఽపి ముష్టికమభ్యధావత్॥౭॥వ॥ క్వాసౌ శిరీషకుసుమాకరతనుః కిశోరః క్వాయం మహాభుజగభోగకరాళరూపః।ధర్మవ్యతిక్రమమిమం పరిపశ్యతోఽస్య శ్రేయః కథం భవతు రాజకులాధమస్య॥౮॥౫॥ ఏవం చింతాసంతానదంతురితాంతరంగేషు నాగరికేషు॥౯॥వ॥ఉద్భూతసింహరవముద్ధతవీరవాదముద్యత్పరిభ్రమణమాహితరంధ్రమార్గమ్ ।సోత్సర్పణం ఘోరం భీషణం కరాళమున్నతం॥ని॥ కరాళో దంతురే తుంగే ఇత్యమరః-అత్రయద్యపి నాగరికనిష్ఠశోకస్థాయికః కరుణారసోఽవ్యజ్యతే- తథాప్యయం నిరతిశయానందరూపం సహృదయైశ్వర్యవ్యక్తే - తథాచోక్తం భగవతా విద్యానాథేన ✻ సుఖం వా దుఃఖం వా నిబిడయతు యో నాస్య హృదయే త్వమందానందాత్మా పరిణమతి పూర్ణోదరసభర ఇతి- ఇతః ప్రభృతి యావద్భగవదుపనయనోత్సవం కరుణారసోఽన్యైషః ॥ ౯ ॥ ఉద్భూతేతి॥ ఉత్సర్పణం విపక్షాభి

ముఖ్యేనధావనండత్పాతముత్పతనమితిభేదోఽవగంతవ్యః - మృధంయుద్ధం
౧౦ ॥ స్వేదాంబ్వితి॥నచాత్రభగవతఃకాతర్యకథనమనుచితమితివాచ్యం-త
స్యాతిమాయావితయాకాళీయమర్దనావసర ఇవకంచిత్కాలమాలోకక
హృదయశోకసార్థందౌర్బల్యాభినయస్యచమత్కారకారిత్వాదేవమా

మిళదపక్రమణంసపాతం సోత్పాత మద్భుత తరంక్రుధ
మావిరాసీత్॥ ౧౦॥ప॥ స్వేదాంబుజాలకపరీతముదీతకం
పమాలోలలోచనముదుశ్శ్వసనప్రచారమ్। మ్లానంవిలోల
దలకంముఖమస్య వీక్ష్యపాషాణ కర్కశహృదోఽపితదాద
యాద్రాః॥ ౧౧ ॥ తతః॥ ప॥ కింబాలఇత్యవమతైః కి
మువీరవాద్వైమార్గాఃప్రమాదముదితఃఫలకాలఏషః। ఇ
త్యాకలయ్య మధురాంగిరమస్యశౌరే రానందబంధురమ
భూద్ధృదయంజనానామ్॥ ౧౨॥౧॥ఏవమభిధాయసచమ
త్కారముత్పత్యతదీయకరతలయుగళమాలంబ్యభుజంగమ
మివవిహంగాధిపోదివిసముత్పాత్యపరిభ్రమయ్యాచసుచిర
మతిమాత్రఝుర్ఝరసకలసంధి బంధముద్గీర్యమాణరుధిర
ధారంచాణూరంమధురిపురగ్నివసుంధర మపాతయత్ ॥
౧౩ ॥ సంకర్షణోఽపిముష్టాముష్టిసావష్టంభంముష్టికమతి
నిష్ఠురముష్టిప్రహారేణసశరీరబంధమివకంస మనోరథంభూ
మావపాతయత్॥ ౧౪॥ ప॥ చాణూరముష్టికాఘాతనుఖ
సంపూర్తయేతతః। పూర్ణాహుతిరభూత్కూటశ్చ
లస్తోసలఏవచ ॥ ౧౫ ॥ మల్లేషుపంచసుహతేషుసహావశి

లోకితవానితిధ్యేయం॥౧౧॥ మితి॥అత్రశౌరేరుత్సాహగిరంశ్రుత్వాజనా
నాంహృదయమానందబంధురమభూదితిప్రాకరణికార్థాదపిఅస్యకవేః
పూర్వోక్తసార్ధశ్లోకత్రయరూపాంనిరతిశయరసాభివ్యంజికాంగిరమా
కర్ణ్యజనానాంసహృదయానాంహృదయమానందబంధురమభూదిత్యయమ
ర్థోమధురతరః ప్రతీయతే॥౧౫॥మల్లేష్వితి॥అత్రసహోక్తిరలంకారః॥*

హేతూక్తిస్సహభావశ్చేద్భాసతేజనరంజనమితిలక్షణాత్-రసాతలాదుద్భ
లాత్ ॥౧౯॥ హాహాశబ్దఇతి॥ఏకత్రహాహేతిశబ్దః- అన్యత్ర హాహాఖ్యగంధ
ర్వశబ్దః - దివిషదాంప్రమోదైరితిహేతుః-దేవానాంప్రమోదేసతిహాహ

ష్టేష్టేతూర్యంచకంసనృపతేరతనోత్పలాయమ్ । భేరీధ్వని
గుణరుతైర్జయజీవసాధువత్సేతిపౌరవచనైస్సమమావి
రాసీత్ ॥ ౧౬ ॥ దుర్దాంతౌనగరాన్నిరస్యపృథుకౌనం
దంబధ్నాదుగ్రతంగోపాలాన్విధనాన్విధేహి జహిమేతా.
తంసపత్నానుగమ్ । ప్రాణానానకదుందుభే హరగు
రౌర్త్యాయావినామిత్యథక్రోధాత్తూర్యరవంనివార్యనృపతి
భృత్యాన్నిజానాదిశత్ ॥ ౧౭ ॥ గ ॥ ఏవమభిదధానే
భోజాధిపేభగవానతిరోషణస్తరసా రసాతలాదుద్గమ్య
మంచశిఖరమారూఢమేనంకేసరీవకరిణంకరగ్రాహంగృహీ
త్వానిపాత్యవసుమత్యామస్యోపరిస్వయమపతత్ ॥౧౮॥
ప॥గణరాత్రమసౌకంసశ్చింతారచితజాగరః।పరిశ్రాంత
ఇవాశ్రాంతందీర్ఘాంనిద్రాముపాదదే॥౧౯॥తతః॥ప॥హా
హాశబ్దోభువిసమభవన్మానుషాణాంపిషాగ్రైహాహాశబ్దో
దివిదివిషదామావిరాసీత్ప్రమోదైః। కంసఃఖిన్నైరవనివ
నితాలింగితో దర్శిమర్త్యైః గీర్వాణైశ్చత్రిదివలలనాశ్లిష్ట
మూర్తిఃప్రహృష్టైః॥౨౦॥అథకంకముఖాసష్టౌరుష్టాః
కంససహోదరాః । హరిరాహవకండూలాన్పశుమా
రమమారయత్ ॥౨౧॥ స్థానేహితత్ ॥ఆయాంతునామయుధి
కంకముఖాఃపరాసుమే కామిషప్రణయినఃప్రసమీక్ష్యకం
సమ్।అభ్యర్ణవర్తినిహరావతిరోషణేతు తేషాంనితాంత

దయోగాయంతీతిభావః-అవనిరేవవనితా॥౨౧॥ ఆయాంత్వితి॥యుధియుద్ధే
పరాసుంమృతం-ఏకామిషమేకభోగ్యవస్తుతత్ప్రణయినఃఏకరాజ్యభోక్తార
ఇత్యర్థః ॥ ని ॥ ఆమిషంత్రిస్త్రియాంమాంసేతథాస్యాద్భోగ్యవస్తునీతి.

కేశవః ॥ ౹౹ ఏకామిషప్రభవమేవసహోదరాణామితి ప్రబోధచంద్రో
దయే ప్రయోగః - వ్యంగ్యార్థస్తు - కంకముఖాః కంకాది పక్షివిశేషాః -
ఆయాంత్వితి - మాంసభక్షణార్థమితి భావః - హారాసింహేజీవనాశా
భక్ష్యేశా అవస్కందమరాగత్యాః - స్కందిర్గతిశోషణయోః - క్రందనం
రోదనం ॥ ౨౩ ॥ హా నాథేతి ॥ త్రిజగల్లలామేతి ॥ ని ॥ శ్రేష్ఠభూషాపుండ్రశ్యం
గపుచ్ఛచిహ్నేశ్వాలింగిపిత్వేతి లలామశబ్దార్థోక్తా యాదవః - సురూపరూపః

మఫలాఖిలజీవితాశా ॥ ౨౨ ॥ గ ॥ అథనిజనాథప్రమథనవార్తా
విరావార్తాస్సంగతమన్యోగదాస్థలదంగదాస్తదంగనాస్సర
భసమావస్కందురాచక్రందురతికరుణమేవం విలేపుశ్చ ॥
౨౩ ॥ వ ॥ హా నాథ హా ప్రియతమ త్రిజగల్లలామకస్మాది
మామధిగతోఽసి దశామకస్మాత్ । సీతః ప్రతాంగ్యయదివా
పిసురూపరూపలోలాభిరాత్తరతిభిస్సురసుందరీభిః ॥ ౨౪ ॥
ఉద్యన్మానామవని వనితాం త్వచ్చరిత్రైరమిత్రై రాలిం
సైన్యానామనువయసి చిరం ప్రేమభారానుబంధాత్ । తాదృ
క్షస్త్వం విరహవిధురాం ప్రేయసీం నేక్షసే మాం నాపి బ్రూ
షే కటమశరణాం ప్రాణనాథ ప్రసీద ॥ ౨౫ ॥ అపి మాం
వలితాననాం ఇసగాదనుసేతుం హితవత్సరాసశంకమ్ । ప
భవాన్ కుగరివిరావభంగ్యా విలపంతీమపి మాముపేక్షతే
కిమ్ ॥ ౨౬ ॥ హృదయం న తృణాయ మన్యతే మే సురనారీరపి
లోలుపం ప్రియాయామ్ । ఇతి శశ్వదుదీర్య తద్వశస్త్వం సమ్ర

అతిసుందరః - ప్రశంసాయాం రూపప్ ॥ ని ॥ ప్రాప్తరూపసురూపాభిరూ
పా బుధమనోజ్ఞయోరిత్యమరః ॥ ౨౪ ॥ ఉద్యతేతి ॥ ఉద్యన్మానః స్త్రీ
ణామీర్ష్యాకృతః కోపో మానోన్యాయసంగిని ప్రియే ఇత్యభిలక్షణో యస్యాస్సా
తథోక్తా - అమిత్రైరనభిమతైః త్వచ్చరిత్రైః అన్యత్ర భువాభారావహై
రథసైన్యైః - తాదృక్ష ఇతి - తథాభూమేరపి మయ్యనురక్త ఇత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥
హృదయమితి ॥ ప్రియాయాం త్వయీతి శేషః - తద్వశః సురనారీవశః నే

తిశోకః మృషాభాష్యైవేత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ కథమితి ॥ త్రిపయావైధస్య కృతయాఅవసానమీహమానామరణం కామయమానాముధాకృతాసుజ తావ్యర్థీకృతప్రాణా ॥ ౨౯ ॥ కారుణ్యేతి ॥వారాకరోజలనిధిః కస్మైః సమీరణోవాతః వాతేనసాగరఃక్షుభ్యతీతిభావః ॥౩౦॥ యదితి ॥ రాజకు

షాభాషణచాతురీధురీణః ॥ ౨౭ ॥ కథమంకమపాస్యతేస

శంకంత్రిపయాగర్భగృహాంధకారలీనా। దివసావసా

నమీహమానాప్రియనేష్యామి ముధాకృతా సుజాతా ॥

౨౮ ॥ గ॥ఏవమతివేలంవిలప్యసమీపవర్తినంవాసుదేవమే

వమవాదీషుః ॥ ౨౯ ॥ ప॥ కారుణ్యవారాకరధీఃకథంతే

కస్మాత్రపత్రికారాయదివాతదాభూత్ । మదీయసౌభాగ్య

సమాపకేనసమీరణాకర్మ సమీరణేన॥ ౩౦ ॥ యద్రాజకుం

జరమనారతవైరిణంతేయుక్తంహరేవికరుణంన్యవధీఃకుత్రిథ

తి।తస్యానిశంసహచరీవిధినాప్యవ ధ్యాక్రూరాగళస్మద

భరాఃకిముపేక్షసేనః॥ ౩౧॥గ॥ఏవముపరచితనిజజీవితోప

క్రోశంక్రోశంతీ స్తదీయపాణిగృహీతీరాశ్వాస్య పితరా

వపికారాగారాద్విమోచ్యయదునందనోపానందమవందే

తామ్॥ ౩౨॥ప ॥ అంబేతితాతేతితయోరుదారాంగిరంత

దాసీంపితరౌనిశమ్య।సమాజ్ఞ్యతాంమంక్షుచిరాయకారా

గారానుసారాహితమార్తిభారమ్॥౩౩॥గ॥ తదనుముహు

ర్ముహూరాలింగ్యనిరంతరానందబాష్పాభిషేకేనకంసప

రాసనదీక్షౌసమాపకావభృథమివదధానౌపితరౌమధుసూ

దనోమధురమిదమవాదీత్ ॥౩౪॥ప॥నబాలలీలాభిరనందయం

జరంమహారాజంగజరాజంచహరిస్సింహశ్చగళస్మదభరానివృత్తగర్వాః అన్యత్ర కరణాభావః-ప్రసిద్ధః-కిముపేక్షసఇతి-సింహఃకరిణమేవహంతి నతు కరిణీమితినాస్తిఖలునియమఇతిభావః॥ ౩౨॥ అంబేతి॥ సమాజ్ఞ్యతామత్యజ తాంకారాగారానుసారాహితంకారాగృహాశ్రయణజన్యం ॥ ౩౩ ॥

౩౪॥ ౩౫॥ ప్రమోదయేదితి॥ యో బాలః-సుతనిర్విశేషః సుతసదృశః స్వ
స్వకృత్యైః స్వకీయబాలలీలాభిః విజాతీయమపి జనం ప్రమోదయేత్ - సజాతీ
యజనం తు కిముతేతి భావః - లోకే స ఏవ పురుషోత్తమః స్యాత్ తస్యైవ జ
న్మ సఫలమిత్యర్థః-మమ తు స్వపిత్రోరపి నందనం నాస్తీత్యహో దౌర్భా
గ్యమిత్యాహ-దూరేఇతి - వ్యంగ్యార్థస్తు- విజాతీయమపి జనం సుతవద్యః
ప్రమోదయేత్ స ఏవ లోకే పురుషోత్తమఃష్ణుభర్గవాన్ బాలస్స్యాత్ స్వ

వాంఛనవారితో వా విపదాం ప్రవాహః । తనూజభావాన్న
మ కింతు హంత విముక్తిమాత్రం ఫలతామయాసీత్ ॥ ౩౫॥
ప్రమోదయేద్యస్సుతనిర్విశేషో జనం విజాతీయమపి స్వకృ
త్యైః । బాలస్స లోకే పురుషోత్తమస్స్యాద్దూరే స్వపిత్రోరపి
నందనం మే ॥ ౩౬ ॥ భాషితైర్మర్ఘురైరస్య తత్త్వసర్వంక
షైరపి । లోకానుకారిభిర్వ్యక్తం మోహితౌ పితరావితి ॥
౩౭॥ ౪॥ తదను యదూనామవనిపరిగ్రహే యయాతిశాప
మంతరాయమావేద్య మాతామహముగ్రసేనం సానున
యమురరీకృతరాజ్యభారమారచయ్య నందగోపమపి సప్ర
ర్థనం వ్రజం ప్రస్థాప్య యదుకులపురోధసా గర్గేణ వసు
దేవనిదేశాదుపరచితోపనయసంస్కారౌ యదుకుమారౌ
వ్యరోచేతామ్ ॥ ౩౮ ॥ ౬॥ యం బ్రహ్మచర్యాన్నిజసూ
త్రలబ్ధాత్ప్రాగేవ గోపప్రమదాంగసంగాత్ । భేజే గృహ
స్థాశ్రమమేష శౌరిస్స ఏష వాత్స్యాయనసూత్రసిద్ధః॥ ౩౯॥

యమిత్యర్థః-న కేవలమేతావద్దూరతస్థిత్వైవ స్వపితరావప్యనందయమి
త్యాహ-దూరేఇతి - స్థిత్వేతి శేషః తత్త్వసర్వంకషైః తత్త్వమర్మస్పృగ్భిః॥
౩౮॥ యమితి॥ నిజసూత్రలబ్ధాదితి-కృష్ణస్యక్షత్రియత్వేన ఇతికర్తవ్యతాబో
ధకకల్పసూత్రసద్భావాదితి భావః-వాత్స్యాయనసూత్రాణి కామశాస్త్ర
మూలభూతాని తత్సిద్ధః సూత్రసిద్ధార్థం ప్రమాణమితి భావః- అత్ర ఉప
నయనాత్పూర్వమేవ గృహస్థాశ్రమే సూత్రత్వసాజాత్యాద్వాత్స్యాయన

మూర్తేస్స్వప్రమాణత్వకల్పనం సమతాఽలంకారీతశబ్దప్రమాణాలంకారః॥
౧౯॥ నాభూత్తస్యాహికేతి॥ ౫॥ యతో వాచో నివర్తంత ఇతిశ్రుతేరితిభావః॥
౨౦॥ క్ష్మాంతిపదక్రమః త్రిభిః పద్భిః క్రమణం త్రయాణాం పదానామగ్ని
మీళ ఇత్యాదీనాం క్రమకరణం చ॥ ౨౧॥ విధురితి॥ ౫॥ విధుర్విష్ణుశ్చంద్రమసీత్య
మరః- అత్ర వ్యంగ్యార్థస్స్పష్టః॥ ౨౨॥ ఉదస్వదుదరేతి- అత్రిగురుపుత్రః సము

అథో గురుకులావాసమాసాద్యాయమనందనో । వేదాంగజ
స్పృహాతు జాతు నాభూత్తస్యాహికాశ్రితః॥ ౨౦॥ స్వహ
రేస్సృతిస్త్రిగభూస్స పదక్రమకౌశలమ్। భ్రాతిస్తథాపిత
స్యాస్సీత్త్రిపదక్రమమాత్రతః॥ ౨౧॥ ౯॥ అథ చతుష్షష్ట్యా వా
పరాణామపి గతసకలకలాకలాపోఽయం భగవానభవత్॥
౫॥ స విధురేష చతుష్షష్ట్యాదినానాం సకలాః కలాః। ప్రపే
దే స తథాప్యాసీ ద్దానామప చయః కథమ్ ॥ ౨౩ ॥
స॥ తదను యమునందనోఽపుదస్వదుదర విలీనసిజతనయప్ర
దానరూపగురుదక్షిణాకాంక్షిణా పాంచజన్యం తేనాగమిషి
తో గురుణా వరుణాలయమధ్యగతామ్॥ ౨౪ ॥ తత్ర చ సనం
భ్రమమాణావితోభ్యచరన్నాదుదస్వతః కమపి జలచరరూపం
పంచజనాభిధానం యాతుధానం శంఖరూపధారిణం తం
నిపహారి జములప లబ్ధ్వా సలిలమవగాహ్యాత మేనమాలి
ఙ్గ్య పతి దుదరమంతరాగురుతనయమపశ్యం తో వాదాయ
తేదం గమలంఘ్య వంశం శంఖం సంయమినినామకం శమన నగరమగ

మత్సాన్నాథం గతః జలజంతు నాభక్షిత ఇతికథానుసంధేయా- వరుణాలయ
మధ్యే- అలభ్యమానత్వా॥ ౨౫॥ అథేతి॥ కాలవశాత్-యమాధీనతాం నిర్వర్త్య
స్మృత్యుక్తేపంచమీ॥ స॥ త్రిష్వధీనే వశో వాంఛా ప్రభుత్వాధీనతా మునా
త్మనాస్యాగః - ద్విజాత్మజముపనీయ ఆనీయ- వ్యంగ్యార్థస్తు - కాలవశాత్
శాస్త్రవిహితాకాలవశాత్ ద్విజాత్మజముపనీయ ఉపనయనాఖ్యా సంస్కారే
ణాపి తస్య ప్రాప్యగుః వేత్తుపిశత్- అత్యాసునాగంగురుకులేస్థాపయామాసేత్య

ర్థః - ద్వితీయమేవేతి - ఉపనయనం ద్వితీయం జన్మేతి హి వైదికస్థితిః ॥౪౬॥ శాం
తమితి ॥ నష్టమిత్యర్థః - భూమిస్పృశం భూభాజం - మాయాశ్రయస్థి
తిః అఘటితఘటనాపటీయసీ హి మాయేతి భావః - విధింస్రష్టారమతీత్య ఉల్లం
ఘ్య వర్తమానః స్రష్టురపి నియామక ఇత్యర్థః - పరార్థలౌల్యాత్ పరోప

మతామ్॥ ౪౫ ॥ ప॥ అథ కాలవశాచ్చ్యావిరుపనీయ ద్విజా
త్మజమ్। అదీక్షద్గురవే జనస్తద్ద్వితీయమివాభవత్ ॥ ౪౬॥
శాంతం మహీసురసుతం వపుషైవ తేన భూమిస్పృశం మధురి
పుర్వ్యధితాద్భుతం తత్। మాయాశ్రయో విధిమతీత్య చ
వర్తమానో యద్వా వకీన్న విదధాతు పరార్థలౌల్యా
త్॥ ౪౭॥ గ॥ అథ కదాచిదస్తిప్రాప్తినామభిరుగ్రసేనసుతా
దారైరభినవవిధవాపదవిధురైరుపచ్ఛందితో జరాసంధాభి
ధానో మగధాధిపతిర్మథురానగరమవరుణత్ ॥౪౮॥ ప॥
ద్వారం పురస్య ముపరుధ్య తతో ధృతస్సాశ్వో దయోద
తోఽవిద్ధాద్యా అపి పశ్చిమం ద్రుమముఖా శ్లిష్టం శకున్యా
దయః। కల్పాంతోద్యద్దఖండఖండపరశువ్రాతాదమధ్యకార్త
ధ్వనిభ్రాంత్రా డిండిమడంబరేణ నిబిడం బ్రహ్మాండభాండం
వ్యధుః ॥౪౯॥ సపది విదితోదంతో నందనందనసూ
సాదితస్యందనో యదుసందనోకృతవర్త్మనాత్యాకీమఃఖానాం
దిశ్య నగరం తస్మాయై సమధిగతవివిధాయుధా వాయోధనా
యతముత్తరద్వారేణ సరయంనిరయాత్ ॥౫౦॥ ప॥ దధ్మౌ
శంఖమథావధీరితరిపుశ్శార్ఙ్గధరాంఘ్రిధూర్ణయన్ లోకానా
కులయన్ ఘనాన్విఘటయన్ పృథ్వీభృతః పాతయన్। నిస్స్వ

కారార్థం - వ్యాంగ్యార్థ - స్తు - శాంతం శమప్రధానం భూమిస్పృశం వైశ్యం॥
ని॥ వైశ్యా భూమిస్పృశో విశ ఇత్యమరః - విప్రం వైశ్యమకరోదిత్యర్థః - మాయా
శ్రయః కపటవిధిం శాస్త్రమతీత్యోల్లంఘ్య వర్తమానః పరార్థః పరద్రవ్య
ః పటేదురాచారః పరధనలోలుపశ్చేతి కుత్సితభావః - పరణంప్రా

కారం॥ని॥ ప్రాకారోవరణప్రాలఇత్యమరః॥ ద్వారమితి॥ ఉపారుధస్మితిఇతి తాద్వదజ్॥౫౦॥ దధ్మావితి॥ నాలోకయత్పృష్ఠతఇతి। సింహస్యపశ్చాదపలోకనం ప్రసిద్ధం॥౫౨॥ స్థానఇతి॥ మిత్రాంగంసుహృచ్ఛరీరంరవిమండలంచ॥ ని॥ మిత్రంసుహృదిమిత్రోర్కఇతివిశ్వః॥ ౙ॥ ద్వావిమౌపురుషౌలోకేసూర్యమండలభేదినౌ-పరివ్రాడ్యోగయుక్తశ్చరణేచాభిముఖోహతఇతిస్మరణాత్-తేన యుద్ధేనసంఘర్షేకలహేనాస్మాఖః - అరిభూభృద్గణః ఉపయమంయమసమీపంప్రతిపద్యతాంభజతాంయుక్తమేతదిత్యర్థః-పశ్యన్దివ్యవధూగణోప్ర్య

న్నాచ్ఛతధానిశమ్యమగధాధీశస్యహృత్కంధరాచ్చిత్రం
ధైర్యహారిస్తదానిరగమన్నాలోకయన్పృష్ఠతః॥౫౧॥ ౫॥
తదనుసమపద్యతవివిధంయశోధనమాయోధనమ్॥౫౨॥ తథాహి॥ ప॥
స్థానేవైరివిదారణాయయదభూదాయోధనం
శార్ఙ్గిణోయన్మిత్రాంగవిదారణాయచ పునశ్చిత్రంత
చాలత్యతే। సంఘర్షే ప్రతిపద్యతాముపయమంతేనారి
భూభృద్గణఃపశ్యన్దివ్యవధూగణోప్ర్యపయమం తేనైవచి
త్రంత్విదమ్॥౫౩॥ యుద్ధేతత్రసముద్ధతోయదుపతిఃకాలా
గ్నిరుద్రాకృతి స్తేనేజ్యావిరహంసధన్వసుపరంధన్విష్వరా
తిష్వపి।వంశంకేవలమాచ్ఛిదన్నధనుషఃక్షుద్రక్షితీశామపి
స్వంచక్రంపరమగ్రహీన్నకుపితో వైరీశ్వరాణామపి॥

పయమంయమసమీపమేతీతివిరోధః -ఉపయమంవివాహమేతీతిపరిహారః-పౌరుషలాభఏవహివివాహఇతిభావః - అత్రహరేఃశత్రుషుమిత్రేషుచసామ్యేనవర్తనాత్తుల్యయోగితావిశేషోలంకారః॥ ౙ॥ హితాహితేవృత్తితౌల్యమపరాతుల్యయోగితేతిలక్షణాత్॥౫౩॥ యుద్ధఇతి॥ జ్యావిరహంమౌర్వీచ్ఛేదనంభూవియోగంచ॥ని॥ జ్యామౌర్వీమాతృభూమిష్వితిభాస్కరః-వంశమితి-వేణుంసంఘంచ॥ని॥ వంశోవేణౌకులేవర్గఇతివిశ్వః-ఆచ్ఛిదదితి-ఇరితాద్వదజ్ఈశ్శబ్దస్యషష్ఠీబహువచనం-చక్రమితి-సుదర్శనంరాష్ట్రంచ-అత్రసముచ్చయాలంకారః॥౫౪॥ భానుమితి॥ ఆయోధనైరితికరణేతృతీయా తేజో

భానుః ప్రతాపరవిః-అఖండితఇతి-పరకీయగృహభంజనేనస్వగృహపృథకరణవదితిభావః-అవర్ధ్యతవర్ధితః-రాజమండలంనృపగణంచంద్రమండలంచ॥ ని॥ రాజామృగాంకేక్షత్రియేనృపఇత్యమరః-జగతాంహితేహేతురితికథంగీయతఇత్యన్వయః-జగద్ధితైషితికథమస్యకీర్తిరితిభావః॥౫౫॥ తదన్వీతి॥ అభిధావమానమితి-విస్తరేణవ్యాఖ్యాతమేతద్ద్వితీయవిలాసే ॥ ౫౬॥ కిమితి॥ హారే

౫౪ ॥ ప ॥ భానుంఖండితమారచయ్యాపివిద్వైరాయోధనై
మాఽయినాతేజోభానురఖండితోఽపి రచిత స్స్వస్యైవ కం
సారిణా। స్వస్యావర్ధ్యత రాజమండలమపి ఛిత్వాయశ
శ్చంద్రమాఇత్థంస్యాత్ఫనపః కథంస జగతాం హేతుర్హి
తేగీయతే॥ ౫౫॥గ ॥ తదనుచైద్యమగధాధిపావభిధావమా
నం మధుసూదనం మగధాధిపతేరుద్ధత మేవ మఖ్యధాత్ ॥
౫౬॥ ప ॥ కింరాజసింహస్యమమాగ్రతోఽస్యహరేత వైత
త్ప్రవనంచకాస్తు। నమకేకాభ్యాఃకిమువాలహస్తసంచాల
నంస్యాద్వయవావనాయ ॥ ౫౭॥ గ ॥ ఏవంసపరివాదవీర
వాదమేనమతరోషణోభగవానవాదీత్॥ ౫౮॥ ప ॥ నిభిన్న
న్నంశతశశ్శస్త్రైస్తవవపుర్బాణైర్మదీయైః పునస్సంధా
స్యత్యచిరాజ్జరేతికుమతేమైనాం దురాశాంకృథాః।నోకా
మాన్యపిపాలనంతవపరాశక్తేర్విధాతుం క్షమాప్రాణ
స్యస్యత్తృణతావలంబినిభవత్యాకృష్ణవత్మాశ్రయాత్॥

కపే ॥ని॥ శుకాహికపిభేకేషుహరిర్నాత్యమరః - వాలహస్తఃపుచ్ఛఃఅస్యకహస్తశ్చనేతికాకుః॥ ని ॥ పుచ్ఛోఽస్త్రీలోమలాంగూలేవాలహస్తశ్చ వాలధిరిత్యమరః ॥ ౫౮ ॥ నిర్భిన్నమితి॥ జరారాక్షసీవార్ధకంచ-మాకృథాఇతి-ద్వేధాచ్ఛిన్నస్యైవఘటనేజరాయాశ్శక్తిః-నతుశతధాచ్ఛిన్నస్యేతిభావః యద్వామయాచ్ఛిన్నంజరాఘటయితుంబిభేతీతిభావః-కౌమారీస్కందసంబంధినీశక్తిరాయుధవిశేషః అన్యత్ర కౌమారీశక్తిర్యావనబలం- యావనశక్తిరేవత్వాంరక్షితుమశక్తాకిముతజరేతిధ్వనిః-తృణతావలంబినిధనుర్ధారిణి॥ని॥ధనుర్నాతృణతాస్త్రియాంఅస్త్రియాంచాపధనుషావితివైజయంతి

కృష్ణవర్త్మాశ్రియః కృష్ణేనసహకలహః - ఏవంహిలోకేప్రయుంజంతేశ
నసహకలహంమాకుర్వితివక్తవ్యేతస్యవర్త్మనానగచ్ఛేతి-అన్యత్రత్వృణతా
తృణత్వం తదవలంబిని తృణ ఇత్యర్థః - ఆకృష్ణవర్త్మాశ్రయాదగ్నిసంప
ర్కపర్యంతం ప్రాణశక్తిస్స్యాదితి॥ సి॥ హృత్స్థానిలేనిలెజీవెబలె ప్రాణఃప్ర

౫౯ ॥ గ ॥ ఏవమభిదగ్ధానామధుసూదనమగధాధిపావ
నాలత్యుశరసంధానమోక్షమతివేలపరస్పరజయాకాంక్ష
మమందభుజ కౌశలంకల హలాలసేనతాపసేనాహ్వానను
భూతపూర్వమారాధిత సురాసురం సమరం సమరచయ
తామ్ ॥ ౬౦ ॥ అథవిగతరథం దుద్రితమపిహలాయుధేనమగ
ధాధిపమవత్ర పానమితానసంకార్యగౌరవేణకరుణయే
వమోచయిత్వామధురిపురథిమధురానగరమగమత్ ॥ ౬౧ ॥
ఏవంసప్తదశకృత్వః కృత్వాసమరాపదానమష్టాదశసం
గ్రామకామేసతిమగధాధిపేనారదప్రచోదితోజవనోయ
వనోమధురానగరముపగమ్యమధుసూదనమాహవాయా
హ్వయత ॥ ౬౨ ॥ యదుపతిరపివిదితోదంతస్సముపస్థితమ
తివిషమమితిసమ్మంత్ర్యమంత్రిభిస్స్వజనగోపనాయమధ్యే
సముద్రంవిశ్వకర్మణాద్వాదశయోజనాయామంద్వార
కాభిధానంపురమతిరుచిరమచీకరత్ ॥ ౬౩ ॥ నిధాయచత
త్రసలిలదుర్గేనిజదాయాదాన్యాదవాన్ యదునాయక
స్సరౌహిణేయేన సహాసంగ్రామ కామనయానగరాన్నిర
గాత్ ॥ ౬౪ ॥ ఆగతంచతమేనంనారదోదిత రూపధేయ
సంవాదాదరవిందనాభమవధార్యయవనస్సోత్కంఠముప

కీర్తిత ఇతిరుద్రః ॥ ౬౧ ॥ ఏవమితి ॥ ఆహవాయాహ్వయతేతి-స్పర్ధాయామా
జఇత్యాత్మనేపదం ॥ ౬౨ ॥ యదుపతిరితి ॥ మధ్యేసముద్రమితి-పారేమధ్యేష
ష్ఠ్యావేత్యవ్యయీభావః ॥ ౬౪ ॥ ఆగతమితి ॥ రూపధేయసంవాదాద్రూప
సామ్యాత్-భాగరూపనామభ్యోధేయః ప్రత్యయోవాచ్య ఇతిస్వార్థే ధ

యుపఽత్యయః ॥ ౬౫॥ భగవానితి॥ చపలం శీఘ్రం॥ ౬౬॥ స ఇతి॥ పాదఘాతమ
వధీత్ పాదేన జఘానేత్యర్థః - కరణే హన ఇతి ణముల్ ॥ ౬౭॥ అథ పంచభిశ్శ్లో
కైస్స్తౌతి - గుణానిత్యాదిభిః ॥ త్వయి అనిశమసతః కాలత్రయేఽప్యవిద్యమా
నాన పరమార్థానిత్యర్థః గుణాన్ సత్యకామత్వాదీనారోప్య స్తోతృ
షు స్తోత్రం కుర్వాణేషు కృపా అస్తీతి శేషః అనేన త్వమింద్రస్త్వం చంద్ర
ఇత్యాద్యత్యంతాసంభావితేషు వాచాటచాటువాదేష్వనురజ్యస ఇతి నిం

కంఠమపజగాహే ॥ ౬౫ ॥ భగవానపి చపలమబల ఇవ ప
లాయమానస్తమేన మనుధావమాన మనయ వేదినమన
యదవనీధరకందరాంతరమంతరధాత్ ॥ ౬౬ ॥ స ఏష దు
ర్మనీషస్తత్ర గిరికందరాంతరాలే మహాం ధాతృతనయస్సై
క్ష్వాకను సురసంగరసంగతపరిమాపనయనాయ త్రిదశాధీశ
నిదేశతశ్శయాళుం భవతు భవతో నిద్రాభంగహేతుర్భస్మ
సాదితి సమాసాదితవరం రాజర్షిం ముచుకుందాభిధానం
ముకుందధియా సక్రోధం పాదఘాతమవధీత్ ॥ ౬౭ ॥
సోఽపి సముపజాతజాగరస్సముత్థాయ సర్వాసు దిక్షు చక్షుర్వి
క్షిపన్నక్షిపాత ఏవ పురోవర్తినం భస్మసాద్విధాయ కిమి
దమస్థానే సముపస్థితమితి చింతయన్ పశ్చాదుపవిష్టమక్షీ
ణమహిమానమధోక్షజముదాక్షీదస్తౌషీచ్చ ॥ ౬౮ ॥ తథా
హి ॥ ప ॥ గుణానారోప్య త్వయ్యనిశమసతస్తోతృషు కృపా

దా చ వ్యజ్యతే - లోకే మత్తః పరతరం మదుత్కృష్టం అన్యద్వస్తు నాస్తీతి స్వ
స్తుతిః స్వస్వరూపకథనమపి అస్తీతి గమ్యతే - అహమఖిలాతిశయీ మదుపాస
నయైవ కైవల్యం న తు క్షుద్రదేవతోపాసనయేతి హితముపదిశసీత్యర్థః ॥*॥ మ
త్తః పరతరం నాన్యత్కించిదస్తి ధనంజయేతి వచనాదితి భావః - అనేన చ ఆత్మ
శ్లాఘారూపం వికత్థనం వ్యజ్యతే - తవ సర్వం వచః అనంతవేదరూపం దూరం ప
రిచయాచ్చిరనిదిధ్యాసనాదిత్యర్థః - మిథ్యా భవతి కతకరేణున్యాయేన కలు
షం బ్రహ్మ నిర్మలీకృత్య స్వయమపి మిథ్యా భవతీత్యర్థః - అనేన చ నపీ

నాహంసత్యవాదీవప్రతీయసే పరిచయేనతుమృషాభాషీతి నిశ్చీయస ఇతి
నిందాచవ్యజ్యతే- తదపిదుష్కీర్తికారణేసత్యపీత్యర్థః- తేననిరహంకా
రఇతియశోరాశిఃనతుయత్కించిద్యశఇత్యర్థః - చిత్రమితి- పుణ్యైర్య
శోలభ్యతఇతిన్యాయాదితిభావః ॥ ౬౯॥ ఇయమితి॥ ఇయంఅసతీమిథ్యా
భూతాతవప్రియాప్రేయసీ వదనపాయినీ మాయాత్వామాక్రమ్యఆత్మ
త్యభిదాబుద్ధింద్వైతబుద్ధింప్రథయతువిభేదజనకేజ్ఞానఇతివచనాదితిభావః
సజాతీయాన్ చేతనత్వేన బ్రహ్మసజాతీయాన్ జీవాన్ భవద్విశ్వవిము
ఖాన్ మోక్షపరాఙ్ముఖానిత్యర్థః - రచయతునహిజానపదందుఃఖమేక
శ్శోచితుమర్హతీతిన్యాయేన తేనైతదుభయమపి శోచనీయమితిభావః - త
ర్హి కింశోచనీయమిత్యాశయేనాహ - భవానాస్తేనోవేత్త్యపీ

నలోకేన్యన్మత్తఃపరతఃఇతిస్వస్తుతిరపి।వచస్సర్వంమిథ్యా
తవభవతిదూరంపరిచయాద్యశోరాశిస్చిత్రంతదపినిరహం
కారఇతితే॥ ౬౯ ॥ ఇయంత్వామాక్రమ్యప్రథయతుభిదా
బుద్ధిమసతీ సజాతీయాన్ జీవాన్రచయతుభవద్విశ్వవిము
ఖాన్।భవానాస్తేనోవేత్త్యేవిశయముత్పాదయతియంప్రి

యం విశయం సంశయముత్పాదయతి సంశయాభావేపీత్యాదికం
సకర్తృకబుధ్యాద్యనుమానం నావతరేదితిభావః - తం సంశయమ
పహర - అయమేవామితోలాభః జగదీశ్వరోస్తీతి నిశ్చయమాత్రే
ణ పాపనివృత్తిసద్భావాదితి భావః - తదుక్తమభియుక్తైః ॥*॥ పరో
క్షంబ్రహ్మవిజ్ఞానంశాబ్దందేశికపూర్వకం-బుద్ధిపూర్వకృతంపాపంకృత్స్నం
దహతివహ్నివదితి - వ్యాఖ్యార్థస్తు- ఇయంఅసతీదుష్టాతవప్రియాప్రేయసీ
మాయాత్వామాక్రమ్యవశ్యీకృత్యాభిదాభేదోవిభాగఇతి యావత్ తత్రబు
ద్ధిమిచ్ఛాంప్రథయతుఏవైస్వహస్తైరయంఆవాభ్యాంపృథగేవస్థాతవ్యమితి
బోధయత్విత్యర్థః - సజాతీయాన్జీవాన్సుహృదఇత్యర్థః - భవద్విశ్వ
విముఖాన్ రచయతుతర్జనభర్త్సనాదిభిరుచ్చాటయత్విత్యర్థః - సజాతి
యానామేవమవస్థాయాంవిజాతీయానాంపునఃకాకథేతిభావః - భవానా

స్తైనో వేత్త్యపీయం విశయముత్పాదయతి ఇతరైర్గృహస్య దుష్ప్రవేశ్యత్వా
త్తవ చ బహిరాగమనాభావేన హేతునా కిమియం క్రూరా పతిమపి జఘానేతి
సంశయముత్పాదయతీత్యర్థః - తం సంశయమపహరత దాజ్ఞయా నసరదర్శ
నాదివ్యాజేన వా కదాచిద్బహిరాగత్య జీవామ్యహమితి జ్ఞాపయేత్యర్థః- అయ
మమితో లాభః ఉచ్చాటనేన తావదస్మాకం న హానిః ॥ * ॥ ఆహారస్స్వజంతూ
నాం జన్మనా సహ జాయత ఇతి న్యాయేన అన్యత్రాపి జీవనసంభవాత్ ఈదృ
శీహస్తగతస్య తవ జీవనమేవాస్మాకం మహాన్ లాభ ఇత్యర్థః ॥ ౭౦ ॥ బద్ధ్వేతి ॥
తనుభృతః శరీరిణః సుదృఢైస్త్రిభిర్గుణైర్బంధ్వా సత్త్వాదిగుణపరవశాన్ కృత్వే
త్యర్థః - పశ్చాత్ సాంసారికదుఃఖకృతనిర్వేదానంతరమిత్యర్థః - మిళత్
సంభవత్ వేదనం సర్వథా పరమేశ్వరః శరణీకరణీయ ఇత్యేవంరూపం జ్ఞానం
యేషాం తాన్ తథోక్తాన్ అత ఏవ దీనం మాం పరిపాలయ పాహీతి ముక్త్యా

యామాయాస్మాకం తమపహర లాభోయమమితః ॥ ౭౦॥

బధ్వా సుదృఢగుణైస్త్రిభిస్తనుభృతః పశ్చాన్మిళద్వేదనాన్ దీ

నం పాలయ పాహి మామితి ముహుర్ముక్త్యాశయా క్రోశ

తః । ముక్తాన్ జీవత ఏవ యద్వితనుషే లాభస్స ఏవామృతేయ

శయా ముహుః క్రోశతః ఉచ్చైస్స్తువత ఇత్యర్థః - తాన్ తనుభృతః జీవత ఏ
వ ముక్తాన్వితనుషే - జీవన్ముక్తిం దదాసీత్యర్థః - ఇతి యత్ స ఏవ లాభః
విధేయప్రాధాన్యాత్పుల్లింగనిర్దేశః- పరమానందావిర్భావా జీవన్ముక్తి
రేవ లాభ ఇత్యర్థః - అంతే దేహనాశానంతరం దుర్గే దుర్లభే అమృ
తే మోక్షే పునః పాతయసీతి యత్ విదేహకైవల్యం దదాసీతి యదిత్యర్థః-
తత్ శోకాయన- ఆత్యంతికశోకనివృత్త్యర్థమిత్యర్థః - జీవన్ముక్తిద
శాయాం తు క్షుత్పిపాసాదిదుఃఖలేశానువృత్తిరస్తి దేహావ్యపాయే తు దుఃఖ
స్యాత్యంతికనివృత్తిర్భవతీతి మహానయం లాభ ఇతి భావః - వ్యంగ్యార్థ
స్తు - త్రిభిర్గుణైః రజ్జుభిః సుదృఢం తనుభృతో బధ్వా పశ్చాన్మిళద్వే
దనాన్ దృఢబంధనోత్పన్నవ్యథాన్ అత ఏవ దీనం మాం పరిపాలయ
పాహీతి ముహుర్ముక్త్యాశయా బంధవిమోక్షవాంఛయా క్రోశతః [illegible]

ర్చైర్విలపతః తాన్ జీవతఏవముక్త్వాఽతనుషే - ఇతియత్ సఏవలాభ
యావన్మరణమాబధ్యాజీవనదశాయాంమోచనంలాభఏవేత్యర్థః-అం
మోచనానంతరందుర్గేఅమృతేఉదకేపాతయసీతియత్తన్నశోకాయసద్యో
మరణాదితిభావః ॥ ౭౧॥ కల్యాణమితి ॥యతో యస్మాత్కారణాత్త్వం
అనంతమమితంకల్యాణంచిదానంద లక్షణంఆత్మవశయన్ స్వవశంకుర్వన్
అవిద్యానావృతత్వాదితిభావఃజీవేభ్యస్తు-అసారాన్ పిణ్యాకాదిదూషిత
త్వేనఅశ్లాఘ్యాన్ ఆపాతమనోరమాన్ మనోహరవదవభాసమానాన్ కనక
లతికావాకిమబలేత్యాది కావ్యాదితిభావః - పంచకోశానన్నమయ ప్రాణ
మయమనోమయ విజ్ఞానమయానందమయ కోశాన్ దదత్ ప్రయచ్ఛన్ నా
భ్యస్తాచ్ఛతురితినుమ్ప్రతిషేధః-అతఏవమోహయన్ జీవాన్ వ్యభజథాః-వి
భక్తాన్ కృథాః త్వమేవజీవరూపేణవిభక్తోభూరిత్యర్థః-భేదస్యానాదిత్వా

ద్దుర్గేపునరేవపాతయసితానంతేనశోకాయతత్ ॥ ౭౧॥ క
ల్యాణంత్వమనంతమాత్మవశయన్ కోశానసారాన్దదత్త్వం
చాపాతమనోరమాన్ వ్యభజథాజీవాన్యతోమోహయన్ ।
తత్తేమాయినమాకలయ్యసుచిరాత్త్వామైక్యకామాత్పునః

రీశ్వరాశ్రిత మాయాధీనత్వాదీశ్వరకతృకత్వవ్యపదేశ ఇతి ధ్యే
యం-తత్తస్మాత్కారణాత్ తేజీవాః సుచిరాదనేకజన్మభిః మాయినం మా
యాశ్రయంత్వామాకలయ్యఆపాతతః ప్రతిపద్యేత్యర్థః -పునరైక్యకా
మాస్సంతః అనశనాదిభిఃఆదిశబ్దేనతమేతం వేదానువచనేనేతిశ్రుతిగతా
నాంయజ్ఞదానాదీనాంసంగ్రహఃశ్రుతిహితైర్న్యాయైస్త్వన్నతుదుస్తర్కైరి
త్యర్థః॥*॥దుస్తర్కాన్ త్వపిరమ్యాతాంశ్రుతిమతస్తర్కోఽనుసంధీయతా
మితిభగవత్పాదవచనాత్ -ఖిద్యంతేక్లిశ్యంతికేయంకలావిద్యేతిపరమార్థః-
వ్యంగ్యార్థస్తు-యతఃత్వంఅనంత కల్యాణంసువర్ణం॥సి॥కల్యాణంమంగ
ళేస్వర్ణే ఇతిభాస్కరః- ఆత్మవశయన్నపహరన్ అసారానంతస్సారరహి
తాన్ సువర్ణస్యసర్వస్యాపిత్వయైవాపహృతత్వాదితిభావః-ఆపాతమనో
రమాన్ పేటికాదిబహుళతయానిస్సీమద్రవిణగర్భత్వేనపరిదృశ్యమానాని

త్యర్థః- కౌశార్థసగృహాణిదదత్ప్రియఛ్ఛా-అతఏవమోహాయర్జీవా
న్భ్రాత్యజీవానిత్యర్థః - వ్యభజధాః తత్రస్మాత్తైభ్రాత్ర జీవాస్సుచిరా
త్త్వాం మాయిన ంవంచ కమాకల య్యాజ్ఞాత్వాఐక్య కామాస్సంసృష్టికా
మాస్సంతః - అనంతకల్యాణలాభార్థమితిభావః-అనశనాదిభిఃఅది శబ్దేన
నిరోధదాదిర్ద్య ప్రకటనాదయోగృహ్యంతే - శ్రుతిహితైఃశ్రుతిసుశైః
ఉపపన్నతయా ప్రతీయమానైరిత్యర్థః- న్యాయైశ్చఖిద్యంతేకేయంకలాకౌ
మిదంచాతుర్యమిత్యర్థః ॥ ౭౨ ॥ సంతఇతి ॥ సంతఃత్వాంత్రివిక్రమ
ఇతిజ్ఞాత్వాపియత్కించిదవకాశప్రదానేభిక్షుపాదప్రసారణన్యాయేనస
ర్వాక్రమణశీలఇతిజ్ఞాత్వాపీత్యర్థః - హృదయేకింకుర్వతే-కిమర్థంస్థాప
యంతి - యుక్తంచైతదిత్యాహ - యద్వా - అవిద్యయావిస్మారిత స్వాత్మ

ఖిద్యంతేఽనశనాదిభిశ్శ్రుతిహితైర్న్యాయైశ్చ కేయంకలా॥
౭౨ ॥ సంతస్త్వాంహృదయేత్రివిక్రమఇతిజ్ఞాత్వాపికింకుర్వ
తేయద్వా నూనమ విద్యయా కిముహితం విస్మారితస్వాత్మ
నామ్। ప్రాగాక్రమ్యహృదేవతత్రచవశేసర్వంతదాత్మా
నమప్యాత్మన్యేవనిపాత్యతేషు యదహోనామాకృతీలుంప

నామావృతస్వరూపాణాంకిముహితంత్వచ్చరణధ్యానాదన్యత్కించాహి
తమిత్యర్థః - అన్యత్రఅవిద్యయాఅజ్ఞానేనవిస్మారితస్వాత్మనాంముక్తానా
మిత్యర్థః - కిముహితంహితాహితజ్ఞానంముక్తానాంకుతఇత్యర్థః - త
స్యేదంకర్మణః ఫలమిత్యాహ - ప్రాక్హృదేవాక్రమ్యధ్యానబలాన్మ
నఃపరమేశ్వరైకతానందంభవతీతిపరమార్థః-హృదయరూపమవకాశం
కంచిత్కాలంతిష్ఠేతిదత్తమపిస్వవశీకృత్యేత్యపివ్యజ్యతేతత్రహృదయేచవశే
అధీనేసతిసర్వం తదాత్మానమపి ఆత్మనిస్వస్మిన్నేవం నిపాత్య స్వసాయు
జ్యందత్వేత్యర్థః-స్వరూపమేవాపహృత్యేతిచవ్యజ్యతే-తేషునామాకృతీనా
మరూపేలుంపసి॥*॥తథావిద్వాన్నామరూపాద్విముక్తః- పరాత్పరంపు
రుషముపైతిదివ్యమితిశ్రుతేరితిభావః - యథానామాపినశ్రూయతేతథా
సమూలమున్మూలయామాసేతిచవ్యజ్యతే ॥ ౭౩ ॥ అపాణిరితి॥*॥ అపా

ణిషాదో జవనో గృహీతా పశ్యత్యచక్షుస్స శృణోత్యకర్ణ ఇతిశ్రుతిరత్రాను
సంధేయా-ప్రాచః పూర్వాదిగాశ్రితస్య తవ ఆలోకనపరః ద్రష్టా ప్రత్యగ్దృ
గితి విరోధః- ప్రాచః పురాణస్య తవ ద్రష్టా ప్రత్యక్ జ్ఞానచక్షురితి పరిహారః.
నవిదిత ఇతి-కర్తరి క్తః - సకర్మకస్యాప్యస్యాకర్మకవివక్షాభావేనాకర్మక

సి ॥ ౭౩ ॥ అపాణిర్గృహ్ణాసి త్వరితమపదో ధావసి వి
దృక్ ప్రపశ్యస్యశ్రోత్రః శ్రవణపటురాలోకనపరః। తవ
ప్రాచః ప్రత్యగ్దృగితి కథమేతత్కిమథవా భ్రమంతి బ్రహ్మా
ద్యా అపి నవిదితాస్తత్త్వపదవీమ్॥ ౭౪ ॥ ౫ ॥ ఏవం తార
మాశంసితారం ముచుకుందం ముకుందస్సానంద మథైనం
వ్యసందాయ చ వరం ప్రత్యావర్తత మధురామధరీణసకల
రిపుః॥ ౭౫ ॥ అథ ముచుకుందః కందరోదరాన్నిస్సగన్ ప్రతి
పద్య గంధమాదనం నరనారాయణాశ్రయే బదర్యాశ్రమే స
పర్యామమర్యాదాం మురరిపోరకరోత్॥ ౭౬॥ భగవతి చ యి
వనానుయాయినస్తుచ్ఛాన్ మ్లేచ్ఛానుచ్ఛిద్య తదీయమఖిలమపి
ద్రవిణం ద్వారకాం నయతి సతి సన్నిధాయ మాగధో విధా
య మకరవ్యూహం మురవైరిణస్సరణిమరుణత్ ॥ ౭౭ ॥
విధాయ చ వివిధమాయోధనమాక్రమ్య చ జాతరూపజాత
ముపజాతప్రీతిరభిప్రేత్య సమరమరవిందనయనపరిసరమస

కత్వాత్తదుక్తం॥*॥ ధాతోరర్థాంతరే వృత్తేర్ధాత్వర్థేనోపసంగ్ర
హాత్ - ప్రసిద్ధేరవివక్షాతః కర్మణోకర్మికా క్రియేతి - యద్వా విదితం
వేదనమస్యాస్తీతి విదితః- అర్శాదిత్వాన్మత్వర్థీయోచ్ప్రత్యయః - పీతా
గావో భుక్తా బ్రాహ్మణా విభక్తా భ్రాతరవత్సాధుః - ఉక్తంచ మహాభా
ష్యే॥*॥ అకారో మత్వర్థీయః విభక్తమేషామస్తీతి విభక్తాః పీతమేషామస్తీతి
పీతాః అథవా ఉత్తరపదలోపో ద్రష్టవ్యః- విభక్తధనా విభక్తాః పీతోదకాః
పీతా ఇతి-లోపశబ్దార్థమాహ కైయటః-గమ్యమానార్థస్య ప్రయోగ ఏవ లో
ప ఇతి-తత్త్వపదవీం భ్రమంతీత్యన్వయః-అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా॥ ౭౪॥

౭౪॥౭౬॥౭౭॥౭౮॥౭౯॥౮౦॥ ౮౧ ॥ ౮౨ ॥ ౮౩ ॥ తామితి॥సన్మా
ర్గగతః సదాచారః సరౌహిణేయో బలభద్రః విధిచోదనాద్బ్రహ్మశాసనాత్-
తాం కన్యకాం రేవతీంకథం నైతు నప్రాప్నోతు - ఉద్వహత్వేవేత్యర్థః-చి
త్రంత్వేతదిత్యాహ-సరామః అత్రైవ రేవత్యామేవ నివేశితాశయః అనురక్తః
తుంగగృహోప్త్యాలోకోత్తరదారలాభేన॥ని॥గృహాః పత్న్యాంగృహేస్మృతా
ఇతివిశ్వః- హర్షితస్సంజాతహర్షస్సన్ నచచాల త్ర్యంతరంనపరిజగ్రా

రత్ ॥ ౭౮ ॥ భగవానపితదీయసంరంభమసహమానఇవసహ
బలేనచపలంపలాయమానః పవమానవేగః కరవీర పురేసీ
త్వానిశీథినీముదయతిమయూఖమాలినిగోమంతనామానం
సానుమంతమారురోహ ॥ ౭౯ ॥ తత్రచప్రవర్షణాభి
ధానంగిరిశిఖరమారూఢౌ ఫలమూలాశినౌ వసుదేవనంద
నౌజిఘృక్షుర్మాగధస్సపరివారః పరివవారచ శిఖరిణమా
రుహ్యచనిలీనావేతావలభమానస్సకలమచల మనలసాదచ
కలత్ ॥ ౮౦ ॥ యదునందనౌచవిహాయప్రాంతవహ్నిపరీతం
గోమంతంసచమత్కారముత్ప్లుత్యసమతీత్యచ దశయోజనా
నిసహసాసహసాహసేనసర్వంసహామావసతామ్॥ ౮౧ ॥
ప ॥ ఆయాతాంద్వారకామేతావతిసంధాయమాగధమ్।
సోపిహృష్టఃపురీంప్రాయాన్మృగ్గోదగ్ధావిమావితి ॥ ౮౨ ॥
గ ॥ అనంతరమానర్తాధిపోరైవతశ్చతురాననని యో
గాన్నిజతనయాంరేవతీంరౌహిణేయాయప్రాయచ్ఛత్ ॥

హేత్యర్థః - ఇదంతుచిత్రమితిసంబంధః- మహాప్రభోరేకదారత్వం విచి
త్రమిత్యర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు- సన్మార్గగతః ఆకాశగతః॥ని॥ భవాన్యాంతుస
తీ స్త్రీస్యాన్నక్షత్రేతునపుంసకమిత్యమరశేషః-సరౌహిణేయోబుధఃవిధి
చోదనాద్దైవనియోగాత్ తాంకన్యకాంకన్యారాశింకథంనైతు ప్రాప్నోత్వే
వేత్యర్థః- ద్వాదశరాశీనామపి భోగ్యత్వావిశేషాదితి భావః - తుంగగృ
హోప్తిహర్షితః ఉచ్చస్థానప్రాప్త్యాహర్షితః సంతుష్టః-కన్యారాశేర్బుధ

భౌచ్ఛ్రిత్వంజ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధం-అత్రైవకన్యారాశావేవనివేశితాశయఃసా
నురాగస్సన్ నచచాలరాశ్యంతరంనజగామేత్యర్థః-ఇదంతుచిత్రం॥౧౨॥ భీ
ష్మస్యేతి॥ భీష్మస్యబాలారుక్మిణీత్యర్థః- విధోఃకృష్ణస్యకరేణగ్రహణంపరి
ణయంసమైచ్ఛదభిలలాష - దురాపస్యదుర్లభస్యసమున్నతస్యలోకోత్తరస్య
కృష్ణస్యలిప్సాకృష్ణకర్మకాభిలాషఇత్యర్థః-తస్యాఃరుక్మిణ్యాఃహాసాయనా
భూత్ పరిహాసాయనజాతః - తత్ర హేతుమాహ - మౌగ్ధ్యాదితి-సౌంద
ర్యాదిత్యర్థః ॥ ని ॥ ముగ్ధస్సుందరమూఢయోరితివిశ్వః- లోకోత్తరసౌంద
ర్యాభావేశూర్పణఖాయా రామాభిలాషవత్ - అస్యాఅప్య పహాస్యత్వం
స్యాదితి భావః-వ్యంగ్యార్థస్తు- విధోశ్చంద్రస్యకరేణగ్రహణంబాలాశ్చ

౧౩ ॥ ప ॥ తామేతుసన్మార్గగతస్సకన్యకాంసరోహిణే
యోవిధిచోదనాత్కథమ్। సచిత్రమత్రైవనివేశితాశయ
శ్చబాలనోత్తుంగగృహోప్తిహాషితః ॥ ౧౪ ॥ భీష్మస్యబా
లాథగుణైకలోలా విధోః కరేణ గ్రహణం సమైచ్ఛత్ ।
మౌగ్ధ్యాద్దురాపస్యసమున్నతస్యనతస్యలిప్సాపి హసాయ
తస్యాః ॥ ౧౫ ॥ విధురప్యథిరాజకన్యకాంచకమేకామవి
మోహితోహితామ్ । సఘటేతనవేతిసంశయంవిధిముల్లం

ఘ్యధర్తుమిచ్ఛంతీతిప్రసిద్ధం-దురాపస్యానేకయోజనాంతరితత్వాత్
తస్యచంద్రస్యమౌగ్ధ్యాద్బాల్యాత్॥ ౧౫॥విధురపీతి॥తాం రాజకన్యకాం
రుక్మిణీంఅత్రరుక్మిణీకామనాకార్యస్యకామవిమోహస్యపూర్వమేవకథనా
దత్యంతాతిశయోక్తిః॥ని॥అత్యంతాతిశయోక్తిస్స్యాత్పౌర్వాపర్యవ్యతిక్ర
మఇతిలక్షణాత్-నహికామనామాత్రేణేష్టవస్తులాభఇత్యాశంక్యాహ -
విధిందైవముల్లంఘ్యచరన్ దైవస్యాపినియామకఇత్యర్థః - ఘటేతనవేతి
సంశయంకరోతుకింనకుర్యాదేవ-తస్యకామత్వాదితిభావః- వ్యంగ్యార్థస్తు-
స్వయంవిధుశ్చంద్రోఽపిరాజకన్యకాంచంద్రపుత్రీంచకమే-తత్రహేతుమా
హ - కామవిమోహితఇతికామాంధఃకింనకుర్యాదిత్యర్థః-నను కామాం
ధస్యాపికశ్చిద్గృహోగురాచారఇత్యతఆహ - విధింశాస్త్రమతిలంఘ్యచ

రక్షుశేత నవేతియుక్తమయుక్తం వేతిసంశయం కరోతు కిం విధినిషేధలంఘినః కిం కిం న కుర్యాదితి భావః ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ అత్రాంతర ఇతి ॥ అస్మిన్ సమయే ॥ ని ॥ అవసరమధ్యేంతరాత్మని చైత్యాంతరశబ్దా ఘోర్ణకౌ అమరః - ప్రసోత్కలికే సోత్కంఠేపి శౌరావైమత్యమసంగీకారమాశంక్య హరిమాం నాంగీచకారకిమిత్యాశంక్యేత్యర్థః- అ

ఘ్యచరణ్ కరోతు కిమ్ ॥౫౫॥ గ॥ ఏవం పరస్పరగుణాకర్ణన సిర్ణీత సంపర్కయో రుక్మిణీవనమాలినోః ప్రతికూల చారిణో రుక్మిణశ్శిశుపాలగతాశయస్య హృదయనివేదనాయ రుక్మిణీకమపిసందేశహరమాప్తతరమగ్రజన్మానమనుమధుసూదనం ప్రాహిణోత్ ॥౫౬॥ ప॥ శ్రుత్వైవ సందేశమథ ప్రియాయాః శౌరిర్ద్విజాద్భావినమన్వభూత్ప్రాక్। సర్వస్వముద్వాహ మహోత్సవస్య సిరీక్షణం కింత్వ వశిష్టమస్యాః॥ ౫౭ ॥ గ ॥ అథ సందేశహారేణ మహీసురేణ యదునందనావతివినతానందనం స్యందన మాసేదివాంసౌ దివసైనైకేన పరివారౌ కుండిననగరమగమతామ్ ॥ ౫౮ ॥ తత్రైవ చేదిపతిరపిస్వగృహ్యాస్సాల్వజరాసంధాదిభిస్సహ రుక్మిణీమేవపరిణేతుకామః కుండిననగరమగమత్ ॥ ౫౯ ॥ప॥ అత్రాంతరేసోత్కలికేపి శౌరౌ విశంక్య వైమత్యమఖిద్యతైషా స్వతో విధావస్త్వనుకూలభావస్స బ్రహ్మణా కేన వినావగమ్యః ॥ ౬౦ ॥ గ ॥ తదను ద్విజన్మాపి సత్వరమాపత్య యదుపతిరుపనత ఇతి నివేదయితుమంతః పురమవజగా

ఖిద్యత - విధౌకృష్ణస్వతః పరప్రేరణం వినా అనుకూలభావాస్తు -స బ్రహ్మణా బ్రాహ్మణేన వినా బ్రాహ్మణాగమనం వినేత్యర్థః - కేనావగమ్యః పరోక్షత్వాదితి భావః - అన్యత్ర విధౌ బ్రహ్మణి స్వత ఏవానుకూల్యవస్తు తద్బ్రహ్మణం వినా కేన జ్ఞాయేత - ఫలానుమేయత్వాద్విధి సంకల్పస్యేతి భావః ॥ ని ॥ బ్రహ్మా విప్రః ప్రజాపతిరిత్యమరః ॥ ౬౧ ॥ ఆలోకమాత్రా

టీ॥ ద్విజరాజోరుక్మిణ్యాప్రేషితః ఆలోకమాత్రాద్దర్శనమాత్రాత్
ఏనాం రాజసుతాం రుక్మిణీంఆనందయత్ - కార్యసిద్ధిసూచకదూతముఖ
వికాసదర్శనేనైవ సంతుష్టాఇత్యర్థః - అతఏవప్రసాదచిహ్నానిపురఃఫ
లానీతికాళిదాసః - తతస్సారుక్మిణీ - మంథదతనూజోమూఢతనయః రు
క్మితియావత్ - తద్భాజానవిత్రాపిభీష్మేణకృతాత్ రుచిభంగకృత్యాత్ అ
భిలాషవైయర్థ్యకరణాత్ శిశుపాలసమర్పణరూపాన్నత్రాస - భగ
వదాగమననిశ్చయాదితిభావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - ద్విజరాజశ్చంద్రః ఆ
లోకమాత్రాత్ ప్రకాశమాత్రాత్ రాజసుతాంస్వసుతామితియావత్-ఆ
నందయత్ మందఃశనిరేవతనూజఃతద్భాజానవిత్రారవిణాకృతాద్రుచిభం
గకృత్యాన్నిస్తేజస్కతాసంపాదనాన్న త్రాస - చంద్రసుతారవిప్రభ
యానిస్తేజస్కాంపితరమవలోక్యఖిన్నాతదస్తమయానంతరముదితస్యచంద్ర

హే ॥ ౯౧ ॥ ప ॥ ఆలోక మాత్రాద్ద్విజరాజ ఏనా
మనందయ ద్రాజసుతాం తతస్సా । కృతాత్సవిత్రారు
చిభంగకృత్యాత్త్రాసనోమందతనూజభాజా ॥ ౯౨ ॥
ప ॥ సుదృశోద్విజతశ్శ్రుత్వాహరేరాపాతధీరభూత్। తె

స్యప్రకాశమాత్రదర్శనేనసంతుష్టేతినిగ్గళితార్థః॥౯౨॥సుదృశ ఇతి॥సుదృశో
వనితాయాఃప్రకరణాద్రుక్మిణ్యాః-ద్విజతఃస్వేనప్రేషితాత్ శ్రుత్వాహ
రేరాపాతధీరాగమనజ్ఞానమభూత్-బ్రాహ్మణవాక్యేనహరిరాయాతీతినిశ్చి
కామేత్యర్థః-శ్రుత్వేత్యస్యకర్మణోవివక్షాభావాదకర్మకత్వంతదుక్తం॥*॥
ధాతోరర్థాంతరేవృత్తేర్ధాత్వర్థేనోపసంగ్రహాత్ - ప్రసిద్ధేరవివక్షా
తఃకర్మణోకర్మికాక్రియేతి - తైనైవసాక్షాత్కృతైదర్శనాదివపరమానం
దంభేజిరే - ఆప్తవాక్యంహిప్రత్యక్షసదృశంహిభావః - వ్యంగ్యార్థస్తు-
సుదృశఃసుధియఃద్విజతోబ్రాహ్మణాత్ శ్రుత్వా శ్రోతవ్యోమంతవ్యఇతి
శ్రుతివిహితంగురూపసదనపూర్వకంశ్రవణంకృత్వేత్యర్థః · హరేరాపాత
ధీరాపాతజ్ఞానమభూత్ మననిదిధ్యాసనోత్తరకాలీనత్వాన్నిశ్చయస్యేతి
భావః - తైనైవశ్రవణమాత్రేణైవసాక్షాత్కృతేరివపరమానందంభేజేక

దావ్యశ్రుతవతస్తావత్తైవమహానానందో భవతీతి భావః- అంగమంగళకర్మా ణిస్వస్తివాచనాదీని॥ ౯౨॥ నేతి॥ చేదిభర్తుః శిశుపాలస్య కౌతుకధారణా కుతూహలితా కౌతుకబంధాఖ్యః కర్మవిశేషశ్చ ॥ ని॥ కౌతుకంత్వక్ష- కు తుకేచ్ఛాహ స్తసూత్ర మంగళైతిహ్యకర్మస్వితి భాస్కరః - ద్విజన్మనారుక్మి ణ్యాప్రేషితస్య లౌకికమంత్రో గుప్తవాదః భాషానిర్మితః కృతకమంత్రః

నైవపరమానందం భేజే సాక్షాత్కృతేరివ ॥ ౯౩ ॥ అథవి దర్భాధిపతిర్వసుదేవసుతౌ నిజదుహితురుద్వాహమహో త్సవవిలోకనలాలసతయా సమాసేదివాంసౌ వవర్ధ్వార యుక్ప్రత్యుద్గత్యవిధినా సమారాధ్యనగరబాహ్యోద్యా నేష్వావేశయచ్చ ॥ ౯౪ ॥ తదైవ చేదిరాజతనూజం జామా తరం మన్వానస్సమపూజయన్నగరమంతరాన్యావేశయచ్చ ॥ ౯౫ ॥ వ ॥ దమఘోషవిదర్భేశౌ తతో నిజతనూజయోః। అంగమంగళకర్మాణి స్వైరచీకరతాం జనైః ॥ ౯౬ ॥ ఆశ్చ ర్యమేతత్ ॥ వ॥ నచేదిభర్తుశ్శ్రుతిమంత్రజాపి శుభోత్త రా కౌతుకధారణాభూత్। ద్విజన్మనా లౌకికమంత్రతోపి సి ద్ధాభవత్త్వైవ శుభాయ శౌరేః॥ ౯౭॥ గ॥సమనంతరమనర్గ ళమంగళతూర్యరవ ముఖరితేషు హరిన్ముఖేషు దుర్వారపరి వారవారవర వర్ణినీగళవిగళ దమలకలగీత వాచాలితేషు దిగంచలేషు నానావిధోపహార హారిణీషువిపణి శ్రేణీషు స మీరితాలోకశబ్దేషు సకలాలోకకలోకేషు వర్షధర ప్రాయపు

శ్చ॥ని॥ మంత్రో గూఢోక్తి వేదాంశావితి భాస్కరః- సా కౌతుక ధారణావిరో ధాభాసోలంకారః॥ ౯౭॥ అథ సంకేతత్వేన కల్పితం గ్రామాద్బహిష్ఠం భవానీ భవనం పూజావ్యాజేన గంతుకామాం రుక్మిణీం వర్ణయతి- సమనంతరమిత్యా దినా గద్యేన॥ దుర్వారా అమితాః- విపణిరాపణః పణ్యవీధికా॥ని॥ ఆపణే పణ్యా వీధ్యాం చ పణ్యే చ విపణిః స్త్రియామితిరుద్రః వర్షధరష్షండః॥ ని॥ షండో వ ర్షధరస్తుల్యావిత్యమరః - వర్షవర ఇతి పాఠే స్పృణాతీతి వరః పచాద్యచ్ వర్ష

స్యక్లైభ్యస్యావరః క్లైబ్యవానిత్యర్థః॥ ని॥ వర్షణం క్లైబ్యపుమాన్ మేఘ ఇత్యమరశే షే-సంయమనీయమపత్నీ జీవితేశో యమః ॥ ని॥ జీవితేశో యమేపి చేతిరత్నకోశే-జీవితేశవసతిం జగామ సేతి కాళిదాసః-తామసీనిబుర్తేః పత్నీ ఆశాదిక్పుణ్యాజనో యాతుధానః తస్య దిక్పతిత్వాదితి భావః-అన్యత్ర నిరంతరాశా గాఢానురాగః-పుణ్యాజనస్సుకృతీ-భువనముదకం తదధిపో వరుణః-ప్రియః ప్రేయాన్స్పర్శనో వాయుః॥ ని॥ శ్వసనస్స్పర్శనో వాయురిత్యమరః-అన్యత్ర ప్రియాలింగనం - మనుష్యధర్మాణం ధనదం అనువర్తత ఇతి తథోక్తా-అన్యత్ర మా

రుషశతపరిస్ఫృతా సమధిగతవివిధాయుధమోధయాధవల
యితౌ శచీవ హరిపరాయణా స్వాహేవ కృష్ణవర్త్మదత్తచి
త్తా సంయమినీవ జీవితేశహృదయా తామసీవ నిరంతరాశా
శ్రితపుణ్యాజనైకలభ్యా భార్గవీవ భువనాధిపానురక్తా సదాగ
తిరివ ప్రియస్పర్శనాభిలాషిణీ సర్వసంపదివ మనుష్యధర్మా
నువర్తినీ పార్వతీవ వృషాకపిప్రణయినీ భారతీవ విధ్యాను
కూల్యకామా ఛాయేవ పద్మాప్తాభిలాషిణీ రోహిణీవ వి
ధుసంగమాభిలాషిణీ తారేవ కమనీయధిషణా దేవసేనేవ
కౌమారవిభ్రమప్రణయినీ రతిరివ కందర్పవశగా ద్రుపదాత్మ
జేవ ధర్మానురక్తా సుభద్రేవ పార్థకామపర్జితా చిత్రాం
గదేవ ప్రియవిజయాభిలాషిణీ ఇళేవ బుధశ్లాఘనీయా సతీవ

నుషీవేషధారిణీ-వృషాకపిః॥ ని॥ హరవిష్ణూ వృషాకపీత్యమరః-విధ్యానుకూల్యం దైవానుకూల్యం-బ్రహ్మప్రియంచ పద్మానామాప్తో రవిః పద్మాయా ఆప్తో విష్ణుశ్చ-కమనీయ ఆశాస్యాధిషణో బృహస్పతిర్యస్యాస్సా తథోక్తా॥ ని॥ గీష్పతిర్ధిషణో గురురిత్యమరః- అన్యత్ర సుబుద్ధిః ॥ ని ॥ బుద్ధిర్మనీషాధిషణేత్యమరః-కౌమారవిభ్రమాః స్కందలీలాః యౌవనవిలాసాశ్చ అపార్థ కామః- పార్థాభిన్నే అనురాగః- మోఘానురాగశ్చ-విజయో ర్జునః జయశ్చ- తాత్మానుమతో దత్తు ద్వేషభీష్మాభిమతభిన్నశ్చ - కమనీయకచాకచం నామ పురుషమభిలషంతీ అన్యత్ర సుకేశా ॥ ని ॥ చికురాశ్చికురాః కచా ఇతిభ్రా

జనిఘంటుః- కాంచీపదం మెఖలాస్థానంపుణ్యక్షేత్రవిశేషశ్చ- కృతలంబో దరాస్వాదరేణ లంబనుదర మనాద్రియమాణేన కృశమెవోదరం సృష్టవతే త్యర్థః - వినాయకపూజామ కృతవతాచ జగతీధరస్య గిరెర్లంఘుషా కుట్టనెచ్ఛావప్రక్రీడేతియావత్ అన్యత్ర జగతీధరస్యపరమాత్మనోవిజిగీషా

తాత్తానభిమతపతికాముకాచఊర్మిళేవరామానుజాను ర క్తాదేవయానీవకమనీయకచాఽహల్యేవశ్లిష్టాతిరిక్తపతికా ముకాపిమూర్తైవపాతివ్రతీగరిరామణీయకేనహరి సమీప జిగమిషయాచహంసగామినీధృతహారిద్రివ సనతయామా ధవానురక్తతయాచపీతాంబరప్రణయినీసత్యకామతయా హరివాంఛయాచాచ్యుతకామామంజీరమంజుళశింజితా నురంజితతయాజలజవిజిగీషయాగర్జవివపద యుగళ మధివ సుంధరమర్పయంతీతపఃప్రభావసంభూతజంగమభావమివ రంభాస్తంభయుగళమూరుయుగళమాకలయంతీకాంచీపద తయాతపస్సిద్ధిక్షేత్రమివమదనస్యనితంబబింబమవలంమా నాతదంగనిర్మాణసమయేకృ గలంబోదరానాదరేణవిధినావి స్మృతమవలగ్నంబిభ్రాణాహృదయేశయస్యాంగజమతఙ్గ జస్యజగతీధరలిలంఘిషయాపురఃప్రసారితముఖస్య కుంభా నుకారిణాకుచయుగళేనశుండాదండానుకారయారోమ రేఖయాచశోభమానావదనేందు సేవనాయ సముపనత యానక్షత్రమాలయేవనక్షత్రమాలావలయితగళప్రదేశా తిరస్కృతచంద్రికాయామపివస్తుతస్సుధాంశుసోదర మి దమితిగుషిర్తినివర్తనాయేవస్వీకృతజన్మాంతరేణవదనా

చ॥ని॥లంఘునంతూపవాసెస్యాత్తర్రిమణేస్లవనేపిచెతివిశ్వః- శుండాదండ స్యానుకారోనుకరణంయస్యాస్తయేతివ్యధికరణోబహువ్రీహిః-నక్షత్రమా లయేతి॥ని॥సైవనక్షత్రమాలాస్యాత్సప్తవింశతి మాక్తికేత్యమరః-సుధాం శుసాదరమితి - చంద్రలక్ష్మ్యారేకోదరత్వం ప్రసిద్ధం-చంద్రసదృశమితి

వ్యజ్యతే - చంద్రాతిశాయినశ్చంద్రసామ్యం నీచోపమేతి హేతోర్దుష్ట
త్రిరితి భావః - స్వీకృతజన్మాంతరేణేతి - లక్ష్మీత్వావస్థా పూర్వజన్మ - రుక్మిణీత్వా
వస్థా ఉత్తరజన్మేతి ధ్యేయం - మధుమాత్రవైరిణా న తు మధురవస్తుమాత్రవై
రిణేత్యర్థః - మధునామకరక్షోవైరిణా చ - సముజ్ఝితమధురేణ మధురాం త్య
క్త్వా ద్వారకాం గతవతేత్యర్థః - మధురవస్తుమాత్రవైరిణా చ - యథా అతివి
రక్తస్యాపి లోకోత్తరలావణ్యశాలిన్యాం కదాచిదనురాగః - ఏవం మధురవస్తు
మాత్రప్రద్వేషిణోప్యేతదధరః స్పృహణీయ ఇత్యహో మాధుర్యమితి భా
వః - సముపస్థానీయేన ఉపస్థితేన ఆగతేనేతి యావత్ - భవ్యాగయే త్యాదినా

రవిందేన లోభనీయా వ్రథమం మధుమాత్రవైరిణా తతస్స
ర్వథా సముజ్ఝితమధురేణ హరిణాపి స్పృహణీయమాధురీ
ధురీణమధరం బిభ్రాణా బింబాధరమాధురీసమభ్యసనాయ
సముపస్థానీయేన సుధాబిందునేవ నాసామౌక్తికేనాలంకృ
తా అపరిపూర్ణేందువదనసౌందర్యసాగరసేతునేవ నాసికయా
విరాజమానా మధుపసోదరతయా శ్రుతివిలంఘననిర్విశంకే
ననయనయుగళేనాలంకృతా కిన్నరేశప్రతారణేన ముకుం
దాభిధకల్యాణనిధివిలోకనానుకూలం సిద్ధాంజనమివ మృగమ
దతిలకమళికదేశే బిభ్రాణా అనుభూతసీమంతకర్మ్మా శ్రుతి
యువతీగర్భకుహరావిర్భూతం వాలజాలం శిరసా శ్లాఘయ

కర్తరి నిపాతః - మధుపో మద్యపాయీ భృంగశ్చ - కిన్నరేశో ధనదః కుత్సితనరే
శశ్శిశుపాలాదిశ్చ - కల్యాణనిధిశ్శుభాశ్రయః - సువర్ణనిధిశ్చ ॥ ని ॥ కల్యా
ణం మంగళే స్వర్ణ ఇతి భాస్కరః - అనుభూతసీమంతకర్మేతి - సీమంతో నా
మ కేశమార్గః - సమ్యగ్విభజ్య సంస్కృత్య బద్ధమిత్యర్థః - అన్యత్ర సీమంతో
న్నయనాఖ్యం సంస్కారేణ సంస్కృతమిత్యర్థః - అనేన గర్భస్య ప్రాథమిక
త్వం వ్యజ్యతే - శ్రుతియువతీతి - అవయవినః శ్రుతిప్రతిపాద్యత్వాదవయవస్యా
పి తత్ప్రతిపాద్యత్వముపచారాత్ - యథా ॥*॥ శ్రుతీనాం మూర్ధానో దధతి త
వ యో శేఖరతయేతి - వాలజాలం చికురప్రకరం బాలజాలం చ శిరసా శ్లాఘ

మానాభిభ్రాణా అన్యత్ర ఏకస్మాత్ప్రథమగర్భాదేవ బహవశ్శిశవస్సంజాతా
ఇత్యాశ్చర్యేణ శిరశ్చాలయతీత్యర్థః- అమృతముచం మేఘం మోక్షప్రదం చకృ
ష్ణస్యాపి ప్రావృషేణ్యత్వం శ్రావణాష్టమ్యాముత్పన్నత్వాదితి వేదితవ్యం: రా
జమండలం శిశుపాలాది- అనలితస్నేహః కృష్ణానురాగః ॥ ని ॥ అనంతశ్శేషవి
ష్ణ్వోస్స్యాదనంతం సురవర్త్మనీతి విశ్వప్రకాశః- జగదాదరణీయపల్లవః ఆ
నిందితవిటః ॥*॥ జగదాదరణీయజారభావమితి కర్ణామృతే - అభీష్టస్పర్శన
మిష్టార్థదానం ॥ ని ॥ విశ్రాణనం వితరణం స్పర్శనం ప్రతిపాదనమిత్యమరః- వి

మానా విద్యుదివ ప్రావృషేణ్యం నీలమమృతముచమనువర్త
మానా తారకేవ విష్ణుపదలోలా చంద్రికేవ కువలయామో
దినీ వాసరలక్ష్మీరివ రాజమండలమలినీకరణోత్సుకా దీపశిఖే
వానంతస్నేహనిక్షేపయోగ్యా కల్పలతేవ జగదాదరణీయ
పల్లవానుషక్తా కామదుఘేవ గోవిందాధీనజీవనా చింతామ
ణిరివాభీష్టస్పర్శనబద్ధాదరా అమృతధారేవావశ్యంభావివి
ష్ణురథాపహారా సిద్ధరసలహరీవ జాతరూపరూపౌన్నత్యా
లాలస ధన్యజనైకలభ్యా దివ్యౌషధిరివ సకలాంగజరుజాప
హారిస్పర్శా కుముదినీవ విధుస్పృహణీయపుష్పోద్గమా రత్న
మయమేఖలేవ కల్యాణసంబద్ధా మణిమంజరీవాలంబితగుణ
గణా రత్నమాలేవాంతరావేశితనాయకరత్నా శాంతిరివ
హరియోగానుకూలా కరుణేవ పరసుఖావహాసుమేవ పు

ష్ణురథో గరుడః ॥ ని ॥ నాగాంతకో విష్ణురథస్సుపర్ణః పన్నగాశన ఇత్యమరః-
అన్యత్ర కృష్ణరథః- జాతా ఉత్పన్నా రూపౌన్నత్యలాలనా సౌందర్యాతిశయ
స్పృహా యస్యాః ॥ ని ॥ రూపం స్వభావే సౌందర్యే ఆకారశ్లోకయోరపీతి విశ్వః -
ని ॥ తృష్ణాతిరేకే వాంఛాయామౌత్సుక్యే లాలసా ద్వయోరపీతి రభసః- అన్య
త్ర జాతరూపస్య సువర్ణస్యౌన్నత్యం వృద్ధిః- తత్ర లాలస ఇచ్ఛావాన్ హ
రేర్యోగో ధ్యానసంపర్కశ్చ పరసుఖావహా పరమాత్మప్రియా అన్యత్ర ప
రదుఃఖప్రహాణేచ్ఛా హి కరుణేతి భావః- సకలేష్టాయుస్సర్వమనోరథా సక

లయాగాశ్చ॥ ని॥ ఇష్టిర్యాగేచ్ఛయోరిత్యమరః శిశూన్ నాలయంతీతి శిశుపా
లాః గదాధరభీరుభావః కృష్ణదారత్వం గదాపాణేర్భీతత్వం చ జగతీ వ
భూపః జగత్పతిశ్చ॥ ని॥ జగతీ భువనే క్ష్మాయామితి విశ్వః - చోళదేశః కూర్పా
దేశః॥ ని॥ చోళః కూర్పాసకో స్త్రియామిత్యమరః - తద్గతౌ కూర్పాస
సంచ్ఛన్నావిత్యర్థః - పృథురతరౌ పయోధరౌ యస్యాస్సా తథోక్తా అ
న్యత్ర చోళాఖ్యదేశగతం మధురతరం పయః - ఉదకంధరతీతి తథోక్తా హం

రుషోత్తమనిర్వాణహేతుభూతాశ్రీద్ధేవపురుషోత్తమకృత
సకలేష్టసాఫల్యసంపాదికా ముక్తిరివ విబుధశ్లాఘనీయా
తీర్థయాత్రేవ శిశుపాలదురవాపా సురభిరివ గదాధర
భీరుభావోచితా భాగిరథీవ జగతీపతితపోలభ్యాయమునేవ
కృష్ణగుణపరిణయినీ సరస్వతీవ విశ్వంభరాంతర్గత జీవ
నాకవేరతనయేవ చోళదేశగతమధురతర పయోధరాసర
యూరివ హంసావాసమాన సప్రసృత సర్వతోముఖ సం
భ్రమావిరజేవ వైకుంఠసమీపగామినీ తుంగభద్రేవ మధు
రతర సర్వతోముఖాటోపా కుసుమమంజరీ వాళి కదంబక
రంబితాకీర్తిరివ సుఖస్వరూపాసుకృతపరంపరేవ హరిప్రీ
తిజనికా భగవతీ భీష్మతనయా స్వయమేవ సర్వమంగళోపా
సితాపి సర్వమంగళాముపాసితుమంతఃపురతః పురతో నిర్గ
త్య భవానీ భవనమభజత ॥ ౯౭ ॥ కృతాభ్యర్చనా చ నిర్గ
త్య భవానీ భవనతస్సహ సఖీజనేన దేవమాయేవ మనుజదుర

సేతి మానససరః ప్రసృతా సరయూరితి ప్రసిద్ధం సర్వతోముఖాటోపః - ఉద
కసంభ్రమః - అన్యత్ర హంసావాసః - పరమాత్మాశ్రయభూతం యస్మానసం
మనః - తతః ప్రసృతాః సర్వతోముఖాః - సర్వపథీనాః ఆటోపాస్సంభ్ర
మా యస్యాస్సా తథోక్తా అళికదంబకం సఖీబృందం పూర్వపక్షే దూష్యప
క్షః తత్ర వాస్తవ్యమనభిమతజాతియావత్ - అన్యత్ర శుక్లపక్షే వర్తమా
నం అనాలోకపాత్రతాపాదనం దర్శనానర్హత్వసంపాదనం సిసైజ

సహత్వాకారణంచకృష్ణపక్షాశ్రితంభగవత్సాహాయ్యకారిణంబహుళపక్షగతంచ॥ ౯౯॥ రాజమండలమితి॥ఆసన్నం రాజమండలంశిశుపాలాదినృపగణంత్యక్త్వా-సవితుఃపితుఃభీష్మస్యప్రేమపాత్రంసారుక్మిణీచక్రేణసుదర్శనేన ఏకభాసురమత్యుజ్జ్వలంపద్మాప్తస్య కృష్ణస్యస్యందనంయయావ్యాంగ్యార్థే

వాపా అఘటిత ఘటనా పటీయసీవ సకలమపి రాజ మండలంపూర్వపక్ష వాస్తవ్య మనాలోక పాత్రీ తాపాదనేన స్వల్పీకుర్వాణా కృష్ణ పక్షాశ్రితం రాజ మండలమభివర్ధయంతీసమందాక్షంమందంమందం ముకుందస్యందనాభిముఖముయాసీత్ ॥ ౯౯ ॥ ప ॥ రాజమండలమాసన్నం త్యక్త్వాచక్రైకభాసురమ్ । సవిత్రప్రేమపాత్రంసా పద్మాప్తస్యందనంయయౌ ॥ ౧౦౦ ॥ ప్రేయసీహారణాదన్యాదనిచ్ఛన్ హారణంహరిః । చచాలచపలంస్పృష్టః పశ్యతాం సర్వభూభుజామ్॥ ౧౦౧ ॥ గ॥ అథజరాసంధాదయస్సాభిమానం యుద్ధాయబద్ధాదరామధుసూదనమనుధావ్యవిధాయచవివిధమాయోధన ముపజాత పరాజయాభగ్నరథాశ్శిథిలమనోరథాశ్చ భూత్వాప్రత్యావృత్యత్రిదివపరిభ్రష్టమివనహుషంపురుహూతపాతితమివ త్రిశంకుంప్రమాదగళితవిద్యమివ విపశ్చితం పశ్యతోహరపరిముషితరత్నమివసార్థవాహమతిదూనమానమానసం శిశుపాలమాశ్వాస్యతేనసహ స్వస్వ భవనమభజన్ ॥ ౧౦౨ ॥ తతః॥ హరిమాయోధనేహత్వాగృహ్ణాన్నాయామిసోదరీమ్। ఇతి

తు-చక్రైకభాసురమేకచక్రేణభాసురమిత్యర్థః-శివభాగవతవత్సమాసః॥ *॥సప్తయుంజంతిరథమేకచక్రమితిశ్రుతేః-శిష్టంస్పష్టం॥౧౦౦॥ప్రేయసీతి॥ హారణంయౌతకంపశ్యతాంసర్వభూభుజామితిపశ్యతస్సర్వానపిభూపాలాననాదృత్యేత్యర్థః- షష్ఠీచానాదర ఇతిషష్ఠీ ॥౧౦౧॥అథేతి॥సార్థవాహంవణిజం॥౧౦౨॥హరిమితి॥ఆయోధనేహత్వేత్యత్ర అహత్వేతిచ్ఛేదః-

హత్వాగృహ్ణాన్నిత్యత్ర అగృహ్ణాన్నితిచ-అతఏవోక్తం-ప్రతిశుశ్రావేతంసత్యమితి ॥౧౦౪॥స్వసారమితి॥ రుక్మిణః - స్వసారంభగినీంరుక్మిణీం- అథాపిభగినీ హరణేపిస్వమృత్యావేక్షణవత్మఇభాక్ కృష్ణమనుధావమానః - తథాభూతోరుక్మిసదృశః - వ్యంగ్యార్థస్తు-రుక్మమస్యాస్తీతిరుక్మీధనికః-తత్స్వసారంసారభూతం ధనంఅథాపిధననాశేపిస్వమృత్యావేధననాశ దుఃఖాసహనతయామతుఇంకృష్ణవత్మఇభాగ్నింప్రవిష్టఃనవిలోకితఇతి - జీవన్భద్రాణిపశ్యతీతిన్యాయముల్లంఘమానోనక్వాపిదృష్టఇత్యర్థః ॥ ౧౦౬॥ ఆయాంతీతి ॥ రుక్మిణి జీవతిసతికకశముఖాస్త్రీణ్ణాగ్రాః మార్గణౌఘాబాహిరితిశ్రుతంసత్యమమహార్దథరుక్మిణా ॥ ౧౦౩ ॥ గ॥ ఏ

వంరాజ్ఞామగ్రతః ప్రతిజ్ఞాయసక్రోధమక్షౌహిణీప్రమిత

యాసహాచమ్వాహిన్యావధుసూదనమభ్యధావత్ ॥౧౦౪॥

వ ॥ స్వసారమాదాయ గతస్సరుక్మిణః పునఃప్రియాశ్చ్యుతిక్రముపశ్యతోహరః । స్వమృత్యావేధాపినకృష్ణవత్మఇభాక్తథావిధః క్వాపి విలోకితశ్రుతః ॥౧౦౫॥గ॥గత్వాచమధుసూదనసవిధమిద మవాదీత్ ॥౧౦౬॥వ॥ఆయాంతికర్కశముఖానపునస్స్వసారమప్రాప్య జీవతిహి రుక్మిణిమార్గణౌఘాః । కూరస్వభావమలినత్యజగాఢముష్టిమత్యాగత

స్స్వపరిపాలనధీఃఖలాతే ॥౧౦౭॥గ॥ఏవమభిహితవతిరుక్మిణిగణాఃస్వసార మప్రాప్యఅపరిగృహ్య కృష్ణహననద్వారేతిభావః - పునర్నాయాంతిఅమోఘా మమబాణాఇత్యర్థః - అత్యాగతః రుక్మిణీమత్యక్త్వాస్యస్యాత్మనః పరిపాలనధీః ఖలా విఫలారుక్మిణీంనత్యజసిచేత్ నజీవిష్యసీత్యర్థః- వ్యంగ్యార్థస్తు -కర్కశముఖాఃకటుభాషిణఃమార్గణౌఘాయాచకసంఘాః రుక్మిణిధనికేజీవతిసతి స్వసారంసర్వస్వం అప్రాప్యపునర్నయాంతియువిమృతస్యాత్తహిత్యజేయుఃఅన్యథానేతిభావః- గాఢముష్టింలోభంఅత్యాగతఃదానాభావేనసార్వవిభక్తికస్తసిః - స్వపరిపాలనధీఃనసంచయస్సెచ్ఛాఖలాదుష్టాఃఫలేతియావత్ ॥ ౧౦౭ ॥ తతః-

లమితి॥అత్యంతసంయోగేద్వితీయా-గతాభిభయోనివృత్తశత్రుభయః॥ని॥ మహీభుజామభిభయంస్వపక్షపరిభవంభయమిత్యమరః - హరిఃపరంకృష్ణ ఏవచంద్రహాసంఖడ్గంనాదితఃస్వీకృతవాన్ ॥ని॥ ఖడ్గేతునిస్త్రింశచంద్రహాసాసిరిష్టయఇత్యమరః - కింతుతాదృక్కృష్ణవద్గతాభిభయమిత్యర్థః- అన్యత్రాభిభయంనాహ్యుభయం అముష్యయాశోపి చంద్రహాసమాదిత స్వస్యనాభిభయంచంద్రస్యతుతదస్తీతిజహాసేత్యర్థః - అస్త్రైఃశస్త్రైఃఅ

ణి ॥ ప ॥ తత్కాలమాదితగతాభిభయోనచంద్రహాసం
హరిః పరమముష్యయశోపితాదృక్। సిక్తానినోరిపువపూం
షిపరంతదాస్త్రైస్స్వర్గాఙ్గనాతనులతాఅపిసత్వజైస్తైః॥
౧౦౮॥ గ ॥ అథనిహితవాహినీ వాహనముపజాతపరాజ
యంరుక్మిణంహంతుకామేసతియోద్ధయాఽధే॥ ౧౦౯ ॥ ప ॥
ప్రియసీదీనవచనసుధారసమధాద్ధరిః। రుక్మిణస్తదభూ
చ్చిత్రంమరణాభావసాధనమ్ ॥ ౧౧౦ ॥ గ ॥ తదనుకేశ
వనిదేశేనముండితముండమేన ముపజాతవైరూప్యం ప్ర
గ్రహైబఽబంధుః ॥ ౧౧౧ ॥ స్థానేహితత్ ॥ ప ॥ అంత
భాజి ధనువేఽదనైపుణ్యేతస్యయద్భవేత్ ।సమావర్తనమ
స్యాంగంచికురశ్మశ్రుముండనమ్ ॥ ౧౧౨ ॥ గ ॥ అథప
రమకారుణికేనరామేణమోచితెప్రతినివృత్తమానేరుక్మిణి

శుభ్రభిశ్చ ॥ ని ॥ అశ్రుశోణితయోరస్రమితిభాస్కరః-సత్వజైస్సాత్వికైః॥ ౧౦౯॥ప్రియసీతి॥దీనవచనానిమమభ్రాతరంత్రాయస్వతవదాసీభవిష్యామీత్యాదీని తాన్యేవసుధారసః తమధాత్ పిబతిస్మ-అత్రహరేరమృతపానంరుక్మిణోమరణాభావఇతికార్యహేత్వోర్భిన్నదేశత్వమసంగత్యలంకారః॥*॥విరుద్ధభిన్నదేశత్వంకార్యహేత్వోరసంగతిరితిలక్షణాత్॥ ౧౧౦॥తదన్వితి॥ముణ్డితముణ్డంముండితశిరసం॥ ని॥ ముండొద్వైత్యాంతరేరాహౌమూర్ధ్నిఽత్రిషుతుముండితమితిభాస్కరః ॥ ౧౧౧ ॥ అంతభాజీతి॥ధనుర్వేదేయన్నైపుణ్యంకౌశలం తస్మిన్నంతభాజిపరిపూర్ణేఽసతినష్టేసతిచ-

సమావర్తనమితి - వేదసమాప్తౌసమావర్తనస్యావశ్యకత్వాదితిభావః ॥ ౧౧౩॥ తదాశయగ్రహేతి॥ తస్యారుక్మిణ్యాః ఆశయగ్రహేణామనశ్శోధన ఆసమంతాత్ శయగ్రహః- పాణిపీడనంచ ॥ ని॥ పాణిఃకరశ్శయోహస్తఇ వామనమాలాయాం- అతఏవాహద్వాభ్యేతి॥౧౧౬॥ మీనకేతురితి ॥ దండః

పాణిమాత్రశేషే హరిరపిద్వారకాముపగమ్య విధినారు
క్మిణీంపర్యణైషీత్ ॥ ౧౧౩ ॥ వ ॥ తదాశయగ్రహోద్వా
హారచితోమురవైరిణా । ద్విజన్మసాక్షికః పూర్వః పరః పా
వకసాక్షికః ॥ ౧౧౪ ॥ గ॥ అథకదాచనపురాపురారినయ
నజ్వాలావలీఢః కామశ్శరీరకామః కమలాపతిమను ప్రావి
శత్॥ ౧౧౫ ॥ తతశ్చవైదర్భీగర్భాదావిర్భూతమేనమ
వతీర్ణసూతకం ప్రద్యుమ్ననామానం శంబరస్స్వవైరిణంమ
త్వాహృత్వాచమధ్యేసముద్రమక్షిపత్॥ ౧౧౬ ॥ వ॥ మీనకే
తురసావస్మాద్దండం విరమలంభయత్। ఇతివైరీవమీనస్తం
నిజగారమహార్ణశిశుమ్ ॥ ౧౧౭ ॥ గ॥ తమేవంమీనంశంబరా
యధీవరైరుపహారీకృతముపనీయ సూపకారశ్శంకులయా
శకలీకృత్య తదంతర్గతంపోతం పౌరోగవపదనివేశితా
యైమాయావత్యపరనామికాయై రత్యై న్యవేదయత్ ॥
౧౧౮ ॥ సాపికిమిదమితిశంకితమానసా తదనునారదవచనాద
ముష్యాత్మత్వంమత్వాపతిలాభపరితుష్టాపరిపుపోష॥ ౧౧౯॥
అథకియతాపికాలేనసంజాతయౌవనః ప్రద్యుమ్నస్స్వశరశ
రవ్యతామగమత్॥ ౧౨౦॥ వ॥ సాంగోపిహాహంతకథన్ను

లంభయత్ అదండయదిత్యర్థః - ధ్వజదండం ప్రాపయామాసేతిచ ॥ ౧౧౭॥ తమితి॥ పౌరోగవపదం పాచకాధికారః ॥ని॥ పౌరోగవస్తదధ్యక్షు ఇత్యమరః- అత్రచపురాస్మరదాహానంతరంతత్పత్నీం రతిం బందీకృత్యశంబరః పాచకాధ్యక్షమకరోదితికథాత్రానుసంధేయా ॥౧౨౦॥ సాంగోపేతి॥ సోయంస్మరః సాంగోపి ప్రద్యుమ్నరూపేణ సశరీరోపి ఆత్మానమేవ

కథంప్రజహారఅసంగత్వదశాయామాత్మనిస్వైనైవతాడితేముష్టిభిరాకాశతాడనవన్నహానిః - సాంగత్వదశాయాంతుహానిరేవేతిభావః - మధ్వపాయీవసంతవిశ్లిష్టః మద్యపానరహితశ్చ ॥ ని॥ మధుర్మాసత్రయేచైత్రేచైవసంతేదానవేద్రుమేఅస్త్రియాంమద్యభేదేస్యాత్క్లీబంసలిలదుగ్ధయోరిత్యమరశేషే-హితాప్రతీతిఃహితజ్ఞానాభావః ॥ ౧౨౦॥ఆహూయేతి॥తమెనంశంబరంమాయాంనిర్మాయతిరోధాయేత్యర్థః-ఆయాసయంతంక్లే

సాయమాత్మానమేవప్రజహారయద్వా । అపిక్షణంయోన
హిమధ్వపాయీనతత్రచిత్రంస్వహితాప్రతీతిః॥౧౨౧॥
౫॥తదానీంప్రియయామాయావత్యాప్రతిగ్రాహితమా
యాభంజనవిద్యావిద్యోతమానఃప్రద్యుమ్నఃసత్వరంశంబ
రమాహవాయాహ్వయత ॥ ౧౨౨ ॥ ఆహూయచతమె
నమావిర్భూయభూయసానిర్మాయ మాయామాయా
సయంతమంతకసాద్విధాయ విధేయయామాయావత్యా
సహతద్గృహం విహాయవిహాయసిసముత్పత్యస్వముత్పత్త్యా
లయమగమత్ ॥ ౧౨౩ ॥ తత్రచ ॥ ప ॥కాంతాసమేతమవ
రోధవధూజనస్తంమత్వాపరంహ్రియముపాహవిదర్భజా
తు। జ్ఞాత్వాపయోధరపయస్స్రవణాదనన్యజన్మానమేనమ
పినావజగామకామమ్ ॥ ౧౨౪ ॥ ప్రద్యుమ్నమాదాయవి
నష్టలబ్ధంవిదర్భజామన్యతభూరిలాభమ్ । కాంతాతతిస్త

శయంతంతద్గృహంశంబరగృహంసముత్పత్యాలయముత్పత్తిగృహంకృష్ణాంతఃపురమితియావత్ ॥ ౧౨౩ ॥ కాంతేతి ॥ పరంపరపురుషంమత్వా-అనన్యజన్మానంజ్ఞాత్వామన్మథోయమితిజ్ఞాత్వేత్యర్థః ॥ ని ॥ కుసుమేషురనన్యజఇత్యమరః - కామంనావజగామేతివిరోధః - అనన్యజన్మానంసుతమితిపరిహారః-అతఏవాత్రానుమానాలంకారః ॥ ౧౨౪ ॥ ప్రద్యుమ్నమితి ॥ పూర్వంవినష్టమనంతరంలబ్ధమితిపూర్వకాలేత్యాదినాసమాసః - ప్రద్యుమ్నమాదాయలబ్ధ్వావిదర్భజారుక్మిణీ భూరిలాభమమన్యత మహాం లా

భోగ్యమితి జ్ఞాతవతీత్యర్థః - వినష్టపుత్రలాభో హిమహానితిలాభః-వ రుక్మిణీవ్యతిరిక్తాపి కాంతాతతిః- తత్ప్రమదం రుక్మిణీసంతోషమ వలోక్య లాభబుధ్యామముదేనాయం రుక్మిణ్యా ఏవలాభః . కింత్వస్మాకమప్యయ వలాభ ఇత్యవమస్వతేత్యర్థః-అనేనచ రుక్మిణ్యా నిరవధిక సౌజన్యం వ్య

త్ప్రమదంవిలోక్యస్వలాభబుధ్యామముదేపరాపి ॥౧౨౫

అథకదాచనశమంతకం నామసకరుణదినమణివితీర్ణం దివ్య మణింబిభ్రత్ప్రసత్రాజిదపర ఇవ తరణిరధిద్వారవతి నిజ భవనమభజత॥ ౧౨౬ ॥ అవలోక్యచతమేనం దుదర్శనమ ణికిరణమసృణితశరీరమవలోకనాయ తవకమల సాక్షీసా క్షాదుపనతఇతినివేదయతి నాగరికలోకే మోఘదృష్టిరయ మితిసమందస్మితేనముకుందేన సత్రాజిద్భవనమాసేదుషా విహితాయాం మణిప్రార్థనాయాం వ్యర్థాయామ్ ॥ ౧౨౭ ॥ ప్రసేనో నామసత్రాజిదనుజస్తమేవ మణింబి భ్రాణో మృగయావ్యాపారేణ విపినవర్త్మనా సంచరమా ణః కేనాపి కేసరిణా మణిలోలుపేన వ్యాపాదితః॥ ౧౨౮ ॥ తస్మిన్నపి కేసరిణి కందరాంతరగతే జాంబవతా నిహతే మణౌ చతనయాక్రీడనాయనియోజితే సోదరవిరహవిహ్వ లేనసత్రాజితా నియతమేనం చక్రపాణిర్మణిలోభేన నిహ తవానితిసమాగోపితాం పరివాదగిరమసహమానో హరిర ప్యపి విపినముపగమ్య ప్రసేనమవలోకయ న్విహాయ బహిరేవసహచారిణో జాంబవత్యాధిష్ఠితం గహ్వరమగా హత॥౧౨౯ ॥ తత్రచమణిహరణార్థమర్థకాభ్యర్ణ

తే-వ్యాంగ్యార్థస్తు-వినష్టలబ్ధం ప్రద్యుమ్నం ప్రకృష్టస్వర్ణం॥ని॥హిరణ్యం ద్రవిణం ద్యుమ్న మిత్యమరః - ఆదాయలబ్ధ్వా భూరిలాభం స్వర్ణలాభ మమన్యత ॥ని॥భూరిప్రాజ్య సువర్ణయోరితివిశ్వప్రకాశః-స్వలాభబుధ్యా ధనలాభబుధ్యా-అత్రసమాసోక్తిరలంకారః॥౧౨౭॥ ప్రసేనఇతి॥సంచర

మాణ ఇతి- సమ స్తృతీయాయుక్తాదిత్యాత్మనేపదం॥౧౩౨॥రమణీయమితి॥
ప్రియవాక్యేన సత్రా సహ॥ని॥సాకం సత్రా సమం సహేత్యమరః॥౧౩౩॥అ

భాజి నిభగవతి జాంబవానతిరోషణస్సహసాసన్నిధాయచ
ముష్టాముష్టి సావష్టంభః పిష్టాఖిలావయవతయాపి విలీనబ
లః క్షితితలే నిపత్య సంజాతప్రత్యభిజ్ఞః స్తుత్వాచిరమరవింద
లోచనం మణినా సహ రమణీమణిం జాంబవతీం నామ నిజతన
యాం ప్రాయచ్ఛత్ ॥ ౧౩౦ ॥ హరిరపి లబ్ధరమణీమణిః
కందరోదరాన్నిస్సృత్య సానుచరః పురమధిగమ్య సత్రాజిత
మాహూయ తదాహరణప్రకారమావేద్య మణిమముష్మై
ప్రాయచ్ఛత్ ॥ ౧౩౧ ॥ సత్రాజిదపి సముపజాతలజ్జో
యదునందనానందనోపాయమనధిగచ్ఛన్ తేనైవ మణినా
సహ సత్యభామాం నామ స్వతనయాం హరయే వ్యతరత్ ॥
౧౩౨ ॥ ౫॥ రమణీమణినైవాలమితి మత్వైవ మాధవః । ప్ర
త్యదాత్ప్రియవాక్యేన సత్రా సత్రాజితే మణిమ్॥ ౧౩౩ ॥
అక్రూరకృతవర్మభ్యాం శతధన్వా ప్రవర్తితః । సత్రా
జితమహన్మహ్యైకురూనథ హరౌ గతే ॥ ౧౩౪ ॥ పిత్రా నా
శార్తయా సత్యభామయాగతయా కురూన్ । నీతో హరిః
పురం ఘాతమిమే షశతధన్వనః ॥ ౧౩౫ ॥ విన్యస్య మణిమ
క్రూరే పలాయితమముం భయాత్ । యోజనానిశతం శౌరి
రవధీదనుధావ్యచ ॥ ౧౩౬ ॥ తస్మిన్ మణిమదృష్ట్వా తేన
స్తతోఽక్రూరమయాచత । లబ్ధ్వా చ మణిమక్రూరాదస్యై
ప్రత్యర్పయన్ముదా ॥ ౧౩౭ ॥ ౫॥ జగామ నిర్వర్ణయి
తుం తతోఽర్జునం హరిర్హరిప్రస్థమతీవలాలసః । విలోక్య
పార్థః పరభాగభాగ్భూదపార్థఖేదాదరిణం జనార్ద

క్రూరేతి॥అహన్నితి హంతేర్లఙిరూపం ॥౧౩౭॥జగామేతి॥ నిర్వర్ణయి
తుం ద్రష్టుం- పార్థఖేదేల ఆదరీ సాదరో నభవతీత్యపార్థఖేదాదరీ- తం పరభా

గాగుణోత్కర్షః - శమ్ముఖోఽపి పరభాగమవాపేతి మాఘే దశమసర్గే
శ్లిష్టప్రయోగః-వ్యంగ్యార్థస్తు-అర్జునం శ్వేతం నిర్వర్ణయితుం వర్ణరహి
తం కర్తుం జగామ-పరభాగభాగభూదితి॥ *॥ అన్యథా చింతితం కార్యం దై
వమన్యత్ర చింతయేదితి న్యాయాదితి భావః-అత ఏవ అపార్థో నిరర్థకః ఖేదః
తతాన్దరి-తం॥౧౩౭॥ పరస్పరమితి॥ ఏకో నీలః అన్యః శ్వేతః ఉభయోస్సంబం
ధేరక్తతాసంపన్నేత్యాశ్చర్యం మిత్రతా రవిత్వం రక్తత్వం సూర్యయోనఙ్

నమ్॥౧౩౮॥ పరస్పరం పరిష్వజ్య తతః కృష్ణార్జునావమూ ।
రక్తావతితరాం నేదం చిత్రం యన్మిత్రతాతయోః॥౧౩౯॥

గ॥ అథ కదాచిదేతౌ దూరీకృతదురితావపి పాపర్ధికాంక్షి
ణౌ విగతమోహావపి గహనమవగాహ్య వృషైకగవేషణా
నురక్తావపి నానామృగాన్వేషిణౌ భూత్వా తతః పరితృప్తా
వపి తృష్ణాపరీతౌ యమునాముపగమ్య విపీతపరజీవనావపి
స్వాదూదకం నిపీయ తత్రైవ పథా సంచరమాణౌ కామపి క
మలలోచనామలోకయతామ్॥౧౪౦॥ ధనంజయః కేశవనిదే
శేన తామేతాం వ్యాజహార॥౧౪౧॥ కల్యాణి కా త్వమేకాకి
నీ వనదేవతేవ కాననే చరసి కిం కామనా చేతి॥౧౪౨॥ సాపి
సవ్యాజం ప్రత్యవాదీత్॥ యుక్తముక్తం భవతా వనదేవతేవే
తి సవితృతనయా వనదేవతైవాహమస్య క్షేత్రస్య మనోహరత
రుణాతిలోభనీయస్యాసన్నపుష్పోద్గమస్య మాధవస్య సమా

చిత్రమితి వ్యంగ్యార్థః॥౧౩౯॥ అథేతి॥ పాపర్ధిర్మృగయా॥ ని॥ పాపర్ధిశ్చా
పరాధిశ్చేతి నిఘంటుసారే-పాపసమృద్ధిశ్చ-గహనం వనం దుఃఖంచ॥ ని॥ గహ
నం వనదుఃఖయోరితి భాస్కరః- వనదేవతా ఉదకాభిమానినీ దేవతా కాననః
దేవతాచ॥౧౪౨॥ సేతి॥ క్షేత్రస్య శరీరస్య సిద్ధస్థానస్యచ ॥ ని॥ క్షేత్రం కళత్రే
కేదారే సిద్ధస్థాన శరీరయోరితి ప్రతాపః - మనోహర తరుణేతి
జాతావేకవచనం - మనోహరైర్నానావృక్షైః అతిసుందరస్యేత్యర్థః
అన్యత్ర మనోహరైస్తరుణైర్యువభిరతి లోభనీయస్యాతి స్పృహణీయస్య

౧౪౩ ॥ కాళిందీమితి ॥ మురారయేతిష్ఠమానామితి॥ మురారిసమాగమం ప్రతీక్షమాణామిత్యర్థః - శ్లాఘహ్నుఙ్ స్థాశపాంజ్ఞీప్స్యమాన ఇతిచ తుర్థీ॥౧౪౭॥భద్రాత్మేతి ॥ కల్యాణస్వభావః వృషభస్వరూపశ్చ॥ ని॥ఉక్షాభ ద్రోబలీవర్ద ఇత్యమరః-మత్వాపీతి-వృషభస్యవృషభవిజయోయుక్తఇతిజ్ఞా

గమంప్రతీక్షమాణాకాననమంతరాచరామీతి ॥ ౧౪౩ ॥
ప ॥ కాళిందింసవితుఃపుత్రింతిష్ఠమానాంమురారయె । ని
ధార్యవచనాత్తస్యాఃఫల్గునోహారమేభ్యధాత్ ॥౧౪౪॥
రథమారోప్యతామేతామనుజ్ఞాప్యపృథాసుతాన్ । ద్వార
కాంమురజిత్ప్రాయాద్విధినాచవ్యువాహతామ్ ॥ ౧౪౫॥
విందానువిందభగినీంమిత్రవిందాంతతోహరిః।హరన్ పిత్ర్య
కులాద్వీర్యాదుపయేమేవిధానతః ॥ ౧౪౬ ॥ ౫ ॥ అథన
గ్నజితఃకోసలేశ్వరస్యదుహితరంసత్యాభిధానాం వృషభ
సప్తకవిజయలభ్యాంపరిణేతుకామోవనమాలీకోసలపతిపు
రమభజతవృషభానజైషీత్పర్యన్యైషీచ్చ॥౧౪౭॥ప॥ భద్రాత్మా
గోపతిశ్శౌరిర్వృషశ్చేతసుమానితి। మత్వాపివిస్మితాస్సర్వే
సప్తాజైషీద్వృషానితి ॥ ౧౪౮ ॥శ్రుతకీర్తిసుతాం తతో
సుభద్రాంపరిజగ్రాహసలక్షణాంచమాద్రిమ్। విధురీక్షిత
లక్షణోపిసోయంవికళంకోభవతిస్మవిస్మయాయ ॥ ౧౪౯ ॥
అథభూమిసుతంహత్వామురారిరమునార్జితమ్ । అహర
ద్రాజకన్యానాంషట్సహస్రాధికాయుతమ్॥౧౫౦॥ కన్యా
రాశిరసౌనైవభౌమభోగార్హతామగాత్। విధుస్స్వగృ

త్వాపీత్యర్థః - పునర్విస్మయహేతుమాహ-సప్తేతి-ఏకస్యవృషభస్య వృషభస ప్తకవిజయోద్భుతఇతిభావః॥౧౪౮॥శ్రుతేతి ॥ ఈక్షిత లక్షణఃకామిత కళంకః॥ని ॥చిహ్నంలక్ష్మచలక్షణమిత్యమరః ॥ ౧౪౯॥ అథేతి॥ భూమిసుతం నకరం॥౧౫౦॥కన్యేతి॥అసౌకన్యారాశిఃకన్యాగణః భౌమభోగార్హతాం నరకాసురభోగ్యత్వంనాగాత్ విధుఃకృష్ణఃస్వగృహబుద్ధ్యాస్వదారధియావి

స్మయాయేతి - సరఘాకృతక్షౌద్రపటలన్యాయేన పరభోగ్యత్వమాశ్చర్యమి
త్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - కన్యారాశిర్మేషాదిగణనయా షష్ఠో రాశిః భౌ
మః అంగారకస్తస్య భోగ్యత్వం నాగాదిత్యేకమాశ్చర్యం ద్వాదశరాశీనామ
పి భోగ్యత్వావిశేషాదితిభావః - విధుశ్చంద్రః స్వగృహబుద్ధ్యాబుభుజే చం
ద్రస్య కర్కటఏవ స్వగృహమితిశాస్త్రాదిదమద్భుతమితిభావః ॥ ౧౫౧ ॥ కు
సుతస్యేతి ॥ కుసుతస్యనరకస్యజీవనాదనర్థః - తస్యదైత్యత్వాదితిభావః -
ఏవం కలయన్ జానన్ తస్యరమణీస్సంపాదితా రమణీరిత్యర్థః - సంబంధ
సామాన్యం షష్ఠ్యర్థః - నరకస్యాసురస్యకథాపిననరకస్తుగతఏవకథామా

బుద్ధ్యాతుబుభుజేవిస్మయాయతత్ ॥ ౧౫౧ ॥ కుసుతస్యహిజీ
వనాదనర్థంకలయన్నేవమముంజఘానశౌరిః । రమణీర్బు
భుజేపితస్యచిత్రం నరకస్యైవ తథాపినోకథాపి ॥ ౧౫౨ ॥
గ ॥ తత్రైవ ప్రేయసీప్రేరణయా నందనవనవాసినం పారి
జాతమున్మూల్య ప్రక్రాంతసమరానమరానభిభూయ వి
శ్వంభరస్సత్యభామాభవనప్రమదవనమనయత్ ॥ ౧౫౩ ॥
ప ॥ పారిజాతం ప్రియాప్రీత్యై నందనాదుద్ధరన్నపి । నం
దనం ప్రాపయామాస ప్రియాయాః ప్రియమాచరన్ ॥ త
దానీమేవ ॥ ౧౫౪ ॥ దివ్యాశ్శిలీముఖగణా హృత పారి
జాతమన్వేత్య తం యదుపతిం ద్రుతమాత్తగంధాః । ప్రా

ప్రమపినావశిష్టమితిభావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - కుసుతస్యదుష్టసుతస్యజీవనా
దనర్థః - ఏవం కలయన్ అముం జఘాన తస్యాగమణేః స్నుషా ఇత్యర్థః -
నరకస్యదుర్గుణైః కుసుతస్య పరిత్యాగఏవయుక్తో నఘాతః - హాతేపిపుత్రేస్ను
షాభోగోనయుక్తః - ఏవమపిదుర్గతిసంభావనాపినాస్తీతి విచిత్రమిత్య
ర్థః ॥ ౧౫౩ ॥ పారిజాతమితి ॥ నందనమింద్రవనం హర్షశ్చభావే
ల్యుట్ ॥ ౧౫౪ ॥ దివ్యాఇతి ॥ దివిభవాః శిలీముఖగణా బాణగణాః హృతపారి
జాతం పాపరాధమితిభావః - యదుపతిమన్వేత్య అనుసృత్య ద్రుతమాత్తగం
ధా అభిభూతాః ॥ ని ॥ ఆత్తగంధోభిభూతస్స్యాదిత్యమరః - కృష్ణబాణైరితి.

భావః- పునస్సుమనసో దేవాః ప్రాప్తాః యుక్తంచైతదిత్యాహ - యద్వే
తి- సుమనస్సు దేవేషు మధుహరం మధుసూదనమంతరేణ ఉద్దిశ్య తేజఃప్రతా
పః కథంభవేత్- సర్వేశ్వరం ప్రతి దేవానాం ప్రతాపః కథం ప్రభవేదిత్యర్థః-
అర్థాంతరం తు- దివ్యాశ్శిలీముఖగణా భృంగసంఘాః॥ ని ॥ అళిదాణౌశిలీ
ముఖావిత్యమరః - ఆత్తగంధాః స్వీకృతపరిమళాస్సంతః హృతపారిజాతం
యదుపతిమస్వేత్యకృష్ణ హృతం పారిజాతమనుధావ్యేత్యర్థః- గంధస్యా
నుమాపకత్వాదితి భావః- పునస్సుమనసః పుష్పాణి ప్రాప్తాః- యద్వేతి. తథా
హీత్యర్థః - సుమనస్సు కుసుమేషు మధుహరం భృంగమంతరేణ వినా తేజ
శ్శోభా కథంభవేత్ భృంగసంబంధేనైవ కుసుమాని శోభంత ఇతి భావః- అత్రో

ప్తాః పునస్సుమనసస్సుమనస్సు యద్వా తేజో భవేన్మధుహరం
కథమంతరేణ ॥౧౫౫ ॥ జగదాదృతపల్లవా ప్తిహర్షా
హరితస్సిద్ధ్యతి పారిజాతతో వా । తదపి త్రిజగత్పతిర్నియు
క్తః ప్రియయా తత్సుమనః పరీక్షణాయ॥౧౫౬॥...... ❀

యస్మిన్నంకరవారసారభజరీజృంభత్కటాక్షచ్ఛ
టాపాతాః కల్పలతావితాన సుమనో గుంభప్రి
యంభావుకాః । తస్యాసౌ నవకాళిదాసవిదుషః
కావ్యేతృతీయోత్తరశ్చంపూనామనిధీమ
తాంకృతసముల్లాసో విలాసోగమత్॥

భయోరప్యర్థయోః ప్రకృతత్వాత్ప్రకృతశ్లేషాలంకారః॥౧౫౫॥ జగదితి॥
జగదాదృతః పల్లవో విటః కిసలయం చ సుమనః పరీక్షణాయ కుసుమదర్శ
నార్థం హృదయస్యసమ్యక్శోధనార్థం చ ॥ .... ❀

ఇతి శ్రీ పదవాక్య ప్రమాణ పారావార పారీణ శ్రీమహోపా
ధ్యాయ పక్షధర యల్లయార్య భాగ్యతనయ నాకయ
సూరిణా విరచితాయాం భాగవతచంపూవ్యాఖ్యా
యాం రత్నావళీ సమాఖ్యాయాం
చతుర్థ విలాసః -

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః-

చంపూభాగవతే - సవ్యాఖ్యానే.

పఞ్చమవిలాసప్రారంభః-

తాభిరితి ॥ మధుజితో హరేః తాభిస్తరుణీభిస్సమం అష్టాభిర్మహిషీభిః షోడశసహస్రసంఖ్యాభిరపరాభిశ్చసహేత్యర్థః- సురాణాం తాపవర్గః తాపసంచయః తద్ధారీతన్నివర్తకః సురతమేవాపవర్గః ఫలం తేనహారీమనోహరశ్చవిహారః క్రీడాబభూవ- స్థానేఇతి - భగవద్విహారస్యసురతాపహారత్వం యుక్తమిత్యర్థః - తదేవాహ- వనమాలిని ఏవం విచిత్రచరితే సతికాయవ్యూహాలంబనేననానా స్త్రీసంభోగాదిరూప విచిత్రచరితే సతీత్యర్థః - సుమనసాం దేవానాంనివహః ఆమోదవాన్ హృష్టో బభూవ -

తాభిస్సమం మధుజితస్సురతాపవర్గహారీబభూవతరుణీ
భిరథో విహారః । స్థానే విచిత్రచరితే వనమాలినీత్థమామో
దవాన్ సుమనసాంనివహోబభూవ ॥ ౧ ॥ x ॥ అథకదా
చనసకలమహోత్సవమహనీయే గగనఇవ చంద్రకాంతా
లంకృతే రజనికరహృదయఇవపుష్యరాగాశ్రితే సత్యలోకఇ

భగవద్విహారఫలభూతానాం ప్రద్యుమ్నాదీనాం శంబరాద్యసురవినాశనేన దేవహితసంపాదకత్వాదితిభావః - అత్రవనమాలాఅస్మిన్ సంతీతివనమాలీ తస్మిన్నామోదవాన్ సుగంధిః సుమనసాంపుష్పాణాంనివహోబభూవేతిధ్వనిరితివ్యాఖ్యాతం-ప్రాచీనటీకాకారేణ॥ని॥సుమనాః పుష్పమాలతోః స్త్రియాందేవేబుధేతునా ఇతిభాస్కరః॥౧॥అథేతి॥చంద్రస్య కాంతాః ప్రియానక్షత్రాణీతియావత్ అన్యత్రరత్నవిశేషాః-పుష్యరాగః పుష్యనక్షత్రవి

పయానురాగః రత్నవిశేషశ్చ కేసరైః కింజల్కైః ఆమోదితే అన్యత్ర కేసరై
ర్వకులైః పున్నాగైః నాగకేసరైర్వా॥ ని॥ కింజల్కః కేసరో స్త్రియాం నాగ
కేసరపున్నాగవకులేషు పుమానయమితి భాస్కరః- సితాభ్రః కర్పూరః॥ ని॥
ఘనసారశ్చంద్రసంజ్ఞః సితాభ్రో హిమవాలుకేత్యమరః - భద్రరసః చం
దనద్రవః వృషభ రావశ్చ ॥ ని॥ ఆస్వాదనధ్వనిసుధాంబురసాఖ్యధా తుష్వి
ష్టో రసఇతి భాస్కరః-సురతాయా దేవభూయస్యాధిగమః ప్రీతిః రతిలాభ
శ్చ హిమవాలుకా కర్పూరః శీతలా వాలుకా చ॥ని॥తుషారశ్శీతలశ్శీతో హిమ
సప్తాన్యలింగకా ఇత్యమరః-ఉపబర్హం ఉపధానం॥ ని॥ఉపధానంతూప

వముక్తౌఘసంకులే కమలాకర ఇవ పద్మరాగశోభితే కేసరా
మోదితే చ పాకశాసన ఇవ వజ్రరమణీయే వాసంతికవన ఇవ
ప్రవాళసమృద్ధే శరత్కాలగగన ఇవ సితాభ్రభాసురే హం
సమండితే చ నందన ఇవాసన్న పారిజాతే హరిచందనామోద
వాసితే చ గోష్ఠ ఇవ భద్రరసాస్పదే గోపాలవాసయోగ్యే చ స్వ
ర్గ ఇవ సుమనస్సంకీర్ణే సురతాధిగమయోగ్యే చ కైలాస ఇవ
సదాశివైకనిలయే నీలలోహితస్పృహణీయ రత్నాస్పదే చ
శరత్కాలపులిన ఇవ హిమవాలుకాలంకృతే శార్దూల ఇ
వ మృగమదామోదహారిణీ మయూర మేచక ఇవోపబర్హ
భాసురే చంద్రమండల ఇవాదర్శలేఖానువృత్తే భాగవత ఇవ
శుకాలాపరమణీయే బౌద్ధదర్శన ఇవ సాధుదూష్యే పాండ

బర్హం శయ్యాయాం శయనీయవదిత్యమరః- అన్యత్ర ఉపబర్హం బర్హై-
విభక్త్యర్థే అవ్యయీభావః తత్ర భాసురే॥ని॥ పింఛబర్హే నపుంసక ఇత్యమ
రః - ఆదర్శరేఖా దర్పణపఙ్క్తిః తయా అనువృత్తే రన్యత్ర ఆదర్శము మావాస్యా
పర్యంతం రలయోరభేదాల్లేఖైః దేవైరనువృత్తేః భోజ్యత్వాదితి భావః ॥ ని॥
ఆదితేయా దివిషదో లేఖా అదితినందనా ఇత్యమరః - సాధూని బహుమూ
ల్యాని దూష్యాణి వస్త్రాణి యస్మిన్ - యద్వా - సాధు దూష్యం వస్త్రగృ
హం యస్మిన్ లీలాగృహే విచిత్రపటాదినా ఖట్వాపర్యాప్తం వస్త్రగృహం

కుర్వంతీతిప్రసిద్ధం ॥ని॥ దూష్యంవస్త్రేచతద్గృహాఇతివిశ్వః - పాంచా కావ్రౌపదీకాష్ఠాదినిర్మితాప్రతిమాచ ॥ని॥ పాంచాలికాపుత్రికా యా ద్రౌపదీరతిభేదయోరితిభాస్కరః - చిత్రఫలకేవిచిత్రఫలాఢ్యేస్వార్థేక అన్యత్రఆలేఖ్యాశ్రయీభూతంఫలకందివ్యభల్లూకౌ జాంబవాన్ దివిభః భల్లూకాశ్చఇష్టగంధోహోమధూమఃసుగన్ధశ్చ ॥ని॥ ఇష్టగంధస్సుగంధిస్యా దిత్యమరః-భూరిమంచాఃసౌవర్ణమంచాఃఅనేకమంచాశ్చ ॥ని॥ భూరిప్రాః

వఇవపాంచాలికారమణీయేకల్పపాదఇవరమణీయచిత్రఫ
లకేసుమేరుశృంగఇవకల్యాణనిలయేసురతసమయఇవకపోత
కూజితరుచిరేపుష్పకఇవవిష్ణుపదసంచారయోగ్యే బలిభవన
ఇవానంతభోగాస్పదే మేరుకందరఇవదివ్యభల్లూక బాలా
లంకృతేహరిశ్చంద్రచరితఇవసత్యానపాయిని రామచరి
తఇవలక్ష్మణానపేతేమహారాజకులఇవభద్రాసనయోగ్యే
గంగాప్రవాహఇవకాళిందీమిశ్రితేన్యాయదర్శనఇవజాతి
మాలానపేతేచైత్రరథఇవమనుష్యధర్మాశ్రిత లోకపాలవి
హారయోగ్యప్రాగ్వంశఇవేష్టగంధసంపన్నే సత్కావ్య
ఇవోత్తమశ్లోకగర్భే స్వయంవరస్థలఇవజగతీపతి సమాశ్రి
తభూరిమంచాంచితేసుగ్రీవసైన్యఇవకుముదామోదితేహి
మగిరికందరఇవపుండరీకమాలాశ్రితేఇందిరామందిర ఇవా
ళిగీతాదృతకమలానుషక్తేక్వచనదివ్యభవనేపర్యంక మధిశ
య్యానంసత్ప్రబంధమివవిదర్భసుదృక్ఫణితిరీతిబద్ధాదరంసా
రసమివ లక్షణాలాపలోలుపంధర్మాత్మజమివ సత్యోల్లం

సుపర్ణయోరితివిశ్వప్రకాశః-కుముదఃకపివిశేషః-తేనఆమోదితంతోషితం కువలయైస్సురభితంచ-పుండరీకోవ్యాఘ్రః ॥ని॥ పుండరీకోవ్యాఘ్రభేదేది జేషుప్రభేదయోరిత్యమరః-విదర్భేవేశేయేసుధియస్సుదృశఃతేషాంఫణితి రీతిః- వైదర్భీనామికాశబ్దరీతిః-అన్యత్రవిదర్భసుదృక్ రుక్మిణీలక్షణా హిషీఅన్యత్రసారసస్త్రీ ॥ని॥ సారసస్యాతులక్షణేత్యమరః - భద్రాగమశ్చ

దనవృత్తిః భద్రాయా ఆగమనం చ - మిత్రవిందేతి మిత్రవిందానువిందయోర్దుర్యోధనమిత్రత్వం భారతప్రసిద్ధం - అన్యత్ర మిత్రవిందా మహిషీ॥ ౨॥ అత్రేతి॥ తాం భీరుం రుక్మిణీం ఉరురధికా జీవితాధీశాశా ప్రాణేశానురాగః తద్వశాం తదధీనాం అత్యాసక్తామిత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - హరిః సింహః - భీరుం భయశీలాం ఉరుర్మహతీ చ సా జీవితాధీశస్య యమస్య ఆశా దిక్ దక్షిణా తత్రవశారణీవ తాం ఉగ్రశబ్దైరకంపయదితి॥ ౩॥ అయీతి॥ ఆసన్నం జీవితేశపదం

ఘనభీరుం భార్గవమివ రవితనయానురాగిణ మృక్షరాజసు
తానురాగిణం చ సిద్ధరసమివ ప్రద్యుమ్నజనకమారామమివ
భద్రాగమసంవర్ధితామోదం బ్రహ్మలోకమివ ప్రస
న్నమానసం దుర్యోధనమివ మిత్రవిందానురక్తం సమందస్మి
తం ముకుందముపాసీనా మోదమానా భగవతీ భీష్మతనయా
తస్థౌ॥ ౨॥ ప॥ అత్రాంతరే నవధి భీష్మసుతానురాగమం
తనిరుధ్య పరిహాసకథాప్రధానః। తాం భీరుమశ్రుతచరై
రురుజీవితాధీశాశావశాం హరిరకంపయదుగ్రశబ్దైః॥ ౩॥
తథాహి॥ ౪॥ అయి బాలే విదర్భరాజనందనే కథమాస
న్నజీవితేశపదం పుణ్యజనాగ్రగణ్యమతిమృదుహృదయత
యా భీరుజనానురక్తం ఖద్యోతాతిశాయితేజసం సంపదికిన్న
రేశం శాంతనవకీర్తిం తవ సహజప్రేమపాత్రం గురుస్పృ
హావిషయం మదుపసర్పణావసరే నితాంతమభీకయా త్వ

ప్రాణేశత్వం యస్య తం తథోక్తం - ఆసన్నయమపదం చ - ఖద్యోతః కీటః రవిశ్చ - కిన్నరేశం కుబేరం కుత్సితనృపం చ శాంతానష్టా నవా కీర్తిర్యస్య తం - అన్యత్ర శాంతనవో భీష్మః తస్య కీర్తిరివ కీర్తిర్యస్య తం సహజప్రేమపాత్రం సోదరస్య రుక్మిణో మిత్రం నైసర్గికప్రేమాస్పదం చ గురుస్పృహా భీష్మానురాగః అధికానురాగశ్చ - అభీకయా కాముకయా నిశ్శంకం నిస్త్రపం అవలోకితః అన్యత్ర అభీకయా భయరహితయా॥ ని॥ అభీకః కామ్రే కామిని నిర్భయే ఇతి భాస్కరః - అన్యత్ర నిశ్శంకం కియానయమితి సోపేక్షం॥ ని॥ శంకా త్రాసవి

తక్షయోరితిభాస్కరః - అసుసదృశమననురూపం - ప్రాణసమంచ॥ని॥ సదృశౌతుసమోచితావితిభాస్కరః - అనంగైకేతి - సశరీరఃకింపితః కురూపోనాస్తీతిభావః - అసుకుమారప్రభావతయాతీక్ష్ణప్రతాపతయా అన్యత్రసురాజపుత్రప్రభావరహితయామయాలక్ష్మ్యవ్యానాక్రమణీయం ప్రాప్తమనర్హణంఅర్హణ కృత్యత్ర్యచశ్చైతివిధానాత్ నిశ్చితాసుహృద్భావః నిశ్చితప్రాణహరత్వం పాదస్థితలోచనభంజనాల్లింగాదితిభావః అన్యత్రమా మపిద్విషంతంఅంతర్గతంనష్టంపరిపూర్ణంచధనుర్వేదనైపుణ్యంయస్య తంపరాసుపీడనంఅశక్తబాధనమితియావత్ అన్యత్రపరేషాంశత్రూణాం

యాసి శ్వంకమవ లోకితమతఏవా సుసదృశమనంగైకతుల నీయరూపమసుకుమార ప్రభావతయా మయావ్యనాక్ర మణీయంమయినిశ్చితాసుహృద్భావమంతర్గతధనుర్వేద నైపుణ్యం పరాసుపీడనప్రవీణంస్వస్యనిరపాయత్రాణా యాశ్రయీకృత భూభృదంతరంవిశేషతో మాగధభావా నువర్తినం చార్జునస్యాపి మాలిన్యసంపాదికామన్యామె వకీర్తిం మార్జయంతమాశ్రయాశతేజసంనిజప్రతాపేన పాకశాసనేప్యశక్తింవ్యక్తీకుర్వాణంనిగీర్ణపరపక్షరాజ మండలతయాదర్శమనుకుర్వాణంబలాదేవ ధాత్రీమాక్ర మ్యభుంజానంపురుషర్షభం శిశుపాలమపహాయదోషా

అసవఃప్రాణాస్తత్పీడనంచ - భూభృదంతరమన్యన్నృపఃగిరిమధ్యంచమాగ ధభావోజరాసంధహృదయంవైతాళికత్వంచ అర్జునస్యాపిశ్వేతస్యాపి మాలిన్యసంపాదికాంనైల్యాధాయినీం అన్యామేవకీర్తిందుష్కీర్తిమితి యావత్ అన్యత్రఅర్జునస్యపార్థస్యాపిఅన్యామేవలోకవిలక్షణాం పా కశాసనేశిశుశిక్షణేఇంద్రేచ - నిగీర్ణేతి - అత్రశత్రుహంతేతిస్తు తిః - నీచోపమయానిందాభివ్యక్తిరితిధ్యేయంధాత్రీంజననీందుపమాతరం వా॥ ని ॥ధాత్రీజనన్యామలకీవసుమత్యుపమాతృష్వితివిశ్వః - అసత్పరిక్ష తిమిర్ణధ్యాభూతానాయా-దుష్టస్వభావశ్చ - పరాక్రమఃపరకృతాక్రమ

౧౦ ॥ ॥ పరాక్రమావిషయపరాక్రమావితిభోజః-క్షమామాశ్రితంక్షమా
మావవతీర్ణంఅన్యత్ర క్షాంతం॥వి॥క్షితిక్షాంత్యోఃక్షమేత్యమరః - అశక్త
స్యక్షమైవశరణమితిభావః-అక్షమేఅశక్తేవిషయేశాసనకామం శిక్షణోద్యు
క్తంమృదుస్సర్వత్రబాధ్యతఇతిన్యాయాదితిభావః-అన్యత్ర అక్షమేఅహితే
శాసనకామంశత్రుశిక్షణోపేక్షామకుర్వాణమితిస్తుతిః॥వి॥యుక్తేక్షమంశ
క్తేహితేత్రిష్విత్యమరః - అభద్రాసనయోగ్యంసింహాసనానర్హంఅన్య
త్రఅభద్రమమంగళంతస్యఆసనంనిరసనంతస్యయోగ్యంఅనిష్టనివారకమితి
యావత్ - అతిదుర్లభంనభవతీత్యనతిదుర్లభంలోకసాధారణమితియా

కరకులసంభవ మసత్ప్రకృత్యాశ్రయం కదాచి దపి పరా
క్రమావిషయంబలివిరోధేన సంకోచితాత్మప్రభావంభు
విపరోత్కర్ష మవలోక్యసం ప్రతివిశేషతఃక్షమామాశ్రి
యంత మక్షమేశాసన కామ మభద్రాసన యోగ్య మనతి
దుర్లభరూపం త్వయా పరాసక్త హృదయ యాపిదై
వమనుగతయాలబ్ధమత్యున్నతబలానువర్తనేనకాలంనయం
తంభుజంగభోగలోలాత్మానంసర్వదావాహినీశమర్జున
మనువర్తమానమగణితరిపుభయతయా సాంప్రతమపర
మపివాహినీశంశరణం యాచితవంతమజాతరూప సంప

త్ తాదృశంరూపంయస్యతంఅనతిసుందరమిత్యర్థః-అన్యత్ర అసతయో
నమస్కారమకుర్వాణాఃతైర్దుర్లభరూపంపరాసక్తంపరమాత్మాసక్త
మన్యాసక్తంచదైవమనుగతయాదైవాధీనయాఅన్యత్ర గ్రామాద్బహి
ర్భవానీపూజార్థంగతయాఅర్జునంశ్వేతంవాహినీశంఅబ్ధింక్షీరోద
మితియావత్ అగణనీయరిపుభయతయాశత్రుభయరహితత్వేన హేతునే
త్యర్థః - అపరమపివాహినీశంపశ్చిమాబ్ధింశరణాయగృహార్థంద్వార
కార్థమితియావత్ యాచితవంతం - అన్యత్ర వాహినీశంసేనాపతింఅ
ర్జునంపార్థంఅగణనీయ రిపుభయతయా అమితశత్రుభయతయా
అపరమపివాహినీశంసేనాపతిం - శరణాయ రక్షణాయ ॥వి॥ శర

౧౦ం స్పృహా ర షితో)రితివిశ్వః - అజాతరూప సంపన్నం నిర్ధనం ॥ ని॥ చామీకరంజాతరూపంమహారజతకాంచనఇత్యమరః - అన్యత్ర అజాతమభూతం అపూర్వమితియావత్- రూపంసౌందర్యం॥ని॥ఉత్పన్నభూతయోజాఃతమితిభాస్కరః-హరిపూజాఇంద్రపూజావిష్ణుపూజాచగోత్రంకులంగోత్రఃపర్వతశ్చ॥ ని॥ గోత్రంకులేనామ్నిచస్యాద్గోత్రస్తుధరణీధరఇత్యజయ్యః- కువలయస్యాపీడఃశేఖరః క్షోణీభూషణాయితః కశ్చిత్పురుషోత్తమః - తన్నాశనేనసధేనుకః ధేనుసంపాతఃపయస్వినీవాహ్యాఇత్యర్థః - ఈదృశాచ్ఛకటాత్ స్వలాభేనధనసంపాదనేన - ఆదౌశకటజీవనంసోపిధేనువాహ్యాశ్చేతిగ్రాముపక్తవ్యఇతిభావః - అన్యత్రసధేనుకో ధేను

న్నంహరిపూజానివారణేనగోత్రోత్పాటనేనకువలయాపీడ
నాశనేనసధేనుశకటతస్స్వలాభేనపరసుదృగ్భిర్గృతయాచా
లిరిక్తకీర్తిమసంగలేశమదూరదర్శినీమామకామయథాః॥
౪॥ ప॥వృణురాజసుతేతూర్ణమథునావరమీప్సితమ్।మాభై
షీచ్ఛిద్యతేతేనపరలోకాహర్తానతే ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ఏవమ
శ్రుతపూర్వవిప్రియాభాసభాషిణి వాసుదేవే అశనిహతా
లతేవమృగీవ దవదహన పరీతాసీతేవ దశవదనకరగతా అ
హల్యేవదృష్టాపరాధగౌతమకాతరాశకుంతలేవ దూర్వా

కాసురసహితఃశకటశ్శకటాసురఃతతఃస్వలాభేనాత్మలాభేన - హంతుమాగతౌధేనుకశకటౌహత్వాస్వసంరక్షణేనేత్యర్థః - అతిరిక్తా అధికా అత్యల్పాచకీర్తిర్యస్యతం॥ ౪ ॥ వృణ్వితి ॥ ఈప్సితం వరంపతింవృణు॥ని॥ వరోజామాతృషిద్గయోరిత్యమరశేషః - తేనపునర్వరాంతరపరిణయేనపరలోకాహర్తానచ్ఛిద్యతేధర్మవ్యతిక్రమోనాస్తీత్యర్థః - వరదోష దర్శనేపునర్వివాహాభ్యనుజ్ఞానాదితిభావః- తథాచస్మృతిచంద్రికాయాంకాత్యాయనః॥ * ॥సతుయద్యన్యజాతీయఃపతితఃక్లీబఏవవా-వికర్మస్థస్సగోత్రోవాదాసోదీర్ఘామయోపివా-ఊఢాపిదేయాసాన్యస్మైసప్రావరణభూషణేతి- వ్యాంగ్యార్థస్తు- ఈప్సితంవరంవృణుయాచస్వేత్యర్థః-తేనవరేణపరఃఉత్కృష్టో

లోకో జనః పరమాత్మేత్యర్థః - తదర్హా తాతప్రియత్వం నచ్ఛిద్యతేఽఖండితం
పతివాల్లభ్యం భవతీతి భావః ॥౪॥ ఏవమితి ॥ సంజ్ఞా చేతనా ॥ని॥ సంజ్ఞాస్యాచ్చే
తనా నామహస్తాద్యైశ్చార్థసూచనేత్యమరః ॥౬॥ అసామాన్యేతి ॥ అసామా
న్యా అసాధారణగుణాః శ్లేషాదయో యస్యాస్స్వయం భగవదుచ్చారితాః -
యదృచ్ఛాశబ్దాః - స్వేచ్ఛాప్రయుక్తాః - అయిబాలేత్యాదిఅదూరదర్శినీ
మామకామయథా ఇత్యంతాః - శబ్దాస్తేషాం సంతతిస్సంఘః - సుదృశో
రుక్మిణ్యాః క్రియాయై వ్యాపారాయ సంజ్ఞాయై చేతనాయై చ న జాతా తత్ -
విస్మయాయాయాశ్రుతపూర్వకటుశబ్దశ్రవణేన రుక్మిణీ అచేతనా నిష్క్రియా చ

సక్రోధవిషయీకృతా నిస్సంజ్ఞా వసుంధరాయామపతత్ ॥
౬॥ ప॥ అసామాన్యగుణా సేయం యదృచ్ఛాశబ్దసంతతిః ।
నక్రియాయై న సంజ్ఞాయై సుదృశో విస్మయాయ తత్ ॥౭॥ తా
పోభవన్మురజితః కృతవిప్రియస్య స్విన్నాఖిలావయవయా
ప్రియయా బభూవే । జాతోహరిర్దళితహృద్దయితాప
రాధాత్తస్యా హృది ప్రవహతి స్మ తదాస్రధారా ॥ ౮ ॥
౫ ॥ అథ భగవాన పిశతధాశకలితహృదయః పర్యంకతో
వతీర్య పరిహాస కౌశలానభిజ్ఞాం ప్రాణప్రియాముత్సంగ
సంగినీమాధాయ మధుమధురయా గిరా సమాశ్వాసయన్
ముహుర్ముహురాలింగ్య గండస్థలమచుంబత్ ॥౯॥ అవా

జాతేతి నిర్గళితార్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - సామాన్యం జాతి గోత్రాది - గుణః శౌ
క్ల్యాదిః - తదుభయశూన్యా యదృచ్ఛాశబ్దానామిచ్ఛాపరికల్పితడిత్థాదిశబ్దా
నాం ॥ని॥ స్వేచ్ఛా యదృచ్ఛా స్వచ్ఛందః స్వైరితా చేతి తాస్సమా ఇతి కేశవః - సం
తతిస్సమూహః క్రియాయై వంచనాదిరూపాయై సంజ్ఞాయై నామ్నే చ నాభూ
త్ - ఇదం సుదృశః సుధియః విస్మయాయ యదృచ్ఛాశబ్దానాం జాతిగుణక్రి
యా వా ప్రవృత్తినిమిత్తం న భవతీతి యుక్తమేవ సంజ్ఞాపి ప్రవృత్తినిమిత్తం నా
భూదితి విదుషామాశ్చర్యమిత్యర్థః - అత ఏవ మహాభాష్యం - చతుష్టయీ శబ్దా
నాం ప్రవృత్తిరితి ॥౭॥ తాపఇతి ॥ అత్ర భగవతస్తాపః రుక్మిణ్యాః స్వేద ఇతి
కార్య హేత్వోర్వైయధికరణ్యాద సంగత్యలంకారః - ఉత్తరార్ధే ప్యే

వం॥ ని॥ అశు (శ్రు) శోణితయోరస్రమితి భాస్కరః॥ ౯॥ ౧౦॥ ప్రాణాదితి॥ కుచభూధరే పాతనం కుచభూధరాత్పాతనం చ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ నిగూఢేతి॥ అర్థబాధమోఽన నిగూఢభావః - శబ్దైర్వ్యవచర్యతే - నిగూఢార్థాఽపదప్రయోగ ఇత్యర్థః - అన్యత్ర గూఢచరణవిన్యాసః॥ ని ॥ కుండలీగూఢపాచ్చక్షుశ్శ్రవా ఇత్యమరః - చక్రిణః కృష్ణస్య సర్పస్య చ అజిహ్మగత్వాద్బుజుబుద్ధ్యా అభుజంగ్యా చ॥ ని॥ జింహగః ఖలవినాశన ఇత్యమరః॥ ని॥ గతిస్తు గమనే మార్గే దశాయాం బుద్ధ్యపాయయోరితి భాస్కరః - కథం జ్ఞేయ ఇతి - న జ్ఞేయ ఏవేత్యర్థః-

దీచ్చ॥ వ ॥ ప్రాణాదపి ప్రియతమాం తపసాప్త్యలభ్యాం పాతివ్రతీమివ శరీరవతీమపి త్వామ్ । ఆత్మానం విధాయ కురరీమివ సాగసా మే శిక్షాం విధేహి కుచభూధర పాతనేన ॥ ౧౦ ॥ ఏవమాశ్వాసితా తేన ప్రసన్నవదనాంబుజా । మత్వాశ్లిష్టవచస్తత్త్వమధోవాచ విదర్భజా ॥ ౧౧ ॥ నిగూఢపదవిన్యాసశ్చక్రిణస్తవ సాంప్రతమ్ । అజింహగత్వాను కథం జ్ఞేయస్స్యాం మయా పునః ॥ ౧౨ ॥ పురుషాధమతాం చైద్యే త్వయి సర్వాతిశాయితామ్ । మత్వా తవ గిరాంతత్వమాప్తా సంప్రతి నిర్వృతిః ॥ ౧౩ ॥ ప్రాంతేయ దవదస్స్వస్య పరప్రేమానపాయకృత్ । యాచస్వపరమిత్యేతవాశాస్యమధునామమ ॥ ౧౪ ॥ ఏవమభిహితవత్యాం ప్రియాయాం॥ వ ॥ సదిష్టాయోగశంకాయాం విదర్భ భువిమాధ

భుజంగ ఏవ జానీతే భుజంగచరణక్రమమితి న్యాయాదితిభావః॥ ౧౩॥ ప్రాంత ఇతి- స్వస్య పరప్రేమ్ణా ఉత్కటానురాగస్య అనపాయకృద్దార్ఢ్యాపాదకం యద్వరం యాచ స్వేతి అవదః - వృణ్వు రాజసుతే తూర్ణమితి శ్లోకేనేతి భావః- ఏతద్వరం అధునా మమ మాశాస్యం వరం యాచామీత్యర్థః॥ ౧౪॥ సదిష్టేతి ॥ విదర్భభువి రుక్మిణ్యాం సతీ సంభవంతీ ఇష్టాయోగశంకా ప్రియవిరహశంకా యస్యాస్సా తథోక్తా తాం దృశ్యాం సత్యాం ప్రియయా విరహమాశంక్య నిరంతరపతివాల్లభ్యసిద్ధమేవ వరం యాచమానాయాం సత్యామిత్యర్థః - తదయో

గభయాత్ తస్యా రుక్మిణ్యా విరహభయాత్ రుక్మిణీసంబంధిన్యా ప్రాణేశవి రహభయం పద్యాలోచ్యేత్యర్థః - ల్యబ్లోపే పంచమీ సద్యః కుశలం కాంక్షి తాం ప్రియవిరహశంకాం అమార్జయత్ - మృజిశ్చురాదిః - వినోదార్థం పఠితాసి తాసి పస్తుతః ప్రాణాదపి గరీయస్యాస్తవ వరదానం అనురాగదార్ఢ్యాపాదకమితి కోయం వ్యామోహ ఇతి పమాదర్థ ఇత్య ర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - విదర్భభువిదర్భశూన్యభూమౌ సదిష్టాయోగ

వః । తదయోగభయాత్సద్యస్సకుశలం కామమార్జయత్ ॥

౧౫ ॥ ప్రత్యేకమభవన్తాసాం తతో దశదశాత్మజాః ।

జాతాస్తత్పుత్రపౌత్రాస్తు సంఖ్యావంతో మితా అపి ॥ ౧౬

ప్రద్యుమ్నో నామాప్యథ రుక్మవత్యాః కరగ్రహం రుక్మిభువ

స్సుతేనే । స భూరికాంతో కలితః కథన్ను న చిత్రజభ్రాంతి ము

హైతు తేన ॥ ౧౭ ॥ అనిరుద్ధోభవత్తస్యామనిరుద్ధపరాక్రమః ।

రోచనా రోచనాయాస్య జాతా పౌత్రీ తు రుక్మిణః ॥ ౧౮ ॥

౪ ॥ అథానిరుద్ధవివాహమహోత్సవావలోకనాయ వైద

ర్భ్యాసమం రామకేశవౌ భోజకటకం నామ రుక్మిణో నగర

మగమతామ్ ॥ ౧౯ ॥ తత్ర చ కరగ్రహమహామహోసమా

ప్తిమాపతి ॥ ప ॥ జయ రామమనస్తు జ్ఞమితి కాళింగచో

దనాత్ । అక్షైర్దీవ్యత్ సుతో దీవ్యత్కృతాంతస్తస్య చాసుధీః ॥

౨౦ ॥ జయోభవత్పురా రామదాసస్యాప్యత్యక్షతః కపేః । రా

మస్యైవ తదా హంత తతో జాతః పరాజయః ॥ ౨౧ ॥ ౪ ॥ తతః

శంకాయాం యోగస్సంభవేన్నవేతి శంకాముత్పాదయంత్యాం తదయోగభ యాత్ యోగవిఘ్నభయాత్ కామం పర్యాప్తం కుశలమార్జయత్ సంపాది తవాన్ ॥ ౧౫ ॥ ప్రత్యేకమితి ॥ తాసాం కృష్ణస్త్రీణాం సంఖ్యావంతః పం డితా ఇతి విరోధపరిహారః ॥ ౧౬ ॥ ప్రద్యుమ్నేతి ॥ రుక్మిభువో రుక్మిసు తాయాః ॥ ౧౭ ॥ అనిరుద్ధ ఇతి ॥ రోచనాయ రుచిసంపాదనాయ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ జయ ఇతి ॥ రామదాసస్య కపేః హనూమతః అక్షం రాక్షసం పా

శకన్ధే॥ ౨౧॥ తతఇతి । పరిఘంఆయుధవిశేషం॥ని॥పరిఘాముద్గరౌశస్త్రే
త్యజయ్యః॥ ౨౩ ॥ పురేతి । స్వసంరంభలక్ష్యభూతంస్వకోపవిషయీభూ
తం॥ ని॥సంరంభస్సంభ్రమేకోపఇతినిఘంటుసారే ॥ ౨౪ ॥ భగవన్నితి ॥
అప్రతిరథస్యసాన్వయరూప శత్రురహితస్య అవిందతకమహాత్మనఃప్రతి
రథమితి లక్ష్మణ చంపూ కావ్యే ప్రయోగః ॥ ౨౫ ॥ ఏతదితి ॥ కేతనభం
గసమయమితిమౌనసాకంయుద్ధకృతేతవాశస్త్రాద్ధ్వజభంగోభవేత్ సఏవస

పునరధిగతవిజయమపిగతవిజయం బలదేవం కాళింగేన సహా
క్షవ్రపునగోపాలానా మక్షకౌశలమితి రుక్మిణి పరిహసతి
రామస్సరోషముద్యమ్య పరిఘం కాళింగ మాహాయభగ్న
దంతం రుక్మిణమపిశమనభవనమనయత్॥ ౨౨ ॥ వ॥ రోచ
నామనిరుద్ధం చరథమారోప్య మాధవః । పురీంప్రాసుచరః
ప్రియాత్పరిపూర్ణమనోరథః॥ ౨౩॥ గ॥ పురా ఖలు తాం
డవారాధితఖండపరశు విశ్రాణిత బాహాసహస్రో బా
ణో నామబలితనయస్స్వసంరంభలక్ష్యభూతంప్రతిపక్షమ
లక్షయన్ ప్రమథనాథమేవం ప్రార్థయత॥ ౨౪॥ గ॥ భగవ
న్నప్రతిరథస్యమమభారాయపరంభుజసహస్రమతస్త్వయై
వసహకలహమభిలషామీతి॥ ౨౫॥ గ॥ ఏతదాకర్ణ్యాకర్ణపరు
షమతిరోషణో వృషభకేతనస్తవ కేతనభంగసమయమేవమ
రుపమఃకోపితవవిగ్రహోయభవిష్యతీత్యభిధాయాంతరధా
త్॥ ౨౬ ॥ తతః॥ఉషాఖ్యయాపుత్రికయాస్యరేమేస్వప్నే
నిరుద్ధోననుభూతపూర్వః । స్వప్నస్సఏవాత్మసుఖాప్తితో

స్సదృశః త్వయాయోద్ధుంశక్యమిత్యుక్త్వా చేత్యర్థః ॥ ౨౬॥ ఉషేతి ॥ అస్య
బాణస్యపుత్రికయా అస్యాఉషాయా ఆత్మసుఖావాప్తితః స్వసుఖలాభాద్ధే
తోః స్వప్న ఏవానందమయః సుఖపూరితః కోశః నిధిర్బభూవ- అశ్వాస్యో
బభూవేత్యర్థః- వ్యంగ్యార్థస్తు- ఆత్మసుఖావాప్తితఃస్వరూపానందలా
భాద్ధేతోః స్వప్న ఏవానందమయఃకోశఃసుషుప్తిర్బభూవ-సుషుప్తికాలేసః

లెబిలీనేతమసావృతః-స్వప్నరూపమహానందంభు క్త్వే-ద విసర్జితఇతివ
చనాదితిభావః-ఆనందమయకోశ లక్షణంపంచకోశవివృత్తిరాజ్ఞానికారా
దానందవ్రిత్యానందమయకోశాఖ్యేతి॥ ౨౭॥విహాయేతి॥మాంవిహాయక్వ
నుయాసిమాఇత్యన్వయః-బాధాజ్జాగరణాత్ సాత్త్వాత్కారాచ్చ॥ ౨౮॥
౨౯॥ముహ్యాంతీతి ॥ సుదృశఃస్త్రియఃయస్యస్వప్నదృష్టపురుషస్యశ్రివణేను
హ్యాంతిదర్శనభాషణాదాతుకిముతేతిభావః-సోయంపుమాననుభవందర్శనం
స్యాఃకోశ స్త్రదానందమయోబభూవ॥౨౭॥తతః॥ ప॥విహా
యకాంతక్వనుయాసిహామామితి బ్రువాణాబుబుధే సఖే
దమ్ । బోధాత్సుఖంహిశ్రుతిసిద్ధమస్యాబోధేనదుఃఖాస్తిరి
దంతుచిత్రమ్ ॥ ౨౮ ॥ ౫ ॥ తదానీమేవముత్స్వప్నాయ
మానాంకుంభాండకస్యబాణమంత్రిణస్తనయాచిత్రలేఖా
నామసమీపతశ్శయానాసఖికతమస్తవవల్లభఃకమేవంవ్యాగ
యసీత్యపృచ్ఛత్ ॥సాపిప్రత్యవాదీత్॥ ౨౯ ॥ ప॥ముహ్యాం
తియస్యసుదృశశ్రవణేవ సోయంవాచావినానుభవమేవ కి
మావిరస్తు । ఆసీత్కరస్థఇవమాంగమయన్సుఖాబ్ధిమంత
హితోభవదతైవగురుప్రభావః॥ ౩౦ ॥ తథాపికథయా
మి॥ ప॥పీతవాసాగుణావాసశ్శ్యామఃకమలలోచనః।అధరం
మధురంస్వస్యపాయయిత్వాతిరోదధే॥ ౩౧॥౫॥ ఏతదాక
ర్ణ్యచిత్రలేఖనకుశలయాచిత్రలేఖయానరసురకిన్నరగంధ
వినావాచైవావిరస్తుకింస్ఫుటీభవేత్కిము తథాలోకోత్తర సౌందర్యశాలీపు
రుష స్త్వయాదృష్టశ్చేదేవసాకల్యేనజ్ఞాయేతమయాతుమందధియాకథంవక్త
వ్యఇత్యర్థః-కథంచిద్వక్ష్యామిచేచ్చిరదర్శనంనాస్తీత్యాహ-గురుప్రభావామ
హానుభావఏవపుమాన్మాంసుఖాబ్ధింగమయన్సుఖపారవశ్యం సంపాద
యన్నిత్యర్థః-కరస్థఇవవశ్యఇవాసీత్-క్షణమితిశేషః-అథఅంతర్హితోభవత్
అతోనవక్తుంశక్యఇత్యర్థః-వ్యాంగ్యార్థస్తు-సుదృశస్సుధియః-యస్యవరమాత్మ
నశ్శ్రవణేపిముహ్యాం*శ్రిత్వాప్యేనంవేదనచైవకశ్చిదితిగీతావచనాదితిభా

వః- సోఽయమనుభవంనిదిధ్యాసనంవినాపాశైరవిరస్త్రకం- అపరోక్షః స్యా
త్కం-నస్యాదవిత్యర్థః- అథాల్యవదేష్ట్రవాక్యమహాప్రభావత్వాత్
మాంసుతాబింగమయక్షకరస్థఇవఅపరోక్షఇవాసీత్ అథానంతరమంతర్హి
తోభవత్ ఏవగురుప్రభావఃపరోక్షస్యాపితుణమాత్రమపరోక్షత్వేనభాసం
గురువచనమాహాత్మ్యాదిత్యర్థః॥ ౩౧॥ఏతదితి॥ ప్రతీతాః త్రసిద్ధాః ఙ్ఞాతా
స్సాని॥ప్రీతిః ప్రథితాహృష్టేదృష్టేజ్ఞాతేమనీషిత ఇత్యజయ్యః॥ ౩౨॥ చిత్రలే
ఖేఇతి॥ చిత్రా విస్మయనీయా లెఖాలేఖనంయస్యాస్సాచిత్రలేఖేత్యన్వర్థతా-
చరణలేఖనాదితి- చరణసద్మావెపూర్వవత్ప్రలాయిష్యత ఇతిభావః॥ ౩౩॥ ప్రి

ర్యవిద్యాధరేషుసుందరతయాప్రతీతాఃపురుషానఖిలాన
నులిఖ్యకత మస్తవాత్రాభిమతః ఇతిపృష్టాతు తుష్టాచసే
యంసోఽయమితిప్రాద్యుమ్నింనిర్దిశత్ ॥ ౩౨॥ ప॥ చిత్రలేఖ
తవాన్వర్థంనామేతిముదితాప్యసౌ। ముగ్ధాపునరభూత్సె
ష్యాఃభర్తుశ్చరణలెఖనాత్ ॥౩౩॥ ప్రవిశ్యగురుకృత్యాసా
పురీంద్వారవతీంనిశి। అనిరుద్ధంతతోరక్తంనిన్యేశోణితపట్ట
ణమ్॥౩౪॥ చిత్రలేఖోపక్లప్తేస్మిన్కుర్వతీప్రాణవద్ధియమ్।
రేమేసమముషాతేనరహస్యవిషయేన్వహమ్॥ ౩౫ ॥ గ॥ తద
నుకతిపయదినైరంతర్యంశికజనేనతదీయసంకేతే కథంచిద

విశ్యేతి। గురుకృత్యంయస్యాస్సాఅశక్యేపికార్యేప్రవర్తమానేత్యర్థః- సాచి
త్రలేఖారక్తమనురక్తంశోణితపట్టణంనామ బాణనగరంగుర్వీకృత్యాదేవ
తా॥ని॥ కృత్యాక్రియాదేవతయోరిత్యమరః- ద్వారవతీంపురీంనిశిప్రవిశ్యఅ
నిరుద్ధంకేనాప్యనివారితంరక్తంశోణితంశోణితపట్టణంనిన్యే ఉపాసకాజ్ఞ
దేవతాకమపిమారయతీతిభావః॥ ౩౪॥ చిత్రేతి॥ చిత్రలేఖయా ఉపక్లప్తే ఆసీ
తేఅస్మిన్ననిరుద్ధే ప్రాణవత్ ప్రాణేఇవ ధియంకుర్వానా ప్రాణసమంమ
న్వానేత్యర్థః- తత్రతస్యైవేతిసప్తమ్యర్థేఽవతిప్రత్యయః- న్వహమవిషయె
ఈషద్దుగమేనతుసుతరాందుర్గమెఅతఏవోత్తరకాలికోనర్థ ఇతిభావః॥
ని ॥ రాష్ట్రంజనపదో దుర్గోజనాంతోవిషయస్మృత ఇతిధనంజయః- అనుద

రాకస్యేతిదీపదర్శే కనఞ్ సమాసః-యథాహ॥ ॥తత్సాదృశ్యమభావ
శ్చ తదన్యత్వంతదల్పతా - అప్రాశస్త్యంవిరోధశ్చనఞర్థాః షట్ప్రకీర్తి
తా ఇతి- చిత్రస్య ఆలేఖ్యస్య లేఖనేన లేఖనేన ఉపస్థాపితే సిద్ధే అలిఖితే ఇత్యర్థః- ప్రా
ణోపాస్య ప్రీతి ప్రాణవాన్ చేతనః తద్ధియం కుర్వాణా తేన సమం విజహార ఇత్యర్థః
ని॥ అంతర్వంశికేతి ॥ ని ॥ అంతఃపురేత్వధికృతః స్యాదంతర్వంశికో
జనఇత్యమరః ॥ ౩౬ ॥ శుభేతి ॥ శుభః శ్లాఘ్యః గ్రహాణాం నిర్బంధః అభిని,
వేశ ఇతియావత్ ॥ ని ॥ గ్రహోనుగ్రహనిర్బంధగ్రహణేషు రణోద్యమే ఇ
తివిశ్వః - తేనాఢ్యాం కులశీలరూపాదిభిరతిశ్లాఘ్యామేవ పురుషమభిలషంతీ

వగమ్యమానె ॥౩౬॥ ప॥ శుభగ్రహాఢ్యామపికన్యకామిమా
మసత్క్రియాపాత్రతయా విమృశ్యతే। ఉపస్థితం దుస్సమ
యం న్యవేదయన్ నృపాయ దోషజ్ఞతయా చుకోప సః॥ ౩౭॥
స్వకన్యకాకాముకస్యాథ కరగ్రహాకృతే రతః। బాణస్స్వకింకరా
న్ స్మాధో నినాయోప యమం బహూన్ ॥ ౩౮ ॥ గ॥ నిహతేషుచ
బహుషు నిజానుయాయిషు నితాంత రోషణో బాణస్తమే
నం కన్యకాంతఃపురగతం భుజంగపాశైరాబధ్య హాహేతి
క్రోశంతీముషామప్యవిగణయ్య క్వచన కారాగారే న్యవేశ
యత్ ॥ ౩౯ ॥ అథ నారదవచనేనవిదితోదంతాః ప్రద్యుమ్న

త్యర్థః - ఇమాం కన్యకాముషాం అసత్క్రియాయా దురాచారస్య పాత్ర త
యా విమృశ్య జ్ఞాత్వా దుస్సమయం దురాచారం॥ ని॥ సమయాశ్శపథాచారకా
లసిద్ధాంతసంవిద ఇత్యమరః- ఉపస్థితం ప్రాప్తం న్యవేదయన్ వ్యభిచారరూ
పో దురాచారః ప్రాప్త ఇతి వ్యజ్ఞాపయన్నిత్యర్థః- స రాజా దోషజ్ఞతయా
దోషజ్ఞానాచ్చుకోప-వ్యంగ్యార్థస్తు- తే జ్యోతిషికాః శుభగ్రహైః శుక్రాది
గ్రహైః ఆఢ్యాం యుక్తామపి కన్యకాం కన్యా రాశిం అసత్క్రియా పాత్రతయా
శుభకర్మానర్హతయా విమృశ్య దుస్సమయం దుష్కాలముపస్థితం న్యవే
దయన్ స రాజా దోషజ్ఞతయా పండితత్వేన హేతునా చుకోప॥ ని॥ విద్వాన్విప
శ్చిద్దోషజ్ఞ ఇత్యమరః॥ ౩౭॥ స్వేతి॥ కరగ్రహాకృతే కరగ్రహార్థం - ఉపయ

ఘంటాపథవంశ్యేన వ్యాఖ్యాతాముఖస్యపాణి గ్రహణే ధ్వాంగతాబాణః-అన్యాక పాణిగ్రహణం -, వినాయిత్యసంగతేఽలంకారవిశేషో వ్యజ్యతే-తల్లక్షణంతు *॥అన్యత్రకరణీయస్యతతోఽన్యత్రకృతిశ్చ సేతి-విరచితాభిషేణనాఇతి॥ ని॥ ఘుత్సేనయాభిగమనమరాతదభిషేణనమిత్యమరః॥ ౪౨॥ యఇతి॥ఛాయాచ లాత్ప్రతిబింబదంభాత్॥ని॥ఛాయాసూర్యప్రియాకాంతిః ప్రతిబింబమనాత పమిత్యమరః- అత్రభయానకభీభత్సరసయోస్సంకరః॥౪౩॥స్వాధీనఇతి॥స

తీ- స్త్రయావపేతత్వం పాదకేవిజయశ్శత్రుజయో

సాంబపురస్సరాఃయాదవాః రామకేశవౌపురస్యాత్య విర
చితాభిషేణనాః బాణనగరవరణమరుంధత॥ ౪౦॥ తత్రైవభ
గవానపివృషకేతనఃకింకరకరుణాపరవశఃసానందంనందిన
మధ్యాసీనస్సః॥౪౧॥కుమారేణపరివంథిపత్రిమతత్సైఃపత్రిమ
త్తైరపిపరివృతఃతమేవోద్దేశమవిశత్॥౪౨॥ప॥యస్తత్రత్రి
పురారిశౌరిబలయోరాసీదసీమారణఃతంవైధాత్రాపిభా
రతీభయభరాన్నైవాభిధాతుంక్షమా।లీనోభానురభూ
త్స్వభేదనభియాఛాయాచ్ఛలాన్నందకే సాధర్శంశోణిత
పూరపూరితతయానామాపితస్యాఃపురః॥ ౪౩॥ ప॥స్వా
ధీనేవిజయోద్వయోరపితయోస్సత్త్వేందుకీర్త్యార్జవహేవా
మాన్యోగజదైత్యమర్దనరసేతుల్యేపినాకగ్రహే। అన్యా
నేపిఖిలాంతకారిచరితేప్యావ్యోపశూనాంసమే దుర్ధర్షణం

ద్వయోరపితయోశ్శివకృష్ణయోఃస్వాధీనేసతిద్వయోరపి పరమాత్మత్వాదితి భావః - సన్ సాధుఃపాండుఃనృపఃతత్కీర్త్యార్జవహేవిజయోఅర్జునేతథ యోః స్వాధీనేఏకత్రభక్తత్వాదన్యత్రసఖ్యాచేతిభావః-ఇతివ్యజ్యతే-గజ దైత్యస్యగజనామకదైత్యస్య అన్యత్ర గజస్యకువలయాపీడస్యదైత్యానాం చమర్దనరసేహానసైచ్ఛాయాంపినాకగ్రహేఅజగవగ్రహణే అన్యత్రనా కగ్రహేఅంతరిక్షయుద్ధోద్యమే॥ని॥ఆకాశత్రిదివేనాకఇత్యమరః-గ్రహా నుగ్రహనిబంధగ్రహణేషుకణోద్యమళిలివిశ్వః- ఖిలాంత కారిచరితేభ

లాదుక్తః అంతకో యమః తస్య అరిణే అహితే అన్యత్ర కలయోః భేదాత్ప్రతా
ఖ్యారాత్ సస్యాంతకారిణి వాతకే చరితే పశూనాం స్వామ్యే పశుపతిత్వే గో
పాలత్వేచ- మేనకాతనుభువో మేనకాత్మజాయాః ప్రావ్యం శివమిత్యర్థః -
హారిణిలం ఘుజిగాయ - మేనకాతనుభువో మైనాకస్య ప్రావ్యం అబ్ధిమిత్య
ర్థః - హారిహానూమాన్ విలంఘులం ఘితవానితి ధ్వనిః ॥ ౪౩ ॥ పిత్యేతి ॥
స్కంధస్య ప్రత్యుత్తా చతుర్వేద్యా శక్తిరాయుధవిశేషః - అన్యత్రిబలం

యుధి మేనకాతనుభువః ప్రావ్యం విలంఘు హారిః ॥ ౪౪ ॥
పిత్యత్రైవ బభూవ శక్తిరతులా స్కందస్య నైతాదృశీ పిద్యు
మ్నస్య బలాదసౌ లఘుతరస్తస్మిన్ మహాసేనతా। నాసావన్యబ
లాశ్రితః కలయతే తం నీలకంఠః పునః పృష్ఠే హంత తథాపి
సోయమజయత్ ప్రాగ్జ్యోతిరం నాతురః ॥ ౪౫ ॥ అన్యో
న్యస్య సదృక్షు లక్ష్యమిళనాదాబద్ధయుద్ధాదరౌ తౌ కండూం
భుజదండయో రనవధిం చిత్రం తదైవాజ్ఝతాం। యత్సం
వణ్ణన మాత్రలోల మన సాం కావ్యామృతోత్పాదినాం
కండూ రానన కందరాంతర గతా నాద్యాపి విశ్రామ్యతి ॥
౪౬॥ ౫॥ ఏవం గదాధరస్య పశుపతినా హరి శిశోరజాత్మజె
న ముసలినః కుభాండకేన కృత వర్మణో బాణేన చభవతి మ
హతి సంప్రహారే కృష్ణస్య విజయ ప్రణయితాయాం వ్యక్తా
యాం బాణజనస్యా కోటరయా తనయరక్షణాయ కేశవం శర

బలాత్సైన్యాల్లఘుతరః స్వల్పసైన్య ఇత్యర్థః - అన్యత్ర బలాద్బలభద్రాల్ల
ఘుతరః స్వల్పవయాః కృష్ణః తతో పిలఘురిత్యర్థః - తస్మిన్ మహాసేనతా అ
స్తీతి శేషః - అసౌ అన్యబలాశ్రితో నస్వపిత్రవ్యమేవ బలమాశ్రిత ఇత్యర్థః -
సహాయో నాస్తీతి చవ్యజ్యతే - తం పునః స్కందం తు నీలకంఠః - పృష్ఠే కలయ
తే - ధత్తే మయూరవాహనత్వాదితి భావః - శివస్య హాయ్యకం కరోతీతి చవ్య
జ్యతే - తథాపీతి - పిద్యుమ్నస్య దుబలత్వే స్కందస్య పిబలత్వేపీత్యర్థః ॥
౪౬ ॥ ఏవమితి ॥ హరిశిశోస్సింహపోతస్య అజాత్మజేన భాగడింభేన శివ

త్రిజగ్రా అన్యత్రప్రపశ్చాచ్చిరభోగానంతరందీనతయానిర్ధనత్వేన హేతునా
త్వాంశ్రియఃపతింలక్ష్మీవానితిజ్ఞాత్వాయః పూర్వమస్మిన్నగరేమయాసా
ర్ధమువాసస ఇదానీంభాగ్యవాన్ జాత ఇతిశ్రుత్వేత్యర్థః - శ్రితంఆశ్రి
తంఅతఏవనిష్పాపంనిరపరాధంసాపరాధస్యాపిశరణాగతస్య నిరపరాధ
త్వాదితిభావః-చ్యుతనామరూపమకృథాః యథానామాదిన శ్రూయతే
తథాసమూలమున్మూలితవానసీత్యర్థః-తేకృపాకుతఃవిశ్వస్తమాత పాతకి
న స్తవకుతః కరుణేత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ దృశ్యమితి ॥ అహమేవపదంవస్తుమ
త్స్వరూపమిత్యర్థః ॥ నిః పదంవ్యవసితత్రాణస్థానలక్ష్మాంఘ్రివస్తుష్వి
త్యమరః తత్ర-దృశ్యంఘటపటాదికించన నాస్తికించిదపినాస్తి ॥ * ॥ నేహనా
నాస్తికించనేతిశ్రుతేః- తచ్చఅనుత్తమముత్కృష్టంనవిద్యతేఉత్తమంయస్మా
దితి బహువ్రీహిః - అనింద్యవర్ణ- నలంస్వయం ప్రకాశత్వేనప్రకాశ్యం

చ్యుతనామరూపమకృథాజీవంకృపాతేకుతః ॥ ౨౧ ॥ దృ
శ్యంకించననాస్త్యనుత్తమమనింద్యవర్ణనలంమత్పదంకాం
త్యం నేహసుఖార్థినామితివదన్ భుంక్షేత్వమేకస్సుఖమ్ । కిం
చిత్ జ్ఞాత రహస్యమేవకృతినంతత్ప్రాపయస్యాదరాదేనం

తరసాఽపేక్షమిత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ నతత్రసూర్యోభాతి నచంద్ర తారకం నేమావి
ద్యుతోభాంతికుతోయమగ్నిరితి శ్రుతేః - ఇహసుఖార్థినామైహికసు
ఖాపేక్షిణాంకాంత్యంకాంక్షితుంశక్యం నప్రత్యక్ప్రవణానామేవ సులభ
మిత్యర్థః-ఇతివదన్ప్రకాశ్య త్వేవముపదిశ్యన్నిత్యర్థః - త్వమేకస్సుఖం
భుంక్షే అద్వితీయానందరూపస్తిష్ఠసీత్యర్థః- జ్ఞాతరహస్యంతత్వజ్ఞానినం
అత ఏవ కృతినంధన్యంకంచిదేవ ॥ * ॥ జ్ఞానీత్రైలోక్యదుర్లభ ఇతివచనాది
తిభావః-తత్ త్వత్పదంఆదరాత్ ప్రాపయసిఏనంపునర్నముంచసి ॥ * ॥
మాముపేత్యతుకౌంతేయపునర్జన్మనవిద్యత ఇతివచనాదితిభావః - ఇదం
చాతుర్యంతుతఃకస్మాద్గురోస్సకాశాదభ్యస్యతేనకుతశ్చిదిత్యర్థః - సర్వజ్ఞ
స్యతవకశ్చిదేవం కురుష్వేత్యుపదేష్టానాస్తి కరుణైవతవప్రేరికేతిభావః-
వ్యంగ్యార్థస్తు - మత్పదంమదీయస్థానంతత్రదృశ్యంద్రష్టుంయోగ్యం

అపూర్వవస్తిన్వత్యర్థః- కించననాస్తితత త్రమమసుందరారాలనిం ద్వశానలమిత్యనేనతరుగుల్మాదిప్రచురత [illegible] నమితివ్యజ్యతె - అతఏవఇహాస్మిన్నత్ప్రదేసుఖార్థినాంకాంత్యంవస్తునాస్తి కదాచిద్దేశోపప్లవాది సమయేతిరోధాతుం యోగ్యంనతుసుఖార్థిభిఃస్థాతుంయోగ్యమిత్యర్థః - ఇతివదన్నెవముక్త్వా ప్రతారయన్నిత్యర్థః-త్వమేకఏవసుఖంయథా తథాభుక్షే తత్రత్యమపూర్వ వస్తుజాతమనుభవసీత్యర్థః-కృతినమూహాపోహసమర్థం అతఏవజ్ఞాతరహస్యంమర్మజ్ఞమితియావత్ కంచిత్ త్వత్పదంఆదరాత్ ప్రాపయసిమమర్మజ్ఞంనప్రాపయేదితి భావః- ఏనంపునర్నోముంచసిసపునరన్యానప్యానయేదితిభయాదితిభావః- ఇదంచాతుర్యంకుతఃకస్మాదభ్యస్యతె- వంచకానాంత్వమేవపరమగురుస్తవాపిపరమగురురస్తీతిభావః॥ ౫౨॥దత్వేతి॥ భవానానందకోశంహరన్

ముంచసినోపునఃకుతఇదంచాతుర్యమభ్యస్యతే ॥ ౫౨ ॥
దత్వావంచయదుత్తరోత్తరగురూన్మాధ్యానురూపం భ
వాన్ లేశాన్మర్త్యసురామరాధిపముఖా నానంద కోశం
హరన్ । కించిన్నైవకరోమి భోగవిధురోసం గోజ్ఝితో

పరమానందరూపస్సన్నిత్యర్థః॥*॥ఏషాస్యపరమఆనందఇతిశ్రుతేః-ఆనందనిధింముష్ణన్నితిచవ్యజ్యతే ఉత్తరోత్తరగురూన్॥*॥సఏకోమానుషఆనందఇత్యాదిశ్రుతౌ మానుషాద్యానందానాముత్తరోత్తరం శతగుణత్వశ్రవణాదితిభావః-లేశానానందలేశాన్మాధ్యానురూపంమాధ్యస్యానతాను రూపం మానుషాణామతిమూఢత్వాత్స్వల్పఏవానందః - తతోప్యభిజ్ఞాత్వాద్దైవానామధికఃతతోపిజ్ఞానాధికత్వాదింద్రస్య దేవానందాదప్యధికఆనందః - ఏవంప్రకారేణేత్యర్థః-మాధ్వామాధ్యంసౌందర్యముత్కర్షఇతియావత్॥ ని ॥ముగ్ధస్సుందరమూఢయోరితివిశ్వః - ఉత్కర్షానురూపమిత్యర్థః - దత్వామర్త్యసురామరాధిపముఖాన్ఆమరాధిపఇంద్రఃముఖశబ్దేనగంధర్వబృహస్పతిబ్రహ్మాదయో గృహ్యంతె - అవంచయత్ వంచితవానసీత్యర్థః- యథాలోకేకశ్చిన్నైబాలకస్తదాశ్రితానాముత్క

షోడశసురూపముత్తరోత్తరాధికం యత్కించిద్ద్రవ్యం దత్వా సర్వం హరతి తద్వదితి భావః - తమానందకోశం కాంక్షంతీతి తాం కాంక్షిణః ముముక్షవ ఇతి యావత్ - తేషాం తు కించిన్నైవ కరోమి కథం న భవామి భోగవిధురః అభోక్తా సంగోజ్ఝితో నిస్సంగః ॥ * ॥ అకర్తాఽహమభోక్తాఽహమసంగః పరమేశ్వర ఇతి వచనాదితి భావః - మాం వినా మమ ధామని కించిన్నాస్తీత్యర్థః - ఇత్యేవం ప్రకారేణ కృశతాం బ్రూషే - కర్తృత్వాదిరహితనిష్కృష్టస్వరూపముపదిశసీత్యర్థః - అథ్యాత్ర కించిదపి నైవ కరోమి - కిముత గృహారణాదికం సాహసమితి భావః ॥ భోగవిధురః భోగరహితస్య కింధనేనేతి భావః - సంగోజ్ఝితో నిస్సంగః - ఏవమపి తవ యది విశ్వాసస్తర్హి మద్గృహం సాధయేత్యాహ - మాం వినా మమ ధామని గృహే కించిదపి నాస్తీత్యేవం ప్రకారేణ తత్కాంక్షిణాం సిద్ధికాంక్షిణాం కథం సర్వానపి ప్రతార్యత్వమేకేనని

మాం వినా కించిన్నాస్తి మమ ధామనీతి కృశతాం బ్రూషే తు త
త్కాంక్షిణామ్ ॥ ౪౩ ॥ ఆవాసం పరమర్చిషః ఖరతరా
దుచ్చండఘృష్టేర్విషాపూరాత్సంచితసర్వలుంఠనపదాద

ధిరపహృతః - అస్మాకమపి భాగం దేహీతి యాచమానానామిత్యర్థః - కృశతాం కార్శ్యం దారిద్ర్యమితి యావత్ - బ్రూషే ప్రకటయసి న తు యత్కించిదపి దదాసీత్యహో వంచకతేతి భావః ॥ ౪౩ ॥ ఆవాసమితి ॥ ఖరతరాదత్యంతతీక్ష్ణాదర్చిషస్తేజసః ॥ని॥ జ్వాలాభాసౌ నపుంస్యర్చిరిత్యమరః - అగ్నిలోకాదితి యావత్ - ఉచ్చండఘృష్టేః చండరశ్మేః ఆదిత్యలోకాదిత్యర్థః - ఇదం చ మధ్యేవర్తమానానామహః శుక్లపక్షాద్యభిమానిదేవతాలోకానాముత్తరత్రవిద్యావానాం చంద్రవిద్యుల్లోకాదీనామప్యుపలక్షణార్థం - అత ఏవ శ్రుతిః ॥ * ॥ తేఽర్చిషమభిసంభవంతి అర్చిషోఽహ అహ్న ఆపూర్యమాణపక్షమిత్యాది - విషాపూరాత్ - విషస్యోదకస్య ఆపూరాదాసమంతాత్ప్రవాహాత్ విరజానద్యా ఇత్యర్థః - సంచితసర్వలుంఠనపదాత్ సంచితానామనేకజన్మభిరార్జితానాం సర్వేషాం సుకృతదుష్కృతానాం లుంఠనపదాత్ విసర్జనస్థానాత్ విరజానద్యతిక్రమణానంతరభా

విత్వాత్సుకృతదుష్కృతత్యాగస్యేతిభావః -
తదుష్కృతేవిధూనతే- ద్విషంతః పాపకృత్యాః సుహృదస్సాధుకృత్యామితి
ఏతేభ్యః పరంపరతోవిద్యమానంనిర్భయంనిరుపప్లవందుఃఖాద్యసంభిన్నమితి
యావత్ - ఆవాసంవైకుంఠాఖ్యమాశ్రితః-త్వంతమసి ॥ ని॥ తమోగ
మోరాహాగుణేధ్వాంతేఇతిభాస్కరః - స్ఫుటేఉల్బణేసతి ॥ ని॥ ప్రకా
శంప్రకటంస్పష్టముల్బణంవిశదంస్ఫుటమితియాదవః - ధన్యస్య కృతార్థస్య
నిష్కామకర్మారాధితపరమేశ్వరస్యేత్యర్థః - సర్వస్వంహరసీతియత్
తన్నాద్భుతంధనహరణంవినాతమోనివృత్త్యభావాత్తన్నివృత్త్యభావేచజ్ఞా
నానుదయాదితిభావః- తర్హికిమద్భుతమిత్యతఆహ - బోధేజ్ఞానే జ్ఞాన
సాధనభూతనిత్యానిత్యవివేకాదావిత్యర్థః - సతిసంభవతిఅస్యధన్యస్య
తతస్సర్వస్వహరణాద్దుఃఖంనేతియత్ - మదమానాదినివర్తకత్వేనాను
కూలత్వాదితిభావః - సావిధేయప్రాధాన్యాత్ - స్త్రీలింగనిర్దేశః

ప్యాశ్రితోనిర్భయమ్। సర్వస్వంతమసిస్ఫుటేహరసియద్ధ
న్యస్యతన్నాద్భుతంయద్బోధేసతిదుఃఖమస్యనతత్ స్సాచో

చోరతాయాఅపహరణస్యచాతురీతదేవచౌర్యచాతుర్యంయదనిష్టమివప్ర
థమతోభాసమానంపరిణామేనిరతిశయ పురుషార్థసాధనంచభవతి - పు
రందరాదీనామన్యశుభద్వేషిణాంపరపీడనద్వారాస్వార్థపర్యవసాయిది
లీపాద్యశ్వమేధీయాశ్వాదిహరణంతుధిగ్గితిభావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - ఖరత
రాదప్పిషః జ్వాలాయాః ఉచ్చణ్డాదతికోపనాత్ ఘృష్టేర్వరాహాత్ తత్సం.
చారప్రదేశాదిత్యర్థః॥ ని॥ వరాహస్సూకరోఘృష్టిరిత్యమరః - విషాపూరా
ద్గరళప్రవాహాత్ సంచితానాంసర్పాణాంకో పీనాదిరత్నాంతానాంలుంఠ
నీషదాదపహరణస్థానాత్ చోరప్రచురప్రదేశాదిత్యర్థః - ఏతేభ్యోపిప
రంపరతోవిద్యమానంఆవాసంనిర్భయం యథాతథాఽశ్రితః తాదృశనివా
సస్యకేనాపిదుష్ప్రవేశత్వాదితిభావః - లోకేహిచోరాయత్కించిద్దుర్గమం
ఘట్టస్థానగిరిగుహాదికమాశ్రిత్యాగాయంతీతిప్రసిద్ధం - తమసి అంధకారే
స్ఫుటేసతిధన్యస్యధనాఢ్యస్య- తత్రసాధురితియాప్రత్యయః- వైషద్వనహా

ర్గాదినాప్రథమతఏవధనికత్వేననిశ్చితస్యేత్యర్థః సర్వస్వంహారిణీతియత్ త
స్మాదద్భుతంతావన్మాత్రస్యసర్వచోరసాధారణత్వాదితిభావః - బోధే
జాగరణేనేతిఅస్య నష్టధనస్యతతస్స్వాపహరణాద్దుఃఖంనస్వాపయత్ సాచోర
తాచాతురీ - కేనచిదౌషధవిశేషేణచోరస్యయావత్ స్వస్థానాగమనంనష్ట
ధనస్యధననాశప్రయుక్తదుఃఖంనతావదభవతీతిప్రసిద్ధం||౫౪||౫౫||దోష
మితి|అఖిలందోషంబాహుంఛిత్వా||ని||దోర్బాహాచభుజోబాహురితిధ
నంజయః - చక్రీహరిఃబాణంచతుర్భుజంఅవశిష్టభుజచతుష్టయంచక్రే-త
థాపిభుజచతుష్టయస్థాపనరూపపక్షపాతకరణేపీత్యర్థః భవానువర్తినశ్శి

రతాచాతురీ||౫౪ || గ || ఏవంస్తుత్వాసమాసాదితా
భయేమాహేశ్వరజ్వరే నివర్తమానేబాణేచపునస్సమర
వాంఛయామాధవమభిధావమానే|| ౫౫ || ప||దోషం
ఛిత్వాఖిలంబాణంచక్రీచక్రేచతుర్భుజమ్ | భవానువ
ర్తినోనాభూత్తథాప్యస్యవిశోకతా || ౫౬|| గ|| అనంత
రమవశేషితభుజచతుష్టయస్యబాణస్యకృతేసముపజాతకౌ
తుకంశంభుంప్రసాద్యప్రద్యుమ్నసుతముషామపిస్యందన
మారోప్యయదునందనస్సానందంనగరమగమత్ ||౫౭||ప||
అథశాపవశాత్కృశానుభావంసరటీభూయహరిర్నృగా

వకింకరస్య అస్యబాణస్యవిశోకతానాభూత్ అన్యే భుజాఃఛిన్నా ఇత్యే
వదుఃఖితః నతుభుజ చతుష్టయమచ్ఛిత్వా పక్షపాతంకృతవానితిసంతుష్టఇ
త్యర్థః - తత్రహేతుర్భవానువర్తినఇతి -శంకరకింకరస్యాపిమమైతాదృగవ
స్థేతి||ఖేదః-అతఏవపరికరాలంకారః-వ్యాఖ్యాంతరంతు - అఖిలందోషం
దూషణంబాణంఛిత్వాచతుర్భుజం చక్రేజీవన్ముక్తిందత్తవానిత్యర్థః - త
థాపిభవానువర్తినః సంసారమనువర్తమానస్యతస్య విశోకతాశోకాత్యం
తాభావోనాభూత్ యావద్దేహపాతంజీవన్ముక్తస్యాపికించిద్దుఃఖానువృ
త్తేరితిభావః||౫౬||౫౭||అథేతి|| శాపవశాత్సరటీభూయకృకలాసత్వంప్రా
ప్యకృశానుభావం నష్టమాహాత్మ్యంనృగాగచ్ఛతీతినృగః దేవగందేవభూ

యంగతం॥౫౭॥౫౮॥౬౦॥౬౧॥౬౨॥౬౩॥ జ్వలనఇతి ॥ సుదక్షిణేష్టిజః సుదక్షిణకృతయాగజన్యః జ్వలనః పురుషవేషభాగగ్నిః చక్రభయం సుదర్శనాద్భయం తస్యాపనుత్తయే నాభూత్ విధినాచారితాపి యథాశాస్త్రంకృ

భిధానమ్। సృగమేవపునర్విధాయశౌ పతుపణాద్దేవగమా తనోద్విచిత్రమ్॥ ౫౮ ॥ క ॥ అథకదాచనపౌండ్రకో నామకరూషాధిపతిరాత్మానమేవపరమాత్మానం మన్వానః కమపిసందేశహారం హరయే ప్రాహిణోత్ ॥ ౫౯ ॥ సోపి సమాసాద్య యదుపతిసదేశం సందేశమదిశత్ ॥ ౬౦ ॥ వ ॥ జగతామవనాయ వాసుదేవో భువి జాతోహమసీదృశః పునస్త్వం। శరణంభజ యచ్ఛ వా సమీకం నమృషాలక్షణధారణం క్షమంతే॥ ౬౧ ॥ గ ॥ ఏతదాకర్ణ్య కర్ణపరుషమాసాదితస్యందనో యదునందనస్స పరివారో వారాణసీమాసాద్య పార్ష్ణిగ్రాహేణ సహ కాశీరాజేన పౌండ్రకం కృతాంతనిశాంతాతిథిమాధాయ నిజభవనమభజత ॥ ౬౨ ॥ తతఔర్ధ్వదైహికం పరిసమాప్య కాశీరాజతనూజస్సుదక్షిణో నామ పితృవధవైరనిర్యాతనాయ సహ పురోహితేన పురోహితమిదమాత్మన ఇతి సత్వరమముం మధుసూదనమభిచారమాచచార। స చాభిచారికానలః పురుషవేషభీషణస్సత్వరం ద్వారకామాసాద్య తత్ర చ గోవిందచోదితేన సుదర్శనేన కదర్థితః ప్రత్యావృత్య నయాజకం యజమానమేవ సుదక్షిణమక్షిణోత్ ॥ ౬౩ ॥ వ ॥ జ్వలనో న సుదక్షిణేష్టిజోప్య భవచ్చక్రభయాపనుత్తయే। విముఖే తు హరౌ భవేచ్ఛుభా కథమిష్టిర్విధి

తాపి ఇష్టిర్యాగః హరౌ విముఖే తు కథం శుభా భవేత్ అన్యదేవతోద్దేశేనాభిచారికయాగకరణేపి తత్తద్దేవతారూపేణాపి ఫలదాతృత్వం హరేరేవేతి తద్వైముఖ్యే ఫలం న సిధ్యతీత్యర్థః- అత్ర ప్రాచీనటీకాకృతా- సుదక్షిణా యథోక్తదక్షిణాయుక్తా ఇష్టిః పావమానేష్టిః- తజ్జనితజ్వలనః ఆహవనీయ్యా

రూపోఽగ్నిః-చక్రిభయాపనుత్తయే రాష్ట్రభయనివృత్తయే సా భూత్ తస్మి
న్నగ్నౌ కారీర్యాదియాగేన జాతా వృష్ట్యాది దుర్భిక్షాది నివర్తనద్వా
రా రాష్ట్రభయాపనోదాయ భవతి-న తు సాక్షాదేవాగ్నిరితి వ్యజ్యత ఇతి వ్యా
ఖ్యాతం॥౬౪॥ దక్షేణేతి॥ దక్షేణ సమర్థేనాపి వృషాకపేర్విష్ణోః రహితేన య
జమానేన కృతా సతీ నష్టగుణా ఇష్టిః హితం కథం సూతాం న సంపాదయత్యేవే
త్యర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు-వృషాకపేః శివస్య॥ ని॥ హరవిష్ణూ వృషాకపీ ఇత్యమ
రః-దక్షేణాపి దక్షప్రజాపతిరూపేణాపి యజమానేన కృతా అత ఏవ నష్టగు
ణా ఇష్టిః సత్యాః దక్షసుతాయాః॥ ని॥ భవాన్యాం తు సతీ స్త్రీ స్యాన్నక్షత్రే తు న
పుంసక మిత్యమరశేషః-హితం కథం సూతాం -పతివ్రతానాం భర్త్రైవ ప

నాపి చారితా॥౬౪॥ దక్షేణ యజమానేనాప్యహితేన వృ
షాకపినా। కృతా సతీ హితం సూతామిష్టిర్నష్టగుణా కథం॥
౬౫॥ సప్తతంతుజాలేన గుణసూత్ర్యాదణీయసా। హరిమా
క్రమితుం వాంఛన్ మహాబభూవాసుదక్షిణః॥౬౬॥ ౧॥ తదను
సుగ్రీవమిత్రద్రోహేయం ద్వివిధో నామ మైందసోదరో వానరా,
ధిపతిః కృతపాతక ఇవ నరక ప్రణయీ చక్రవాక ఇవ మిత్రవి
పత్తిపరితప్తస్పృహాదాన్యన్యకామనయా నితాంతమాన

ప్రవిష్టశపాతో న భర్తృశ్వేషిణోపి నరితి భావః॥ ౬౫ ॥ స ఇతి ॥ సప్తతంతుజాలేన
అభిచారికయాగసంఘేన॥ ని॥ సప్తతంతుర్మఖః క్రతురిత్యమరః- అసుదక్షి
ణః అసవః ప్రాణా ఏవ దక్షిణా యస్య స తథోక్తః మృత ఇత్యర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు-
గుణసౌత్ర్యాత్ తంతుస్థౌల్యాభావాదణీయసా సప్తతంతుజాలేన సప్తసంఖ్యా
కతంతుజాలేన॥ ని॥ జాలం సమూహ ఆనాయ ఇత్యమరః-హరిం సింహం అ
సుదక్షిణః అచతురః॥ ని॥ దక్షిణస్సరళో వామే వరచ్ఛందానువర్తినీతి విశ్వః॥
౬౬॥ తదన్వితి॥ మిత్రద్రోహమితి॥ మిత్రమిత్యర్థః-మిత్రాచ్ఛ ఛందసీతి ధేయ
ప్రత్యయః-ఏవమేవ భవభూతినాపి మిత్రధేయమస్మాకమితి భవంతో విదాం
కుర్వంత్వితి మహావీరచరిత్రే లోకేపి ప్రయుక్తం-కాళిదాసేనాపి త్రియుంబకం
సంయమినం దదర్శ-వక్త్రార్ధేన ప్రవిష్టశ-కాలవభయాది త్ర్యాదికం లోకేపి

వర్యుక్తం-నిరంకుశాహిమహాకవయఇతిధ్యేయం-ఆనర్తావిషయాఅనర్తా
ఖ్యజనపదస్సచాప్యతే ఽత్రైవతేన రేవతీప్రదానసమయేబలభద్రాయాదత్తః
ని॥ రాష్ట్రంజనపదోదుర్గోఽజనాంతో విషయస్స్మృతఇతిధనంజయః॥ ౬౪॥ నీ
లాంబరేతి ॥ నీలమంబరంవస్త్రంచలతారకాభిశ్చంచలకనీనికాభిః-అమం
దకరప్రచారంమదిరాస్వాదమదాదిత స్తతః కరౌవిక్షిపంతమిత్యర్థః అ
శ్రమసాధునిరంతరమనోహరంగీతంగానంయస్యతం-బాలోమూర్ఖఃహ
రిఃకపిః-ఆక్రమితుంజేతుం-వ్యంగ్యార్థస్తు-నీలమంబరమాకాశఃచలతార

తఃవిషయకదనమాపాదయన్కదాచన మదిరాస్వాదనమే
దురీకృతమదస్యబలదేవస్యలలితం గీతమాకర్ణయన్ రైవతక
ముపాజగామ॥ ౬౫॥ వ॥ నీలాంబరాశ్రితతనుంచలతారకా
భిః కాంతాభిరావృతమమన్దకరప్రచారమ్।తం రేవతీరమణ
మశ్రమసాధుగీతం బాలో విలోక్య హరిరాక్రమితుంచచా
ర॥ ౬౬॥ కపిః కిలకిలారావైర్వైకృతైర్గమితైర్గపి। శృంగారైక
రసాస్వాదంసారసాక్షీరహాసయత్॥ ౬౭॥ క॥ సాయంసక
లాగమాగ్రలక్ష్యతయాహరివరాభిధేయతయాపురాసుగ్రీ
వమైత్రీపాత్రతయా వనవాసరసికతయా చ రామసామ్యో
పిసన్నప్యచ్యుతాగ్రజతయారిపూనభిధావమానస్యాసహాయ

కాభిఃచంచలైర్నక్షత్రైః రేవకాంతాభిరావృతంఅమందఅధికః కరప్రచా
రఃకిరణప్రకాశోయస్యతంరేవతీరమణంచంద్రం-అశ్రమంసాధుభిర్గీతం
స్తుతమితియావత్-బాలశ్శిశుఃఆక్రమితుంధర్తుం॥ ౬౬॥ కపిరితి॥ శృంగారై
కరసాఇతి- రసాంతరానభిభూతతయాప్రవృద్ధశృంగారాఇత్యర్థః-తదు
క్తం* విరుద్ధైరవిరుద్ధైర్వాభావైర్విచ్ఛిద్యతేనయః - స్వాత్మభావంనయత్య
న్యాన్ స్థాయీలవణాకరఇతి ॥ ౬౭॥ సాయమితి॥ ఆగమాగ్రైరుపనిషద్భి
ర్లక్ష్యోలక్షణావృత్త్యాప్రతిపాద్యఃఅన్యత్రవృక్షాగ్రదృశ్యతయా-పురా
రామావతారేఽచ్యుతాగ్రజతయా మైందాఖ్యంజ్యేష్ఠభ్రాతరమపహాయ

త్యర్థః - అచ్యుతాగ్రజం అగ్రజేనసహైవయుద్ధప్రవర్తమానమిత్య
ర్థః-అచ్యుతస్యకృష్ణస్యాగ్రజంచ॥౬౦॥రామోపీతి॥పురారామావతారే
ప్రియాయాస్సీతాయాఆనయనంతత్రసాహాయ్యకారిణంప్రియానయనా
నుకూలఃప్రియసీనయనానాం ప్రియఃవ్యాపారోనత్ర నాదిః॥౬౧॥కౌర
వాఇత్యాది॥ అపిశబ్దాభిన్నక్రమః-సుతాపహారిణాసుష్ఠుతాపహారేణాపి

శూరతయాతమేనమచ్యుతాగ్రజమాత్మనోనికృష్టంమన్వాన
ఇవనిశ్శంకంజిఘాంసురుపససర్ప॥౬౦॥రామోపి తమేనం
వానరంపురాప్రియానయనసాహాయ్యకారిణం సాంప్రత
మపిప్రియానయనానుకూలవ్యాపారత్వేనోపకారిణంవారు
ణీమదాదజానానఇవవిధాయవివిధమాయోధనంశమనభవ
నమనయత్॥౬౧॥తతః॥ప॥ సుయోధనాత్మజాంజాతుసాం
బోజాంబవతీసుతః।ప్రసహ్యాలక్ష్మణాంనామజహారైకస్స్వ
యంవరే॥౬౨॥ గ॥కౌరవాఅపితేనసుతాపహారిణాసంవ
ర్ధితతాపాస్తమేనమనుజిఘృక్షవస్సంతోగత్వాపి తత్రస
క్రోధాఃకృపణాఇవ మార్గణవ్యథితాఃకథమపివిరథంతమే
నంబధ్వాస్వనగరమనయన్॥౬౩॥అథనారదవచనేనవిదితో
దంతానమర్షప్రకర్షరూషితానశేషానపివార్ష్ణేయానుప
లాలయన్బలదేవస్స్వయమేవహస్తినాపురముపసృత్యప్ర
త్యుద్గతాన్సుయోధనాదీననామయప్రశ్నపూర్వకమేవమ
వాచయత్॥౬౪॥ ప॥ ఆజ్ఞాపయత్యనిశనమ్రనృపాలపా

సంవర్ధితతాపాఇతివిరోధః-పుత్రికాచారో ణేతిపరిహారః-తమేనంసాం
బమనుజిఘృక్షవఃఅనుగృహీతుమిచ్ఛవస్సంతోగత్వాపితత్రసక్రోధాఇతివి
రోధఃతమేనమనుసాంబముద్దిశ్యజిఘృక్షవాధర్తుమిచ్ఛవః సంగత్వేతిపరిహా
రః॥౬౪॥ ఆజ్ఞాపయతీతి॥హరిశిశోఃకృష్ణబాలస్యసాంబస్యాబలావశస్యస్త్రీ
లౌల్యాదకృత్యేప్రవృత్తస్యేత్యర్థఃసార్వభౌమఃసర్వభూమీశ్వరఃత్వమంకింన
యుక్తమేవ-శిశుచాపలంసోఢవ్యమితిమధురార్థః- హరిశిశోస్సింహకిశోర

స్యాబలానాం దుర్బలానాం అవశస్యాజయ్యస్య సార్వభౌమః దిగ్గజవిశేషః॥ని॥ సార్వభౌమస్సర్వపృథ్వీపాలకే దిగ్గజాంతరఇతిచతురస్తురకాండే భాస్కరః- పరివృద్ధమదగళద్దానక్షమం హి త్వంకిమితి కటూక్తిః॥ని॥యుక్తే క్షమం శక్తే హితే త్రిష్విత్యమరః॥౧౫॥ఏతదితి॥అంధకానాం వృష్ణీనాంచ నాయకస్యేతి స్తుతిః- అంధకానాం కాండానాం వృష్ణీనాం భవదాదీనాం నాయకస్యేతి నిందా విశేషతోఽవధీరయస ఇతి-అతిస్థవిరతయాజ్ఞాశైథిల్యాద్వ్యతిక్రంచిత్ప్రలపత ఇతి నిందా ॥౧౬॥గర్జన్నితి॥భువనభృజ్జగత్పాలకః అసౌ బలః గర్జన్ క్రోధాదితి భావః- ధాత్రీం భూమిం గతధార్తరాష్ట్రాం ధృతరాష్ట్రసుతహీనాం కర్తుమయ్యసత్-యసూ ప్రయత్న ఇతి ధాతోర్లజ్-యసోఽనుపసర్గాదితి

శిమౌళీనిలీనపదపంకజ ఉగ్రసేనః । నిర్భర్త్సనం హరిశిశో-
రబలావశస్య కిం సార్వభౌమపరివృద్ధమదక్షమం తే॥౧౫॥గ॥
ఏతదాకర్ణ్య కర్ణపరుషమనతిక్రమణీయం హి శాసనమ-
స్తకవృష్ణినాయకస్య విశేషతోఽవధీరయస ఇతి పరివాదజల్పి-
తైస్సమమమర్షజ్వలితహృదయే స్వపురస్కృతబలదేవే-
షు ప్రతినివృత్తమానేషు కురువీరేషు॥ ౧౬ ॥ ప ॥ గర్జన్న-
సౌ భువనభృద్గతధార్తరాష్ట్రాం ధాత్రీం విధాతుమయ-
సచ్చపలాంతరంగః । క్రోధాత్తదా హలధరస్య మహీ చ

శ్యనో వైకల్పికత్వాచ్ఛప్-లుజెపుషాదిత్వాన్నైరజ్వా-చపలాంతరంగశ్చంచలమనాః హలధరస్య బలస్య క్రోధాత్క్రోధాత్ మహీ చకంపే భయాదితి భావః-అతివేలమత్యంతం జడాశయానాం మందబుద్ధీనాం దుర్యోధనాదీనాం హానిరపి తత్క్షణే ఊహ్యా ఆసీత్-నతుజాతేత్యర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు- గర్జన్నసౌ భువనభృదంబుభృత్ గతధార్తరాష్ట్రాం హంసరహితాం చపలానాం విద్యుతామంతరంగః॥ ని ॥చపలా స్త్రీషు విద్యుతీతి భాస్కరః - తదా వర్షాకాలే హాలధరస్య కృషీవలస్య క్రోధాత్ కర్షణరూపయత్న విశేషాత్ మహీ చకంపే- అతివేలానాం నిర్మర్యాదానాం లడయోరభేదాజ్జలానాం హానిః సేతుభంగః తత్క్షణే ఆసీత్-అతివృష్టేరితి భావః - అత్ర బలభద్రనిష్ఠక్రోధా

ఖ్యాః స్థాయిభావాః రౌద్రరసతామాపద్యంతే॥ ౭౬॥ సమనంతరమితి॥ నిజభవనీ
భూతేతి-బలస్య శేషావతారత్వాదితి భావః - సుయోధనపురస్సరా ఇత్యస్య
సంక్రాంతశాంతిమాతేనురిత్యనేనాన్వయః॥ ౭౭॥ నకథమితి॥ విధావిష్ణౌ
చంద్రే చ సలక్ష్మణే లక్ష్మణాఖ్య మహిష్యన్వితే సకళంకే చ విధుపుత్రోపి సాం
బోపి తథావిధో విధువత్సలక్ష్మణః కథం న భవేత్ భవేదేవ॥ ౭౮॥ అవశ్యంపితు

కంపేతరాశ్యాపి హానిరతివెలజలాశయానామ్॥ ౭౭॥ గ॥ సమ
నంతరం త్రిపథగాపాథః పథ్ఘననిజభవనీభూతరసాతలప్రా
పణామేవ సలిలం లాంగలాగ్రేణ హస్తినగరముమ్మూల
యంతమపరమివ కాలాగ్నిరుద్రం బలభద్రం సుయోధనపు
రస్సరాస్ససంభ్రమముపసృత్య సలక్ష్మణం సాంబముపహారీకు
ర్వాణా నానావిధపరిస్తుతస్తుతయః కథమపి సంక్రాంతశాం
తిమాతేనుః॥ ౭౮॥ ప॥ నకథన్ను విధౌ సలక్ష్మణే విధుపుత్రోపి
తథావిధో భవేత్। కలుషస్స పురా తదాప్తితో విమలోఽభూ
దితి కింతు విస్మయః॥ ౭౯॥ అథమిత్రైరనుజ్ఞాతః పురీం ద్వా
రవతీం బలః। ససుతస్సస్నుషః ప్రాయాత్పరిపూర్ణమనోర
థః॥ ౮౦॥ గ॥ అథ కదాచన నారదస్స కౌతుకమేక ఏవ కేశ
వః కథమివ భూయసీః ప్రేయసీరేకకాలం రమయతీతి నిర్వర్ణ
యితుకామః కమనీయరూపాం ద్వారకామాసాద్య
తత్ర మూర్తమివ శిల్పకౌశలం విశ్వకర్మణో నవ లక్ష
ప్రాసాదమండితం పీతామృతమివ ప్రకటిత సౌధరుచివిశే

రాకారం పుత్రస్సమనువర్తత ఇతి న్యాయాదితి భావః- చిత్రం త్వేతదిత్యా
హ పురా లక్ష్మణాఖ్యకన్యాలాభాత్పూర్వం కళంకాత్పూర్వం చ కలుషః అస్వ
స్థః ఆవిలశ్చ స సాంబః తదాప్తితః తల్లాభాత్ - విమలః స్వస్థః స్వచ్ఛశ్చ అభవది
తి విస్మయః॥ ౭౯॥ ౮౦॥ అథైకేన గద్యేన భగవతః పాదాదికేశాం
తం వర్ణయతి॥ అథేతి॥ ప్రకటితః ప్రకటీభూతః సౌధరుచివిశేషః ప్రా
సాదకాంతివిశేషో యస్య తత్తథోక్తం- అన్యత్ర- ప్రకటితః పరైర్జ్ఞానివేది

తః సౌధఃసుధాసంబంధీరుచివిశేషః - స్యాచ్ఛాతిశయోహెమవతత్తద్ధో క్తం- సుధాఅమృతంలేపద్రవ్యంచ ముక్తామయం మౌక్తికప్రచురంత్య క్తరోగంచదుర్వణఃరజతం ॥ ని ॥ దుర్వర్ణంరజతం రూప్యమిత్యమ రః - దుష్టవర్ణాంచ సువర్ణేనగరుడేనలాభనీయంసు పర్ణేఃస్యందనవ త్రైశ్రీలాభనీయంచ శ్రీవత్సఃశ్రీ పుత్రిఃస్మరఇతియావత్ - శ్రీవత్సలక్ష్మ చ - భువనైకయోనిఃజగదాదికారణం ఉదకాదుత్పన్నంచరుక్మిపరిభవా

షం చంద్రమండలమివ సుధాధవళితం సేవితదివ్యౌషధమి
వ ముక్తామయం షోడశ సహస్రాంతఃపురగర్భం యదు
నందనసదనమాహాద్యత్రచకస్యాశ్చిదంతఃపురేదుర్వర్ణ
భిత్తిబహులేపి మనోజ్ఞభిత్తిబహులేక్వచనదివ్యభవనే ప్రి
యయాసహపర్యంకమధిశయానం కల్పతరుమివసువర్ణలా
భనీయం వసంతమివశ్రీవత్సానపాయినం కామధేనుమివ
వృషానురక్తంభద్రానురాగిణంచచింతామణిమివభువనై
కయోనిం సకలరుచివిషయంచసిద్ధరసమివ రుక్మిపరిభవాను
కూలం సుకృతసంచయమివ నరకధ్వంసినం విద్యుత్పుంజమి
వఘనాగమలభ్యం జ్వలనమివ సమిత్ప్రచండంసుధాకరమి
వరోహిణేయానురాగిణంసుకుమారభావాదసహ్యాకుశేశ
యభావమపహాయవిదర్భభువఃపీతాంబరావృతకోమలో
త్సంగమాశ్రయతేవకమలయుగళేన నిరవధికరుచిసంపాద

మకూలంధనికతిరస్కారసాధనం - ఘనాగమః ప్రావృట్- ఘనైస్సాంద్రైరాగమైర్వేదైశ్చ -సమిత్ప్రచండంయుద్ధవీరం ॥ ని ॥ సమిత్యాజిస మిద్యుధఇత్యమరః - అన్యత్రసమిద్భిఃకాష్ఠైర్వర్ధితం - కుశేశయభావం ఉదకశాయిత్వంకుశేదభేశేతఇతికుశేశయత్వంచ - నహిసుకుమారం దర్భశయనంసహతఇతిభావః - విదర్భభువోరుక్మిణ్యాఃపీతాంబరేణా వృతఃకోమలఉత్సంగఃఅంకస్తమాశ్రయతాలంకేసంస్థాప్య రుక్మిణ్యాసే వ్యమానేనేత్యర్థః - అన్యత్రవిదర్భభువాదర్భాభావము త్పత్తిస్థానస్య

పీతాంబరావృతః అతఏవ కోమలతన్వంగః ఉపరిష్టాదేవ స్తమాశ్రయతా
కమలయుగళేనైవస్థితేనేతి శేషః రుచిశాంతిప్రీతిశ్చ కమలారాధితేనలక్ష్మీ
పూజితేనకమలేనారాధితేనపకమలాకరః లక్ష్మీమహాస్తః సరశ్చైతస్మిన్నంతరసే
వ్యతయా హేతునా - అర్థసిద్ధేతి- సరస్సేవ్యత్వతదవయవభూతకమలసే
వ్యత్వశుథ్ధసిద్ధమితిభావః - సారసప్రతిమల్లతయాకమలసదృశత్వేనహే
తునాలక్ష్మణాయామహాప్యాశ్యయస్సంస్పర్శః మహాస్తస్పర్శస్తద్భాజాపునఃపు
నస్సాదరంస్పృశ్యమానేనేత్యర్థః - యద్వాఆశయస్యమనసఃసంస్పర్శస్త
ద్భాజాస్పృహణీయేనేత్యర్థః - సారసాఖ్యపక్షిసదృశతయాలక్ష్మణాఖ్య

నాయికముపార్ముపాః కమలారాధితేన కమలాకరనిరత
సేవ్యతయా అర్థసిద్ధకమలసేవ్యభావేనసారసప్రతిమత
యా లక్ష్మణాశయసంస్పర్శభాజాపునర్భవరుచిప్రకాశ
త స్సకలజగన్మోహనేనాపి సంసారభేషజేనపదయుగళేనలో
భనీయాం సకలోరుసేవ్యతయాప్రకటితనిరుపమభావేనహ
రిప్రతీకభావలబ్ధప్రసిద్ధతయాహరిభీరుకవేతండశుండాదం
డమగణయతాచసక్థియుగళేనోపశోభితం సగర్వ సం
హారయోశ్చతుర్దశభువననిగర్వమద్వారేణైవనాభీకుహ
రేణశోభమానం తత్తదపదానసంజాతయశోమండలమా
లాభిరివముక్తాహారైరాలింగితేన నీరసభద్రాశ్లిష్టే నాపిసర

తస్ప్రీన్స్పృహణీయేనేతిచవ్యజ్యతే॥ ని ॥ సారసస్యతులక్ష్మణేత్యమరః - అ
త్రిచరణస్యత్రిచతురాన్వారాన్భంగిభేదేన కమలసాదృశ్యవర్ణనంనపౌన
రుక్త్యావహంయథామాఘకావ్యే-హేసాధితస్యాస్యేతిశ్లోకద్వయేన- నైష
ధే-నిశీయేత్యాదిశ్లోకద్వయే-స్వకేళిలేశేత్యాదిశ్లోకద్వయేచేతిద్రష్టవ్యం-సే
వ్యత్వాదేతదూరుద్వయస్యసర్వోత్తమత్వాదితిభావః - హరిప్రతీకభావః
కృష్ణావయవత్వంసింహప్రతికూలత్వంచేతివ్యజ్యతే॥ని॥ ప్రతీకస్యావయవ
త్వప్రతికూలత్వయంత్రిష్వితిభాస్కరః - తేనలబ్ధాప్రసిద్ధిర్యస్యతత్ హరి
ప్రతీకభావలబ్ధప్రసిద్ధి-తస్యభావస్తత్తాతయాఏకత్రహరేరవయవఇతిప్ర

సిద్ధత్వేన హేతునత్యర్థః - । యత్ర సింహప్రతికూలత్వేన హేతుసత్య
ర్థః - హరిభీరుకస్సింహాద్భీతః యోవేతండోగజస్తస్య
ప్రచండనః- శ్రీనికేతనేనకాంత్యాశ్రయేణలక్ష్మీస్థానేనచ వికసితాన్తా
యస్యతద్విశాలంవిస్తృతంచ-పలాశాక్రాంతిః పర్ణసంబంధః - రాక్ష
భిరాక్రమణంచ-సకలాగమశిరోమణిర్వేదాంతవేద్యః-వ్యక్తోక్తమిత్యపిచ
మత్వేతి శేషః - సకలోత్తరతయాసర్వోత్కృష్టతయాసర్వాపేక్షతయాతం
ధ్వన్ భాగవతేన త్వేనచ-పరిణయసమయమిత్యత్యంతసయోగద్వితీయా-త
భసభద్రాలింగితేన శ్రీనికేతనేనాపివిశాలేనవక్షస్స్థలేనరో
చమానం నిరంతర పలాశాక్రాంతిఖేదాపనోదాయపలాశ
శంకానాస్పదంసకలాగమశిరోమణిరితి సమాశ్రయతాక
ల్పతరుశాఖాయుగళేనేవబాహుయుగళేనవిద్యోతమానం
సకలోత్తరతయాపరిణయసమయమిందిరాకరాధరీకరణమ
సహమానేనేవతత్క్షణమేవతత్పీడనాభినివేశినాకరయుగళేన
విరాజమానంద్విజరాజలంఘనజంఘాలేనానధరప్రభాశ్రి
తేనాతిశుచినామందస్మితేనస్పృహణీయంస్వస్య సదాదర్శ
పరిభావితయాసదాదర్శాభిభూతం కుముదబంధుకాంత్య
హాయమన్యమానేనవదనారవిందేనలోభనీయం వస్తుతఃక
మలౌజ్జ్వల్యనిరంతరగ్రాహితయాసమారోపితకమలకాంతి
స్త్రైయాదఖిలసుందరపురుషనయనయుగళమాత్రాదుత్కృ
త్పీడనాభినివేశినా పాణిపీడనేచ్ఛునాపాణిబాధనేచ్ఛునాచ ద్విజరాజలంఘ
నజంఘాలేనచంద్రాతిశాయినా ప్రధానదంతానతిక్రమ్యబహిర్నిస్సృతేనచ
అనధర ప్రభాశ్రితేనతత్కృష్ణకాంతినాఈషదధరోష్ఠ కాంతిమిశ్రేణచఅతి
శుచినాఅతిధవళేనఅతీవపవిత్రేణచ సదాదర్శనపరిభావిప్రశస్తదర్పణా
తిశాయినాసర్వదాఅమావాస్యాంతిరస్కుర్వాణేనేతిచవ్యజ్యతే- సదాదర్శే
అమావాస్యాయామభిభూత మప్రకాశంకమలౌజ్జ్వల్యంలక్ష్మీసౌందర్యంక
మలకాంతిశ్చ అఖిలసుందరపురుషాః- స్మరవసంతజయంతాదయః - ఉదా

సితకర్ణతయా ప్రసిద్ధస్యాపి తిరస్కృతరాధేయతయా ప్రసిద్ధస్యాపి శ్రో
త్రశ్రీతి మహార్ణవస్యైత్యపి వ్యజ్యతే నిరవధికాయా రుచేః కాంతేః -
సంపాదనం కర్ణయోః హీనానశోభత ఇతి భావః - అన్యత్ర రుచేః ప్రీతేః సం
పాదనం కర్ణయోః ద్విజతో విస్వకాశతేనస్వ విషయక ప్రేమసంపాదన మిత్య
ర్థః - సహజరుచిశాలినా స్వాభావిక కాంతిజుషా భ్రాతృ స్నేహవతా
చ నేత్ర శ్రోత్రయోరేక కాలజన్యత్వాద్భ్రాతృత్వవ్యపదేశః - ఆలింగిత
మితి - అనేన చక్షుషః కర్ణాంతవిశ్రాంతత్వం లభ్యతే - భ్రాతృ స్నేహ
వాన్ భ్రాతుః కాలమవలోక్య సంతోషాదాలింగతీతి ప్రసిద్ధం - ప్రాచీనజ

న్మైనయనయుగళేన దీవ్యమానముదాసితకర్ణతయా ప్రసి
ద్ధస్యాపి నిరవధికరుచిసంపాదనమవలోక్య సముపజాతానం
దేన సహజరుచిశాలినా నయనయుగళేనాలింగ్యమానకర్ణ
యుగళం బిభ్రాణం ప్రాచీనజన్మని విష్వగ్వ్యాప్తమాన హిమక
రకరపరిభవరోషేణ సాంప్రత మాననాత్మనావస్థితం చం
ద్రమసం విష్వగాక్రమతా కళంకేనేవ శ్మశ్రుమండలేన మం
డితం సకలసుమనోవిలక్షణమధుహారవిరోధితాం కృతాయశః
ప్రమార్జనకామనయా తపోబలేన సకల సుమనోభిమతమ
ధుహారముఖచుంబనానుకూలయా చంపకకలికయేవ నాసిక
యా విరాజమాన మవచనీయవర్ణశ్రియతయావచనీయవ

న్మని కళంకత్వావస్థాయాం - విష్వగ్వ్యాప్తమానేతి - కళంకస్య చంద్రమండ
లమధ్యవర్తిత్వాదితి భావః - హిమకరకరపరిభవశ్చంద్రకిరణకర్తృకప
రిభవః - సకలసుమనోవిలక్షణా సర్వకుసుమవిలక్షణా మధుహారవిరోధితా
భృంగవిరోధితా॥ * ॥ చరన్ స్వనాం తేన నవమంజరీషు నషట్పదో గంధఫలీమజి
ఘ్రదితి ప్రసిద్ధిః - సకల సుమనోభిమతం సకలకుసుమాభిమతం మధుహార
ముఖచుంబనం భృంగకర్తృకముఖచుంబనం తదనుకూలయా భృంగాస్వా
దనయోగ్యయేత్యర్థః - సకలానాం సుమనసాం దేవానామభిమతో మధుహా
రో మధుసూదనః తస్యముఖచుంబనం ముఖస్పర్శః ముఖే వర్తనమితి యావత్

తదనుకూలయాతద్యోగ్యయాఅవచనీయఃఅనింద్యః॥ ని ॥ గహ్యాక్షాధీనాచ వక్తవ్యాఇత్యమరః- వణిజశ్లాఘా- వచనీయా నివక్తుంయోగ్యానివణ్ణా నికాదీని॥౮౧॥౮౨॥శాంతేతి॥ శాంతకామోవిరక్తః-అతఏవసంయమీతు దృశేవంరూపోభవాన్ సులభః-కథమస్మాకమితి శేషః- సకామఏవప్రిథూను వసర్పతినతువిరక్తః॥*॥నిస్పృహస్యతృణంజగదితిన్యాయాదితిభావః -తథా నొస్మాకంగృహసక్తిఃగృహసంబంధః-మద్గృహాద్దేశేనాగమనమితియావ త్ - గోత్రజానాంవంశ్యానాంఏకతపఃఫలంనతుమమబాలస్యైకస్యేతిభా వః-వ్యంగ్యార్థస్తు-శాంతకామఃశమితమన్మథః- సంయమీసంయమినాం

ణ్ణాశ్రియాల్లలాటమాత్రాదుత్కృష్టేనఫాలఫలకేనవిలసం
తంభగవంతంముకుందంసవిగ్రహమివనిజతపఃఫలమద్రా
క్షీత్॥౮౧॥ప॥సత్వరంహరిరుత్థాయనివేశ్యస్వాసనేమునిమ్।
ఆదాయవిధివన్మూర్ధ్నా పాదోదకమదీధరత్॥ ౮౨॥ శాంత
కామోభవానీదృఖ్సులభస్సంయమీకథమ్।తథాపిగృహసక్తి
ర్నోగోత్రజైకతపఃఫలమ్॥౮౩॥క॥తదనుగృహీతవ్యోహం
విధేయవిషయనియోగనేత్యమృతసార సరసాంగిర ముదీర
యంతంభగవంతంనారదః ప్రత్యవాదీత్॥౮౪॥ప॥విధేయ
మపరంనైవపశ్యామస్త్వాంవినాహరే । యత్సంప్రతిక్ర

ప్రపన్నఃశివఇత్యర్థః- భవానీదృక్సులభః పార్వతీనేత్రసులభఃకథం-స్మర దాహానంతరంక్రోధేనశుశ్రూషమాణాంపార్వతీమపివరిత్య జ్యదేశాం తరేతపోర్థంగతఃశివఃకథంభవాన్యాస్సుదర్శఇత్యర్థః- తథాపిగృహసక్తి దారానురాగః॥ని॥గృహాఃపత్న్యాంగృహేష్వృతాఇతివిశ్వః-గోత్రజా యాఎకస్యాఏవతపఃఫలంనాఇతికాకుః-తస్యదారానురాగః- పార్వతీకృత తపోమహిమ్నేత్యర్థః-విధేయవిషయనియోగనకర్తవ్యార్థే॥అజ్ఞాపనేన ౮౩॥తదితి॥ ౮౪॥ విధేయమితి॥హరేత్వాంవినా అపరంవిధేయంవిధాతుం యోగ్యంఫలమిత్యర్థః. నపశ్యామః . త్వామేవఫలంనతుత్వద్వారాసాధనీ యంఫలమస్తీత్యర్థః-తత్ర హేతుమాహ-యదితి- యస్మాదైలో[illegible]ః

శకలా భాతిస్పృతాఖ్యోలబ్ధ ధనశ్చాతస్సంవృత్తః - త్వద్వ్యతిరిక్తఫలస త్వత్వల్లాభాతిశయిత్వాత్సర్వం నయుజ్యత ఇత్యర్థః ప్రాచీనటీకాకృతా త్వేవం వ్యాఖ్యాతం- హరేత్వాం వినా అపరం విధేయం వినయసంపన్నం నై

ష్టోస్మి-నతుత్వత్తః కించిదపిఫలం కాంక్షామీత్యర్థ ఇతి॥౮౫॥౮౬॥అయిలి॥ పద్మిని పద్మిన్యాఖ్యజాత్యుత్పన్నే పిప్రియే హరేర్మమేత్యర్థః తవాపి ప్రణయా తాత్కోహం జాతో లాభాత్తవాద్భుతాత్ ॥ ౮౫ ॥ ఏ వ మభిధాయ పునరన్య స్యాప్సదన మాసే దుషితపస్విని॥ ౮౬॥ప॥అయిపిప్రియే పద్మినికీదృశోయం హరేస్తవాపిప్రణ యానుబంధః।నశ్యత్యమర్ష స్తవ పాదఘాతాదముం ప్రి యానుగ్రహమేష వేత్తి । ౮౭ ॥ ఏవమాశ్వాసయ కాం తాం కేళీకలహకోపనామ్ ।అజానాపఇవాపృచ్ఛత్సా వి గతం నారదం హరిః॥ ౮౮॥ ౫॥ నారదస్తు తూష్ణీకః పునరన్యస్యా స్పదనమాసేదివా ॥౮౯॥తత్రచ॥ప ॥ తాతాం బదుర్లభ మిదం ఫలమన్యబాలైస్సంగోప్యదత్తమమృతప్రతిమం తవైవ। ధావద్ధ్రుతం నపరిపశ్యతు బాల కోన్యోధానాః పునర్గుడ యుతా యదితే ప్రదేయాః॥ ౯౦॥ లాలయంతం శిశూ నేవం వచ్చనైర్వంచనా పరైః। దృష్ట్వా హరి మథాన్యస్యాప్సదనం నుబంధః కీదృశః విలక్షణ ఇత్యర్థః- వైలక్షణ్యమేవాహ-తవ పాదఘాతాత్త్వ త్కృత పాద తాడనాదిత్యర్థః - అమర్షః కోపః నశ్యతి ఏష కృష్ణస్స్వయమితి యావత్ - అముం త్వత్కృత పాదఘాతం ప్రియానుగ్రహం వేత్తిప్రియయా నుగృహీతోస్మీతిమన్యత ఇత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు- పద్మినీ నళినీ హరేస్సూ ర్యస్యకీదృశః విలక్షణ ఇత్యర్థః పాదఘాతాత్కిరణఘాతాత్ ॥ ని॥ పాదా రశ్మ్యంఘ్రితుర్యాంశా ఇత్యమరః - తవ అమర్షః ముకుళీభావరూపః న శ్యతి - ఏషరవిః అముం ప్రియానుగ్రహం వేత్తి ॥ ౮౭ ॥ ౮౮॥౮౯॥౯౦॥

౯౧। ౯౨॥ విశ్వేతి॥ విశ్వాన్ జాగ్రదాదిప్రపంచాన్ ఇంద్రజాలానీవ- అర్ధ
చంద్రవిషయం అర్ధచంద్రాకారరేఖానాస్పదం కింభూతస్యార్ధచంద్రరే
ఖానాస్పదత్వం విచిత్రమిత్యర్థః - అన్యత్ర అర్ధచంద్రో గళహస్తః॥ అ
ర్ధచంద్రస్తు చంద్రకే। గళహస్తే బాణభేదఇతి విశ్వః- తస్యావిషయం అనభి
వ్యాప్తిరియావత్ - కింభూతస్యేంద్రజాలసాధనత్వం చరతాం తపస్యాదావ్ప్రసి

మునిరభ్యయాత్ ॥ ౯౧ ॥ స॥ ఏవం ప్రతినికేతనం విల
క్షణవాక్యపారానుషంగిణమదృష్టపూర్వమివ స్వాగతకుశ
లానుయోగాదిభిరభినందయంతం ముకుంద మంతిపూరాం
తఃపుర ప్రదేశే నారదః ప్రహసన్నవాదీత్ ॥ ౯౨ ॥ వ॥
విశ్వేంద్రజాలైర్జనమోహనస్య తవాద్భుతం కింతు విశేషవి
షః। మాయాభిధానం తు యదత్ర పింఛం తదర్ధచంద్రావి
షయం ప్రతీమః ॥ ౯౩ ॥ నారదః ప్రీణిగద్యైవం ముకుందేనా
నుమోదితః। ప్రియయా విస్మితస్తస్య యోగమాయానుభా
వతః॥ ౯౪ ॥ స॥ అథ కదాచన నారదవచనాదజాతశత్రుమియ
క్షమాణముపలభ్య మధుసూదనస్సావరోధవధూజనః కతిప
యైరహోభిరింద్రప్రస్థముపస్థితస్సకౌతుకః ప్రావిశత్॥
౯౫॥ పాండవా అపి సహమహిషీభిరుపస్థానీయం ప్రాణ
మివపవమాత్మీయం మత్స్యమివకులధనమంగదేవతా స
హితామివ దీక్షితయాగప్రధానదేవతామణిమాద్యష్ట
విభూతిపరివృతమివ ధనదం పృథివ్యాద్యష్టమూర్తిః వేష్టిత
మివ శశిశేఖరం లోకపాలమాత్రాష్టకవలయితమివ రాజన్య

ర్థం-మమమాయాదురత్యయేతివచనాదితిభావః-అతఏవాత్రవ్యతిరేకాలం
కారః॥*॥వ్యతిరేకో విశేషశ్చేదుపమానోపమేయయోరితిలక్షణాత్ ॥౯౫॥
పాండవాఇతి॥ లోకపాలమాత్రేతి॥*॥అష్టాభిర్లోకపాలానాంమాత్రా
భిర్నిర్మితోనృపఇతిస్మరణాదితిభావః-అష్టమహాసిద్ధీతి॥*॥యత్రాముష్మిత
వాంఛితార్థవిషయాసంగపిసిద్ధ్యత్యమూరత్యాసన్నమహాహ్లాదముపప్రి

యోనామష్టౌమహాసిద్ధయఇతి ప్రబోధచంద్రోదయే-పద్మాదీతి- పద్మపద్మి
భృతయోర్లక్ష్మీపద్మభృతయశ్చయథాపద్మాదయోముకుందాంతానవసువర్ణ
నిధయస్తథారుక్మిణ్యాదయఃకృష్ణాంతానవసౌందర్య నిధయఇత్యర్థః ॥
౯౬॥పృథేతి॥పృథాకుంతీభ్రాత్రీయోభ్రాతృపుత్రః॥ని॥భ్రాత్రీయోభ్రా
తృజఇత్యమరః॥౯౯॥వీరఇతి ॥ ఉచ్చముత్కృష్టంపదంస్థానంప్రాప్తః-
సార్వభౌమఇత్యర్థః -వీరఃపరాక్రమీబుధో విద్వానితివిశేషణత్రయేణఅ

తేజఃపుంజమష్టమహాసిద్ధిపరివృతామివ సిద్ధమంత్రాధిదేవ
తాంపద్మాద్యష్టవిధసౌందర్యనిధిసహితంనవమమివముకుం
దాభిదలావణ్యనిధింనవరత్నమాలామధ్యగతమివేంద్రనీల
నాయకమణింమాధవంప్రీత్యుద్గమ్యపరిరంభకుశలానుయో
గాదిభిరభినంద్యచతేనసహస్వభవనమభజత్॥ ౯౬॥వ॥ పృ
థాసదారభ్రాత్రీయసమాగమనహర్షితా।యథార్హ
ముపచారైస్తంగేహేసుఖమవాసయత్ ॥ ౯౭ ॥ అవసత్
సంసదంజాతుమయమాయా వినిర్మితామ్ । యుధిష్ఠిరః
ప్రార్థయతప్రశ్రయావనతోహరిమ్॥ ౯౮ ॥రాజసూ
యేనయక్ష్యేత్వాంక్రతురాజేనమాధవ ।అనుజానీహిమా
మహారాజయదిస్యామస్యకర్మణః ॥ ౯౯ ॥ఏవంవాదినమ
జాతశత్రుంభగవానవాదీత్ ॥వ॥వీరస్త్వమస్యహిబుధఃప
దముచ్చమేవప్రాప్తస్థిరోభవసిసోమరసస్యపాత్రమ్। షం

ఢీః సమర్థోవిద్వాన్నిత్యేవంరూపమధికారత్రయముక్తంభవతి- స్థిరఇత్య
నేన-అథాతఃశ్రావమేత్యతిమితిశ్రుత్యుక్తంత్వరారాహిత్యముక్తంభవ
తి - ఈదృశస్త్వంఅస్యసోమరసస్య రాజసూయయాగ సంభృతసోమల
తాద్రవస్యేత్యర్థః - పాత్రంభవసిభాజనంభవేత్యర్థః॥ ని ॥ హిహే
తావవధారణఇత్యమరః - అన్యఃదుర్యోధనాదిరిత్యర్థః - భవాదృశోన
భవానివరాజసూయయోగ్యఃకిమిత్యర్థః - తత్రహేతుమాహ - షండఃఅస
మర్థః ॥ ని ॥ షండస్తండేవషండధరగోపతౌవింధ్యపూరుషఇతిభాస్కరః-చ

లః అవిమృశ్యకారీనీచపదం అల్పస్థానం తత్రతా) ధివాసో వత ...
పదాధివాసోయస్యసః అపార్వభౌమ ఇత్యర్థః - దుష్టః క) హా ... తేషాం తే దుష్టగ్రహాః శకునికనామాదయః తైః రాక) మ తేన ఖలః దుర్జనః ...
పా) ప్తదుర్వినయ ఇత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - సోమరసస్య చంద్రా
నురాగస్య పాత) ం బుధస్త్వం హి భవసి చంద్రపే) మాస్పదత్వేన లోకే కస్య
తహీ) యమానో బుధస్త్వమేవ భవసీత్యర్థః - కుత ఇత్యాహ - వీరః క్లైబ్య
రహితః ఉచ్చం పదముచ్చరాశిమేవ పా) ప్తః నతు కదాచిదపి నీచరాశిం ప్రా
ప్త ఇత్యర్థః - స్థిరః భ) మణాదిరహితః అన్యో బుధః భవాదృశోనుచంద్రా
నురాగపాత) ం కిమిత్యర్థః - అత్ర హేతుమాహ - షండః క్లీబః ॥*॥ బుధసూ
ర్యసుతౌ నపుంసకాఖ్యావితి వరాహమిహిరవచనాత్ - చలః పరిభ) మణశీలః
యతః నీచపదాధివాసో నీచరాశ్యాశ్రయణం యస్య స తథోక్తః - వస్తైవక్తై
డశ్చలో నియతనీచపదాధివాసో దుష్టగ్రహాక్రమఖలో న భ
వాదృశోన్యః ॥ ౧౦౦॥ వ ॥ జగత్కబళయత్యచ్చై భర్వత్స
హజతేజసి । కల్యాణమమితం యత్స్యాత్తత్పశ్యామీష్టపా
నీచరాశిం మీనం భుంజాన ఇత్యర్థః - దుష్టగ్రహాక) మః పాదగ్రహయోగ
స్తేన ఖలః ॥*॥ బుధః పాపయుతః పాప ఇతి వచనాత్ - చంద్రవంశభూషణ
త్వాత్తత్కటస్థః చంద్రః త్వయ్యేవానురజ్యతి క్లైబ్యాది దోషవిశిష్టత్వాత్తా
దృశాత్పుత్రా) పి బుధేనానురజ్యతీతి తాత్పర్యార్థః ॥ ౧౦౦ ॥ జగదితి ॥ భవత్స
హజతేజసి త్వద్భా) తృపరాక) మే జగత్కబళయతి ఆక్రమతి సతి అమితం య
త్కల్యాణం సువర్ణం స్యాత్ తదిష్టస్య యాగస్య సాధనం పశ్యామి - వ్యం
గ్యార్థస్తు - భవతస్సహజతేజసి స్వరూపభూతప) కాశే జగత్కబళయతి
స్వాంతర్గతత్వేన భావయతి సతీత్యర్థః ॥*॥ స్వప్నే స్వాంతర్గతం విశ్వం య
థా పృథగివేక్ష్యతే । తథైవ జాగ్రత్సమయే ప) పంచాయం వివిచ్యతామితి వ
చనాత్ - అమితం యత్కల్యాణం అప) తిబద్ధాపరోక్షజ్ఞానం కల్యాణశబ్దస్య
జ్ఞానార్థకత్వం చ ॥*॥ నహి కల్యాణకృత్కశ్చిద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛతీతి గీతా
వచనాత్స్పష్టం - స్యాత్ భవేత్ తదిష్టస్య మోక్షస్య సాధనం పశ్యామ్యాలోచ

యస్యామిష్టానమేవ మోక్షసాధనమిత్యర్థః- ప్రమదాశ్రితాః ప్రమదం హర్ష-
మాశ్రితాః ప్రమదాం స్త్రియమాశ్రితాశ్చ గురుదక్షిణాదానానంతరకథా
వితర్కన్యాపరిగ్రహాన్ స్యేతి భావః॥ ౧౦౩ ॥ పాండవైరితి ॥ మాగధా
యజరాసంధాయ ఉపదాభూతిః పరిభవః-నార్పితేతి - సర్వైరపి జరాసంధ
ప్రభృతిభిరివ దద్యాతోచ్చేత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - పరాజితత్వాద్దృష్టా
భిరాపి వైశ్వర్యం నార్పితేతి భిన్నస్తవకహంతుమైచ్ఛదితి విరోధః॥౧౦౪॥ పా
దపేతి ॥ పాదపాకృతిం ప్రాప్య మహావేషం ॥ ౨ ॥ ద్విజాత్యగ్రజన్మభూదేవ
బాడబా ఇత్యమరః - పరవాహినీశతసేనాః గిలతః నాశయత ఇత్యర్థః- భ

ధనమ్ ॥ ౧౦౧ ॥ గ ॥ యుధిష్ఠిరోఽపి చతురశ్చతురస్సహోద
రాన్ మధుసూదనవచనేన దిశాం ప్రస్థాపయామాస ॥ ౧౦౨ ॥
తేషు కేయతాపి కాలేన యోగిన ఇవ వశీకృతాశా అనతిచిరాద్ధి
తాధ్యయనా ఇవ గురవే కనకోచ్చయం సమర్ప్య ప్రమదా
శ్రితా బభూవుః ॥ ౧౦౩ ॥ వ ॥ పాండవైర్న పరాభూతి
ర్మాగధాయార్పితేత్యథ । భిన్నో హరిర్వ్యధాచ్చిత్రం
తత్ప్రాణహరణే మతిమ్ ॥ ౧౦౪ ॥ బాడబాకృతిమాస్థాయ
భీమార్జునజనార్దనాః । గ్రసనాయాభ్యయుస్తస్య గిల
తః పరవాహినీః ॥ ౧౦౫ ॥ గ ॥ ఉపగమ్య జరాసంధమథ నోద్యో
క్తమిత్థమతిథయ ఇవ నాథః ॥ వ ॥ జరాకలితగాత్రం త్వాం

స్వజరాసంధస్య గ్రసనాయ మారణాయ - వ్యంగ్యార్థస్తు - బాడబాకృతి
మౌర్వానలరూపమాస్థాయ పరాజిత్య ప్రాప్తా వాహినీనదీర్గిలతః సాంత
ర్గతాశుద్ధవశిసముద్రస్యేత్యర్థః గ్రసనాయ శోషణాయ ॥ ౧౦౫ ॥
జరేతి ॥ జరయా రాక్షస్యా ఆకలితగాత్రం సంఘటితతనుం లోకాపకారార్థ
మితి భావః - త్వాం దుర్గతాం దరిద్రాః అత ఏవ మార్గణాః యాచకాశ్చ
యం సంప్రాప్తాః - బహుదాతవ్యమితి భీతిమార్గణత్వాత్ - నహి జీవన
గ్రాహకాదుదకగ్రహణాదపి నిర్వృతిస్స్యాత్ - కిముత ... దివన్నా
దితి భావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - జరయా జరసా ఆకలితగాత్రం శిథిలీకృత

యం త్వాం యుద్ధకాముక్తబుద్ధయస్సంతో మార్గణా యాచకాః ఆగతాయాత్ర
యాచకా ఇత్యర్థః - వయం సంప్రాప్తాః - యుద్ధదక్షమాహ - నజీవనగ్రహ
ణాదపి నివృత్తిర్విస్యాన్నతికారుః - త్వయా ప్రాణేషు దత్తేష్వపి పరితుష్టిర్న
స్యాదిత్యర్థః ॥ ౧౦౭ ॥ కేయాయామితి ॥ వామనవక్త్రం యథా తథా
అర్థాయంతి లవామార్థినః అభిమతతిరోధానేన అన్యావస్తు యాచకా ఇ
త్యర్థః - అయం చ వ్యాసో విఫలత్వాహ - పరపుంసి శత్రుపురుషే ఆత్మ
ప్రకాశవిరహాత్ అహమీదృశ ఇతిస్వస్వరూపకథనాభావాత్ వామాచారా
శ్రితావక్త్రశీలాయాయామేవభీరవో భయశీలా నకిము నహిస్వామం భీతస్యైవ
రాస్త్రీష యుక్తం యుక్తమితిభావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - వామార్థినః స్త్రీ

దుగర్తాత్మాగత్త తావయమ్ సంప్రాప్తానివృత్తిర్విస్యా
న్నజీవనగ్రహణాదపి ॥ ౧౦౬ ॥ కోపి వంసకపటం బ్రువాణా
నతాన్ - అహోలాలసానుపలక్ష్య మాగధః ప్రత్యవాదీత్ ॥
౧౦౭ ॥ ప ॥ కేయాయమర్జునదశాననభిత్త్యభంగ్యా వామా
ర్థినః కపటభూసురభావభాజః । ఆత్మప్రకాశవిరహాత్పర
పుంసి వామాచారాశ్రితానకిము భీరవ ఏవ యాయమ్ ॥ ౧౦౮ ॥
ఏవముక్తనిపాతకల్పానల్పపరీవాదజల్పితమాకర్ణ్య నితాం
తరోషణో భగవానవాదీత్ ॥ ప ॥ అహం భువనయోనిస్స భీ

హారణకాముః - అయుక్తమేతదిత్యాహ - పరపుంసి అపరిచితపురుషే ఆత్మ
ప్రకాశవిరహాత్ శరీరప్రకాశనాభావాద్ధేతోః వామానాం స్త్రీణాం వామాచా
రేలజ్జాభినయాదిః తమాశ్రితాయాయామేవ భీరవ స్త్రియః నకిము అర్జునద
శాననయోః పురుషత్వేన కపటాత్పరనారీహరణేచ్ఛాయుక్తా భవతాం తుస్వ
తః స్త్రీణాం ఇదమయుక్తమిత్యర్థః ॥ ౧౦౮ ॥ అహమితి ॥ భువనయోనిర్జ
గత్కారణం సభీమః అయం చ ధనంజయోర్జునః త్రితాగ్నితేజసః ఆహవా
యాదికల్పావయం తృణతాలంబినో భానుమాన్ ॥ ౯ ॥ తృణతాతుచ్ఛత్వమపి
విధాస్యతః - దగ్ధుం తృణేనహంతుమిత్యర్థః - జాతాః తృష్ణాః - వ్యంగ్యార్థస్తు
అహం భువనయోనిరగ్నిః రితియావత్ - సచాయమిత్యర్థయోర్ద్విదైశః భీమా

ధనంజయోవహ్నిర్యాని ॥ వహ్నిశ్శ్వేతివాహాత్ ధనంజయ మత:
తేజోభిరుజ్జ్వలనాదిత్యర్థః॥ అత ఏవ త్రేతాగ్నికల్పానయం తృణతా
లంబినః దగ్ధుం జాతాః ॥ ౧౦౯ ॥ ౧౧౦ ॥ ఇదం కద్వ
యుగ్మం పరేణ పుంసా జాతు కదాచిదర్శితం కంవ
యుద్ధకథానభిజ్ఞమిత్యర్థః - అత ఆహ్వానమిత్యస్వాయుః పాబాహుప రేణ పుంసా
అదర్శితం పరిభూతం అత ఆహ్వానంలయో స్సహ్వరూపం త్వయా ప
సికింతు భవాన్వాయుసఖః

మశ్చాయం ధనంజయః। తృణతాలంబినో దగ్ధుం జాతాస్త్రే
తాగ్నితేజసః॥౧౦౯॥ఏతదా కర్ణ్య
స్యమాగధః ప ॥౧౧౦॥ ప॥ఆహ్వానం జాతు న దారక
ద్వయమిదం పుంసా పరేణార్దితం యుక్తం వాయుసఖో భ
వానితి రిపుప్రధ్వంసనోద్యద్యశాః। వారాన్ షట్త్రిగుణాన్
హరేర్యుధి మమ ప్రభృత్యత స్త్రైబలాదాశాలం ఘనజాంఘిక
త్వమపరః కో వానుకర్తుం క్షమః॥౧౧౧॥ x ॥ ఏవం వ్యాజ
స్తుతిభంగీమంగీకుర్వాణే భగవాన వాదీత్ ॥ ౧౧౨ ॥ ప ॥
సకలప్రభుస్తుతివచో విషయో నను మాగధో భవసి పూర్ణ
గుణః। వచనీయ ఏవ తవ వాగ్విభవః కథమన్యథా స్తవనరీతిరి
యమ్ ॥ ౧౧౩ ॥ x ॥ మాగధో వ్యాన ప్రశంసాభాసేన దూ

అగ్నిః వాతసదృశ ఇతి చ వ్యజ్యతే ఇతి యత్ తద్యుక్తం సంశయో నాస్తీత్యర్థః
అహం భువనయోనిరితి శ్లోకే స్వస్య వహ్నిత్వజ్ఞాపనాదితి భావః- వాతసమత్వ
మేవాహ హరేః త్రిగుణాన్ షడ్వారాన్ అష్టాదశ వారానిత్యర్థః- అనిలాదపరః అ
న్యః కో వా తే ఆశాలంఘనజాంఘికత్వం -వేగాతిశయవత్త్వం అనుకర్తుం క్ష
మః నాస్తీత్యర్థః॥ ౧౧౧ ॥ ఏవమితి॥ వ్యాజస్తుతిభంగిమితి॥ ఉక్తిర్వ్యాజ
స్తుతిర్నిందా స్తుతిభ్యాం స్తుతినిందయోరితి లక్షణాదితి భావః॥ ౧౧౨ ॥ సకలే
తి॥ సకలప్రభుస్తుతివచసాం విషయ ఆశ్రయస్సర్వైః కవిస్పృపతిభిస్స్తూయమా
న ఇత్యర్థః ॥౧౧౩॥ మాగధ ఇతి ॥ మాగధో జరాసంధో భవసి అతః ప్రసిద్ధస్య

మాగధత్వస్యాత్పునర్విధానమేతదయంశార్యాదార్యాదినా[illegible]సిద్ధింనయ్యా
జయతి-అతోవిధ్యాలంకారః॥ ॥ సిద్ధస్యైవవిధానమయుక్తమామాగధ్యాలం
కృతిరితిలక్షణాత్ - తవవాగ్విభవఃవచనీయఎవ అధీనఏవతస్యామాగధత్వ
ధ్వః॥ని॥గహ్యాధీనాతువక్తవ్యావిత్యమరః-అన్యథావశ్యవాక్త్వవిధావిత్వ
యుమతిచతురాస్తవనరీతిఃకథమితిమధురోర్థః- వక్త్రార్థస్తు-సకలత్రిభు
స్తుతివచావిషయఃస్తుతిపాఠకఇత్యర్థః-మాగధోవంది॥ ని॥ స్యుర్మాగ
ధాస్తుమగధావందినస్తుతిపాఠకాఇత్యమరః - అతఎవతవవాగ్విభవోవచనీ
యోనింద్యఃక్వచిత్పురుషార్థమస్తుతిఫలకత్వాత్ క్వచిత్సాధునిందాఫలకత్వా
చ్చేతిభావః-అన్యథాకథమీదృశస్తవనరీతిర్వ్యాజస్తుతిరిత్యర్థః-స్వస్యవంది

యమానమానసఃపునరవాదీత్॥ ౧౧౪ ॥ ప॥యామాగణ
ణాపాతభయాతురాణాంస్తుతిఃప్రణీతారసికైకవేద్యా।స
న్మాగధేనాస్యరహస్యవేత్తాగోపాల ఇత్యద్భుత ముద్గతం
నః॥౧౧౫॥ గ॥ ఏవముత్తరోత్తరశుభయాచతురోక్తిప్ర
త్యుక్తికయాకంచిత్కాలమాభావ్యకలహలాలసావయమి
తిస్వాశయనివేదినస్తానేతాసిత్థంమగధాధిపతిరభిదధే ॥
౧౧౬॥ప॥ నకాందిశీకస్యముహుస్తవాస్తుత్రిపాతుమంనా
తుషుబాధనంనః। ధనంజయస్త్వద్భుతదుర్గకంఠోభీమేన ధా

త్వమంగీకృత్యాపిదూషయతి-యామార్గణేతి- మార్గణాపాతభయాతురా
ణాంశరపతనభయార్తానాంయాచకాగమనభీరూణాంచ॥౧౧౪॥మేతి॥స
న్మాగధేనవిద్వద్వందినాయాస్తుతిఃపామరాణాం స్తుతి వదవభాసమానాప
స్తుతోనిందాపర్యవసాయినీవ్యాజస్తుతిరిత్యర్థః- ప్రణీతాకృతాఅస్యాశ్రేణ
యనస్యరహస్యవేత్తావ్యంగ్యార్థవిత్ గోపాలఇతిహేతోర్నః అద్భుతముద్గ
తంజాతంరసికైకవేద్యస్యరహస్యంగోపాలేనజ్ఞాయత ఇత్యాశ్చర్యమిత్య
ర్థః॥ ౧౧౫॥౧౧౬॥నేతి॥ముహుఃకాందిశీకస్యభయాత్పలాయితస్య॥ని॥ కాం
దిశీకోభయద్రుతఇత్యమరః-క్షమమితి- తవలజ్జా భావేపిమమలజ్జాయుక్తే
త్యర్థః-దుర్గకంఠోబాలః॥వివిధ్రమః॥ హాపిలాసః॥ని॥కల హాంత్యాయుగ

రితి వైజయంతీ-భవాణ్యనైసహ కలహాయమమ ఫలనతుల్య ఇత్యమరః ॥ ౧౧౬ ॥ ఏవమితి ॥ వృకోదరాయభీమసేనాయ ఉత్థాతిసీని మౌన్నత్యశస్థలపతి ॥ ౭ ॥ ఉత్థాతిపతిబంధేస్యాదుత్థాతంచిపమస్థలిఇతినిఘంటుపాఠః గదాయాః పాతః గదస్య రోగస్యఆపాతమాగమనంచ ॥ ౧౧౮ ॥ తత్రేతి ॥ త్వేతానుబద్ధాతి ॥ ౭ ॥ త్వేతాతుసింహనాదస్స్యాదిత్యమరః - త్వేతిప్తగరళంవిషమితిచామరః - చతుమూకాతి - త్రిష్టుప్ వృత్తస్యాతిథాతః - విగ్రహంయుద్ధంశరీరంచ ॥ ౧౧౯ ॥ అవధర్ఘేతి ॥ వృకోదరో భీమః

యాతో ద్విధా విధ్రమోనః ॥ ౧౧౮ ॥ ఏవమభిధాయవృకోదరాయగదాంప్రదాయస్వయమపిగదా మన్యాం బిభ్రత్ స్వకౌతుక ముత్థాతిశీభూమిరితినగరపరిసరమేవ సమీకభువంమన్వానో జరాసంధస్సైస్సహనగరాన్నిరగాత్ ॥ ౧౧౯ ॥ తత్రచతావేతావామయావినావివగదాపాత కదర్థితశరీరౌ పిశునావివరంధ్రాన్వేషిణౌ శివాభేదభాజావివ త్వేలానుబద్ధకంఠౌ సుభద్రాచిత్రాంగదాశయావివ పరస్పరవిజయాకాంక్షిణౌ చతుమూఖభుజాస్తంభావివసురసుందరీలోభనీయంకమపివిగ్రహమపూర్వమతనుతామ్ ॥ ౧౧౯ ॥

వ ॥ అవధర్ఘతతతో భీమఃపాతయన్మగధాధిపమ్ । స్థానేవృకోదరోత్కర్షస్తదున్మేషవినాశనాత్ ॥ ౧౨౦ ॥ జరాసంధాత్యమేజాతేమందేచపరతేజసి । సంప్రాప్తే వాత

తదున్మేషో జరాసంధవిజృంభణం - వ్యంగ్యార్థస్తు - సర్వప్రసిద్ధ ఉన్మేష ఉన్నత మేవః తస్య వినాశనా ద్భక్షణాత్ వృకోదరస్యవృకాఖ్యప్రగజఠరస్య ఉత్కర్షః స్థాల్యం స్థానేయుక్తమిత్యర్థః ॥ ౧౨౦ ॥ జరాసంధేతి ॥ అత్యమేనాశేవరేషాంసాల్వాదీనాం తదను పతీనాం తేజసి పరాక్రమే మందేచసతిజరాసంధనాశాదేవేతిభావః - వాతభూదో పావాతాత్మజబాహుల నా ॥ ౭ ॥ దోర్బాహుహూ చభుజో బాహులరితి ధనంజయః - సమం ప్రాప్తేతిత్కర్షః - కేనవివార్యతామనివార్యఇత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు

జరాయాస్సంధాత్ర్యమేమర్యాదాతిక్రమేణాతే॥ ని ॥ సంధాసంధావస్తేమ తెయోరిత్యమరశేషే-జరాయామభివృద్ధాయాంసత్యామిత్యర్థః-, షరెవర మాత్మత్వాదురత్వాత్తైజసీ జరరాగ్నిమంథేచ సతివాతభూదోషోత్కర్షః-వాతజన్యశరీరకంపాదిదోషసంచయః-కేనవివార్యతాం అనుల్లంఘ్యో విధిరితిభావః॥*॥వయోతిపాతోద్గతవాతవేపితఇతి శ్రీహర్షః॥౧౨౩॥అజాత శత్రురితి॥తత్సంసిక్తతయేవేతిఅశ్రుధారాయాః ప్రమోదసాగరస్రోతస్త్వా

భూదోషోత్కర్షః కేననివార్యతామ్॥౧౨౧॥గ॥తదనుయ
దునందనఃఫల్గునేనసహవృకోదరమాలింగ్య జరాసంధాత్మ
జంసహదేవమభిషిచ్యతేనబందీకృతాన శేషానపిభూభుజః
కారాగారాద్విమోచ్యతత్సృపాసనేషు యథాపురం
ప్రతిష్ఠాప్యపరిపూర్ణమనోరథోహరి ప్రస్థమగమత్॥
౧౨౨॥ప॥అథధర్మాత్మజంనత్వాభీమార్జునజనార్దనాః।
న్యవేదయన్జరాసంధవధమాపాదమస్తకమ్॥౧౨౩॥గ॥అ
జాతశత్రురపితదీయవదనచంద్రాలోకవర్ధితతయామ
ధ్యేశరీరమపరిమాయనయనమార్గనిర్గళితేనప్రమోద
సాగరస్రోతసేవబాష్పధారయా ప్రణమ్రానేతానభిషి
చ్యతత్సంసిక్తతయేవద్విగుణితానందం మధుసూదనంమ
ధురమిదమవాదీత్॥౧౨౪॥ప॥గళత్యహిభయేకృష్ణపక్షపా
తాన్మహార్థినామ్। కథంసుమనసాంనస్యాత్సోమపానమ
హోత్సవః॥ ౧౨౫॥అనంతగుణభారస్యసేవకానాంతవా

దశ్రుసేకఏవానందసేకఇతిద్వైగుణ్యమితిభావః॥౧౨౪॥గళతీతి॥కృష్ణస్యపక్షపాతాత్స్నేహాత్ అహిభయేజరాసంధాదిశత్రుభయేగళతినివర్తమానే సతిసుమనసాందేవానాంసోమస్యచంద్రస్యపానమహోత్సవః కథంనస్యాత్-శుక్లపక్షఏవరాహుభర్త్స్యశ్చంద్రః-నతు కృష్ణపక్షఇతినియమాద్భీతిర హితానాందేవానాంచంద్రపానోత్సవస్స్యాదేవ॥ *॥ ప్రథమాంపిబతేవహ్నిరిత్యాద్యాగమాదితిభావః॥౧౨౫॥అనంతేతి॥అత్రార్థద్వయంస్పష్టం॥

౧౨౭॥ నాసన్నితి॥ అధ్వరభూమయః పరం యజ్ఞభూమయ ఏవ-స్వాహారవైః
స్వాహాశబ్దైః రాశ్రితా నాసన్-కింతు సంతతహవిర్గ్రాసైరుద్భవంతీ ఉత్ప
ద్యమానా జామితా అనాదరో యేషాం తే తథోక్తాః- శక్రాద్యా మరుతో దే
వా అపి స్వస్య ఆహారః అమృతాది తత్ర వైరమరుచిమాశ్రితాః- మంత్రే స్వా
హాకృతిభ్యః ప్రేష్యేత్యాదిమంత్రే కేవలం ప్రేష్యపదం పదం నాభూత్ - కింతు
అధీనేషు మహాప్రభుషు॥ ని॥ ఇన సూర్యే ప్రభావత్యావితి విశ్వప్రకాశః-యు

పినః। వృషగ్రహైషిణాం కిన్ను సప్తతంత్వాప్తిరద్భుతా॥
౧౨౬ ॥ గ ॥ ఏవముత్తమశ్లోకముపశ్లోక్య తదనుజ్ఞయా సం
భృతాధ్వరసంభారో ధర్మరాజః క్రతురాజముపాక్రమ
త॥ ౧౨౭ ॥ తత్ర చ ॥ ప॥ నాసన్నధ్వరభూమయః పరమిహ
స్వాహారవై రాశ్రితాశ్శక్రాద్యా మరుతోపి సంతత హవి
ర్గ్రాసోద్భవజ్జామితాః। మంత్రే ప్రేష్య పదం న కేవల
మభూదధ్యక్షేష్వధీనేష్వపి ప్రాయశ్చిత్తవిపన్న కర్మసు
పరం శాస్త్యాదరి ద్రేష్వపి॥ ౧౨౮ ॥ గ ॥ సమనంతరమజాతశ
త్రోరర్థిజనేన సమమిష్టిపరిపూర్తౌ కీర్త్యా సమమసురే
షు పరిపూరితాశేషపరిషదారాధనాయ సంభృతసంభారే
యుధిష్ఠిరే కతమః ప్రథమపూజాభాజనమితి సంశయానః శౌస
హదేవస్సకలసభాజనసభాజనభాజనం వచనమిదమవాదీత్॥
౧౨౯॥ ప॥ దృష్టః పురా క్రతుభుజామధిపస్సమీక్ష్య గోత్రో

ద్వా అధీనేషు వశవర్తిషు భూపేష్వపి ప్రేష్యపదం జలకాష్ఠాద్యాహర్తృ
త్వరూపం భృత్యత్వం- ప్రాయశ్చిత్తవిపత్ ప్రాయశ్చిత్తరూపా విపత్ ప్రా
యో భూమ్నా చిత్తవిపత్ దారిద్ర్యకృత చింతా చ॥ ౧౨౮ సమనంతరమితి॥
సభాజనమానందనం తస్య భాజనం యోగ్యమభినందనీయమిత్యర్థః॥ ని॥ ఆ
నన్దన సభాజన ఇత్యమరః-భాజనం యోగ్యపాత్రయోరితి భాస్కరశ్చ॥ ౧౨౯॥
దృష్ట ఇతి॥ గోత్రోద్ధృతిం గోవర్ధనోద్ధారం క్రతుకారిణామితి సాభిప్రా
యం విశేషణం - క్రతుకారిణాం క్రతుభుజస్సురా ఉపాస్యాః తేషాం చ ప్ర

భూరింద్రః తస్యాపిశకుణంహరిరితిహే తొస్సఏవప్రథమపూజాహఇత్యర్థః - అతఏవాత్రసారాలంకారః॥*॥ఉత్తరోత్తరముత్కర్షస్సారఇత్యభిధీయతఇతిలక్షణాత్॥౧౩౦॥ఏవమితి॥ సౌపప్తికాంసయుక్తికాం- సభాస్తారాఇతి ॥ ని ॥సభాసదస్సభాస్తారాస్సభ్యాస్సామాజికాశ్చతఇత్యమరః ॥ ౧౩౧॥వర్ధస్వేతి ॥ నాసత్యతా అస్మతరాహిత్యం అశ్వి

ధృతించ్యుతమదశ్శరణంయమేవ । భజేతమేవపురుషోత్తమమంతరేణపూజ్యః పరోస్తుకతమః క్రతుకారిణాంనః ॥ ౧౩౦ ॥ క ॥ ఏవంసౌపప్తికామమృతధారామధురాం సహదేవవాణీమాకర్ణ్యసర్వేసభాస్తారాస్సముద్గతానంద విస్తారాస్తారంయుగపదేవమవాదిషుః॥ ౧౩౧॥ ప॥వర్ధస్వసాధుసహదేవపునశ్చసాధుత్వంశిశుగురురుదారధియాంబుధానామ్।నాసత్యతాతవభువిప్రకటీకృతాద్యసత్యోక్తిభిఃకృతధియామపిపుంగవాభిః॥ ౧౩౨ ॥ యుధిష్ఠిరస్తమేవార్థంపగమాదరంవిచింతయన్ । ఆరరాధహరింగంధకుసుమాభరణాంబరైః॥ ౧౩౩॥ క॥తచ్చనుశిశుపాలఃకల్పాంతానలఇవవనమాలిప్రథమసపర్యాపర్యాకులితహృదయస్సక్రోధముదతిష్ఠత్ ॥ ౧౩౪ ॥ అవాదీచ్చ ॥ ప॥పుణ్యేషుతత్స్వహహరాజఋషిష్వమీషుగోపాలకఃప్రథమపూజనవాత్రమాసీత్ । నైషాకిలాపచితిరస్యపరంఖలస్యపూజ్యాహణవ్యతిగమాదపియుష్టరేషా॥౧౩౫॥క॥ఏవంశ్రుతికటుపటుతరంరటంతమేనమతిరోషణఃపురుషోత్తమస్సహాసాసువర్ణనే.సలీలమపాస్తమస్తకంవిదధే॥౧౩౬॥

త్వంచ ॥ ని ॥ నాసత్యావశ్వినౌదస్రావిత్యమరః॥౧౩౪॥ పుణ్యేష్వితి॥ రాజఋషిష్వితి - ఋత్యకఇతిప్రకృతిభావఃఅపచితిఃపూజాతుయశ్చ॥ ని॥ తుయాచ్ఛమోపచితిరిత్యమరః-పూజ్యాహణవ్యతిగమాత్పూజ్యపూజావ్యతిక్రమాదిత్యర్థః॥౧౩౬॥సువర్శనేనేతి॥ సుదర్శనేనసుకరుణవీక్షణే

పిరిపూన్పినష్టీతివిరోధఃసుదర్శనేనచక్రేణేతివిరోధపరిహారః-స్వయంగదా
వలంబీగదాభృద్భూత్వారిపుంవిగ్రహతః యుద్ధాత్ చ్యుతంకరోతిజయతీ
త్యర్థః-స్వయంగదావలంబీవ్యాధిగతో భూత్వారిపుం విగ్రహతఃశరీరాత్
చ్యుతంకరోతిమారయతీత్యర్థః మాయాలక్ష్మ్యాధవఃపతిః అన్యత్రమా

ప॥ సుదర్శనేనాపిరిపూన్పినష్టి గదావలంబి స్వయమేవ
భూత్వా । చ్యుతంరిపుంవిగ్రహతఃకరోతిమాయాధవఃకే
నసజేతుమర్హః॥౧౩౬॥ గ॥ తదనునిర్వర్తితావభృథ
మజాతశత్రుంపురం ప్రాపయ్య తత్ప్రీతయేకతి పయ
వాసరాన్ సహమహిషీ జనేనజనార్దనో హరిప్రస్థమ
వతస్థౌ॥.......... ....

యస్మిన్ శంకరదారసౌరభజరీజృంభత్కటాక్షచ్ఛ
టాపాతాః కల్పలతావితానసుమనోగుంభ
ప్రియం భావుకాః।తస్యాసౌ నవకాళి
దాసవిదుషఃకావ్యామృతే పంచమ
శ్చంపూనామనిధీమతాంకృత
సముల్లాలోవిలాసోగమత్॥

యాధవ ఇత్యేకంపదంమాయాపీత్యర్థః॥౧౩౭॥తదితి॥హరిప్రస్థమవతస్థ
ఇతిఅత్యంతసంయోగేద్వితీయా॥ ....*

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్రీమహో
పాధ్యాయపక్షధరయల్లయార్యభ్రాతృతనయే
నాక్కయసూరిణావిరచితాయాంభా
గవతచంపూవ్యాఖ్యాయాంర
త్నావళీసమాఖ్యాయాం
పంచమోవిలాసః-

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః-

చంపూభాగవతే - సవ్యాఖ్యానే.

షష్ఠవిలాసప్రారంభః-

నిర్వ్యాఘాతమితి॥ మయస్య మాయయా అసాధారణశక్త్యా అసురశిల్పిత్వాన్మయస్య సాల్వస్య చాసురావతారత్వాదితి భావః- అస్థావరం జంగమం తత్సౌధమాసాద్య అన్యథా మధ్యే సముద్రం వర్తమానాయా ద్వారకాయా

నిర్వ్యాఘాతం మయమాయయా పశుపతేరారాధితస్యాజ్ఞయా సౌభాఖ్యం నగరం సురాసురగణైర్దుర్భేద్యమస్థావరమ్। విష్వగ్ద్వారవతీం రురోధ సహసా సాల్వస్సమాసాద్య తన్మత్వా రంధ్రముపస్థితం మురరిపో రాసన్నతాం వైధురీమ్॥ ౧॥

గ॥ తమేనం విమానమివ గగనసంచారశీలం కాముకమన ఇవ సకలాశాజంఘాలం సౌభమధిశయానం జలధరమివ శిలావర్షముపజనయంతం మాయామివ రజసా తమసా చ సకలజనానందీకుర్వాణం కృపణమివ మార్గణాన్నిరస్యంతం సాల్వముపలభ్య నితాంతరోషణః ప్రద్యుమ్నస్సహసా సహసాంబాదిభిః కేసరీవ కందరాంతరాన్నగరాంతరాన్నిరగాత్॥ ౨॥ ప॥ తతః ప్రవవృతే యుద్ధం సాల్వప్రద్యుమ్నసే

విరోధో న శక్యత ఇతి భావః - ఆసన్నతాం వైధురీం సన్నిహితత్వాభావమేవ రంధ్రం ఛిద్రముపస్థితం దృష్ట్వా॥౧॥ స్వశక్త్యుపచయే కేచిత్పరస్య వ్యసనే పర ఇతి నీతిశాస్త్రాదితి భావః- తమేనం సాల్వం॥౨॥ తత ఇతి॥ తథాపి త్యక్తసంఖ్యాస్త్యక్తయుద్ధాస్సమపద్యంత జాతా ఇతి విరోధః - త్యక్తసంఖ్యావిచారతయా

న్యాయ ఇతి కర్తవ్యతా పర్యాకులా ఇతి పరిహారః ధూళ్యంధకారభరీభూతాదినా మోహితా ఇత్యర్థః॥ని॥ ఏకత్వాదౌ విచారే చ సంఖ్యాసంఖ్యాంతు సంయుగ ఇతి భాస్కరః॥౩॥మార్గ ఇతి॥ ప్రద్యుమ్నబాణస్సన్నేవ పుంసప్రాతాన్ పురతః స్థితాన్॥ని॥పురస్కృతః పూజితేఽరాత్యభియుక్తేఽగ్రతః కృతే ఇత్యమరః- ఫలభృతః లోహాశంకుస్సృతః॥ని॥ ఫలమిషవ్యగ్రే సస్యే ఫలకే జాతీఫలే ధనే ఫాలే ఇతి భాస్కరః- మార్గణాన్ బాణాన్ మార్గ్యాన్ యాచకానిత్యర్థః- ఛిత్వా ఆదౌ భూరిలాభజముదం మహాలాభజన్యసంతోషం ఆదితస్స్వీకృతవాన్ తతః గురువంశజేన స్థూలవేణుజన్యేన అతఏవ పరేషాం శత్రూణాం ప్రాణప్రదానం ప్రాణచ్ఛేదనం-దో అవఖండనే అస్మాత్ ల్యుట్ తత్త్యజాను యాదౌ రాత్స్యం దౌష్ట్యం కృతమితి లజ్జామాశ్రితస్సన్నిత్యర్థః ప్రాశరధౌ మమజ్జ- తూణీరే లీనః మాద్య

నయోః। తథాపి సమపర్యంతత్వాత్ సంఖ్యాస్తయోర్ఘటాః।
౩॥ తత్రచ॥ మార్గణసాంత్వపుంసప్రాతాన్ ఫలభృతశ్ఛిత్వా
ద్రుతం మార్గణైర్నాదావాదిత భూరిలాభజముదం ప్రద్యు
మ్నబాణస్తతః। ఆకృష్టం గురువంశజైః హిపరప్రాణప్ర
దానత్యజాదౌ రాత్స్యం పిహితం మయేతి శరధౌ లజ్జాం మమ
జ్జాశ్రితః॥ ౪ ॥ ౫ ॥ తదను విదితోదంతం హరిమపి హరిప్ర

శేన సాతోచ్ఛద్రావ ఏవ ఛేత్తవ్యాః తాస్విహాయ తదీయబాణచ్ఛేదనమయుక్తమితి లజ్జయా నిషంగే మమజ్జేత్యర్థః- శ్లోకార్థస్తు- ప్రద్యుమ్నబాణశబ్దగతపుల్లింగేనోపత్తిః ప్రతికర్మ్ణ పుమాన్ సాంత్వేన పురస్కృతాన్ పూజితాన్ అతఏవ ఫలభృతః ధనికాన్ మార్గణాన్ యాచకాన్ మార్గణైశ్ఛిత్వా ఆదౌ భూరిలాభజముదం స్వర్ణలాభజన్యసంతోషం॥ని॥ భూరిప్రాజ్యసువర్ణయోరితి రుద్రః- ఆదితః ప్రతిజగ్రాహ తతః గురువంశజేన మహాకులోత్పన్నేన అతఏవ పరప్రాణప్రదానత్యజాపరేషాం ప్రాణరక్షణం కుర్వాణేన మయా దౌరాత్స్యం చోరనాథాదీనాం పరహింసనం కృతమితి లజ్జామాశ్రితస్సన్ శరధౌ నిముగ్న మమజ్జ స్నాతః కులీనా హి ప్రమాదాదకృత్యే ప్రవర్తమానా అపి పశ్చాత్తప్తాః పాపిష్ఠస్స్వే త్రపనుస్సంతీతి భావః॥౪॥తదితి॥ అభ్యమిత్రీణమితి॥ని॥ యోగచ్ఛాత్య

లంఘిద్విషతః ప్రి । సోఽభ్యమిత్రోఽభ్యమిత్రీయోఽభ్యమిత్రీణ ఇత్యపీత్యమ
రః ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ యుద్ధ్వేతి ॥ పలాయితుం పలాయమానమపేక్షితుమిత్య
ర్థః - అయం సాల్వః మాగధో జరాసంధః కిము నేత్యర్థః - అత్ర సాల్వజరా
సంధత్వప్రతిషేధస్యాసిద్ధస్యానుకీర్తనం సాల్వస్య తతోఽపి కుత్సితత్వం వ్యఞ్జయతి
అతః ప్రతిషేధాలంకారః ॥*॥ ప్రతిషేధః ప్రసిద్ధస్య నిషేధస్యానుకీర్తనమి
తి లక్షణాత్ - శరణం ప్రయాతః అత ఏవ కార్పణ్యపాత్రం దీనః సన్న్యాసం పరి
త్యాగమర్హతితరాం శరణాగతం జీవన్తమేవ పరిత్యజామీత్యర్థః పరస్య
అశరణాగతస్య అసుసన్న్యసనం ప్రాణత్యాగః పలాయనం తు దుష్కరమితి భా
వః - వ్యంగ్యార్థస్తు - శరణం గృహం ప్రయాతః అనుజ్ఝితగృహ ఇత్యర్థః - అత

ర్థాదాగతమభ్యమిత్రీణస్సాల్వ ఏవమభిదధే ॥ ౫ ॥ అయే కిము
యమనాత్మవేదితా యదుకులకళంకస్య కలహకాతరస్య భవ
తః ॥ ౬ ॥ ప ॥ యుద్ధ్వా పలాయితుమనే కిము మాగధోఽయ
మాచార్యకం కిమపి మే యుధి సాల్వకస్య । సన్న్యాసమర్హతితరాం
శరణం ప్రయాతః కార్పణ్యపాత్రమసుసన్న్యసనం పర
స్య ॥ ౭ ॥ ఏవం వాదినం సాల్వం భగవానవాదీత్ ॥ శృణు రే మూ
ఖ ॥ ప ॥ భవాదృక్చపలోన్మేషః ప్రకృత్యా క్షణనశ్వరః । స
మూలవిలయో భూయాత్ ప్రబలాశుగఘట్టనాత్ ॥ ౮ ॥ ౫ ॥ ఏ
వం పరస్పరపరీవాదినోరనయోరభవదతిమహతి సంప్రహారే

ఏవ కార్పణ్యపాత్రం విషయలోలః సన్న్యాసమర్హతితరాం సన్న్యాసస్య ముఖ్యా
ధికారీత్యర్థః - పరస్య గృహం త్యక్త్వా వనం గతస్య విరక్తస్య చేత్యర్థః అసుసన్న్యా
సనం సుసన్న్యాసో నాస్తి సన్న్యాసాగ్రహతా నాస్తీత్యర్థః - అత ఏవ కిమప్యాచార్య
కం మంత్రవ్యాఖ్యానకౌశలమిత్యన్వయః ॥ ౭ ॥ భవాదృగితి ॥ భవాదృశశ్చప
లస్య ఉన్మేషో విజృంభః ప్రకృత్యా క్షణేన నశ్వరః నాశశీలః అస్య చపలోన్మేషస్య
ప్రబలస్య ఆశుగైర్బాణైః ॥ ని ॥ ఆశుగౌ వాయువిశిఖావిత్యమరః - వ్యంగ్యా
ర్థస్తు - చపలానాం విద్యుతాముమేషః ప్రకాశః క్షణనశ్వరః అస్య సమూలవి
లయః మూలభూతైర్మేఘైస్సహ నాశః ప్రబలాశుగఘట్టనాత్ చండమారు
తఘాతాదిత్యర్థః - సందేశహారో దూతః - స్వాగతముపక్రోశం - అతిప్రి

త్యవిపత్త్యనుమేయస్యబలభద్రసాన్నిధ్యాభావస్యగోప్యత్వాత్స్వగతభా
షణం-అయిత్రిజగన్మహనీయేత్యాదినా రామస్య ప్రమాదోక్తిరపిగోప్యైవ
తథాపితదంశేప్రకాశభాషణంశోకావేశకృతమోహాదితిధ్యేయం - య
ద్యపిస్వగతజనాంతికప్రకాశభాషణాని నాటకఏవప్రసిద్ధాని తథాపిక్వచి
త్కావ్యేదర్శనాదేవంప్రయోగః-యథానైషధేనవమసర్గే॥ ౯॥ ఇదంనిగద్య

సాల్వమాయావినిర్మితః కోపిసందేశహారో దేవకతనయ
యాప్రహితోహమితిప్రణమ్య మురరిపుమవాదీత్ ॥ ౯ ॥
ప ॥ సాల్వేనవసుదేవస్తేపితాకృపణముఖ్వసః । క్వాసిహా
కృష్ణకృష్ణేతిబద్ధ్వాపశురివాహృతః ॥ ౧౦ ॥ ఏవంవాది ని
దూతేయదుపతిరతిదూనమానసస్స్వగతమేవమవాదీత్ ॥
౧౧ ॥ ప ॥ సతిరామేకథంతాతవిపత్తిర్యదివాయతః । అ
లంఘ్యాజానకీపీడాతతస్యాత్సోపిమారతః ॥ ౧౨ ॥ ప్రకా
శమ్ ॥ గ ॥ అయిత్రిజగన్మహనీయపరాక్రమనయనాభిరా
మరామకథమీదృశం ప్రమాదమాసాదయః॥ ౧౩॥ ప॥ రా
మః పురాపితృవచఃపరిపాలనేనభేజేయశస్త్రిజగతి త్రిదశై
దురాపమ్ । రామశ్చకారతనుపాలనమప్యయంతు తాత
స్యనేత్యహహకేయమకీర్తిజాత్రిః ॥ ౧౪ ॥ గ ॥ ఏవంవా
దినివాసుదేవేసాల్వోపివసుదేవమగ్రతఃప్రదర్శ్య నికృత్యచ
మూర్ధానంసౌభమవిశత్ ॥ ౧౫ ॥ ప ॥ ఆలోక్యైవమనార్య
కార్యసరణింయాసీత్కృశాదుర్దశాదాశార్హస్యనతాదృ
శీక్వచిదపిప్రాప్తాపురాజన్మసు । ప్రాప్తాకృత్రిమజానకీ

హృతిభర్తరిస్థితేతయాభ్యర్థాయిస్వగతంవిదగ్ధమితి ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥
సతీతి ॥ రామేబలభద్రేసతిసన్నిహితేసతీత్యర్థః తాతస్యవసుదేవస్యవిపత్తిః
జానకీజనకసంబంధినీభవితవ్యం భవత్యేవేతిన్యాయాదితిభావః - వ్యంగ్యార్థ
స్తు - రామేసతి తాతస్యదశరథస్యవిపత్తిర్మరణంజానక్యాస్సీతాయాః - పీ
డావనవాసాదిలక్షణా జనకస్యదశరథస్యసంబంధినీమునిశాపప్రాప్తపుత్ర

శార్ఙ్గాధిగమోపాయ - నిశ్చిత్య భిత్త్వా - కనిష్ఠశుగితి, కనిష్ఠవిషయత్వాత్స్వల్ప శోకశ్చ ॥ని॥ కనిష్ఠోతియువాల్పయోరిత్యమరః-పితాలత్వేనఘ్నాః శామాపేత్తు యాః కనిష్ఠత్వాదితిభావః-ఏవంగురువిపద్వ్యాఖ్యేయాస్తి- తథాపి కతిపత్రి పత్రశతభేదనన్యాయేనఅసంలక్ష్యత్వాద్యౌగపద్యవ్యపదేశః-అతఏవాత్ర సముచ్చయాలంకారః- తాందుర్దశాం,అసత్త్వాంమత్త్వాధ్యాయతాంస్మ రతాంవతుపశ్యతామితిభావః-సఃఅస్మాకంతటస్థానామితిభావః-శార్ఙ్గిణః కీదృశఇతి-సత్యభామాతాంమత్త్వాపశ్యతస్సతస్యతుశార్ఙ్గిణఃకీదృగిత్యర్థః॥ ౧౩॥ తదన్వితి॥ వృషావరజఇంద్రావరజః కృష్ణఇతియావత్ ॥౧౪॥ జ్వాలే

అవసతస్వామిత్రిమూర్త్యోర్భిదయాత్ప్రాగాస్వాదికనిష్ఠశుగ్గు
రువిపన్నాసౌతులామర్హతి ॥ ౧౬॥ శార్ఙ్గిణంహస్త్రాల్గ్లా
చనాదథప్రైర్యంచిత్తాత్ప్రాపిప్రచ్యుతం యౌగపద్యాత్।
జ్ఞాత్వామిథ్యాంధ్యాయతాం దుర్దశాంతాంక్షోభాయ
స్మశార్ఙ్గిణఃకీదృగస్తు॥౧౬ ॥ ౫॥ తదనుయోగబలేనతది
దమశేషంమృషామన్వానోవృషావరజోవిషాదమపహాయ
రోషభీషణోవిద్వేషికవపాయసుదర్శనంప్రాహిణోత్ ॥
౧౪॥౬॥ జ్వాలామాలావలయితమిదంచక్రమాక్రమ్యసౌ
భంక్షోభంనీత్వాసరయమనయద్భూంధురంసింధుసంగమ్।
సత్యాసత్యాజితోస్త్ర్యరిపురపివపుషాశౌర్యతాశౌర్యతా

తి॥ ఆక్రమ్యవ్యాప్య, క్షోభంనీత్వాఝుఝుకారీకృత్యసింధురంగమనయత్ సముద్రేపాతయామాసేత్యర్థః - సరిపురపిహాల్పోపిసత్యా అభ్యహిత తయాఅస్త్రాభ్యాంఅల్పేనాస్త్రేణసాధనేన,అస్త్రశబ్దాత్పపఞ్చపదమేజీవ్ - శౌర్యతాస్తైః కృష్ణప్రతాపోష్మభిశ్శీఘ్రతాతప్యమానాపి పుషాత్యాజితః హా ల్పంప్రథమతఏవస్వప్రతాపోష్మశిణమస్త్రేణజఘానేత్యర్థః-నైతదా శ్చర్యావహమిత్యాహ - గుణగణశరణేసకలగుణాశ్రయేశౌరేశౌర్యస్య గుణాంతర్భావేపి పృథగ్రహణముత్కర్షార్థం శౌరౌవైరిణాం వా రణాఃహననానీతియావత్ - గణేయానుగుణయితుంశక్యాఃకిం- అసంఖ్యా

తాం రావణాదీంశ్చ పూర్వం హతవతః కృష్ణస్య సాల్వస్య వధోఽనాయాస
నం నచిత్రమిత్యర్థః ॥ ౧౯॥౨౦॥ మిత మితి॥ సతీత్యర్థః భావ దితి। నా॥
సతీత్యాసైన్యగుణవ ఇత్యర్థః ॥ ౨౧॥౨౨॥ ౨౩ ॥ మిత్రేతి॥ శ్రీదయి
తే సదన్నే లక్ష్మీః తౌ చారాయానందశ దారిద్ర్యం, అగాం తా అః ష్టా జగతీ
పతభూతపతే స్వామీప్య ముక్తౌ. స్నిధి పరిత్యాగ సుహృదో మిత్ర స్యాపి
తస్య్యః కథం లాభః-దూరస్థాత్ర నయాదపి సమీపస్థో భృత్యాపవరాజ్ఞాం ప్రియ

పైశున్యా కేశారాగణేయాగునాగణశరణేవారణావైరిణాం
ను ॥ ౧౯॥గ॥ తదనుతదనుధావినాదంతవక్త్రవిదూరధా
వపి సాల్వమనుగమయ్య దివిషత్సు కుసుమవర్షం వృష్యత్సు తే
షు సురసుందరీషు పానందో ముకుందస్స్వమందిరమవిందత॥
౨౦॥ ప ॥ మిత్రం హరేః కోపి సతీన్యభావాద్దారిద్ర్య
సంకృత నామధేయః । కుచేల ఇత్యాగమపార గోభూ
త్స్వరూపలాభోపచిత ప్రమోదః॥ ౨౧ ॥ గ॥ కదాచన త
స్య సహధర్మచారిణీ దారిద్ర్యాతిక్రాంతతాంతహృదయా త
యాస వినయం దయితమిదమవాదీత్ ॥ ౨౨ ॥ అయే భగ
వన్నగణిత దారిద్ర్య సముద్ర విద్రావిత విషయాభిలాష కిమ
పి విజ్ఞాపయితుకామాం మాం ప్రతిపదశేనీతి నోపేక్షే
థాః ॥ ౨౩ ॥ ప ॥ మిత్రే తవ శ్రీదయితే పికస్మాద్దశా కృశా
నాం భగవన్నశాంతా । సామీప్య ముక్తౌ జగతీపతేవాస్య
తత్రార్థస్సులాభస్సుహృదోపి తస్య ॥ ౨౪ ॥ మిత్ర శ్రీయు

ఇతి వ్యాయాదితి భావః - జగతీపతేః పరమాత్మనః సామీప్యమేవ ముక్తిః త
స్యాం చతుర్విధముక్త్యంతర్గత మోక్షవిశేషే సుహృదో జ్ఞానినోపి తస్య
కథం లాభః అలక్ష్మీలాభః సాయుజ్య ముక్తావేవేతి వ్యంజకోఽర్థః ॥
౨౪ ॥ మిత్ర శ్రియ ఇతి ॥ ద్విజ రాజేతి సంబుద్ధిః సిద్ధాంతః చాంసేతి
వ్యాసపూర్వపక్షికతేవ్యాసేత్యర్థః - అత్ర మిత్ర లక్ష్మీస క్రమజేద
శ్లోకానల భ్యా తామిత్ర దర్శన లభ్యా స్వ - వ్యం నాగకేనసు- ద్విజరాజప్రస్తే

షష్ఠో విలాసః.

చంద్రస్యాంశలవృత్తిః - మిత్ర శ్రీ యస్స్వార్యకాంతైః సం క్రమణం విహాయ
నభవేత్ ॥ ౫॥ పాథోముచామేకైకరేవ శ్యామోపమాభిః తాభిః స్నింతితమస్వి
నీతమితి జ్యోతిశ్శాస్త్రాదిరీతిభావః - ఇమాని సిద్ధాంతవచాంసి సౌరసిద్ధాం.
తాదివచనాని - కింతు అత్ర భూర్యకేగణసంక్రమణేదర్శే అమాయాం నలభ్య
మలభ్యం - ఇత్యర్థః - స్యావశబ్దస్య సమాసస్తస్యభావస్తత్తా అమాయాం దుర్లభ
మిత్యర్థః - పరిస్ఫుటాస్యతా ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ యాచ్ఞేతి ॥ యాచ్ఞాదైన్య
ఖ్యాత్ప్రీయసీ వచనస్యానల్లంఘనీయత్వాచ్చ దోలాయితమనా బభూవేత్య
ర్థః - పరాఙ్ముఖతా మాన్యతా శబ్దగత స్త్రీలింగాభ్యాం స్త్రీద్వయం కలహ

స్సంక్రమణం విహాయ నభవేన్న జాతు ద్విజరాజపుష్టిః । ఇమా
ని సిద్ధాంతవచాంసి కింతు పరిస్ఫుటాదర్శనలాభతాత్ర ॥ ౧౫॥
౫॥ తదవశ్యం దృశ్యైవ దారిద్ర్య విద్రావణాయ దామోదర ఇ
తివాది న్యాం దయితాయామ్ ॥ ౧౬ ॥ ౬॥ యాచ్ఞా పరాఙ్ముఖ
తయా కలహాభిమిత్రస్య ప్రాం ప్రియావచనమాన్యతయా
చ తేన। మధ్యస్థయావరదిశౌ విదృక్ష యాతు తస్యాశయా
సుసరణే నసతి ద్వితీయా ॥ ౧౭ ॥ ౭ ॥ సమనంతరమకుంఠవై
కుంఠకన్యకాంతరంతయా ప్రియయా ప్రచోదితః కుచేల
శ్చ బాలాంతరేణ భగవముపహారాయ ముష్టిచతుష్టయపరిమి
తాన్ పృథుకానుపవేష్ట్య వనమాలి విలోకనలాలసతయా

ఇత్యనేన శ్లోకస్య పశ్చార్థం చ వ్యాఖ్యాతే తత్ర విపరీత మోక్తత్వాత్పరాఙ్ముఖ
తా శ్లేష భార్యేతి వ్యజ్యతే మధ్యస్థయా మధ్యే సంజాతయా శౌరి దిదృక్షయా
తు తస్య ఆశయా మానుసరణేన చిత్రాశ్రితతయా హేతునా ఇచ్ఛయా మనోధ
మః త్యాజితి భావః - ద్వితీయాపి యాసీవ చనమాన్యతా సతీ అంచిత్వా
హంతి కన్యకాంతరంతయా యాచ్ఞా దైన్యవ్రతమపి పరిత్యజ్య ప్రియసీవ
చనమేవ బహుమన్యతేస్మేత్యర్థః - అన్యత్ర మధ్యస్థయా అపక్షపాతయా
శౌరిదిదృక్షయా తస్య ఆశయా మానుసరణేన స్వప్రాప్తిపి ద్వితీయ పత్నీ
తిత్తిర్జ్ఞాత్వేత్యర్థః ద్వితీయా సతీ పార్శ్వే న వ రాధి యావత్ - అరవిప్ర తేతి

వ్యజ్యతే ॥ ౨౮ ॥ (ప్ర)విశ్యేతి । హరిగర్భతయా సింహాసనగర్భతయా హేమకూటా ద్యాభోగేన దిగ్గజవిశేషేణాపి దుష్ప్రవేశమితి ధ్వనిః - అర్ధచంద్రదానేనేత్యే హ - ప్రదానేన కాంతదర్పకం నివృత్తగర్వం - పక్షాంతరే - చంద్రఖండదా నేన కాంతశ్శమితః దర్పకః అనంగో యేన తం శివమిత్యర్థః - కుర్వాణా ఇతి ధ్వ నిః యస్యార్ధచంద్రో ప్రసిద్ధ ఏవ శివ ఇతి భావః - ప్రలంబకహారోల్లంబమా

ద్వారకానగరమగమత్ ॥ ౨౮ ॥ (ప్ర)విశ్య చ నగరమిదమచిం

తయత్ - క్వేయమమరావతీమప్యతిశయానా ద్వారవతీ,

క్వ చేదం హరిగర్భతయా హార్యభోగేనాపి దుష్ప్రవేశమం

తః పురమ్ , క్వ చేమే చతురాననమప్యర్ధచం

ద్రదానశాంతదర్పకం కుర్వాణా దౌవారికాః , క్వ చేదం

సామ్రాజ్యముజ్జృంభమాణం త్రిజగన్నాయకస్య య

దునాయకస్య క్వ చాహమాచ్ఛాదితకచ్చరపట్టచ్చరః ప్రలం

బకహారోల్లంబమానదరిద్రశ్రోత్రియః , కథంచన ప్రవిష్టమపి

మాం ప్రత్యభిజానాతు కథమివ లక్ష్మీవిలాస పరవశసర్వాం

శ్రియ(గ్రా)మోదామోదరః, సర్వథా వితథ మనోరథో

హమితి ॥ ౨౯ ॥ ప ॥ సంచింతయన్నిదమవాపమహీసురో య

మావాసమప్రతినివర్తిత ఏవ శౌరేః । నైవాద్భుతం హరి

కృపావిషయే కథన్ను జాయేత వారణకృతవ్యసనప్రసంగః ॥

౩౦ ॥ గ ॥ తద్దైవరుక్మిణీసదనవాస్తవ్యో భగవానమిత్రా

లోకవికసితముఖపుండరీకః ప్రియయా సహ సత్వరమవతీర్య

పర్యంకతః పరిరభ్య కుచేలం పర్యంకే న్యవేశయత్ ॥ ౩౧ ॥

నహి ప్రజాతః ॥ ని॥శ్చ(స)ప్రాపితకూచ[illegible]న్యాదిత్యజయ్యః ॥ ప్ర॥ ఏవ దా రంబలం బకుం [illegible] తావసానఙ్ఞతికాఙంతలేనస్థాం కేప్రయోగః - ప్రత్య భిజానాతీతి - అపి [illegible] నహి తత్త్వానాత్మ సేవదత్వే - అత ఏవ భవత్య [illegible] శ్రీ[illegible]మోదరః ॥ ౨౯ ॥ సంచింతయ [illegible] నిర్వారణం గతేత్వ ॥ ౩౦ ॥ [illegible]

టీ॥ అత్ర చపురా రామావతారే రామసౌందర్య మోహితా దండకారణ్య వాసినో మునయః రామాలింగనం ప్రార్థ్య కృష్ణావతారే సంశ్లేషో భవిష్యతి ఇతి రామేణ ప్రత్యాఖ్యాతా ఇతిపౌరాణికీ కథానుసంధేయా - ఉరరీకరత్ నిరాకరోదిత్యర్థః - స్వార్థేణిచ్ నవగణీపఠితానామపీత్యుదిత్వాత్ తాచ్చిణ్ - యథా రామో రాజ్యమచీకరదిత్యుదాహృతం ప్రాచీనైః॥ ౩౨॥ ద్విజరాజమితి॥ కృశం దరిద్రం రుచిభిః స్వకాంతిభిః నిర్భరం పూర్ణం సానురాగం వా - వ్యంగ్యార్థస్తు - కృశం నష్టకళం అమాయామితి భావః - ద్విజరాజం చంద్రం, ఆలింగ్య జలమధ్యే చంద్రబింబే స్వకిరణాః ప్రవేశ్యేత్యర్థః -

వ॥ వైదేహీపరిరంభభంగవిరసస్సంశ్లేషకామాన్మునీనస్మిన్నవతారే ద్విత్విపురా యో వా నిరాచీకరత్ । సద్యస్తైరవిదర్భజాకుచభరం సంత్యజ్య లాభాస్పదం శంఙ్క్లిష్టస్య కుచేలకన్యకృతి నాగద్య్వాను వృత్త్యావళిః॥ ౩౨॥ ద్విజరాజం కృశం గాఢమాలింగ్య రుచినిర్భరమ్ । కుర్వాణస్యాస్య మిత్రత్వమనన్యసదృశం హరేః॥ ౩౩॥ పంకం హరిప్రముఖబాష్పజలాప్లుతస్య తస్యాఖిలం చిరధృతం విలయం ప్రపేదే। చిత్రం యదుత్తరమముష్య పదం కలేవస్థానేన వా కుపదయోగకథాపినాస్య॥ ౩౪॥ తతశ్చ॥ టీ॥ మిత్రమితి॥ ద్విజరాజం

కృశం రుచినిర్భరం ప్రతిదినమభివర్ధమానకాంతిం కుర్వాణస్య అస్య హరేః అన్యస్య విద్యమానిలేం ద్రచంద్రాకేంతి హరిశబ్దార్థోక్తానమరః మిత్రత్వం మైత్రీ రవిత్వం చ అనన్యసదృశమద్భుతం॥ ౩౩॥ పంకమితి॥ కర్దమః పాపం చ - ఉత్తరం జలాప్లవనానంతరం జలాప్లవనస్య ప్రాచీన పంకలేవమాత్రనివర్తకత్వం దృష్టం - నతూత్తరత్ర పంకసంబంధాభావకత్వమితి విశేషః - తత్ర హేతుమప్యాహ - అథవేతి - కుపదం కుత్సితవ్యాపారః॥ పదం వ్యవసితత్రాణే త్యమరః కుత్సితవ్యాపారయోరిత్యాభావః, అన్యత్ర కుత్సితం పదం చరణం యోగ్యంకథా నాస్తి కుపదసంబంధః అపి నాస్తీతి భావః॥ ౩౪॥ త్రిపుర

[illegible]॥ పురాపూర్వంవిధినా శాస్త్రేణధౌతానిపాదపద్మాని ధౌతాన్యస్మ[illegible]
[illegible] మనసతథోక్తః - త్రివిక్రమః శంకర[illegible] ముఖ్యగృహే శ్రీ తస్య బ్రహ్మ[illegible]
వా బ్రహ్మణస్యకుచేల స్యేతియావత్ - అంఘ్రీ ద్రాక్షేఘ్రం విధిరిత్యవేత్యాభ
[illegible]సత్వా - నోవిధిచాంబితఅభిజ్ఞా త్వేకత్వార్థః సమ్మదపారవశ్యాత్ హాషపా
రవశ్యం పాపస్యేతి ల్యబ్లోపే పంచమీ - న్యషించద్బహాణః పూర్వమతిథి సత్కా
రస్యాశిక్షిత త్వాత్సత్వ మేవకుచేల మేవపూజయామాసేత్యర్థః - వ్యంగ్యా
ర్థస్తు - అంఘ్రం త్రివిక్రమః పురా విధినా బ్రహ్మణా ధౌతపాదపద్మః అతఏవ అ
ముష్యగృహే శ్రీ తస్యబ్రహ్మణః బ్రహ్మణస్య ప్రజాపతేశ్చ ॥ ని ॥ బ్రహ్మవి
ప్రః ప్రజాపతిరిత్యమరః - అంఘ్రీ సంపాదపారవశ్యాత్ విధిరితిబ్రహ్మత్యా

ద్విధాతపాదపద్మః పురాసమ్మదపారవశ్యాత్ । బ్రహ్మ
హ్మణో ముఖ్యగృహే శ్రీ తస్యాన్యషించదంఘ్రీ విధిరిత్యవే
త్య ॥ ౩౫ ॥ నతేనశివనాశౌరిస్సలిలంయదుపాదితం । మూ
ర్ధాభిషి క్తం కారూఢాతధార్యస్యనయాగికీ ॥ ౩౬ ॥ అ
పాంతరంచ ॥ తస్యైవప్రసరశ్చక్రే దివ్యచందనచర్చనమ్ ।
తేనసామోదతాంయక్షా చిత్రా వాసనాత్మయః ॥ ౩౭ ॥
గ ॥ తదనువివిక్తోపచారైరభ్యర్చ్య మధుసూదనశ్చ స్వయా
పవనయా సాయభిష్మకనయాం వ్యజనపిజనైర్యయు [illegible]

వేత్యబ్రహ్మశబ్దసామ్యాత్ప్రమోదపారవశ్యాచ్ఛాస్త్రాచ్యుతమేవ చతుర్ముఖ
బ్రహ్మాణం త్వేత్యర్థః - న్యషించత్ మహాత్మానః ప్రత్యుపకుర్వంతీతిభావః
౩౫ ॥ నతేనేతి ॥ నతేనవాసుదేవాస్యశ్రీ[illegible]మూర్ధాభిషిక్తస్తారూ
[illegible] క్రియయాస్యమూర్తిమత్యాత్యర్థః నయాగికీ [illegible] యయాంశాస్త్రాదితిభా
[illegible] మూర్ధాభిషిక్తో రాజన్యో బాహుజః క్షత్రియ ఇత్యమరః తస్యేతిసా
[illegible] తాంవాత్యస్య తత్రాసు దిక్స్వాంత వాస నాత్మయః పరిమళనాశః అన్యత్ర వా
[illegible] [illegible] ॥ని॥ [illegible] నాభావనాసంసర్గేరోమ
[illegible] తస్యాః [illegible] తావద్ధార్యాంతరం సు[illegible]
[illegible] ॥ ౩౬ ॥ [illegible] జానుకంపయామైస్తత్క్ష[illegible]

షష్ఠో విలాసః

సోఽవధార్యస్మి హాసేన గద్యానామేకత తత్రుణీకు చేలద్యోపా దళత్వం కథమస్త్వా త్ర హేతుం వక్ష్యమిత్యర్థః - ద్విజరాజత్వం త్రీ లక్ష్మీ చంద్ర యోస్సోదరత్వం యుక్తమిత్యర్థః ॥౩౯॥ వ్యాజః తీజ సెన్యయుక్త- దుష్కులజ యుక్త- చేత్యుక్తం తత్ర వ్యాజనిజసముక్తం- కుశలానుయోగం తావదా ప్రత్యాగతక్షత్ ॥ గురుకుల ద్గురు గృహాత్ప్రత్యాగతః. గురు గృహాత్యాగాన్తరమేవ యోర్వియోగాదితి భావః - సుసదృశమత్యంతమనురూపాం ప్రసమీక్ష్య సవ్యగ్విచార్య వస్త్వైషి త్వాన వేతి ప్రశ్నః - కేపి ఆదౌ అసదృశీ మనుకులమన్వయుక్త- చ ॥ ౩౯ ॥

వ ॥ వ్యజనాంలేః సహజానుకంపయా సమపూజయద్ద్విజమసౌ విదర్భజా । కథమేతదస్తు యదివానః స్మ యోర్ద్విజరాజ ఏవ సదయాఽచ సాదరమ్ ॥౩౯॥

ప్రత్యాగతో గురుకులాత్క్రముపర్య త్రైషీః కాంతాం సక్షేను సదృశీం పరిసమీక్ష్య నో వా । ఆదౌ వధూమసదృశీముపయమ్య మోహాద్బహీర్వ్యధారు చితతః కలయంతి కేపి ॥ ౪౦ ॥

౪ ॥ ఏవమస్యాప దేశేన పరిహసతి భగవతి రుక్మిణీకుచేలమిదమువాచీత్ ॥ ౪౧ ॥ అయి ద్విజరాజ కాంతిమననురూపావ ఘటనాద్ధురంధరస్యః విహాతికస్య స్వభావమవబుధ్యమానస్య యుక్తమేవానుయుక్తమార్యపుత్రేణ ॥ ౪౨ ॥ తథాహి ॥

ప ॥ ఉత్కంఠితైర్భూజ విభ్రతాంసహస్రైః కాంత్యామరూపాం వధూం మోహాద్బ్రమాదుపయమ్య చిరం బ్రహ్మచర్యక్లేశ మనుభూయ తతో యత్క్రంచిమాం వవత్యామపి సుందరీ శ్వభ్రముఖం వాదితి భావః- తతః [illegible] ధారుచియథాభిలాషం బహీర్వ్యధూః కలయంతివదియంతి, అత్ర చాహమేవోదాహరణమితి భావః ॥౪౧॥ అత్రిచాన్యే పృష్టే రుక్మిణ్యాః ప్రశ్నం పరిణీత త్యాదిమం పరిహాసం స్వవిషయకం మన్వానా రుక్మిణీ తావ ధాతా అయ్యాత్యాదినా యుక్తమేవానుయుక్తమితి విధేః సురూపా ఘటనా [illegible] అనురూపా [illegible] నాలేతి ప్రశ్న ఏవ నసంగచ్ఛత ఇత్యర్థః [illegible] ననురూపా ఘటనా మేవ అభినీయదర్శయతి- [illegible] ంఠితై రితి భూజవిభ్రతాంసహస్రా

ద్రై)కాంక్ష్యామిత్యనేకన్యాయా తాకా క్రకలావణ్యం వ్యజ్యతే - గౌ
కాం గొపెవెస్య్వానవరస్య ఆథమత తురూపతా వన్యజ్యతె ఆ త్రకీతు సా
కస్యపకాంక్షితత్వస్య గొపాలచారితత్వస్య చ స్యస్మిన్నేవ సంభవా
త్స్వయమేవ దృష్టాంత ఇతి భావః ॥ ४~ ।కన్యామితి॥ప రేతు అసుందరతనూ
మపి క న్యాం సంబంధిః శ్వశురస్యాలాదయస్తురుక్ష్మ ముఖ్యాఅతిధని కా ఇతి లో
ఛా ద్భుజంతిపరిణమంతి, పరిద్యున్నలాభం ప్రకృష్టసు వణలాభమపహాయ
అప్యాస్సంపర్కా-తస్సంబంధాత్ కశ్చిత్సుఖవిశేషో నేతి వ్రతీమః జానీమః-వ్యం
హాం పూర్వికయా పరివృత్తైః । గొపేన రాజ్ఞా స్తవయాం క
వాదిచ్ఛా దైవలఘుమేత్ప్రతిపమ్ ॥ ౪౩॥ ४॥ ఏవం
వాదిన్యాం దయితాయాం దామోదరః పునరపిసకపటమివ
మువాదీత్॥ ౪౪ ॥అయిభో తపస్విపురస్య లోకస్వభావమ
మమవ్యవధారయతుభవాన్ ॥ ౪౫ ॥ వ॥ కన్యామసుం
దరతనూమపిరుక్మిముఖ్యా స్సంబంధిన స్త్వితి ప రేతుభజంతి
లోభాత్ । పరిద్యున్నలాభమపహాయనకశ్చిదప్యాస్సం
పర్కాత్సుఖవిశేషఇతిప్రతీమః ॥ ౪౬ ॥ ఏవం వాదిని కా
సుదతీభగవతీపునరవాదీత్ ॥ ४ ॥ అయిభో తపస్విశిరో
రత్న నకేవలమిదం పురుషాణాం యోషితామప్యయమేవ
స్వభావః ॥ ౪౭ ॥ వ ॥జగతీవిభుతాత్పరాభజంతేపురుషం కా
ఙ్క్షితమ్-అసుందరతనూమపి కన్యాం రుక్మిణీమితి భావః-సంబంధినో రుక్మిము
ఖ్యా రుక్మిప్రభృతయ ఇతి లోభాద్భజంతి పరిద్యున్నలాభం పరిద్యున్నత్వ
లక్షణ లాభమపహాయ నకశ్చిదపి సుఖవిశేషః-పూర్వమవిద్యమాన సుఖస్య
అవిషయీ సంపర్కాత్సుఖం-నిరతిశయానంద భరితస్యమమతు విషయసంప
ర్కా-జన్యసుఖం నాస్తీతి భావః ॥ ౪౭ ॥జగతీతి ॥ కాశ్చన స్త్రియః అన్యత్ప్రత్య
యా ఇతి భావః - వస్తుతో విరూపం రూప వదాదిభిః కల్పిత సౌందర్య మిత్య
ర్థః-పురుషం జగతీ విభుతాత్పరాభావతిత్వే లోభాద్భజంతే అన్యత్ర వస్తుతః
పరమార్థతో విరూపం రూపవ న్తం రూపవన్తమితి ధ్యానాదితి భావః-

ప్రకటిత పరమాత్మానం జగతి విభూతా కృపా [illegible] త్యల్పాశ్చ ప్యపంతి. అత్రైవ యౌవనతేం విష యథాగ జనితం సౌఖ్యం నహి వయ్యర సుందర త్వాదితిభావః - అస్య పరిణయస్య ఫలం ఉత్తమభక్త మాత్రతుష్టిః కృష్ణాన్యజనేన మాత్రే జన్య సంతోషః అన్యత్ర విష యోపనతం సౌఖ్యమత్ర న - స్వరూపానందభరితత్వాదితిభావః - కింతు అస్య ఫలం ఉత్తమభక్తమాత్రస్య ప్రహ్లాదహనుమదాదిభక్తజాతస్య తుష్టిరను గ్రహ ఇతి యావత్ భక్తానుగ్రహార్థమేవ సీతా పరిణయనాది నటనం నతు విషయలౌల్యాదితిభావః ॥ ౪౯ ॥ బాలికేతి ॥ యా బాలికా వధూ రనవ్యజన్మానం

శ్చనవస్తుతో విరూపమ్ । విషయోపనతం హి నాత్ర సౌఖ్యం
ఫలమస్యోత్తమభక్తమాత్రతుష్టిః ॥ ౪౯ ॥ ౯ ॥ తదను యదు
నందనః పునరపి వస్తుగతిముపపాదయన్నివ విలోక్య రుక్మి
ణీవదనం సకపటమిదమవాదీత్ ॥ ౪౯ ॥ ౧౦ ॥ బాలికా నవ్య
జన్మానం యా న సంవర్ధయేద్వధూః । భోగలౌల్యమలీకం
తాం సుందరస్య ప్రతీచ్ఛతః ॥ ౫౦ ॥ ౧౧ ॥ ఏవం వాదిని తస్మి
న్ రుక్మిణీ సవ్యాజం ప్రత్యవాదీత్ ॥ ౫౧ ॥ ఆర్యపుత్ర యు
క్తముక్తం భవతా-న కేవలం కమనీయపురుషస్య విషమయో
షితా విషాదః కింతు కామినీనామపి సురూపా [illegible] మనసు

మదనం న సంవర్ధయేత్ - సౌందర్యాభావాదితిభావః - తాం ప్రతీచ్ఛతః స్వీకుర్వతః - పరిణయత ఇతి యావత్ - సుందరస్య పుంసః భోగలౌల్యమలీకమ నృతం నిరర్థకమిత్యర్థః ॥ ౯ ॥ అలీకం త్వప్రియే మిథ్యా ఇత్యమరః - అనృత యా స్మృతి యౌవనపాదప ఇత్యతో నృతశబ్దస్య వైఫల్యార్థకత్వదర్శనాత్ యా వధూః - రుక్మిణీతిభావః - బాలికా నవ్యజన్మానం బాల్యం వ్యర్థమస్తు - యా వధూః - రుక్మిణీతిభావః - బాలికా నవ్యజన్మానం బాల క్యస్య మంప్రద్యుమ్నమితి యావత్ - న సంవర్ధయేత్ సూతకమధ్య ఏవ శంబ [illegible] కారణాద్యౌవనానంతరం పునరాగమనాచ్చేతి భావః - తాం ప్రతీచ్ఛ [illegible] సుందరస్య స్వాస్యేతి భావః - భోగలౌల్యమలీకం వ్యాపారేవ ప్రసకలక్షణా [illegible] త్వాదితిభావః ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ కమితి ॥ [illegible]

నైష్ఠ్యాంశత్రిష్విత్యమరః - శమితోపి కామః కామినీవిషయానురాగః యస్య తత్ర స్యాంసుందర్యాం - విశరారుసార్వవిభక్తిక స్తసిః - పునరుత్పద్యతే పాద్యపవిత తేన స్యావిదగ్ధతయా పశుప్రాయస్యేత్యర్థః - జన్మసాఫల్యేకీదృశీ విరోధల క్షణయా జన్మనో వైఫల్యమేవేత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - దృశా హారవత్యా శమితోపి కామస్స్మరః యతః యస్యాస్సకాశాత్పునరుత్పద్యతే ప్రద్యుమ్న

రూపవల్లభలాభేన సాంప్రతమనుతాపః ॥ ౫౨ ॥ శ ॥ శమి
తోపి దృశా కామః పునరుత్పద్యతే యతః । సా చేద్వృషభవి
త్రస్యాకీదృశీ జన్మసాఫలీ ॥ ౫౩ ॥ పరస్పరపరీహాసస్మేరాననస
రోజయోః । సతయోః కలయన్ లీలాం శ్రియసాంభూయ
సాంనిధిః ॥ ౫౪ ॥ గ ॥ ఏవమరవిందలోచనః కంచిత్కాలం ప్రే
యసీపరిహాససుఖమనుభూయ కుచేలం పునరపృచ్ఛత్ ॥
౫౫ ॥ వ ॥ ఆలోక్యాంగణచారిణో వ్యగశిశూన్ రోమం
థమభ్యస్యతో దూర్వ త్రైరసవెత్యయమం బమధురం కింభత్సస్య
మత్నంత్యమీ । ఇత్యేవం పరిపృచ్ఛతో తిక్రపణం భత్స్యాశయా
బాలకాన్ సాకాంతుం పరిచుంబ్యభూసురమణే కచ్చిత్సుఖం
ప్రాప్యతే ॥ ౫౬ ॥ గ ॥ స్మరసి కుచేల గురుకులేవత్స్యావస్తత్ర
త్రిచయా మునపుళి నేషు ముష్టాముష్టిలీలాం విధాస్యావః ॥
౫౭ ॥ అపితు విస్మృతమిదం భవతా ॥ వ ॥ ఫలస్యాంతోద
యం జాతయా తాశ్చూతంతదావదత్ । రామః పంభృతం
పశ్యన్నాపాంచత్వాదృశావితి ॥ ౫౮ ॥ వ ॥ ఇదం కిమ

రూప్వే చెలితి భావః - వృషవిపతర్యస్యానుకృత పరిణామస్య పరమాత్మన ఇతియా వత్ - చేత్ ప్రేయసీ చేదిత్యర్థః - జన్మసాఫల్యే కీదృశీ ఇతో పి కిం మమ జన్మసాఫ ల్యమిత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ ॥ స్మరసి కుచేలేత్యాది ॥ అధి ష్ఠాయ వచ కేల్యడితిధాతో రర్థే ల్యట్ ॥ ౫౭ ॥ ఫలస్యాంత ఇతి ॥ సర్వప్రాణివాది క్షాన్ సాంక్ష్యచిలాలసాయాం సుగసుకావితికెచిత్ ఫలమిచ్ఛంత ఇత్యర్థః - [illegible] వదతి - అత్రిప్రకరణార్థః తాతయోః గాథా వాస్న ల్యట్ - [illegible] -

తాయాః కృష్ణయోరసి పతితత్వం దేవపృష్టత్వాదితి భావః - అభ్యాగిక్షరతి-అత్రిక
ర్షాణాం శ్చైష త్వేనావివక్షితత్వాత్ షష్ఠ్యభావః అధిపూర్వకాదిక్స్మరణ ఇతి ధా
తో౽౽ట్ - వస్తుతః పరధేనూనామితి - తదిదవశ్యం వస్తుతః పరత్వాదితి భావః
అమృతాదపీతి - పృథుకేషు చిపిటేషు అస్య కృష్ణస్య క్షుత్కరో౽గరుదః ॥ ౫౮ ॥
౫౯ ॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ ౬౩ ॥ ౬౪ ॥ పృథురితి ॥ ప్రాహేతికవిబుద్ధిస
న్నిహితాయా రుక్మిణ్యా స్తత్కాల-లీనత్వాల్లట్ - నతే సాధవేత అస్మై కుచేలా

యేతి భవాన్వనాం తేగార్భ్యరయాప్యామడదీతహాసాః ॥
౫౯ ॥ సస్మితాం రుక్మిణీమవలోక్య సశంకం, శిశూప్రష
మాణస్య గురూనవాస్యాశార్యావలంబోపి నదూషణాయ ॥
౬౦ ॥ గ ॥ ఏవం వాదిని వాసుదేవే లోకస్థితిమభి దధానేవ
రుక్మిణీ సకపటమిదమవాదీత్ ॥ ౬౧ ॥ వ ॥ గురుధేనోస్స్వధే
నోర్వాపోషణం నైవదూషణమ్ । వస్తుతః పరధేనూనాం ర
క్షణం నార్యలక్షణమ్ ॥ ౬౨ ॥ గ ॥ భగవానపి ప్రేయసీవ
చసి ప్రతివచనమనధిగచ్ఛన్నివానుత్తరయన్ వయస్యకుచేల
కచ్ఛిదుపనీతస్సఖ్యురుపహారః ఇతి వదన్నేవ జీర్ణచేలాంచ
లవాస్త్రవ్యాన్ ముష్టిపరిమితాన్ పృథుకానాదాయ సత్వర
మఖాదీత్ ॥ ౬౩ ॥ వ ॥ అమృతాదపి తేషు మాధురీ పృథుకే
ష్విత్యవగమ్యతే యతః । అమృతం లభతే స్య కింకరః పృథుకా
స్తు ప్రియయాపి దుర్లభాః ॥ ౬౪ ॥ పునర్జిఘృక్షుం పృథు
కాన్ముహుర్విదర్భజా ప్రాహ నివారయంతీ । దేయాస

యసర్వస్వం పత్న్యమస్తాపిసంపత్తిర్దేయా యదిముష్టిమాత్ర పృథుకానామే
వపర్యాసంపన్న్యాత్వాదితి భావః - ఉగ్రసఖస్య శివమిత్రస్య కుబేరస్యేతియా
వత్ - కీదృగ్గతిః - ప్రాచాత్వేవం వ్యాఖ్యాతం సతే వినీతాయాస్మై కుచేలాయ
సర్వస్వ సర్వపద్దాయా యదిఉగ్రశ్చాసౌ సఖాచ ఉగ్రసఖః తస్య కాగతిః వినీతాయై
వమిత్రాయ సర్వామపి సంపదం దాస్యసి చేదత్యంతకోపనాయమిత్రాయ
కిం దాస్యసీత్యర్థః - వినీతస్తు సర్వాస్వాపి పరితుష్యేన్నతూగ్ర ఇతి భావః.

మద్భూతంపత్ను-తేరపత్నీ సా చేదస్మై దీయతే తదా కుబేరస్య భాగధేయమిత్యర్థః ॥ ౬౫ ॥ ౬౬ ॥ అసావితి ॥ దీనః అసౌ కుచేలో మదభాగాత్ స్త్రీకంఠయిత్వ్యపి దీనస్యా త్రహీనమదభాగ్యాన్యర్థదిత్యర్థః ఇతిజ్ఞాత్వా భూరిభూమిబహుళం జీవనం యస్యాస్సా జీవనం జీవనసాధనం భూరిసువర్ణం దురాపమాధాత్ నదీత్వమన్నిత్యర్థః- యుక్తం చైతదిత్యాహ-అన్యథా పతిగతిమోచనతః కథం స్యాత్ అతస్సంభా వితా స్త్రభాః ధనమానమదాన్వితా ఇతి భగవతా ధన మదాన్వితస్యాముక్తత్వాన

తస్మైయదిసర్వసంపత్సతిభవేదుగ్రసఖస్య కీదృక్ ॥ ౬౫ ॥ గ ॥ కుచేలో పి పురందరమందిరమివ ముకుందసద్మని తామేవ యామినీమపనీయబహి శ్చేద్యుత్యపి ద్యోతనేమిత్రధనమనధిగచ్ఛన్నపి తత్సమాగమమేవ భూరిలాభం మన్వాన స్తదనుజ్ఞయా నిజనికేతనాభిముఖమయాసీత్ ॥ ౬౬ ॥ అచింతయచ్చ ॥

శ ॥ అసౌ నదీనో మదభాగి తస్య స జీవనం భూరి దురాపమాధాత్ । పతీగతిప్రాప్త్రకథ మన్యథాతు నివర్తితా చాసుర సంపదుచ్చా ॥ ౬౭ ॥ గ ॥ ఏవం విచింతయన్నేవ నిజసదనప్రదేశమాసాద్య తత్ర చకిమిదం కస్యేదమిత్యపరమివ పురందరమందిరమితి తత్వమనత్వా పరిభ్రమన్ కుచేలస్సహసఖీభిః ప్రత్యుద్గతయా సకరుణయా హరివితీర్ణయా యామూర్తయా వో పలక్ష్మ్యాప్రియయా ప్రవేశితస్సద్మ సకలభోగానుభవన్ననుభవనమానందబంధురస్సుఖమువాస ॥ ౬౮ ॥ వ ॥ వత్వావ

ర్థాత్వైకథనాదితి భావః ఉచ్చా అధికా అసురసంపత్ ॥ దైవీసంపద్విమోక్షాయనిబంధాయాసురీమతేతి భగవతా షోడశాధ్యాయే కథ్యమానా నరకసామగ్రీత్యర్థః- నివర్తితా చ కథం స్యాత్ ధనికస్యాసుర సంపత్సంభవాదితి భావః-వ్యంగ్యార్థస్తు-అసౌ నదీనామినః ప్రభుః అబ్ధిరిన మహ్యాస్యై ప్రభ వత్యాం తిమిపృథ్వీకాయాః మదభాగిని-న రామః భూరిజీవనమంభః దురాపమాధాత్ అగస్త్యయా పై త్రిశోషయాతాస్యేత్యర్థః-అన్యథా గతిగామ [illegible] స్యసంచారః కథం స్యాత్ ఉచ్చా అసురసంపదా త్రిదశాదిసంప

త్రిస్నీకలికాతాలకలఖంస్యాదితి ॥ ౬౩ ॥ ౮౭ ॥ ఏవంభాగవతప్రసిద్ధాం తచేలోపాఖ్యానపర్యంతాం కథాంవర్ణయిత్వాసంప్రతి స్వకల్పితాం రాధామాధవవివాహాదికథాంవర్ణయిష్యన్నుపోద్ఘాతత్వేనతదుత్పత్తిప్రకారవిధయావిహితాపరాధో రాధాభిధాంవ్యధితజాతువధూంవిధాతా। ప్రీత్యైతదీయవరమాదపిసింహళాఖ్యద్వీపాధిపాయపణితోరమణీమణింతామ్ ॥ ౬౫ ॥ ౫ ॥ అనంతరంచతమేనంసింహళద్వీపాధిపం విజయవర్మాణం సముపజాతయావనాయాఃదుహితురనురూపవల్లభమనుపలభ్యమాయమానమానసంకమలాసనస్వప్నదర్శాయామేవ ముపదిష్టవాన్ ॥ ౭౦ ॥ ప ॥ రాజన్నారాధికాంకృత్వా రాధికాంమురవైరిణః। నిర్మాణచాతురీంకుర్యాః సామికాంఫలినామితి ॥ ౭౧ ॥ ౫ ॥ విజయవర్మాపితదేవసంపదాంనిదానంమన్వానోదామోదరమావాహ్య మహోత్సవమాపాద్య రాధాంవ్యతరత్ ॥ ౭౨ ॥ భగవానపితామేతాంసాధరాధవిధివితీర్ణపూర్ణపాత్రభూతామధిదేవతామివసౌందర్యనిధేరిందుకలామివ వృషాకపిశిరశ్శ్లాఘనయోగ్యాం స్వరుచిప్రతిబంధకతయాకమలానభిమతాంచదేవసేనామివ సుకుమారభావలాభనీయాంరాధికాంవిశ్వకర్మనిర్మితంశిమపిశరిహసితకైలాసవిలాసమంతఃపురం ప్రవేశ్యతయాసమమరమత్ ॥ ౭౩ ॥ ప॥కల్యాణివినివేశ్యజాతుసమయేసఖ్యాస్సముత్కంఠితంకేళీసద్మనివంచ పాయకకలాతంత్రప్రవీణంత్రంపహరిమ్। ద్వాఃశోపాంతమకారంప్రాప్తాతి - తల్పాదహారేత్యాదినా ॥పుత్రీయతేపుత్రమాత్మనఇచ్ఛతే సుఖఆత్మనఃక్యచ్ -పరమాదాద్వారత్వేన(ప్రా)దాదిత్యర్థః ॥ పణితస్తుతేఃఫలినాంసఫలాంఫలబహిర్భ్యామినచ్ ప కృదభిహితిపినచ్ ॥ ౬౯ ॥ ౭౦ ॥ ౭౧ ॥ ౭౨ ॥ ౭౩ ॥ ౭౪ ॥ వినిమర్మమితి ॥ త్వష్టవరప్రదాతామహితవర్త్ర

హాత్రాహృత్యవతిష్ఠతే తావ - 'అపూర్వ్యంసుఖంరమురతజన్యతిసంజాతా భంసౌందర్యంహరేరిం త్రస్యచక్ష్ణస్యాతసుర తార్థరదవభూయార్థరత్య గ్గంచఇష్టిమిచ్ఛాంయాగంచ॥౬౫॥౬౬॥౬౭॥౬రాసఖ్యాతి॥ హితాప్రియా సఖ్యాఅతిసంహితావంచితాస్యాత్క-ముపంచనాంబుధ్యేతజానీయాద్వాపి వితర్కః-తిహేఃఅవంచనాం-జానీయాశ్చేదిత్యర్థః-జాతుకదాచిత్ప్రత్యా

సీనయన్న పవఘూంరాధాం కథంచిద్గిరాం వాశైర్వంచన-
చాతురీపరిణతైఃముగ్ధాంవిదగ్ధాంగనాః ॥ ౬౪ ॥ వినిమయమే
యత్తవవిశ్వకమాల్లీలాగృహంతత్క-మలకీరాధే । ప్ర
యామతేప్రిష్టవరప్రదాతాదేవోమనోభూరపిసన్నిధత్తే ॥
౬౫॥ ఖేలామలీలాసదనేతన్ముగ్ధేవశంక్యతాంనాస్తిహరిఃకి
లాత్ర । కిమప్యపూర్వ్యంసుఖమత్రలబ్ధ్వాస్మరిష్యసిత్వంహితత
సూచికాంమామ్ ॥ ౬౬ ॥ కింవర్ణ్యతేసౌరభమస్యమన్యే
హరేర్నివాసప్రియదివ్యోహిసాక్షాత్ । యత్తద్ దేతత్సురతా
ర్థమిష్టంసుదృగ్జనేనాచరితైవలభ్యమ్ ॥ ౬౭ ॥ గ ॥ ఏవ
మాదివచనవంచన వశేనకథంచనకేళిమందిరాళింద మానీ
తాయాంరాధాయామ్ ॥ ౬౮ ॥ ప ॥ సఖ్యాస్వావలిసం
హితాకిముహితాబుధ్యేతవావంచనాంతర్హి ప్రత్యయ
ఎవజాతునభవేద్వ్యాపారినాసఖిముగ్ధాయయదివావిధి
ర్హిబలవానిత్యాదిశం కాంకురాః 'మంజీరోజ్జ్వలమంజు
శింజితరవైరస్తాస్సమస్తాహరేః॥౬౯॥అత్రాన్తరేకేళిబుధ

యోవిశ్వాసపదనభవేత్ ఇతిఃపరంకదాచిదపిపరవంచయితుమశక్యేత్యర్థః-
అతఏవానర్థాశంకనాయాహఃపార్శ్వస్థా-యద్యాసఖీ ప్రవిశావియంప్రి
యాముగ్ధాఅతస్స్వావధానంచితాస్యాత్వేవితిఅవధారణాత్త్రికామతిఃయదివా
విధిహిఃబలవానలంఘ్యఇతికార్యప్రత్యేకస్యాసంస్యాం శంకాంకురాశ్చంకా
ఙ్కురిమతాఇత్యర్థః-అతఏవాత్రధాతఃశబరతాలంకారః॥౬౯॥అత్రాంతరేత
కేళిమన్దిరనేమయా॥ప॥అతసరత్వధ్యేతతరాత్మనిచేత్యంతరశబ్దార్థో-శ్రావమ

ర్తః-సర్వజ్ఞస్యాపి గురోర్మోహాసంపాదకం శిష్యపాండిత్యమద్భుతమితి భా
వః - తదేవ పాండిత్యమష్టభిశ్శ్లోకైర్వర్ణయతి - స్తంభ ఇత్యాదిభిః - స్తంభో
నామ స్తంభవత్ప్రియయోర్మోహాంచ స్వేదో వైవర్ణ్యం వేపథుః । అశ్రు వైస్వ
ర్యమిత్యష్టౌ సాత్త్వికాః పరికీర్తితా ఇతి శ్లోకోక్తస్సాత్త్వికభావః - స్థూణాప
సృహారేర్నృసింహస్యానుప్రవిష్టశ్చ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ యదితి ॥ ప్రియయోః స్పష్టచేష్ట
తారూపస్సాత్త్వికభావః సంవర్తశ్చ - ఆకస్మికః భగవదాజ్ఞాం వినా ప్రవృ
త్త ఇత్యర్థః ॥ ౫౨ ॥ విజృంభిత ఇతి ॥ తదా మురారేః ప్రతిలోమలోమ్నిలో

స్యమనోభవస్య పాండిత్యముజ్జ్వలమఖండితముజ్జజృంభే । సా
ర్వజ్ఞమాకలయతః పురుషోత్తమస్య మోహో మహాన్నిజగు
రోరపి యేన తేనే ॥ ౫౦ ॥ తథాహి ॥ స్తంభే పురా యో హరి
రావిరాసీత్ స్తంభో ఘనాతత్ర హరౌ చకాస్తి । కృతావ
తారాన్నృహరేరితః ప్రాగ్వలతుంగోఽయం నృహరిస్తదే
వ ॥ ౫౧ ॥ యదాజ్ఞయాస్యాత్ప్రళయస్తమీశమాకస్మికః
క్షోభమనీనయత్సః । స్థానేయతో యో హరిణా వ్యలంఘ్య
స్స్వసర్గప్రపంచప్రియో హి భిన్నః ॥ ౫౨ ॥ విజృంభితో భూ
త్ప్రతిలోమహర్షస్తదా మురారేరితి నైవ చిత్రమ్ । యదీ
దృశో జాతు చిదంగనానాం సంగేషు హర్షోఽననుభూతపూ
ర్వః ॥ ౫౩ ॥ స్వేదాంబుపూరః ప్రససార శౌరేరనర్గళ
స్తన్న విచిత్రపాత్రమ్ । సాద్రో విధుర్నిర్వ్యవధానమే

మ్ని - వీప్సాయామవ్యయీభావః - నపుంసకాదన్యతరస్యామితి సమాసాంత
స్యవికల్పాట్టజభావః - హర్ష ఉద్బోధో రోమాంచ ఇతి యావత్ - ప్రతిలోమో
విపరీతో హర్షః ప్రతిలోమ ఇతి చ వ్యజ్యతే - వైపరీత్యమేవ ప్రకటయతి - య
దీత్యాదినా ॥ ౫౩ ॥ స్వేదాంబ్వితి ॥ సాద్రః స్వేదాంబుసిక్తః ॥ ని ॥ ఆర్ద్రం సా
ర్ద్రం క్లిన్నమిత్యమరః - విధుః కృష్ణః నిర్వ్యవధానమేవ స్వేదోత్తరతు
రాధాయాః పరిరంభమివాప - వ్యంగ్యార్థస్తు - సాద్రః అశ్రాన్త
తత్రియుక్తః విగుస్పందః నిర్వ్యవధానమేవ అశ్రాన్త ప్రశ్రిభాగా స్తాన

తమేవ రాధాయాః విశాఖానక్షత్రస్య పరిరంభం ॥ని॥ రాధా విశాఖా ... స్య తు సిధ్యతి ఖాశ్రవిష్ఠయేత్యమరః ॥ అత్రాపి విశాఖయోర్నక్షత్రనక్షత్ర తథానాదాత్రిధాగో త్రతకాలమేవవిశాఖాధాగోనఘటత ఇతి భావః ॥ ౨౪॥ సమగ్రేతి॥ సమగ్రవేదిని సర్వజ్ఞేపి వివర్ణతా వైవర్ణ్యం పామరత్వం చ ॥ని॥ వివర్ణః పామరో నీచ ఇత్యమరః ॥ని॥ గ్రామ్యధర్మః స్మరతంత్రే ॥ నిర్వ్యవాయో గ్రామ్యధర్మో మైథునమిత్యమరః - గ్రామ్యోల్లంఘధర్మః ఆచారశ్చ ॥ని॥ అశ్లీలే సురతే గ్రామ్యం గ్రామ్యః పల్లీభవో జన ఇతి భాస్కరః - అనుత్తమః శ్రేష్ఠః ॥ ౨౫॥ అచల ఇతి॥ గిరిర్ధీరశ్చ స్థితితః మర్యాదాయాః స్థానతశ్చ ॥

వర్ధాధాపరీరంభమిమేష చిత్రమ్ ॥ ౨౪ ॥ సమగ్రవేదిన్య
పితత్రకృష్ణే వివర్ణతా ప్రాదురభూత్తదానీమ్ । న గ్రామ్యధ
ర్మప్రవణః కథం స భజేత వైవర్ణ్యమనుత్తమోపి ॥ ౨౫ ॥ అచ
లస్థితితః ప్రచాల్యతే న మయా కిం ను హరేః కథం యశః । ఇతి
తం జగతీధరం స్మరన్ త్రిజగద్వ్యాపినమప్యకంపయత్ ॥ ౨౬ ॥
అనర్గళం నేత్రపథాత్ప్రవృత్తా యతో ముకుందస్య తదాస్ర
ధారా । అనంగబాణైరతిరక్తతాంతః కృతేతి తేన హ్యనుమీయ
తే స్మ ॥ ౨౭ ॥ వైస్వర్యమప్యస్య తదావిరాసీద్విలోకితం క్వాపి న
తచ్ఛ్రుతం వా । యస్మై న శవేసుస్థపరేభృపుష్టస్స కిం ను రాధా

ని॥ స్థానమర్యాదయోస్స్థితిరితి భాస్కరః - హరేః కథం యశః గోవర్ధనోద్ధారాదితి భావః - జగతీధరం పరమాత్మానం పర్వతం చ ॥ ౨౫॥ ౨౬॥ అనర్గళమితి ॥ అస్రధారేతి ॥ని॥ అస్రశోణితయోరస్రమితి భాస్కరః - అతిరక్తతా శోణితాతిశయవత్తా అంతరేవ బాణప్రయోగాదితి భావః - అత్యాసక్తతా చ - అనుమీయత ఇతి ॥ అనురాగస్య మనోధర్మత్వేన అప్రత్యక్షత్వాదితి భావః ॥ ౨౭ ॥ వైస్వర్యమితి ॥ పరేభృతపుష్టః కృష్ణః కోకిల ఇతి చ వ్యజ్యతే రాధాయా ఆగమనకాలే - రాధస్య వైశాఖస్య ఆగమనకాలే చైత్రాంతర్గత ఇతి యావత్ ॥ ని॥ వైశాఖే మాధవో రాధ ఇత్యమరః - ఏతదృశస్య స్వస్య ... సంశ్రే

౯కింద్వారప్రత్యుతసాపత్న్యాదితిభావః ॥ ౭౭ ॥ ౭౯ ॥ ౯౦ ॥ అర్థీతి ॥ అర్గళంవి
ఘటంభంబలవత్సుస్థసంపాతస్సంగమః ॥ ౯౧ ॥ ౯౨ ॥ ౯౩ ॥ అత్యైతి ॥ ...
విత్తుకట్టుంఇంద్రియపట్టుంచమనష్టష్టానిం క్రియాణీతివచనాత్ స్రాష్టి
గమకాంక్షతుద్యక్ ॥ ౭౭ ॥ ౮ ॥ ఏవముద్యూతప్రభూ
తసాత్త్వికవికారైసతిముదారౌపర్యంకపాలిఖవిషమసాధ్య
కళక్తిం విరహతాపనివర్తికామమృతవర్తికాంతామేతా
మాళీజనః కేళీసదనమాదితః ప్రవేశ్యస్వయమప్రవిష్టఏవసం
ఘటితకవాటస్సత్వరమపససార ॥ ౯౯ ॥ ప ॥ దృష్ట్వాతత్ర హ
రింపురస్స్మరగురుంవేగాద్వివృత్తాననాసాటోపాటికవాట
పాటనవిధౌమోఘీభవత్ప్రియత్నా । రాధా తత్ర యథా
యథాభజతసానిబంధమాశాతథాగోవిందస్య విశృంఖ
లాసమభవచ్చిత్రింస్మరప్రక్రమః ॥ ౯౦ ॥ అపిప్రదాయాం
తరమర్గళంసధృత్వాపిపాణింబలవత్ప్రియాయాః । లా
ఘంహరిర్విశ్వసితిస్మనాస్యాస్సంపాతసంపాదితకంపసంప
త్ ॥ ౯౧ ॥ క్రీడామందిరమాదరాదుపగతామాళీజనప్రా
ర్థనైస్తత్రాతర్కితసంభవంయదుపతిందృష్ట్వావిమో
హాకులామ్ । అంకంసంస్పృహమాకలయ్యమధురైరానం
యన్భాషితైః ప్రీణ్మానూతనసంగమేనవవధూంరాధాం
హరిః పాతునః ॥ ౯౨ ॥ తథాహి ॥ కిమేనమాళీవిరహేణబా
లేలోలాలకేలుంపసితోవపోషమ్ । దాసోహమాజ్ఞాపయ
గః కథంమనఖ్యానిర్వృతిరయితాస్మికృత్యమ్ ॥ ౯౩ ॥ అత్
క్రీడనతత్పరాయదిభవేస్సఖ్యానమంప్రియసిమ్యోతంగ
హ్యాతమంపునస్త్రీజగతిశ్లాఘ్యంపమాకర్ణయ । క్రీడాసా
మఅతసుత్కరిరశూన్యాః స్మరత్స్వసాత్మంతతాసాత్వికత్వందున్నవికళం
రత్వంచఅబలాదుర్బలాఅతక్రీడనకౌశలానభిజ్ఞాఇత్యర్థః - స్త్రీయశ్చ
స్తోత్రాహ్యాః పరానందదం అమితానందసంపాదకం పరమాత్మనస్సహా

హారంచ ప్రసిద్ధాః క్రీడనాఅత్యద్వయం క్రీడాసాధనం - శరీరాణి - అ
నాతః కంఠత్యం త్రైత్రిస్యస్తుతిరిత్యేతద్ద్వయత్యాదితి ధ్యేయం ॥ ౫౪ ॥ దు
ష్ప్రాపఇతి । దుష్ప్రాపోపివిధోః కరః చంద్రకిరణః తత్తైకుచయుగస్థా
త్యాతాంకిముశీతలంవాతమాతనోమికింవాపిజయామికింన్విత్యర్థః - అథవా
గ్రహాయుతంచంద్రాదిగ్రహాయుతం అంబరమాకాశమేవాకసోఽమిత
నయామితతేః కిమతఆహ - ఊరుద్యుతిచుంబినం అధికకాంతిస్పృశంతమీశంని
శానాథం॥ ని ॥ రజనీయామినీతమిత్యమరః - స్పృష్ట్వా తాపాపనోదనార్థమి
తిభావః ధన్యంపురుత్వాత్కారస్పర్శనచంద్రోపిధన్యోభవత్విత్యర్థః-వ్యం
గ్యార్థస్తు విధోః స్వస్యకరోహ స్తః కుచయుగస్థాప్యతాంస్పృశామికింన్విత్య

ధనమతుషత్కామతనుస్సాతీతు సోత్కారత తాప్త్రాత వ్యా
అబలాశ్చయత్ర తదిదం మన్యేపరానందదమ్ ॥ ౫౪ ॥ దు
ష్ప్రాపోపివిధోః కరః కుచయుగేత్తైకిముస్థాప్యతాంకిం
వాశీతలమాతనోమిసకలేష్వంగేషుతేస్పర్శనమ్ । అకసో
ఽప్యథవాంబరం గ్రహయుతం ధన్యం తమీశం కురుస్పృష్టోరు
ద్యుతిచుంబినం వదముదా కా వాత్ర సేవాస్తుతే ॥ ౫౫ ॥ గు
హ్యాంతపవప్రకటయామ్యధునాసుఖార్థం కోప్యస్తి కామ

ర్థః - కుచమాత్ర ఇతి - కోయం నియమ ఇత్యాహ - తేతవాఖిలేష్వంగేషు శీతలం
యథా తథా స్పర్శనమాలింగనం కరోమికిన్ను - అంబరం వస్త్రం ఆకర్షామ్యప
హరామి వస్త్రాపహారస్య ఫలమాహ - ఊరుద్యుతిచుంబినం వస్త్రరహితత్వా
త్సక్థి కాంతిదర్శినం తం ప్రసిద్ధమీశం పతిం మామితి భావః - స్పృష్ట్వా ధన్యం కు
రు పీతాసు సేవాసుమధ్యేతవకీదృశ్యాపేక్షితేతి ప్రశ్నః ॥ ౫౫ ॥ గుహ్యమితి ॥ సు
ఖార్థం గుహ్యముపస్థం ప్రకటయామి వస్త్రాపహరణేన స్ఫుటయామీత్యర్థః -
అన్యత్రాతవసుఖార్థం గుహ్యం ప్రకటయామి కిమపిరహస్యముపదిశామీత్య
ర్థః - తదేవాహ - కోపీతి - ధీరాపి స్థైర్యవానపి భీరూణాం భయశీలానాం
అశక్తానాం వశగః అశక్తేన తదుపాసకేనధీరాఅపిజీయంతఇతిభావః - ఉప
పాసకదుపాసికాపుంభావం పుంజన్మయాఖిలస్త్రీణాం పుంజన్మసుకృతంధ్య

మితిభావః-అన్యత్రధీరోపివిద్యావనపిభీరూణాం స్త్రీణాంకళకః శబ్దోభవతి అలసాపి పుంభావం ఉపరిసుకతమిత్యర్థః-తదుపాసనస్యమన్మథదేవోపాసనస్య ఈదృశఫలమస్తీతి శేషః॥౯౬॥ అపీతి॥ అఘటితఘటనాకౌశలతమితివక్ష్యమాణవిరుద్ధధర్మాణాంసహావస్థానవిరుద్ధసంపాదనరూపమిత్యర్థః॥ ౯౭॥త మితి॥ త్రిదశం దేవం-దశవిధేతి॥ దృఙ్మనస్సఙ్గసంకల్పాజాగరఃకృశతారతిః హ్రీత్యాగోన్మాదమూర్ఛాంతాఇత్యనంగదశాదశేతివచనాత్తాదశదశాః సుతనుః స్త్రీసుందరంశరీరంచ - క్షేత్రంశరీరంపత్నీచ॥ని॥ క్షేత్రంకళత్రకే

ఇతిద్వైతసార్వభౌమః । ధీరోపిభీరుపశగోలలనాపియాతి
పుంభావమీదృశఫలంతదుపాసనస్య॥ ౯౬ ॥ ౪ ॥ అపిచత
దీయమఘటితఘటనాకౌశలమసాధారణ మవధారయతు
భవతీ॥ ౯౭ ॥ తమేనంమీనకేతనంత్రిదశమపిప్రకాశిత
దశవిధదశమనంగమపిసుతనులోభనీయంభవవిరోధినమపి
సంసారసారంపరిత్యక్తక్షేత్రమపిసరతింధ్రాణువిరోధినమ
పితరుణోపాస్యంమధుప్రణయినమపికృతసురావజ్ఞానంప
సంతమిత్రమపిపుష్పసమయేశరప్రహారంకుర్వాణమనన్య
జమపిమనోభవంరతిభాజమపివిరతిభాజం కుసుమైకసాయక
మపివల్లవేషు పక్షపాతినంసుమనోబాణమపిసురతావిరోధి
బాణంశంబరవిరుద్ధమపిదానవారితయాప్రసిద్ధంనష్టమూ
ర్తిమప్యనష్టమూర్తిం ప్రణయినంనిర్వాణ కారణీభూత

దాదెసిద్ధస్థానశరీరయోరిలిప్రతాపః-తరుణోపాస్యంయువసేవ్యం, తరు ణాన్యక్షేణోపాస్యంచ, సురావజ్ఞానంమదిరాత్యాగః,సురాణామావజ్ఞ నంవశీకరణంచ-పల్లవేషు, పక్షపాతినం పల్లవబాణానురక్తం విటేష్వనుర క్తంచసుమనోబాణంకుసుమేషుంసుమనసస్సురాఏవబాణాయస్యతంచ-సు రతస్యఅవిరోధీఅనుకూలః.సుగతస్యబుద్ధస్యఅవిరోధీచ బాణోయస్య తంశంబరారాతిఃశంబరమంభశ్చ॥ని॥నీరకీ ..ాంబుశంబరమిత్యమరః-దా నవారితయా- దానవశత్రుతయా- దానోదకతయాచ, యోగాభ్యాసతనుసిద్ధ

మత్స్యభక్ష్యాన్నాసక్తిశ్చ ॥ సి॥ యోగః పూర్వాశ్రమసంపాదితానంగశిక్షాభ్యాస
యుక్తిష్వితివిశ్వప్రకాశః - శూర్పకారిః శూర్పకద్వేషీ - శూర్పకఙ్కరోతి

యోగాభిలాషజనకతయా మోక్షపరిపంథిన మనవగణితభ
వవిరోధివంచనమివమానసావాసినంశిల్పకమివశూర్ప
కారితయాప్రసిద్ధంవైనతేయమివసుమనసాందుర్లభమ
మృతమాతన్వానంకృతాంతమివాయోగావలంబిజనయా
తనోత్సుకంమాంత్రికమివకామినీగ్రహావ్యాకులితపురుషో
పాస్యందివాకరమివాతిరక్తరుచివిషయం హరమివోన్మ
త్తప్రియంజీవన్ముక్తమివనిరంతరప్రమదాశ్రితంపవనమివ
భోగిజీవాతుంకృపణస్యేవవిధేరపిస్వజాతాభిలాషమాపా
దయంతంబహుప్రజస్యేవశశినోపిగురుగృహస్పృహామా
తన్వానంయాతుధానస్యేవపురందరస్యాపితాపసస్త్రీదూ
షణధియమాపాదయంతంవాత్స్యాయనతంత్రప్రారంభ
గవంతంమకరధ్వజముపాసీనాస్సంపన్నప్రియాతాప్తయ
స్సకలభోగాననుభవంతి॥ ౯౮ ॥ తద్వాచతదీయంమంత్ర
మస్మిన్నేవమాంగళికేముహూర్తే తుభ్యముపదేష్టుకామ
స్యైతమపివచనంప్రమాణయతుభవతీ ॥ ౯౯ ॥ ప॥ వామా
భాగైకగమ్యోహిమంత్రోయంత్రస్యసాధనమ్ ।నగ్నతా
మధునః పానంప్రియోచ్ఛిష్టస్యచగ్రహః ॥ ౧౦౦॥ ఇత్యా
దిచాటువచనైర్మధురైర్మురారిస్త్రైరాననామధిగతా
ర్థతయాప్రియాంతామ్ । దృష్ట్వైవనామృతమసౌపిబతి
స్మకింనుమోహాదకామయతకింత్వధరామృతంసః॥ ౧౦౧॥
చుచుంబశౌరిర్వదనంప్రియాయాధ్రువంసుధాదీధితిబింబ
[illegible]స్పృకారీవస్వజాతాభిలాషాధనాతిశయాప్తిః పుత్రీసంగమేచ్ఛాచ
[illegible]గృహస్పృహావిస్మృతసద్వచ్ఛాం వాంఛాయాం తాపసస్త్రీదూష
[illegible]మనపత్యత్రభంజనంచాతః ॥ ౧౦౧॥ చుచుంబేతి॥ యా

ద్యష్టౌ తాఽనవధానాత్, మందంకరధూననేనకిరణకరిపవనేనతిజ్జ్వలఃకోపిరసస్సు ధాద్రవః - ప్రోవాహ వహతిస్మ, అస్యత్ర మందంకరధూననేనహస్తధూ ననేనని షేధార్థమితిభావః - ఉజ్జ్వలఃకోపిరసఃప్రోవాహ, కరధూననేన స్పృహాతిశయ సంజాతఇత్యర్థః - స్వమపిదుర్లభంవస్తు ప్రియమితి భావః - ఉజ్జ్వలః శృంగారఇతి-ప్రాచీన వ్యాఖ్యానంతు రసస్య స్వశబ్దవా చ్యతాయాదోషత్వాదు పేక్షణీయం॥౧౦౩॥ త్వదధరఇతి॥ ద్విజరాజ రుచె శ్చంద్రస్యాపదస్యతిరస్కరణం పరిభవం విదధతికుర్వాణేఅధరేసుధా ధికతానాస్తుకింస్యాదేవేత్యర్థః, చంద్రస్యసుధామయత్వాదితిభావః - అ

మేతత్। ప్రోవాహమందంకరధూననేనయదుజ్జ్వలఃకోపి
రసోమనోజ్ఞః॥ ౧౦౨ ॥ గ॥ తదనుయదుపతిఃప్రేయసీబిం
బాధరపానలోలుపఃకమపిచాటువచననిచయమరచయత్॥
౧౦౩ ॥ తథాహి॥ ప॥ త్వదధరఃపరిభూతసుధారసఃప్రి
యతమేకతమేననబుధ్యతే। విదధతిద్విజరాజరుచేస్తిరస్క
రణమస్తుసుధాధికతానకిమ్॥ ౧౦౪ ॥ అదాయదచ్ఛమమృ
తంమదనేబభూవగుప్తావతదేవ విధినానిహితంత్వదోష్ఠే।
ఖ్యాతంతదేత దధరామృతముత్తరంతు కాలుష్యభాగధిగ
తంత్రిదశైర్వృతాతైః॥ ౧౦౫ ॥ బాలేతవాఖిలముఖేపి
విధోర్వివర్తేరేఖాధరస్యవరమస్యకుతోతిమృష్టా। ఇత్థంవి

స్యత్రిద్విజరాజాదంతశ్రేష్ఠాఃమధ్యమదంతాఇతియావత్॥*॥రాజదంతా మధ్యదంతాదంష్ట్రాదంతాచపార్శ్వయోరితివైజయంత్యాం-మధ్యమదం తానాంరాజదంతత్వకథనాద్ద్విజ రాజత్వోక్తిఃతేషాం రుచేః కాంతేఃతిర స్కరణమాచ్ఛాదనందంతవాసస్త్వాదితిభావః॥౧౦౪॥ అదావితి॥ అచ్ఛంని ర్మలంఅధరామృతంప్రాగుత్పన్నసుధా॥ *॥ఖ్యాతంభవత్యధరోత్తరం వచఇతిశాకుంతలాదిప్రయోగాత్ ॥౧౦౫॥బాలేఇతి॥ వివర్తేపరిణామే సతీతిశేషః-విశంకోనిస్సంశయోస్మి-చంద్రస్యసర్వోప్యమృతమయత్వాన్నృ ష్టతత్రైకా రేఖాత్వతిమృష్టా - అన్యథాఽపానవిధ్యయా శౌత్వమైవాదరోపి

మిత్యర్థః-అతఏవముఖం సర్వాంమ్మృష్టం- అధర స్తుశిమ్మృష్ట ఇతిసర్వసకాశత్వా ర్థః ॥ ౧౧౭ ॥ సువర్ణేతి ॥ సువర్ణవామాత్రేణ అచ్ఛేద్రకదళ్యాదివ ర్ణమాత్రేణ గరుడమాత్రేణచ జగద్దురాపకల్యాణానాం పాత్రేణ అనంత కల్యాణగుణశాలినా పరమాత్మనేత్యర్థః-బహుమూల్యేన సువర్ణపాత్రే ణేతిచవ్యజ్యతే ॥ ౧౧౭ ॥ మనోహరాపాంగేతి ॥ షోడ్రస్యోపటలం మధు కోశః మన్యే ఇత్యుత్ప్రేక్షా వాక్యార్థః సమత-తిర్యగ్విహితః తిర్యగ్జంతుభిర స్మష్టాభిః కృతోపి పాత్రేయః పరైర్నైవ రేణ పేయః క్వచిన్మనుషసంచార రహితే ప్రదేశే మషీకాభిరేవ నీయత ఇత్యాభిప్రాయేణ ప్రాయోగ్రహణం- అన్య

శంక్యచిరమస్మ్యధునావిశంకః స్మృత్వా శివంధృతరుచిం శశి రేఖయైవ ॥ ౧౧౭ ॥ సువర్ణమాత్రేణ జగద్దురాపకల్యా ణపాత్రేణచయద్గృహీతుమ్ । అహంకియత్ప్రేయసి తేధ రస్య తస్యామృతస్యాపిచ తారతమ్యమ్ ॥ ౧౧౭ ॥ మనోహ రాపాంగితవా ధరోయం షోడ్రస్యమన్యేపటలం యదే షః । చిరాయతిర్యగ్విహితోపికృచ్ఛ్రం పాత్రేయః పరైర్నైవ రేణపేయః ॥ ౧౧౮ ॥ కమలకుట్మలచారుకుచాంకురే త్వ దధరో ద్విజవాస ఇతిస్ఫుటమ్ ।. అతిసితస్సతతామృతసేక తో భవతిరాగవిశేషపదంయతః ॥ ౧౧౯ ॥ ద్విజచ్ఛదస్తేధర

స్త్రతిర్యగ్విహితో లజ్జయా సాచీకృతోపిపరేణ పరమాత్మనైవ పేయస్సర్వ ధాపాప్యమేవేత్యర్థః ॥ ౧౧౮ ॥ కమలేతి ॥ ద్విజవాసోదంతవసనం, బ్రాహ్మ ణవస్త్రంచ, అతిసితః శర్కరామతిక్రాంతః అధరః ॥ ని ॥ శ్వేత్రే సితంభాగం వె వాశర్కరాయాంసితాస్త్రియామిత్యమరశేషః- సతతామృతసేకతః విధి నాసంతతం సుధాభిస్సిచ్యమానత్వాద్ధేతోః రాగవిశేషపద మనురాగాతిశ యాస్పదం భవతి ఏవ శర్కరాశిలాయాం తదనుసుధాభిరపిసిచ్యతే చేత్కిముపవక్తవ్యమితిభావః-అన్యత్ర అతిసితః ప్రథమమతి శుభ్రద్విజవట స్సతతమమృతసేకతో జలక్షాళనాద్రాగవిశేషపదమారుణ్యాతిశయాత్ర యః ॥ ౧౧౯ ॥ ద్విజచ్ఛదఇతి ॥ ద్విజచ్ఛదో దంతచ్ఛదః పక్షివస్త్రంచ యతో య

ష్టత్వాత్కరకాత్-అనేనఅధరేణ హరిణాక్ష్యస్తైన, హారేణ బలాత్కారేణ హార్యంహర్తుంశక్యంనవమమృతంసంఛాద్యసంగోప్యధార్యతే అంతరిక్షధార్యతఇత్యర్థః-అన్యత్ర అనేనగరుడపక్షేణహరిణాఇంద్రేణహారేణ హార్యంహర్తుంయోగ్యంనవంఅమృతంసంఛాద్యధార్యతే,పురాగరుత్మాన్మృతఘటంపక్షేణసంఛాద్యనినాయేతిప్రసిద్ధిః ॥ ౧౧౦ ॥ మహారేతి॥ మహారఇంద్రనీలః అముష్యాఅధరస్యభోక్తుఃపాతుః, ఆదాకంటకపాళిఃపులకపఙ్క్తిః ప్రకాశతేఉత్పద్యతఇత్యర్థః॥ని॥వణౌద్రుమాంగే రోమాంచే క్షుద్రశత్రౌచకంటకఇతివైజయంతీ-తతశ్చమృష్టంస్వాదువస్తులభ్యతే,అన్య

ఇత్యసంశయంద్విజోపిసోయంగరుడః పరంభవేత్ । అనే
నసంఛాద్యయతోమృతం నవంహారేణహార్యంహరిణైవధా
ర్యతే ॥ ౧౧౦ ॥ మసారసారాక్షితవాధరోష్ఠంఫలంవిశం
కేపనసద్రుమస్య । ప్రకాశ్యతేకంటకపాళిరాదౌతతశ్చమృ
ష్టంయదముష్యభోక్తుః॥ ౧౧౧ ॥ ద్రాక్షేవసాక్షాదధర
స్తవాయంనాసత్యవాణీప్రవణాయతోహమ్। తాపాపనో
దాయగదావలంబీముదాతదాస్వాదనసాదరోస్మి॥౧౧౨॥
కథంనుసామ్యంద్విజగర్హితేనబింబీఫలేనాస్తుతవాధరస్య ।
ద్విజప్రధానాశ్శుచయోధరేతుప్రవర్తయంత్యేవరుచింస్వ

త్ర అముష్యపనసఫలస్యభోక్తుః ఆదౌకంటకానాం ఫలావయవవిశేషాణాం పాళిఃపఙ్క్తిఃప్రకాశతేదృగ్గోచరీభవతీత్యర్థః - తతశ్చమృష్టంవస్తులభ్యతే॥౧౧౧॥ద్రాక్షేతి॥నాసత్యవాణీసత్యవాక్యంఆశ్వినేయవచనంచ,గదావలంబీగదాధరః రోగీచ॥౧౧౨॥కథంన్వితి॥ద్విజగర్హితేనబ్రాహ్మణనింద్యేన-కాకాతకీబింబఫలంమద్యమాంససమంస్మృతమితిస్మృతకాకాతకీబింబఫలయోర్ధర్మశాస్త్రనిషేధాత్,అధరేతుశుచయః శుభ్రాః ద్విజప్రధానాః ప్రధానదంతాస్స్వకీయాంరుచింకాంతింప్రవర్తయంతిదంతకాంతిరధరేప్రసరతీతిభావః- అన్యత్రశుచయఃపవిత్రాః ద్విజప్రధానాః బ్రాహ్మణోత్తమాస్స్వకీయాంరుచిఅభిలాషంప్రవర్తయంతి అభిలషంతీత్యర్థః-ప్ర

ధానశబ్దస్యపుల్లింగత్వంసవర్ణితంప్రథమశిలాసేసుకృతవిధానఇత్యాత్ ॥
౧౧౩ ॥ నవిద్యతఇతి ॥ వృత్త్యావిగ్రహేణవ్యాఖ్యానేనైతియావత అధరశబ్ద
చుంబిఅధరశబ్దస్పృక్ నవఖండానిధారతేశావృతాదీనిత్రైస్వారాశేస్వార
సాభూమిః అన్యత్రనవానూతనఖండఃశకలా ॥ ని ॥ స్యాత్ఖండశ్శకలేచతు
ర్థ్వికారమణిదోషయోరితివిశ్వః-తస్యసారస్సారః ॥ ౧౧౪ ॥ విరుద్ధతేతి ॥ అ
సురాఅవిద్యాః అధర్మఇత్యాదావిరోధినానఞ్ తత్వదశకానాదితిభావః-
యథాహుః తత్సాదృశ్యమభావశ్చతదన్యత్వంతదల్పతా ॥ అప్రాశస్త్యంవి
రోధశ్చనఞర్థాష్షట్ప్రకీర్తితాఇతి-ధరఃపర్వతః ॥ ని ॥ అహార్యధరపర్వ

కీయామ్ ॥ ౧౧౩ ॥ నవిద్యతేయత్రధరేతివృత్త్యాప్రతీయ
తేఽధరశబ్దచుంబి ॥ ప్రత్యుతమేతంనవఖండసారరసా
శ్రియత్వంకథమస్తుముగ్ధే ॥ ౧౧౪ ॥ విరుద్ధతాచాపియతోన
ఞర్థస్తవాధరస్తేఘనాఘనోఽయమ్ ॥ యదేషవర్షత్యమృ
తస్యధారావిశ్వంభరాహ్లాదధురీణాః ॥ ౧౧౫ ॥ బిం
బాధరస్తేవదనారవింద మరందసంవాస పదంమదాఢ్యా ॥ ర
దాంశు కింజల్కపరీతమేతమాదిత్సతేయన్మధుహృత్సతృ
ష్ణః ॥ ౧౧౬ ॥ తవాధరః పల్లవ ఏవబాలే రసాలసాల
స్యరసాలసాంగి ॥ నచేత్కథం వాపరపుష్ట ఏషసదాతదా

తాఇత్యమరః - తద్విరోధీఇంద్రః అధరః ఘనాఘనఇంద్రః వార్షికశ్చమే
ఘశ్చేతివ్యజ్యతే ॥ ని ॥ శక్రఘాతుకమత్తేభవార్షికాబ్దాఘనాఘనాఇత్య
మరః-యద్యస్మాత్కారణాదేషఅధరఃవిశ్వంభరస్యకృష్ణస్యఆహ్లాదధురీసం
తోషాతిశయఃతద్ధురీణాస్సంతోషాతిశయసంపాదకాఇత్యర్థః- అమృత
స్యసుధాయాః ధారాఃవర్షతి అన్యత్రఏషఇంద్రః విశ్వంభరాయాభూ
మేరాహ్లాదసంపాదకాః-అమృతస్యోదకస్యధారాఃవర్షతి ॥ ౧౧౫ ॥ బింబా
ధరఇతి ॥ వదనస్యారవిందత్వేతత్రమకరందేనభవితవ్యమితిభావః - మధు
హృత్కృష్ణఃభృంగఃకృష్ణశ్చసతృష్ణఇతి ॥ ని ॥ తృష్ణేస్పృహాపిపాసేద్వేఇత్యమరః ॥
౧౧౬ ॥ తవేతి ॥ పరపుష్టఃకోకిలః పరేణసంవర్ధనపుష్టఃకృష్ణశ్చ కోకిలస్య

చూతాంకురభక్షణంప్రసిదం- అతఏవ॥*॥చూతాం కురాస్వాదకషాయ కంఠః పుంస్కోకిలో యన్మధురంచుకూజేతికుమారసంభవే॥ ౧౧౭॥నితాం తేతి॥నితాంతశుద్ధానామతిశుభ్రాణాంద్విజానాం దన్తానాంవాసోపత్రం అతిపవిత్రబ్రాహ్మణనివాసశ్చ-తత్రస్మితాక్షరణాదిహ-అమృతంయజ్ఞశే షాన్నంచస్యాత్॥ ని ॥అమృతంయజ్ఞశేషేస్యాదితివిశ్వః - పురుషోత్తమః నిర్వాణహేతోఃసుఖార్థంక్కృతేష్టిఃకృతాభిలాషఃతదమృతంకాంక్షతి - అ న్యత్రనిర్వాణహేతోర్మోక్షార్థంకృతేష్టిఃకృతయాగః పురుషోత్తమః సత్పురుషోపితద్యజ్ఞశేషాన్నంకాంక్షతి॥*॥యాచయేచ్ఛ్రోత్రియస్యాన్నం తదభావేజలంపిబేదితిశాస్త్రాదితిభావః॥ ౧౧౮॥ స్వత ఇతి॥ అమృతస్యాం

స్వాదనసాదరస్స్యాత్ ॥ ౧౧౭ ॥ నితాంతశుద్ధద్విజవాస

ఏషస్తవాధరోష్ఠస్త్వహామృతంస్యాత్।కాంక్షత్యతస్తత్పు

రుషోత్తమోపినిర్వాణహేతోస్సతతంకృతేష్టిః॥ ౧౧౮ ॥

స్వతోమృతస్యంద్యపియాచతేతేధరంవిధుఃకిన్నుతతోపికాం

క్ష్యమ్। తంసత్పతింప్రీణయసౌమనస్యప్రదంయదిస్యాత్సు

రతాదరస్తే ॥ ౧౧౯॥ స్నేహస్యపాత్రంహ్యధరోజడా

నాంమాధుర్యమత్రభ్రమమాత్రమూలమ్। ఇతిద్వితీయా

ధరమాధురీణతత్త్వానభిజ్ఞాఃప్రలపంతివిజ్ఞే ॥ ౧౨౦॥ ధ

దీమోక్షప్రదఃసుధాస్రావీచవిధుఃకృష్ణశ్చంద్రశ్చ తేసురతాదరః సంగమే చ్ఛాస్యాద్యదితంసౌమనస్యప్రదంచిత్తాహ్లాదకరం సత్పతిం ప్రశస్తంప్రి యంప్రీణయ-అన్యత్ర తేసురతాయాం దేవభూయే ఆదరఃస్యాద్యదిసౌమన స్యం దేవభూయంతత్ప్రదంసత్పతింనక్షత్రేశంప్రీణయ ॥౧౧౯ ॥స్నేహ స్యేతి॥ స్నేహస్యానురాగస్యపాత్రం-జడానాంమూఢానాం మోహితానాం భ్రమమాత్రమూలం॥*॥ఆరోప్యాత్మానందావిషయేతద్భోగలోలుపోబా లః॥హాస్తస్థితంత్సురాగ్రిమాక్షిఃకమాక్షీప్యతేధుముత్సహతఇత్యభియుక్తవ చనాదితిభావః- తత్త్వానభిజ్ఞాదితి - అధరతత్త్వానభిజ్ఞాఅతఏవమూఢాఇత్య ర్థః ॥ ౧౨౦ ॥ ధయాసీతి ॥ మోహిన్యక్షైసుధాంధుమమృతకూపం॥ ని ॥

పుంస్యేవాంధుశివ్రీహిఃపూపఇత్యమరః - మాధుర్యమితి - అపూపాదికం ప్రీత్యాహుముద్ధృతంపదేవమధురంభవతి-అన్యథానశ్యతీతిప్రసిద్ధం॥౧౨౧॥ యదితి ॥ పదంవిధిత్సతే స్థాతుమిచ్ఛతి - క్షతంకంకణంవాంఛతిచ- కోవాపరాధః-స్వగృహేవస్థానంనాపరాధామేతిభావః-అస్యపదఇతి-అధరోదంతక్షానఇతివత్క్వచోనఖక్షాసఇతిప్రసిద్ధ్యభావాదితిభావః॥౧౨౨॥౧౨౩॥ ప్రియతమేతి ॥ కుచావేవకోకౌతయోస్సభాజనమానందనంతత్ర-కృతరుచి

యాని మోహిన్యధరం సుధాంధుం హితం తస్మై వేద
ముదారశీలే। గృహీతఏవానుదినంసతృష్ణైరసోహి మా
ధుర్యముపైతినాన్యః॥ ౨౧ ॥ యద్దంతవాసోధరఏష తే
నఖదఃపదంతత్రవిధిత్సతేమే । కోవాపరాధోస్యనఖస్తువా
ర్యాఃపదంకుచేష్వస్యపదేవిధిత్సుః॥ ౧౨౨ ॥ ఇతిముహుస్తు
వతాతవతావతానఖలుహనిగితిబ్రువతాముంనా । సకృద
చుంబికథంచనవంచనావచనసంచయమోచనచుంచునా ॥
౧౨౩॥ ప్రియతమాకుచకోకసభాజనేకృతరుచిఃకమలాప్త
తమస్తతః। కరమచాలయదంబుజబాంధవంసపదితావపి
కించిదుదంచితౌ॥ ౧౨౪ ॥ బాలేనవేత్సిపదయోగతిసౌ
కుమార్యమూర్వోఃకరంహృదిచకుంభయుగంక్రమేణ। శీ
ఘ్ర్వాగజస్సకలమాక్రమితుంతవాంగమత్యుత్సుకమిచ్ఛతిహ
రింశరణంభజేమాం॥ ౧౨౫ ॥ తేనైవతేసంప్రతిపార

రసురక్తఃకమలాయాఆప్తతమఃకృష్ణః-అంబుజబాంధవంకమలసదృశంకరం హస్తమచాలయత్ తావపికుచావపికించిదుదంచితౌఉదచ్ఛ్రానౌఅన్యత్రకృతరుచిఃప్రాప్తకాంతిఃకమలానామాప్తతమోరవిఃఅంబుజబాంధవంకమలహితంకరంకిరణంఅచాలయత్ తౌచక్రవాకావపికించిదుదంచితౌఉద్గతౌ॥ ౧౨౪॥బాలేఇతి॥నవేత్సినజానాసిగజకృతమనర్థమితిభావః- పదయోరితి-తవేతిశేషః-అన్యథాగజవద్గమనంనస్యాదితిభావఃఏవముత్తరత్రాపి-క్రమేణేతి-క్షామనభిజ్ఞున్యాయాదితిభావః-అత్యుత్సుకంబహుమూల్యం- హరింసిం

హా౦॥౧౨౪॥తేనై వేతి॥తేనైవగజానుప్రవేశేనైవ-తేపారవశ్యం-ఏకస్మిన్ పాత్రేణిని ప్రాణ్యంతరసమావేశాత్పారవశ్యంభవతి-యథావిశాచదేవతా ద్యావిష్టే ఇతిభావః॥౧౨౫॥త్వదితి॥కంచుకాగ్రయోఃకూర్పాసాగ్రయోః యోగఃగ్రంథీకృతస్సంయోగఃతన్నిషేణయాఏక కాండం పేటీద్వయస్యాగ కోదండః-స్మరపవధీవరోమీనగ్రాహీకదాచిన్మీనతనుం ప్రాప్తఃవేదోద్ధార ణార్థంమత్స్యరూపేణావతీర్ణ ఇత్యర్థః - లౌల్యంజలవిహారతావశ్య తచాంచల్యం-ఆసక్తిశ్చ॥౧౨౬॥నిర్వాణేతి॥నిర్వాణహేతోర్మోక్షార్థంసు

వశ్యంవిదారయత్యేషహరిస్తదేతౌ । నఖైనకుంభాయదితే
సుఖంస్యాత్తదాహితంజ్ఞాస్యసిభాషితంమే ॥౧౨౫॥ త్వ
త్కంచుకాగ్రయుగయోగమిషైకకాండబద్ధంకుచద్వయ
మిదంస్మరధీవరస్య । పేటీయుగంయదిహమీనతనుంకదా
చిత్ప్రాప్తఃపురాప్యహహలౌల్యముపైమిబద్ధః ॥౧౨౬॥
నిర్వాణహేతోర్భవదంగసీమ్నివిధిః ప్రతిష్ఠాప్యరతీశదే
వమ్। కుంభానిచిక్షేపసువర్ణపూర్ణౌకుచచ్ఛలేనాగమ
పారగామీ ॥౧౨౭॥ అంతఃపురంరతిమిహా హృదయేశ
యస్యకామస్యగోప్తుమయికంచుకినౌస్తనౌతే । దండౌత
యోహితకరౌభవతాంభుజౌమేనక్వాపిదండరహితః కి
లకంచుకీస్యాత్ ॥౧౨౮॥ కథన్నుమూఢాఃకథయంతిసా
మ్యంశైలేనబాలేకుచకుంభయోస్తే । క్షిప్రాభవద్భూషణ

ణార్థంచ-దేవతాప్రతిష్ఠాపనేమోక్షస్మరణాదితిభావః - నిచిక్షేపేతి- దే వతాయతనేస్వర్ణపూర్ణకుంభనిక్షేపఃపాంచరాత్రాద్యాగమప్రసిద్ధః ॥ ౧౨౭ ॥ అంతఃపురమితి ॥ మన్మథోహృదయేశయఇతిప్రసిద్ధిః - త త్సమీపేరతేరవ్యవస్థానమావశ్యకంఅంతఃపురరక్షణార్థంచ కంచుకిభిర్భ వితవ్యమిత్యర్థః-కంచుకినాసమూహాః సౌసౌవిదల్లాచహితకరౌహితసం పాదకౌదండహీనాత్కంచిన్నబిభేతీతిభావః - అన్యత్రహితకరౌధృతక రౌ ॥ ౧౨౮ ॥కథన్వితి ॥ వజ్రోహీరఃకులిశంచ - భూషణమేవేతి, అన్య

ర్థాఃకిమర్థం మత్రితిష్ఠసీత్యపరాధప్స్యాదితిభావః ॥ ౧౩౦ ॥ స్యధత్తేతి ॥
పద్మాప్తకరాభిమర్శః సూర్యకిరణసంపర్కః హరికరస్పర్శశ్చ ॥ ౧౩౧ ॥ త్వ
దంగేతి ॥ త్వదంగేయాలావణ్యఝరీతజ్జిహీర్షయా అస్యవధూస్పృష్ట్యర్థం
మితిభావః- నవార్యతేచేదిత్యాది-తయోఃకుంభయోర్హరికరాప్రాప్త్యా
యాపురుషేణనవార్యతేచేత్త్వమబలేతివంచయిత్వా హరిష్యత్యేవేత్యర్థః॥
౧౩౨॥యదితి॥కంచుకంకర్పాసం అహిఃనిర్మోకంచభోగినాస్సుఖినాస్సర్ప

ణేవయత్రివజ్రిః ప్రతీపాచరణేకశంకా ॥ ౧౩౦ ॥ స్య
ధత్తవేధాహ్యవిభూషణాయకుచచ్ఛలంకోకయుగం తవే
దమ్ । యద్యత్రపద్మాప్తకరాభిమర్శాత్ శ్లిష్టంతదేదంముఖి
తాంప్రయాయాత్॥ ౧౩౧ ॥ త్వదంగలావణ్యఝరీజిహీ
ర్షయాకరద్వయేనాపివిధిఃకుచచ్ఛలాత్ । న్యమజ్జయత్కుం
భయుగంకరేణమేనవార్యతేచేదబలేతివంచసే ॥ ౧౩౨ ॥
యత్కంచుకంప్రాంచమపాస్యగౌరంప్రాగన్యమన్యంనవ
మాదధాతే। తద్భోగినౌస్తత్త్వకుచయోర్నితాంతంకాని
వృత్తిస్స్పర్శనమంతరేణ ॥ ౧౩౩॥లావణ్యసాగరతయా
త్వయిమగ్నమూర్తేః ప్రాజ్యైనకాత్మజగిరేశ్శిఖరాస్తనౌ
తే। అవ్యాభయాయతదముష్యకరందదామిసాహం
హరిస్మరసిఖేదవినోదినంమే ॥ ౧౩౪ ॥ చక్రీతికోకస్యమ
మాపిశబ్దస్స్వసామ్యభావంప్రకటంవిధత్తే। కుచచ్ఛలంచ
క్రియుగంకరేణనిష్పీడయన్సిస్ప్రిష్టుమపీతిచిత్రమ్॥ ౧౩౫॥ ము

యోశ్చపునఃపునఃనవకంచుకధారణంభోగిత్వసూచకమిత్యర్థః- స్పర్శనమా
లింగనంవాతంచ॥౧౩౩॥లావణ్యసాగరతయాసౌందర్యాశ్రయత్వేనఅస్య
త్రిలవణస్యభావోలావణ్యంతదాశ్రయస్సాగరఇతిమధ్యమపదలోపీసమా
సఃతత్త్వేనహేతునామేనకాత్మజగిరేమైనాకస్యఇంద్రాద్భీతస్యతస్యభయప్ర
దానేనకిమిత్యాశంక్యాహ సాహమితి ॥ ౧౩౩ ॥ ౧౩౪ ॥ చక్రీతి ॥ స్వ
స్వామిభావశబ్దేనచక్రశ్చక్రవాకోప్యత్రిత్రివ్యుత్పత్తేరితిభావః ॥ ౧౩౫ ॥

ముగ్ధఇతి॥ ఇహాస్మిన్ముఖే గూఢంగిరీశత్వంపర్వతోత్తమత్వంయథాతథంతు
మయేవపెరుఘడితిపటాయమితిప్రీతితిర్ధ్వవతితంతుప్రీతిస్తువిలంబితా-ఏ
వంపర్వతకృతేకుచౌపి - అతోగిరీశత్వస్యగూఢత్వమితిధ్యేయం-అన్యత్రగూ
ఢంగిరిశత్వం॥ ని ॥గిరీశోగిరిశామృడఇత్యమరః - అర్ధచంద్రంనఖాంకం
చంద్రఖండంచస్ఫుటయామీతి - శిరస్యర్ధచంద్రధారణస్యశివచిహ్నత్వా
దితిభావః॥ ౧౩౬ ॥ రసాలసేతి ॥ హృదిమన[illegible]రసాలసత్వంశృంగారరస
పూర్ణత్వమిత్యర్థః-వీక్ష్య-హృదయేశయత్వాన్మన్మథస్యేతిభావః-తస్యహృ
దయస్యఫలేఫలభూతేఅనేనహృదయస్యావృత్తత్వరూపవర్ణంగమ్యతఇత్యేకదే
శవివర్తిరూపకంకుచావాక్రమితాఆక్రమిష్యతి-క్రమేర్లుట్- నహినీరస

గ్ధమచౌదుగర్వకృతేజిహీర్షుర స్త్రిస్మరస్తేతదముష్యభీత్యా।
గూఢంగిరీశత్వమిహా ర్ధచంద్రం నఖేన దత్వా స్ఫుట
యామిమూర్ధ్ని ॥ ౧౩౬ ॥ రసాలసత్వంహృదివీక్ష్యత
స్యఫలేకుచావాక్రమితాస్మరస్తే। కరేణమేకంటకవేష్టితౌత
దిమావిధేయాదధునైవముగ్ధే ॥ ౧౩౭ ॥ కృశానుభాజా
హృదయేశయేనయోగఃకిలాయంతవతాపహేతుః। దదా
మిశీతంహృదయేశయంమెతేనైవనూనంతవనిర్వృతిస్స్యా
త్॥౧౩౮॥ నకించిదిచ్ఛామిసకృత్తుకాచాఖ్యాంస్పృశాని తై

హృదయానాంవర్షీయసీనాంకుచౌస్మరఃస్పృశతీతిభావః-అన్యత్రహృది
వక్షసిరసాలస్యచూతస్యసత్వంసత్తాంవీక్ష్యతస్యరసాలస్యఫలేకుచౌఆక్రమి
తాహరిష్యతి-తత్తస్మాన్మేకరేణకంటకవేష్టితౌ సరోమాంచౌ విధేయామదీ
యకరస్పర్శేనరోమాంచఃకుచయోస్స్యాదిత్యర్థః-అన్యత్రకంటకైర్ద్రు
మాంగైర్వేష్టితౌకర్తవ్యౌఫలరక్షణార్థమితిభావః॥ ౧౩౭ ॥కృశానుభా
జేతి॥ కృశానుమగ్నింభజతీతికృశానుభాక్ తేనదగ్ధేనేత్యర్థః-హృదయేశయేన
స్మరేణ హృదయేవక్షసిశీతంశయంపాణిందదామిస్పృశామీత్యర్థః-శీతలం
స్తరందదా[illegible]మితిచవ్యజ్యతే - ఏకాచలస్య గోవర్ధనస్యావినయోస్స్యాత్తీతివి
నయోవినీతఇత్యర్థః - తస్యభావావినయితాతాంఅనల్పేహయాఅధికస్పృ

కాయాః॥ ని॥ ఇచ్ఛాకాంక్షాస్పృహేహాతృడిత్యమరః- మతంగజాస్యం వినా
యకం ఆరరాధ ఆరభత ఇత్యర్థః॥ ౧౩౮॥ ౧౩౯॥ ౧౪౦॥ ౧౪౧॥ బాలేతి
॥ పీతాంబరాశ్లేషః కృష్ణాలింగనం పీతవస్త్రధారణంచ- అస్య పీతాంబరా
శ్లేషస్య గుణాః నాకర్ణికాయా- గోప్యే గోపనయోగ్యే శ్రోణికుచోరుణి ప్రాణ్యం
గత్వాదేకవద్భావః ప్రియం హృద్యం లలచ్చంచలంచ నేత్రం వస్త్రం॥
ని॥ నేత్రం విలోచనే వస్త్రే ఇతి భాస్కరః- తస్యానుబంధస్సంపర్కః రుచేః
కాంతేరుత్కర్షః సుకుమారతా వస్త్రమార్దవం తేన కృతం సుఖం భూ
యాంసి శ్రేయాంసిచ - ఏవమాదయో గుణా ఇత్యర్థః - అన్యత్ర ప్రియ

అంశ్రృణు తస్య సాధ్యమ్। ఏకాచలస్య గ్రహణేపి తాదృగస్తి
ప్రశస్తికియతీ ద్వయోస్తు॥ ౧౩౯॥ నాటయన్వినయితాం
హరిరేవం చాటువాదపరిపాటిపటీయాన్। అస్పృశత్కు
చయుగం సకథంచిచ్చుంబనంచ కృతచుంకృతిరాధాత్॥ త
తశ్చ॥ ౧౪౦॥ నివేశ్య తల్పే శిశిరాంశుకల్పే ఽనల్పేహయా
ప్రాణసమాం సమాయీ। నీవీవిమోక్షాయ విమోక్షదా
యీ మతంగజాస్యం హరిరారరాధ॥ ౧౪౧॥ బాలే చేలమి
దం జహీహి హా ధవళం పీతాంబరాశ్లేషతః ప్రాజ్యం సౌఖ్యముపే
క్షితం యదిగుణా నాకర్ణయాస్య క్రమాత్। గోప్యే శ్రో
ణికుచోరుణి ప్రియలలన్నేత్రానుబంధో రుచే రుత్కర్ష
స్సుకుమారతాకృత సుఖం శ్రేయాంసి భూయాంసిచ॥

స్య లలచ్చంచలం యన్నేత్రం చక్షుస్తస్య సంబంధః ప్రియదృగ్గోచర
త్వమిత్యర్థః రుచేరనురాగస్యోత్కర్షస్సుకుమారతా శోభనకుమారవ
త్తా-త్వతలోర్గుణవచనస్యేతి పుంవద్భావః - సంజ్ఞాజాతివ్యతిరిక్తాశ్చగుణ
వచనా ఇతి సంప్రదాయః- యద్వా ప్రథమం స్త్రీత్వపుంస్త్వాద్యవివక్షయా సు
కుమారస్య భావః సుకుమారతేతి తసిల్ ప్రత్యయం విధాయ అనంతరం స్త్రీత్వ
వివక్షేతి ధ్యేయం - తత్కృతం సుఖం భూయాంసి శ్రేయాంసిచ గుణా ఇత్య
ర్థః॥ ౧౪౨॥ భవదితి॥ ప్రత్యూషం విశ్వాసమానుష్వ సంకోచితం వస్త్రం ప్రా

పార్యదర్శనేమమవిశ్వాసప్సాన్యదన్యథానేతిభావః॥౧౪౩॥ అచ్ఛాదయి
ష్యామీతి ॥ అహమాశయా అనురాగేణ తేనితంబమాచ్ఛాదయిష్యామిఏత
త్కిందుకూలం కుత్సితదుకూలంత్యజ దుకూలేత్యత్రైసర్వమః నితంబం స
స్పృహమాలోకయిష్యామీత్యర్థః. అన్యత్రాహమాశయాదిశా తేనితంబ
మాచ్ఛాదయిష్యామిఏతత్కిం దుకూలంత్యజేత్యపివ్య జ్యతేదుకూలం పరి
త్యజ్యదిగ్రూపాంబరధారణమయుక్తమిత్యాశంకాయామాహదిగంబరత్వ

౧౪౨ ॥ భవద్దుకూలాంతరపేనలీనంమనోమమాన్యత్రనదృ
శ్యతేయత్। తదర్వమేదంయదివావిముచ్య క్షౌమం మమ
వ్రత్యయమాతనుష్వ ॥ ౧౪౩ ॥ ఆచ్ఛాదయిష్యామ్యహ
మాశయా తేనితంబమేతత్త్యజకిందుకూలమ్। దిగంబరత్వం
కిమవాప్యముగ్ధే శివంజగత్పూజ్యతమంనవేత్సి ॥ ౧౪౪॥ రం
భాప్రకాండాద్ద్విరదస్యశుండాదండాదపి శ్రీనిలయేత్వదూ
రౌ। తిరస్క్రియామాదధతోంశుకస్యపరిగ్రహః కిన్ను
శుభోవిభాతి ॥ ౧౪౫ ॥ ఇతీరయిత్వాస్పృశతీవనీవీంహ
రౌన్యరుంధేవచసాతదాసీత్ । అనర్థభూమ్నః పదము
త్తరస్యరంధ్రంతడాగస్యయథాతిసూక్ష్మమ్ ॥ ౧౪౬॥ దు
కూలమాకర్షతినిర్విశంకంహరౌవిముగ్ధాశరణంకమేతు ।
వధ్వాస్తనస్యాః కటకంపరంమేశ్రితస్యనాపేక్షణమాచ్ఛితీతి॥
౧౪౭ ॥ దృఢంజఘానేవకటాక్షదామ్నైర్హృదిన్యధత్తైవవి
రోధభారమ్। తథాప్యసౌముంచతుభీతవత్కిం మాయీ

మవాప్యజగత్పూజ్యతమంశివంనవేత్సి నస్మరసి దిగంబరధారణేత వాపిజగ
త్పూజ్యతాస్యాదితిభావః ॥ ౧౪౪ ॥ రంభేతి ॥ తిరస్క్రియాంపరిభవమా
చ్ఛాదనంచ ॥ ౧౪౫ ॥ ఇతీతి ॥ స్పృశతీవవిలాసేనస్పర్శనంనాటయతిసతీత్య
ర్థః - అనర్థభూమ్న ఇతి- నీవీమోక్షవిషయకబలాత్కారస్యేత్యర్థః-
అస్యానర్థత్వంచప్రేయసీకర్తృకానిష్టత్వాభిప్రాయాదౌపచారికం - ప
దమితి- ధూర్తయాచకస్యలుబ్ధప్రభువిషయకప్రార్థమిక మృదుశబ్దోక్తి.

వదితిభావః ॥ ౧౪౬॥౧౪౭॥౧౪౮ ॥ అపీతి ॥ బలినిగ్రహణేనబలవన్నిగ్రహణేనబలేశ్వర్యవతీ ర్జనఃపరిభవేనచ అంబరమాకాశంవస్త్రంచ క్రియాముపాయం॥ని॥ఉపాయఃకర్మచేష్టాచచికిత్సాచనవక్రియా ఇత్యమరః - వ్యనయత్ అపజహార ॥ ౧౪౯॥౧౫౦॥ అథేతి॥ అనంబరాలంబివస్త్రరహితంభూభృద్భువాః రాజపుత్ర్యాః పర్వతభూమేశ్చనితంబంసానుంస్త్రీ

సమస్తాశయవృత్తిసాక్షీ ॥ ౧౪౮ ॥ అపిపురాబలినిగ్రహణేనమేకృతవతోంబరమాక్రమితుంక్రియామ్ । సపదికిన్న్వబలేనతదాక్రమేబలమితివ్యనయద్ధరిరంబరమ్ ॥ ౧౪౯॥ పునర్జఘృక్షౌ వసనంప్రియాయాం మాయాబలేనైదమదృశ్యమాధాత్ । యోగేదురూహంకపటంయదస్యతతఃప్రసిద్ధోజనియోగమాయీ ॥ ౧౫౦ ॥ అథైషపస్పర్శ నితంబబింబమనంబరాలంబిహరిఃప్రియాయాః । భూభృద్భువఃకిన్నునితంబమస్యాస్స్పృశేన్న నీలోమృతదస్సలౌల్యః॥౧౫౧॥ అవిషయోవచసాంసురతక్రమ స్తదనుయఃప్రవచాలతమేకకః। అవిధృతాంగతయాసవిధేవసత్కుసుమసాయకఏవసబుధ్యతే॥ ౧౫౨ ॥ నిదద్రతుస్తావథకేళిలాలసౌ చిరాయభూత్వాబహుళశ్రమాలసౌ।సశింజినీబంధమపి స్వధన్వనశ్చకారమారశ్శిథిలంపృథుశ్రమః ॥ ౧౫౩ ॥ కృకవాకురుతంనిశమ్యతారందయితేస్వప్నవిబుధ్యతేస్మరాధా । ముఖరోవివిధస్తుతిప్రపంచైస్సహసాబోధకరవ్రజోప్యుపాగాత్॥౧౫౪॥౫॥ఉపగమ్యచవైతాళికనికరస్తారమిదమవా

కటిపశ్చాద్భాగంచఅమృతదోజలదఃమోక్షుప్రదశ్చసలౌల్యశ్చంచలఃసానురాగశ్చపర్వతనితంబంమేఘస్స్పృశత్యేవేతిభావః ॥ ౧౫౧॥అవిషయఇతి ॥ వచసామవిషయఃగ్రామ్యధర్మతయావక్తుమశక్యఇత్యర్థః- అవిధృతాంగతయాఅనంగతయా ॥౧౫౧॥౧౫౩ ॥ కృకవాకురుతమితి ॥ ని ॥ కృకవాకుస్తామ్రచూడఃకుక్కుటశ్చరణాయుధఇత్యమరః - స్వప్నవిసుప్తైసతి॥ ని॥ స్వ

ష్ణక్షయాళుర్నిద్రాళురిత్యమరః॥౧౫౪॥౧౫౫॥ ఉత్తిష్ఠేతి॥ రాధాయా దయితః రాధయా వశీకృత ఇత్యర్థః- అసౌ విధుః కృష్ణః పరస్యాం ప్రత్యంత రేరుచిమనురాగమాఝ్ఝత్పరిత్యక్తవానిత్యర్థః-క్షుబ్ధః కుపితః ఆళివ్రజః సఖీసంఘః-కమలాశయం రుక్మిణీమనః భేత్తుమన్యథాకర్తుం ప్రయత తే ప్రయత్నం కరోతి-వ్యంగ్యార్థస్తు - రాధాయా విశాఖాయా దయితః అసౌ విధు

దీత్॥౧౫౫॥ ఉత్తిష్ఠాఖిలలోకపాలనకలానిష్ణాత కృష్ణా
ధునా దత్తామోదముదస్య సర్వజగతాం భద్రాయ నిద్రారసమ్। రాధాయా దయితోరుచిం విధురసావాఝ్ఝత్పరస్యా
మితి క్షుబ్ధాయం కమలాశయం ప్రయతతే భేత్తుం కిలాళివ్రజః॥
౧౫౬॥ ౪॥ భగవానభివ్యంజితార్థాంతరం వైతాళికవ
చనమాకర్ణయన్నేవ సత్వరమవబుధ్య రుక్మిణీరోషసంభా
వనయా విదారితహృదయతయా కేళినికేతనాన్నిరగాత్ ॥
౧౫౭ ॥ తదానీమేవ॥ ప ॥ రాధావశీకృతం శౌరిం వినివేద్య
విదగ్ధజామ్। ఆళయః కలయామాసుః కలుషాం పరుషామ
పి॥ తథాహి॥౧౫౮॥ ముగ్ధే ప్రాజ్ఞ్యహిషీషు సప్తసు పరాస్వా
దీయమానాసు వాసం ప్రాప్తా స్వయుతాధికాసు లలనాస్వ
న్యాసు మాన్యాసు వా। జాతా త్వం మధువైరిణో నిరవధి ప్రేమ
ప్రవాహాస్పదం తస్యాస్సంప్రతి బాధికా తవ హరే రారాధి
కారాధికా॥ తతః ఖలు॥౧౫౯॥ మానం ప్రతీచ్ఛ పటు చాటు
వచః ప్రపంచైర్మాభూః ప్రతారితమనా దయితస్య తస్య।

శ్చంద్రః. ఇందోర్విశాఖాయామనురాగాతిశయః॥ ॥ యది విశాఖేశ శాంక లేఖామనువర్తేత ఇతి శాకుంతలే ప్రసిద్ధిః -పరస్యాం పశ్చిమదిశి రుచిం కాంతి మాఝ్ఝత్-అస్తమిత ఇతి యావత్ -ఇతి క్షుబ్ధః ప్రభాతం సంజాతమిత్యుద్బుద్ధ ఇత్యర్థః. అళివ్రజో భృంగసంఘః-కమలాశయం పద్మాభ్యంతరం భేత్తుం ప్రయతతే ప్రభాతం జాతమిత్యతో ద్ఘాటనేనాంతః ప్రవేష్టుమిత్యర్థః- అత ఉత్తిష్ఠేత్యన్వయః॥౧౫౯॥ మానమితి॥ స కృష్ణః విధేయశ్చేత్ త్వదధీనః-

స్వాస్యచ్ఛేదిత్యర్థః-విదగ్ధవిధయైవచాతుర్యేణైవచాతుర్యం వినాసమాయా పీతవవశ్యానస్యాదతోఽస్మద్వచనంశ్రృణ్విత్యర్థః॥౧౬౦॥ఏవమితి॥ ఉపజస్త్రా ఖేదంనీతా॥ని॥ఖేదోపజాపాపుప ధేత్యమరః॥ అనూనమననామధికచింతా కులాం॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ ౬౩ ॥క్రుద్ధేతి ॥ ఉద్వా వ్యపర్యాలోచ్య-అప్రతిమస్యాపిమదీయ కుచద్వయస్యైరావతకుంభరూ

వక్త్రాంబుజంచలలితంవలితంవిధేహిముగ్ధేవిదగ్ధవిధయైవ
సచేష్టిధేయః॥౧౬౦॥ ౫॥ఏవమాదిభిస్సఖీజన భాషితైరు
పజస్త్రావిదర్భజానివ్యాజ హృదయాపివిరచితకుం కు
మాంగరాగవిరాగాతాంబూలరసవిరసాసముజ్ఝితకుసుమ
మాల్యలౌల్యా,అవ్యంజితాంజనరంజనావిముక్తముక్తాహా
రాముక్తాహారాచ భూత్వా కేవల మవనితల మధి శ
యానాచమానమానటయత్॥ ౫ ॥ అత్రాంతరేయదుప
తిఃప్రతిపన్నమానామేనామనూనమననామను నేతుకామః।
ఆసేదివాన్సదనమాశువిదర్భజాయాజాయా మజాయత
కృశాంవివశోపివీక్ష్య ॥ ౧౬౨ ॥ ౫ ॥ ఉపసృత్యచపాణి
ప్రియామిదమవాదీత్ ॥ ౧౬౩ ॥ క్రుద్ధాసికిన్ను దయితే
కుచకుంభసామ్యముద్భావ్యజంభరిపుకుంజరకుంభయుగ్మే।
భిత్వాతదేవకుచయోరచయామిహారమాత్తేన మౌక్తికగ
ణేనమమప్రసీద ॥ ౧౬౪ ॥ పాణిప్రియేకిమివవస్తు తవా
స్త్యపేక్ష్యమిద్ధృజ్మనఃకలుషతాయదలాభతస్తే। లోలాసి
బాలవిధయావిధుఖేలనేచేదాపాదయామిచరణాంబుజస

పంసదృశవస్త్వంతరమస్తీతిపర్యాలోచ్యకుప్యసికిమిత్యర్థః-భిత్వేతి॥*॥క రీంద్రజీమూతవరాహ శంఖమత్స్యాహిశుక్త్యుద్భవవేణుజాని। ముక్తా ఫలాని ప్రథితానిలోకే తేషాంహిశుక్త్యుద్భవమేవ భూరీతి॥కరికుంభయో ర్ముక్తాయోనిత్వదర్శనాదితిభావః-బాలవిధయాబాలవత్ విధుఖేలనేచం ద్రేణసాకంఖేలనేకృష్ణేనసాకంక్రీడనేచ ॥ ౧౬౪ ॥ ౧౬౫ ॥ కిమితి ॥ ఉప

నీతమానీతంఏష పారిజాతో మమనేతికలుషితాసంజాతకలుషాఅసికిం-కలు షశబ్దాధర్మణాధర్మిణావచనః-సురూపకరనిర్జితపల్లవఇతి- త్వత్కరనిర్జి తపల్లవస్యాశ్చర్యసంపాదకత్వాభావాత్తదానయనే ఉపేక్షాకృతాస్పృ హణీయశ్చేదిదానీమానయిష్యామీత్యర్థః ॥ ౧౬౬ ॥ ప్రాణాదపీతి॥ధ ర్మ్యాణాంధర్మాదనపేతాం-ధర్మపత్యర్థన్యాయాదనపేత ఇతియత్ప్రత్య

క్తమేనమ్ ॥ ౧౬౫ ॥ కిం పారిజాతముపనీతమవేత్యసత్య
భామాకృతేకలుషితాసిమమైషనేతి। కల్పద్రుమంసపదిస
ద్మనయామికింతుసోయంసురూపకరనిర్జిత పల్లవస్తే ॥
౧౬౬ ॥ ప్రాణాదపిప్రియతమామతిలంఘ్య ధర్మ్యాణాం
త్వామన్యసుభ్రువిరుచిర్మమచేత్ప్రమాదాత్।భ్రజ్యత్క
ళంకవదనద్విజరాట్ప్రసాదమున్ముచ్యతేకథమివాహ మఘా
చ్చ్యుతస్స్యామ్॥౧౬౭॥పాణిప్రియాబుధుమతీనసమా
గమాహాతిసోనిశాఇతివిలీనవిలాసజాలః। ఖేదంప్రప
ద్యహృదయస్యవినోదమాత్రమాసాదయంసహకయాపివి
ధేయయాతే ॥ ౧౬౮ ॥ మంజీరమంజుతరశింజితరంజితం
తేపాదాంబుజంప్రియతమేకలయామిమూర్ధ్ని। ఆధే
హిముగ్ధమధురంవదనేందుబింబమేకాంతకాంతమమిత
స్మితచంద్రికాభిః ॥ ౧౬౯॥క॥ఏవంసకపటశపథపరంపర
యాప్రశంసయావినయాభినయేనచప్రేయసీమనునీయసో
న్నమనముత్సంగసంగినీమాధాయపాంసునిరసనేనశిరోరు
హనహనేనకంఠాశ్లేషేణకపోలపరిచుంబనేనచప్రమోద
మాపాద్యయదునందనఃకమపివచసామవిషయం హర్షమభ
జత॥౧౭౦॥ ప॥ఇత్థంమానుపలీలయాకలయతేసర్వావనీం
పావనీంకల్యాణైకనికేతనాయజగదానందాదికందాయతే।
దేవాయస్పృహయామిసర్వభువనం గోపాయగోపాయ

యః-అన్యసుభ్రువిప్రీత్యంతరేపరదారేషుచేతివ్యాఖ్యాతే-వదనద్విజరాట్ప్రసా దంముఖచంద్రప్రసన్నతాం-ఉన్ముచ్య-అఘాద్దుఃఖాత్పాపాచ్చేతివ్యాఖ్యాతే॥ ని ॥ అంహోదుఃఖవ్యసనేష్వఘమిత్యమరః- కథంచ్యుతస్స్యాంతవప్ సాదాభావేమమదుఃఖనివృత్తిఃకుతస్స్యాదిత్యర్థః - ప్రమాదాత్పరదా రానురక్తస్యద్విజోత్తమానుగ్రహమంతరేణపాపనివృత్తిఃకథంస్యాదితివ్యా

జ్ఞాతే॥౧౬౭॥౧౬౮॥౧౬౯॥౧౭౦॥౧౭౧॥౧౭౨॥ఏవంలోకోత్తరప్రబం ధనిర్మాణ*యత్కరోషియదశ్నాసియజ్జుహోషిదదాసియత్ - యత్త పస్యసికౌంతేయతత్కురుష్వమదర్పణమితిభగవద్వచనమనుసంద ధానః స్వగ్రంథంవ్యంగ్యమర్యాదయా పరమేశ్వరాయసమర్పయతి॥మమేదమితి॥

నవకాళిదాసకవితాం బుధైరసావుపరిప్లవాయవిహితా మయాతరిః।
అవలంబ్యచేదయమిమాంవిగాహ్యతేకిమలభ్యమత్రగుణరత్నమస్తువః॥
తేలక్ష్మీచిత్తముపైనవామృతఝురీకల్పాయకల్పాయుతమ్ ॥
౧౭౧॥తస్యైవిదర్భసుదృశేజగదంబికాయై గోపాలకాయ
చజగజ్జనకాయతస్మై।కల్యాణజాతమతివేలమనల్పకాలమా
శాస్మహేనహితతోధికమర్థయామః॥౧౭౨॥మమేదంమె
దిన్యాముదితమన్వితాసారసరసంసగంభీరంజానీతకఇవర
సికాగ్రేసరఇతి।కృతానంతాచింతాకథమివమయాహంత
జనకేదయాళౌసర్వజ్ఞేసతిభవతినిమత్సరతరే॥ ౧౭౩ ॥
యస్మిన్శంకరదారసారభజరీజృంభత్కటాక్షచ్ఛటా
పాతాఃకల్పలతావితానసుమనోగుంభప్రియం
భావుకాః।తస్యాసౌనవకాళిదాస
విదుషష్షష్ఠోపికావ్యామృతే చంపూ
నామని ధీమతాంకృత
సముల్లాసోవిలాసో
గమత్॥

కాళిదాసస్యనవ్యస్యకావ్యవ్యాఖ్యాంయథామతి।కాత్స్న్యేనఎర్యఃఇవ
తంచేత్ప్రీభవేదిందుశేఖరః॥ ....*

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్రీ
మహోపాధ్యాయపక్షధరయల్లయార్య
భ్రాతృతనయేనాక్కయ్యసూరిణా
విరచితాయాంభాగవతచంపూవ్యా
ఖ్యాయాంరత్నావళిసమాఖ్యా
యాంషష్ఠోవిలాస
స్సమాప్తః-

